

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله والصلاة والسلام على رسوله

Kitabın Adı:
KUR'AN KAVRAMLARI SERİSİ
İTİKADİ KAVRAMLAR -13-
PUT ve PUTA TAPINMA

Yazarı:
Ahmed Kalkan

Tashih:
Ahmed Kalkan

Mizanpaj:
Ehl-i Dizayn

Kapak Tasarım:
Ehl-i Dizayn

İstanbul 2012

Baskı:
İSTANBUL MATBAACILIK
Gümüşsuyu Cad. Işık Sanayi Sitesi B Blok No:21
Topkapı-Zeytinburnu/İSTANBUL
Tel: 0 212 482 52 66

PUT ve PUTA TAPINMA

KUR'AN KAVRAMLARI SERİSİ
İTİKADİ KAVRAMLAR

-13-

Ahmed KALKAN

İnsanlara karşı ticarî amaç güdülmeyen bu eserin hiçbir hakkı mahfuz değildir. Kâr gayesi güdülmemek şartıyla dileyen dilediği şekilde, tümünü veya bir kısmını çoğaltabilir, korsan baskı yapabilir, dağıtabilir, iktibas edebilir, kitabın ve yazarın ismini vererek veya vermeyerek kopye edebilir, mesaj amaçlı kullanabilir. Yazarın hiçbir telif hakkı söz konusu değildir, şimdi ve sonra bir hak talep etmeyecektir. İlim, insanlığın ortak malıdır. Ve ilim Allah için kullanılınca insana fayda sağlar.

İTHAF

*Canlı KUR'AN olmaya çalışıp toplumu
KUR'AN'la canlandırmaya gayret eden
ve tâğütlara karşı KUR'AN'la mücadeleyi
bayraklaştıran her yaştan muvahhid gençlere...*

*Doğru okuyup doğru anlayan, dosdoğru
yaşayıp insanları doğrultmaya çalışan
KUR'AN dostlarına...*

*Ümmetin ihyâsının vahdet içinde yeniden
KUR'AN'a dönüşle mümkün olduğunu kavrayıp
nebevî usûlle KUR'AN ve tevhid eksenli dersler
ve cemaat çalışması yapan tâvizsiz dâvetçilere,
her yaştan genç dâvâ erlerine...*

Önsöz

Bismillâh, elhamdu lillâh, ve'ssalâtu ve'sselâmu alâ rasûlillâh.

İnsanlık modern câhiliyenin en çirkin davranışlarını sergiliyor. Aynen putperest Araplar gibi, putlarına dokundurmuyor, onlara söz ettirmiyor. Eski dönemin aksine, putperestliği de kabul etmiyor. Yaptıkları ve taptıklarının put ve putperestlik olduğunu kabul etmiyor. Bazıları zannediyor ki, putperestlik eski Arapların döneminde kalmış bir olgu. Putlar da o dönemdeki Lât, Menât, Hubel, Uzzâ'dan ibaret. Hâlbuki günümüzdeki putperestlik, eski câhiliyyeden çok daha kapsamlı ve çok daha derin. Eskiden sadece heykellere tapılıyor, onlar Allah'a şirk koşuluyordu. Şimdi tapılan heykeller, tek ilâh kabul edilerek, Allah'ı onlara şirk koşturuyorlar. O dönemde sadece heykellere tapılıyordu, şimdi ise ideolojilere, ölmüş tâğutlara, Anıtkabir gibi modern türbelere, ya da klasik türbelere, ideolojilere, düzenlere, sanatçılara, futbolculara, bilime, özgürlüğe, paraya, makama, karşı cinse, vatana, bayrağa ve daha bunlara benzer nice şeylere tapılıyor.

Bu ülke büyük bir depremle yerle bir olsa ya da başka bir âfetle helâk olsa, sözgelimi 20-30 asır sonra bu topraklar üzerinde kazılar yapılsa, meclis, resmî daire veya okullardan çıkan heykeller ve benzeri buluntulardan yola çıkarak bu toplumun dininin ne olduğuna hükmederlerdi? "Put" denilince Çağrı filmindeki putlar, "gâvur" denilince Sultanahmet'teki turistler aklına geliyorsa bu insanın putları da tanıdığı söylenemez. Tanımadığı putlardan kaçınıp korunması da beklenemez.

Diyanet Teşkilatının ve cami görevlilerinin düzenin özellikle okullarda dayattığı puttan herhangi bir şikâyeti yoktur. Camilerde put ve putperestlik, sadece Arap câhiliyesi gündeme getirilirken hatırlanır ve o zaman dilimiyle sınırlı kalır. İbrâhim'in (a.s.) putları nasıl kırdığı Kur'an'da ballandıra ballandıra, hem de birkaç ayrı sûrede tekrarlanarak bahsedilmesi, sanki günümüz için herhangi bir çıkarımı olmayan bir tarih masalı gibi algılanır. Putlarla ve putçularla mücadele, esas ve öncelikle gönüllerde ve zihinlerdeki putları yıkma gayretleri çoğu Müslümanları ilgilendirmiyor artık. Putlarla ve putçularla uzlaşma içinde insanımız. Onları öyle benimsemiş ki, put ve putçu olduklarını bile göremiyor. Ülkeyi putların yönettiğini, ya da putlar adına ve putların izinden gittiklerini söyleyenlerin yönettiğini görmek istemiyor insanımız.

Kur'an, başka bir canlıyı, eşyayı veya soyut bir şeyi Allah'a endâd/denk tutmanın da putlaştırma olduğunu belirtir ve bu suçun cezâsının da büyük olacağını belirtir (2/Bakara, 22, 165; 14/İbrâhim, 30; 34/Sebe', 33; 39/Zümer, 8; 41/Fussilet 9). Kur'an, somut putlar yanında soyut putları da gündeme getirir. Hevâ ve hevesi putlaştırıp ilâhlaştırmak tehlikesi de sözkonusudur (45/Câsiye, 23; 47/Muhammed, 12).

Aslında eski câhiliyye dönemindeki gibi, günümüzde de insanlar putların arkasındaki çıkarlarına, hevâlarına tapıyorlar. Putlara tapanlar gerçekte ona tâbi olmuyor, zanlarının peşinden giderek kendi hevâlarına tapmış oluyor, zâlim müstekbirlere kulluk yapmış oluyorlar (10/Yûnus, 66; 28/Kasas, 62-63; 39/Zümer, 3).

Tüm putlardan, putlaştırılan özelliklerden uzaklaşması istenen insanlara Kur'an, gerçek ilâhı, tek ma'bud olan Allah'ı vasıf ve isimleriyle tanıtır. Allah'tan başka ilâh olmadığını çok net biçimde ve ısrarla gündeme getirir (2/Bakara, 163, 255; 3/Âl-i imrân, 2, 6, 18, 62; 4/Nisâ, 87, 171; 5/Mâide, 73...).

Tevhid, yani tüm putları reddedip tek ilâha iman edip O'na kulluk inancı, insanlığın aslî itikadı ve tüm peygamberlerin çağlar boyu tebliğ edip canlandırmaya çalıştığı husustur. Bütün ilâhî dinlerin adı ve esası İslâm'dır/teslimiyettir ve tevhide (putları reddedip tek Allah'a iman ve yalnız O'na ibâdet ve kulluğa) dayanır. Çünkü tevhidden başka her şey bâtıldır.

Önce hakkı tanımak ve hakka teslim olmak gerekiyor. Sonra bâtılı; güncel versiyonlarıyla birlikte... Bâtılı tanımadan bâtıldan sakınmak mümkün değildir. Bu alanda yazı yazmanın mayınlı tarlada dolaşmak anlamına geldiği de mâlum. Mayını tanırsak, tarladan yararlanmış oluruz. Yoksa birkaç mayın, bizi tarlaya girip oradan yararlanmamıza fırsat vermeyecektir. Tarlalarını mayından temizler gibi; zihin ve gönüllerini her türlü puttan arındırmaya çalışan ve neslini de putlara teslim etmeyen muvahhid mü'minlere selâm olsun!

Ahmed Kalkan

ahmedkalkan@gmail.com

Kasım 2012, Ümraniye

İÇİNDEKİLER

PUT VE PUTA TAPMA / 11

Put; Anlam ve Mâhiyeti / 11

İlâh Nedir; Putlaştıırıp İlâhlaştırma Nasıl Olmaktadır? / 26

Putlaştırılıp İlâh Haline Getirilen Bâtıl Tanrı Anlayışları / 32

Kur'ân-ı Kerim'de Put Kavramı ve Puta Tapma / 34

Hadis-i Şeriflerde Put Kavramı ve Puta Tapma / 47

Tasvîr (Putlaştırılan Heykel ve Resim);

Putçuluğun Genel Görüntüsü / 51

Tasvîrin (Resim ve Heykelin) İtikad, Fıkıh
ve Sanat Açısından Hükmü / 69

Putlara, Heykellere ibâdet / 72

Çağdaş Bir Putlaştırma Örneği; Atatürk'e Tanrı
veya Peygamber Diyenler / 75

Hevânın Putlaştırılması / 82

Putları Kırma / 83

Put ve Putperestlikle İlgili Kavramlar ve Anlamları / 86

PUT VE PUTA TAPMA

- Put; Anlam ve Mâhiyeti
- İlâh Nedir; Putlaştırıp İlâhlaştırma Nasıl Olmaktadır?
- Putlaştırılıp İlâh Haline Getirilen Bâtıl Tanrı Anlayışları
- Kur'ân-ı Kerim'de Put Kavramı ve Puta Tapma
- Hadis-i Şeriflerde Put Kavramı ve Puta Tapma
- Tasvîr (Putlaştırılan Heykel ve Resim); Putçuluğun Genel Görüntüsü; Heykel ve Resim
- Tasvîrin (Resim ve Heykelin) İtikad, Fıkıh ve Sanat Açısından Hükmü
- Çağdaş Bir Putlaştırma Örneği; Atatürk'e Tanrı veya Peygamber Diyenler
- Hevânın Putlaştırılması
- Putlara, Heykellere ibâdet
- Putları Kırma
- Put ve Putperestlikle İlgili Kavramlar ve Anlamları

*"İbrâhim, babası Âzer'e: 'Birtakım putları tanrılar mı ediniyorsun? Doğrusu ben seni de kavmini de apaçık bir sapıklık içinde görüyorum' demişti."*¹

Put; Anlam ve Mâhiyeti

Put, kişinin Allah'ın dışında hayatının amacı kıldığı maddî-mânevî her şeydir ve putları bu yönleriyle hayatın amacı kılmak da şirktir. Put sadece tapılan bir takım nesneler değildir. Eğer hayatın amacı haline gelir ve insanı Allah'a isyana sevkederse, yerine göre makam, para, kadın veya insanlar için değerli herhangi bir şey insanlar için put olabilir.

Kur'ân-ı Kerim'in açıkladığı şirk çeşitlerinden birisi de putlara ibâdet şeklinde ortaya çıkan tapınmadır. Putlar çeşit olarak çok fazla olmakla beraber, genel olarak iki kısımda mütâle edilebilir:

1- İnsan, hayvan, kuş veya bunların karışımı bir şeklin; ağaç, taş ve madenden yapılarak tapınılması biçiminde ortaya çıkan ilkel putçuluk. Bu tür putlara *sanem* veya *vesen* adı verilir.

2- Herhangi bir şekil düşünmeksizin kafalara, gönüllere, kalplere dikilen veya tâbi olunan putçuluk. Bu tür putperestliğin görüntüsü daha moderndir. Sanem veya vesen dediğimiz ilk

¹ 6/En'âm, 74

maddedeki putlar, tapanların nazarında tabiat üstü yüce bir güç ve kuvveti temsil ettikleri için putperestler, bu güç ve kuvvetin tapındıkları putlarda gizli olduğuna inanırlar. Bu bağlamda her putun veya putçuluğun ilgili bulunduğu bir efsanesi, tahrif edilmiş tarihsel bir mitleştirmesi vardır. Bu putların bir kısmı iyiliği, bir kısmı şerri, bir kısmı ucuzluğu, düşmandan kurtuluşu, bereketi vs. yi temsil eder.

İslâm tarihçilerinin kaydettiklerine göre, putperestlik, İslâm'dan önce Arap yarımadasında oldukça yaygındı. Denilebilir ki, Arabistan'da putçuluğun bütün çeşitleri olmakla beraber, daha çok birinci maddede belirtilen putperestlik yaygındı. Kâbe'nin, putperestliğin sergilendiği bir yer olarak gerçek amacından saptırıldığını görüyoruz. Peygamberimiz (s.a.s.) Mekke'yi fethettiği zaman Kâbe'ye girmiş ve orada bazı insanların heykellerinin bulunduğunu görünce, bunların ortadan kaldırılmasını emretmişti. Ayrıca Kâbe'de her biri farklı kabile ve şahıslara ait olan ve değişik şeyleri temsil eden 360 putu görünce, onların da kırılmasını emretmişti.

Putçuluğun her çeşidine karşı çıkan ve putlara tapınmanın kötülüğünü en belîğ biçimde ortaya koyan Kur'ân-ı Kerim âyetleri, insanoğluna, yaratıcının sadece Allah olduğu fikrini ve putları, heykellerin de yaratıcı değil; yaratık olduğu düşüncesini aşılama sadedinde deliller sunar. *"Siz, elinizle yonttuklarınız (putlar)a mı tapıyorsunuz? Oysa sizin de, bütün taptıklarınızın da yaratıcısı Allah'tır."*²

Put, sadece Arapların câhiliyye döneminde taptıkları basit ve alelâde şekillerden veya özellikle Hz. İbrâhim döneminde olduğu gibi muhtelif câhiliyye sistemlerinde tapınılan tahtadan, taştan, tunçtan heykellerden ve ağaç, kuş, hayvan, yıldız, gök cismi, ateş, ruh veya hayallerden ibaret değildir. Bu basit puta tapınma şekilleri Allah'a şirk koşmanın bütün boyutlarını kapsamaz. Yalnızca bu ilkel putçuluklar üzerinde duracak olursak ve Kur'an'daki şirkten maksadın sadece bunlar olduğunu kabul edecek olursak, oldukça boyutlu olan şirk kavramından bir şey anlamış olmayız. Oysa Kur'an'a göre put, o kadar geniş anlamlıdır ki, kişinin Allah'ın dışında hayatının amacı kıldığı maddî-mânevî her şeydir. Bu putları, hayatın amacı kılmak da Allah'a şirk koşmak olarak nitelendirilmiştir. İnsanları kendilerine faydası dokunmayan ağaç, taş, maden vs. şeylere ibâdetle sevk eden sebepler nelerdir? insanlar niçin putlara taparlar? Göz göre göre bu cansız şeylere neden tâzimde bulunulmuş ve bulunulagelmektedir?

Putlara Tapınmanın Sebepleri: Kur'an, putlara tapınma sebepleri konusunda şunları sayar:

1- Şefaât düşüncesi ve Allah'a bu araçlarla güya yakın olma arzusu: Kur'an, putçuların bu bahanelerini, yapay kılıflarını geçerli bir neden kabul etmez ve putperestliği bırakmaları için insanlara en keskin ve sert dili kullanır.³

2- Aşırı ta'zim: Kur'an'a göre bir varlığa aşırı saygı gösterme, onu yüceltme ve onu ululama, sonuçta onu tanrılaştırmaya yol açacağı için yerilmiş ve şirk olarak değerlendirilmiştir. Sanki ibâdet edilecek derecede yüceltilen şahsiyetler, Allah katında makbul ve aslında böyle bir ta'zimden kaçan kimseler bile olabilirler. Kur'an, peygamberlere, din adamlarına, meleklerle, sâlih insanlara vb. varlıklara gösterilen bu aşırı ta'zimi şirk olarak değerlendirmiştir.⁴

3- Aşırı sevgi: Kur'an, herhangi bir şeyi, Allah'ı sever gibi seyerek, onun arzularına, emir ve yasaklarına itaat etmeyi Allah'a şirk koşturmak olarak değerlendirmiş; herhangi bir şeye veya kimseye karşı beslenen aşırı sevgiyi de, onu putlaştırmak olarak nitelemiştir. *"İnsanlardan öyleleri vardır ki, Allah'tan başka eşler tutarlar. Allah'ı sever gibi onları severler. İman edenler ise, en çok Allah'ı severler..."*⁵ Allah'a inanmak, kişinin O'nun isteğini kendi dileğine veya başkalarının isteklerine tercih etmesini ve diğer arzuları O'nun yolunda fedâ edecek kadar O'nu sevmesini gerektirir. Allah'ı sevmenin kanıtı, Allah'ın belirli nitelik ve güçlerini başkalarına atfetmemek ve O'nun hakkını sahte ilâh ve rablere vermemektir. Allah'ın sıfat ve güçlerini başkalarına atfedenler, O'nu sevdiklerini iddia edemezler; bilakis bu şekilde O'na ortak koşturmuş, Allah'a denk tutmuş olurlar. İnsan, Allah'ın melekleri, nebi ve velileri gibi değerli kullarını severken de, bu âyetin çizdiği sınırdan durmasını bilmelidir. Zira Allah için sevmekle, Allah'ı sever gibi sevmenin arasındaki farkı bilmek gerekir. Hiçbir şeyi veya kimseyi Allah'ı sever gibi sevmeyiz, O'na ait vasıfları veremeyiz, O'nun gibi yüceltemeyiz.

Tarihteki putları ve puta tapanları incelediğimiz zaman, şirk temeline dayalı putçuluğun, günümüzde geçerli olan şirkten ve putçuluktan pek de farklı olmadığını görürüz. Mekke'li müşrikler de bir Allah inancına sahipti.⁶ Fakat, Allah'ın hükmü yerine Mekke site devletinin parlamentosu Dâru'n-Nedve'nin kanun yapmasını ve Ebû Cehil gibi tâğutların kendilerini yönetmelerini istiyorlardı.

3 Bk. 39/Zümer, 3, 44; 10/Yûnus, 18; 17/İsrâ, 56-57; 43/Zuhruf, 86; 30/Rûm, 13

4 Bkz. 5/Mâide, 116; 9/Tevbe, 30, 31; 34/Sebe', 40; 71/Nûh, 23

5 2/Bakara, 165

6 Bkz. 29/Ankebût, 61, 63; 39/Zümer, 3

Yer yer dindar kesilmelerine rağmen, tevhid'in karşısında durarak şirke sarılıyorlardı.

Günümüzdede kelime-i şehâdet getirip namaz kılan, oruç tutan, hacca giden kimselerden önemli bir kesimin tâğutun hükmüne rızâ gösterdikleri, tâğuta itaat ettikleri, sadece Allah'a mahsus olan sıfatları başkalarına verdikleri bilinen bir gerçektir. Yine bu kimselerin Allah'ı bırakıp birtakım armaları, şiarları/sloganları, işaretleri, bayrakları, heykelleri, gelenek ve görenekleri, bazı kavram ve ideolojileri, sanatı, sanatçıları, futbolu, sporcuları, gruplarını, parti veya kurumlarını, devlet adamlarını, liderlerini... yücelttikleri ve bu sayılan değerler uğruna mallarını, mülklerini, namuslarını, ahlâklarını pâyimal ettikleri, böylece bu değerlere kulluk ettikleri ortadadır. Sözü edilen bu şahısların, tâğutun ortaya koyduğu nefsanî, şeytanî ve indî değer yargılarıyla Allah'ın kanunları ve şeriatî çatışacak olsa, hep Allah'ın şeriatini onların istekleri doğrultusunda yontarak şekil verdikleri, kısacası putların veya putların arkasına sığınmış olanların emir ve yasaklarını harfiyyen yerine getirdikleri ve Allah'ın şeriatine tümüyle zıt olan sistemleri kabul ederek onların hükümlerini tatbik ettikleri de inkâr edilemez.

Bunlar, müşrik değil de nedir? Bundan daha açık putçuluk düşünülebilir mi? Putların emir ve direktifleri doğrultusunda hareket ederek onların yolundan hiç ayrılmayanlar, Allah'ın kitabına ve Rasûlû'nün sünnetine kulaklarını tıkayarak putların ve onların işbirlikçilerinin çağrısına kulak verenlerden daha çok putperest olur mu? Bunlar, apaçık müşrik olduklarını kendileri ilan ediyorlar. Bu tür insanlar, ister namaz kılsın, ister oruç tutsun, ister hacca gitsin ve isterse sabahlara kadar Allah Allah diyerek tesbih çeksinler. Ne yaparlarsa yapsınlar, kendilerini putçu müşrik olmaktan kurtaramaz, kimse de onları zorla temize çıkararak müslüman yapamaz!..⁷

İbrâhim'in (a.s.) tevhid mücâdelesini tahlil ederken, "tevhid" in zıddı olan şirk ve putçuluk hakkında Yüce Allah, İbrâhim'in (a.s.) şöyle duâ ve niyazda bulunduğunu bildiriyor: *"Hatırla ki İbrâhim şöyle demişti: 'Rabbim! Bu şehri (Mekke'yi) emniyetli kıl, beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut! Çünkü onlar (putlar), insanlardan birçoğunun dalâletine/sapmasına sebep oldular, Rabbim. Şimdi kim bana uyarırsa o bendendir. Kim de bana karşı gelirse, artık Sen gerçekten çok bağışlayasın, çok merhametlisin.'"*⁸

7 Mehmet Kubat, Kur'an'da Tevhid, Şafak Y. s. 132-138

8 14/İbrâhim, 35-36

Üstad Seyyid Kutub, İbrâhim'in (a.s.), *"Beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut!"* duâsını, İslâm'ın öğretileri doğrultusunda günümüz şartlarını da göz önünde bulundurarak şöyle izah ediyor: "Hz. İbrâhim'in hem kendisini hem de çocuklarını, tapınmaktan korumasını Allah'tan istediği put, sadece Arapların ilkel câhiliyet dönemlerinde yaptıkları gibi basit ve alelâde şekilden ibaret değildir. Veya muhtelif câhiliyet sistemlerinin taş, ağaç, kuş, hayvan, yıldız, gök cismi, ateş, ruh veya hayaller biçiminden ibaret değildir put.

Bu basit ve alelâde puta tapınma şekilleri, Allah'a şirkin bütün anlamlarını içine almaz. Allah'tan başka tapınılan tüm putları ihtivâ etmez. Yalnızca bu basit ve alelâde şirk ve put şekilleri üzerinde durarak, Kur'an'daki şirkten maksadın bunlar olduğunu kabul edecek olursak, sonsuz derecede şekilleri olan şirk kavramını iyi kavramış olmayız. Ve bugün beşeriyetin içine saplandığı şirk ve modern câhiliye şekillerinin gerçek yüzlerini tam olarak göremeyiz. Bunun için şirkin mâhiyetini derinliğine araştırmak ve putun şirkle olan alâkasını açığa çıkarmak gerekir.

Allah'tan başka ilâhın olmadığını belirten "lâ ilâhe illâllah"ın zıddı olan şirk, hayatın tüm alanlarında, Allah'ın buyruğuna dayanmayan ve her konuda dinin emirlerini benimsemeyen tüm sistem ve her tavır şirktir. Tek bir ilâh olarak Allah'tan başkasını tanımadığını söyleyip de abdest, namaz, oruç ve hac gibi dinin emirlerini yerine getirdiği halde; siyasî, sosyal ve ekonomik konularda Allah'tan başkasının koyduğu hükümlere bağlananlar... Değer ölçülerinde ve hükümlerinde Allah yapısı olmayan düşünceleri ve fikirleri benimseyenler... Geleneği, ahlâkı, âdet ve alışkanlıkları itibarıyla giyindiği kıyafeti ve elbiseleriyle birtakım insanları tanrı tanırçasına onların icat ettikleri kılık ve kıyafetlere girip modalarına uyan ve Allah'ın şeriatının yasakladığı şekillere bürünenler... Evet, bunlar, şirkin âlâsını işlemektedirler. Bütün gerekçeleriyle birlikte söyledikleri "eşhedü en lâ ilâhe illâllah" kelime-i şehâdetinin zıddını yapmaktadırlar... İşte günümüzdeki insanların çoğunun yanıldıkları noktalardan birisi budur.

Put... Sadece o, ilkel ve basit şekilde olmaz. Dikilen heykeller biçiminde olması şart değildir putun. Put, putlaşmak isteyenlerin arkasına gizlendikleri birer işaret ve alâmetten başka bir şey değildir. Onlar insanları kendilerine kul köle yapmak için o dikili putların arkasına sığınır ve onun gerisinden kendi buyruklarını rahatça yürütürler. Hiçbir zaman için bir putun konuştuğu, duyduğu ve gördüğü görülmemiştir. Ancak, putların arkasına gizlenmiş olan râhipler ve mâbet bekçileri mırıldanarak etrafında onun

adına duâlar okur ve bereketler dağıtan muskalar asarlar. Sonra da kitleleri ezmek ve kölesi kulu haline getirmek istediği kimsele-
rin adına o putları konuştururlar. Herhangi bir yerde herhangi bir
zamanda idarecilerin ve kâhinlerin adına konuştukları ve Allah'ın
izni, müsaadesi olmaksızın hükümler koydukları ve kanunlar vaz
ettikleri, hareket ve işlemler yaptıkları şeyler ortaya sürülecek
olursa... İşte bu ortaya atılan şey tabiatı, mâhiyeti ve vazifesi itiba-
rıyla putun ta kendisi olur.

Bir yerde bunlar arma olarak "ırkçılığı" mı seçiyorlar? Bir yer-
de arma olarak "vatan"ı mı çıkarmak istiyorlar? "Halk"ı mı işa-
ret ve simge olarak kendilerine bayrak yapmak istiyorlar veya bir
"sınıf"ı mı kendilerine sembol olarak yükseltiyorlar? Sonra da in-
sanlardan bu yükseltilecek armalara, şiarlara, işaretlere ve bayrak-
lara Allah'ı bırakıp kulluk etmelerini mi istiyorlar? Halkın bu kal-
dırılan alâmetler uğruna fedâkârlığa katlanmasını mı istiyorlar?
Malını, mülkünü, ahlâkını, ırz ve namusunu bu uğurda harcama-
sını mı diliyorlar? Ve her ne zaman bu işaretlerin, alâmetlerin ve
armaların isteğiyle Allah'ın kanunları ve şeriâtı çatışacak olsa, hep
Allah'ın şeriâtını onların isteğine göre yontarak şekiller vermek mi
istiyorlar? Ve Allah'ın emirlerini bırakıp o armaların ve işaretlerin
veya daha doğru bir tâbirle bu putların, yani putların arkasına
saklanmış olanların istek ve emirlerini mi yerine getiriyorlar? İşte
orada putçuluk vardır. Allah'tan başkasına tapınma vardır. Yok-
sa putun mutlaka bir ağaçtan dikilmiş veya bir taştan, tunçtan
yontulmuş olması zarûri değildir. Put bir sistem olabilir, bir arma
olabilir, bir ekol olabilir...

Hem İslâm, sadece ağaçtan, taştan, tunçtan yontulmuş putları
yıkamak için gelmemiştir ki... Bunca gelmiş geçmiş peygamberler
silsilesi sadece bu putları yıkmak için uğraşmamışlardır ki. İslâmî
hareket, yalnızca ağaçtan dikilmiş veya taştan yontulmuş putları
yıkamak için tarih boyunca bunca fedâkârlıklar yapmış, bunca acı
ve ıstıraplara katlanmamıştır...

Bilâkis İslâm, gerçek mânâda Allah'a kulluk ve her meselede
Allah'ın emirlerine itaat ile her ne şekilde olursa olsun Allah'tan
başkasına kulluk ve itaatten ayrılış noktalarını kesinkes belirtmek
için gelmiştir. Her devirde geçerli olan prensipleri iyice inceleyip
tevhid esasına mı, şirk esasına mı dayandığını ortaya koymak ge-
rekir. O sistemde ve prensipte Allah'ın hâkimiyetinin mi esas alın-
dığını, yoksa putların hâkimiyetinin mi esas alındığını belirtmek
icap eder...

Dilden söyledikleri kelime-i şehâdet ile "Allah'ın dini"ne girmiş olduklarını ve fiilen yaptıkları ibâdetleri, kıldıkları namazları, tuttukları oruçlarıyla müslüman olduklarını sanıp da bunun dışında kalan ahkâm ve diğer hususlarda Allah'tan başkasının buyruklarına uyanlar, Allah'ın emrinin zıddı olan sistem ve prensipleri benimseyenler, Allah'ın şeriatına tamamı tamamına zıt olan hükümleri tatbik edenler...

Sonra bu her gün yenilenen putların istediğini yerine getirmek ve arzularını tatmin etmek için bu uğurda namuslarını, ahlâklarını, mallarını ve canlarını verenler... Bu putların istek ve arzularıyla dinin emir ve hükümleri çatıştığı zaman Allah'ın emir ve hükümlerini arkaya atıp putların istek ve arzularını yerine getirenler... Evet bütün bu yaptıklarına rağmen hâlâ "Allah'ın dini"nde olduklarını ve "müslüman" kaldıklarını sananlar bir kere kendilerine gelsin de içinde yüzdükleri şirki görsünler...

Allah'ın dini bu kendilerinin müslüman olduklarını sananların tasavvur ettiği gibi zayıf değildir, basit değildir. Şurası muhakkak ki Allah'ın dini, hayatın en küçük meselelerine, bütün teferruatına kadar şâmil olan tam ve mükemmel olan bir hayat nizamıdır. Esas ve temelleri bir yana, hayatın en ufak bir meselesinde bile yalnız ve yalnız Allah'ın buyruklarına uymaktır. Ve Allah'ın, başkasını kabul etmediği yegâne din, İslâm dini budur.

Şirk, yalnızca Allah'tan başka ilâhların olmadığını kabullenmekle bitmez. Allah'tan başka hüküm koyan rablerin bulunmadığını kabullenmek de gerekir. Puta tapıcılık, sadece dikilen bir ağaca ve yontulan bir taşla tapınmak değil; hatta ondan daha fazlasıyla kaldırılan bayraklar, flamalar, işaretler ve bunların arkasına gizlenen güçler, nüfuzlar ve isteklerdir. Ve işte buna göre herkes kendi yurduna baksın en yüce hüküm ve makam kimin elindedir? Bütünü bütününe kimin dinine bağlanmışlardır? Kimin emrine uymaktadırlar? Şayet bu konuların hepsinde hâkimiyet ve emir Allah'a aitse işte onlar katıksız olarak Allah'ın dinindedirler. Şayet bu hâkimiyet ve emir Allah'tan başkalarına ait ise, onlar Allah'ın dininde değil; hâkim/egemen olan putların ve tâğutların dinindedirler.⁹

Putperestlik: İnsanların, Allah Teâlâya yapmaları gereken ibâdet, göstermeleri gereken saygı, sevgi ve korkuyu, Onun dışında herhangi bir mahlûku ma'bûd kabul ederek ona yöneltmeleri hali. Put, âyet ve hadislerde "sanem" ve "vesen" şeklinde de isimlendirilmektedir. "Asnâm/putlar", "sanem" kelimesinin

⁹ Seyyid Kutub, a.g.e. c. 9, s. 87-90

çoğuludur. İbnul-Esîr, en-Nihâye, adlı kitabında “sanem” kelimesini; “Allah’tan başka ilâh edinilen şey” diye tanımlamaktadır. Bu da müşriklerin taptıkları putlar anlamına geldiği gibi, Allah’ın nizamına ve hâkimiyetine engel olan tüm tâğutlar mânâsındır. Allah’ın nizamına ne şekilde olursa olsun engel olan ve bu mânâda putlara, heykellere ve büstlere değer veren kimseler de aynen putperest müşrikler gibidirler. Namaz kılsalar, oruç tutsalar, hac yapsalar da, onlardan hiçbir farkları kalmaz.

Yine İbnül-Esîr, şöyle demektedir: “Vesen” ile “sanem” arasında fark bulunmaktadır. **Vesen**; insan sûreti ve şekli gibi taştan, ağaçtan ya da toprağın herhangi bir madeninden yapılan cüsseli şeydir ki; bir yere dikilir, müşrikler tarafından buna tapınılır, ibâdet olunur. **Sanem** ise; cüssesiz şekilden ibarettir. Kimi lügatçılar ise bu iki kelime arasında herhangi bir ayrım gözetmeyip her iki kelimayı aynı anlamda ve birbirlerinin yerinde kullanmaktadırlar.

Allah Teâlâ insanlığın babası Âdem’i (a.s.) eşi ile birlikte yer-yüzüne indirdikten sonra, Adem’in nesli çoğalıp artmıştı. Bu ilk nesil, tek bir ümmet olup, aynı dine ve aynı ma’buda tâbi olarak, doğruluk ve istikamet üzere idiler. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *“İnsanlar tek bir ümmetti. Allah Peygamberi müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdi. İnsanların ayrılığa düşecekleri hususlarda aralarında hüküm vermek için onlarla birlikte hak kitaplar indirdi.”*¹⁰ İbn Abas’dan (r.a.) rivâyet edilen bir hadiste şöyle denilmektedir: *“Âdem ile Nûh arasında on asır vardır. Bu zaman içinde insanlar Allah’ın şeriatı üzerinde idiler. İhtilâfa düştükleri anda Allah müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak peygamberler gönderdi.”*¹¹ İkrime’den nakledilen diğer bir hadiste de; Âdem’le Nûh arasında herkesin İslâm üzere bulunduğu on asır vardır.”¹² denilmektedir.

Düşman (şeytan) insanoğluyla sürekli uğraştı. Onları kâfirler ve mü’minler şeklinde iki gruba ayırana kadar mücâdelesine devam etti. Öldükten sonra dirilmeyi inkâr ettirip putperest bir toplum yapıncaya kadar savaşını sürdürdü. Allah Teâlâ, Nûh kavminin durumunu şöyle anlatmaktadır; *“İnsanlara; ‘sakın tanrılarınızı bırakmayın. Ved, Suvâ, Yağus, Yeûk ve Nesr putlarından asla vazgeçmeyin’ dediler.”*¹³ İbn Abbas şöyle demektedir: “Bu isimler Nûh kavminin sâlih kimselerinin isimleridir. Onlar öldüklerinde şeytan bu kavme, oturdukları yerlere onların hatırasını canlı tutmak için putlarını dikmeleri fikrini verdi. Onlar bunu yaptılar, ancak onlara hiçbir

10 2/Bakara, 213

11 İbn Cerir et-Taberî, Tefsir, 2/194

12 a.g.e, 29/162

13 71/Nûh, 23

zaman tapınmadılar. Bu ilk nesil geçtikten sonra gelenler, dikiliş gâyelerini unutup onlara tapınmaya başladılar.”¹⁴

Arapların dinî inançlarına şirki ilk sokan kimse Amr bin Luheyy’dir. Rasûlullah (s.a.s.); *“Amr İbn Âmir el-Huzâ’îyi Cehennemde bağırıskalarını sürürken gördüm. Bu adam ilk sâibe (put) bırakan adamdır.”*¹⁵ demiştir.

Başka bir rivâyette de; *“Arapları putlara tapmaya yönelten ilk kimsedir”*¹⁶ denilmektedir. Peşinden her Arap kabilesi için yüceltikleri, sığındıkları, kurban kestikleri, şefaât diledikleri putlar ortaya çıktı. İbn Cüreyc’in de dediği gibi; Lât, Sakif kabilesinden yağla kavut’u karıştıran bir kimse idi ve öldüğü zaman mezarına bir put dikmişlerdi. Rasûlullah (s.a.s.), Mekke’yi fethettiğinde, Beytullah’ın etrafında üçyüz altmış put bulmuştu. Rasûlullah (s.a.s.), yayının ucuyla bu putların yüzlerine, gözlerine vurarak onları itiyor ve yere yuvarlıyordu. Sonra da Lât’ın dışarı çıkarılmasını ve yakılmasını emretti.

Bu putların aslının bazı sâlih ve veli kimselerinin sûretleri olduğu ortaya çıkmıştır. Müşrikler, onların Allah’ın indinde büyük bir makama sahip olduklarına inanıyorlardı. Onları, Allah Teâlâ ile kendi aralarında aracılar ve şefaâtçiler edindiler. Onlara göre Allah Teâlâ, ancak bu putların aracılığı ve şefaati ile halkı rızıklandırıyor, hidâyet ediyor, fayda sağlıyor ve zarara uğramalarını engelliyordu. Onlar bu putları o sâlih kimselerin hâtıralarını canlı tutmak, bu vesile ile ibâdet ve duâlarını daha bir şevkle yapabilmek için edinmişlerdi. Bu putlara tapınırken, aslında bu sâlih kimselere tapınıyorlardı. İbâdetleri kendi elleriyle yaptıkları putlara değildi. Nitekim Allah Teâlâ, putperest bir kavimden bahsederken onların meleklerle, cinlere ve peygamberlere tapındıklarını bildirmektedir. Bu müşrikler, tapındıkları ilâhların yarattığına, rızıklandırdığına, diriltip öldürdüğüne inanıyor değillerdi. Allah Teâlâ onların bu durumlarını hikâye ederek şöyle buyurmaktadır:

*“Yemin olsun ki, eğer onlara; gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ay’ı hizmete âmâde kılan kimdir?” diye sorsan, mutlaka; ‘Allah’tır’ derler.”*¹⁷; *“Yemin olsun ki, eğer onlara; ‘gökten su indirip onunla yeryüzüne öldükten sonra tekrar hayat veren kimdir?’ diye sorsan, mutlaka; ‘Allah’tır’ derler.”*¹⁸ Kur’ân-ı Kerim’de bu tip misaller çoktur. Müşrikler

14 Buhârî, Tefsir 71

15 Müslim, Cennet 13; Buhârî, Menakıb 9

16 Ahmed İbn Hanbel, III/353

17 29/Ankebût, 61

18 29/Ankebût, 63

telbiyelerinde şöyle derlerdi: “Senin ortağın yoktur. Yalnız bir şerik (ortak) müstesnâ, o Senin şerikindir. Sen, ona ve onun sahip olduğu her şeye mâliksin.”¹⁹

İmam Şehrîstânî bu konuda şöyle demektedir: “Onlar ne zaman putlara yönelmek üzere ellerinde bir hüccet, delil, izin veya Allah Teâlâ tarafından bir emir olmadığı halde gayret gösteriyor, ihtiyaçlarının giderilmesini onlara bağıyorlarsa, onların bu hareketleri bir ibâdet olmuş oluyor. Onların bu putlardan ihtiyaçlarının giderilmesini talep etmeleri, onda bir ilâhlık bulunduğu inandıklarını isbat etmektedir. Bundan dolayıdır ki onlar; “*Biz onlara tapınmıyoruz. Onlar bizi sadece Allah’a yaklaşıyor*”²⁰ derler.

Bu durum, Allah Teâlâ’ya olan ibâdeti hakkıyla yerine getirmenin; sevgi, boyun eğme, korkma, sığınma, tevekkül, korku ve ümit, kurban adama, namaz, duâ vb. İbâdet türlerinin tamamında hiç bir şeyi ortak koşmadan ona hasretmeden ibaret olduğunu ortaya koymaktadır. İbâdet türlerinden herhangi birinde melek, nebî, sâlih kimse, taş, ağaç gibi şeylere yönelen bir kimse müşrik ve kâfirdir. Geçmiş müşriklerin şirkleri de bu idi. Fakat ibâdet ve şirkin anlamını bildikleri zaman, Allah’tan başkasına duâ etmenin ve bir şey istemenin ne anlama geldiğini bilirler.

Bundan dolayıdır ki, ilâhlar edinip, onlara ibâdet ederek Allah Teâlâ’ya ortak koştular; bunların ilâhlar olduklarını açıkça ortaya koydular ve Allah’tan başkasına tapındıklarını gizlemediler. Fakat çağdaş müşrikler ibâdet, tevhid ve şirkin hangi anlama geldiğini bilmediklerinden; velilere, sâlih kimselere ve nebilere, tapınmanın her çeşidi ile tapındıkları halde, kendilerinin müslümanlar olduklarında ısrar edip duruyorlar. Bunun sebebi, onların bu yaptıklarını “ibâdet” olarak isimlendirmemeleridir. Ayrıca ilâh edindikleri şeyleri de ilâhlar olarak isimlendirmemektedirler. Fakat böyle yapmaları onlara ne fayda sağlar ne de putperestlikten kurtarır. Hanbeli imamlarının büyüklerinden olan İbn Akil; “Câhil ve bayağı insanlara dinî sorumluluklar ağır gelmeye başlayınca, şeriâtin koymuş olduğu prensiplerden yüz çevirerek nefisleri için uydurmuş oldukları prensipleri yüceltmeye yöneldiler. Bu onlara çok kolay gelir ve böylece başkalarının emri altına girmemiş olurlar” diyerek şöyle devam etmektedir: “Anlayışına göre onlar kabirlere tazim etmek, şeriâtin nehyettiği halde ateş yakarak onlara saygı göstermek, kible edinmek ve özel bir temizliğe tabi tutmak, mezardaki ölüye ihtiyaçları arz etmek, “ey mevlâm benim

19 Müslim, Hacc 3/22

20 39/Zümer, 3

için şunu şunu yap” şeklinde kâğıt yazmak, hayır ve iyilik getirmesi dileğiyle toprağından almak, kabirlerin üzerine güzel kokular atmak, sırf onları ziyaret etmek için yolculuğa çıkmak sûreti ile kâfir olmaktadırlar”.

İbrâhim’in (a.s.) kavmi yıldızlara tapınmakta idi. Onların inançları şöyleydi: “Âlem için, yaratan, idare eden, ona hükmeden, bir varlık vardır. Bizim üzerimize düşen yükümlülük ise, onun yüce varlığına ulaşmaktaki acimizin bilincinde olmaktır. O’na ancak, O’nun yakınları olan araçlarla yaklaşılabılır. Bu araçlar ise, fiil, hal ve cevher olarak takdis edilip temiz kılınan ruhanîlerdir. İcad etmede, yaratmada ve işleri bir halden diğer hâle sokmada, yaratıkları başlangıçtan kemale erdirmede sebep olan araçlar bu kimselerdir.

Onlar bu işleri yüce, mukaddes, ilâhî zattan dileyerek aldıkları kuvveti, süflî varlıklar üzerine yayararak yerine getirirler; yedi gezegenin yörüngeleri içerisindeki hareketlerini düzenlerler. Bu gezegenlerden her biri bu ruhanîlerden birinin heykelidir. Yani her ruhânî için bir heykel vardır ve her heykelin de bir gök tabakası vardır. Ruhanînin bir heykel’e nisbeti, ruhun cesede nisbeti gibidir. Yani o ruh onun rabbidir. İdareci ve yönlendiricisidir. Ancak aracının görülüyor olması kaçınılmazdır ki, ona yönelmek ve ona yaklaşmak ve ondan istifade etmek mümkün olabilsin”. Böylece onlar yedi gezegenden oluşan bu heykellere sığındılar; onların menzillerini, doğuş ve batış yerlerini iyice öğrendiler; gündüzleri, geceleri ve saatleri ona göre bir taksimata tabi tuttular; her heykel için özel bir efsun yaptılar; bir takım efsunlu sözler ve duâlar öğrendiler; ayrıca her gezegen için bir gün tayin ettiler. Meselâ, Zühâl için cumartesi gibi... Bu günde belirli bir saati gözetleyerek o saatte bu gezegenin hey’eti, yapısı ve şekli üzerine yapılmış duâlarla ona has elbiseler giyiyor, ona ait tütsü ile tütsüleniyor, o heykele ait duâlarını okuyarak ondan ihtiyaçlarını gidermesini istiyorlardı. Bu, diğer gezegenler için de aynı şekilde tekrarlanıyordu. Onlar bu gezegenleri ilâhlar ve rabler olarak adlandırmakta idiler. Allah ise, rablerin rabbi, ilâhların ilâhı idi. Onlar, heykellere yaklaşarak ruhanilere yaklaşmış oluyor; ruhanilere yaklaşmakla da Allah Teâlâ’ya yaklaştıklarını kabul ediyorlardı.

Sonra yıldızlara tapınmak için tuhaf şeyler ürettiler. Bunlar, sihir ve kehanet kitaplarında zikredilen tılsımlar, efsunlar ve insanların yakalarına takılan diğer şeylerdir. Bunların tamamı üzerinde tam bir bilgi sahibiydiler.

Peşinden onlardan bir grup şöyle dedi: “Kendisiyle tevessülde bulunulan bir aracının, kendisiyle şefâat dilenilen bir şefâatçinin ve ruhanîlerin varlığı kaçınılmazdır. Madem ki vesileler bunlardır ve biz onları gözle görüp hitap edemiyoruz; o halde heykelleri olmadan onlara yaklaşmamız gerçekleşmez. Fakat heykeller (yıldızlar) bazı vakitler görülür, diğer bazı vakitlerde de gözükmezler. Çünkü onlar doğarlar ve batarlar. Dolayısıyla bizim için yaklaşma olayı tamamlanmış olmaz. Öyleyse, bu şahısların putlarını sürekli gözümüzün önünde olacak şekilde dikmemiz kaçınılmazdır. Böylece biz onlara bağlanır, onlarla heykellere ulaşır ve bu heykellerle de ruhanîlere yaklaşmış oluruz. Ruhânilere ulaşmakla da onlar vasıtasıyla Allah Teâlâyâ yaklaşırsınız ve Allah Teâlâyâ yaklaşmak için onlara ibâdet ederiz; onlar bize Allah yanında şefaatçi olurlar. Onlar yedi heykeli temsil eden, insan sûretinde putlar edindiler. Her put bir heykel (gezegen)’e karşılıktı. Bunun için onları heykel’in aslı olarak gözettiler; onlar için tapınaklar yaptılar, bekçilik ve hizmetçilik gibi görevler ihdas ettiler; onlara ibâdet kastıyla ziyaretlerde bulundular ve onlar için kurban kestiler. Bu putperestlikler eski çağlarda olduğu gibi yeni çağlarda da sürekli var olmuştur.

Bunların bir grubu güneşe taparlardı. Şeriatleri, ona tapınma üzerine kurulmuştur. Onlar güneş için bir put edinmişlerdir. Onun bir elinde ateş renginde bir maden parçası vardır. Adına inşa ettikleri bir de özel tapınak vardır. Bu tapınakta, puta hizmet eden ve onu bekleyen görevliler bulunmaktadır. Bu mâbede gelerek tapınıyor, duâ ediyor, dilekte bulunuyorlar. Güneş doğduğu vakit hepsi secdeye kapanıyorlar. Aynı şekilde öğlen vakti tepe noktasına geldiği ve akşam battığı vakit de secdeye gidiyorlar. Bu üç vakitte tapınmaya gitmeleri için şeytan onları dürtü ile harekete geçiriyor. Bunun içindir ki Rasûlullah (s.a.s.), görünüş itibarıyla olsa bile kâfirlere benzememek için bu vakitlerde namaz kılmaktan kaçınılmasını emretmiştir.

Bunun gibi başka bir topluluk aya, diğeri Zuhâl gezegenine ve başkaları da buna benzer şeylere tapınıyorlardı. Putların yapılmasının asıl sebebi, ilâhlarının ortada olmayışıdır. Böylece, onun şeklinde ve görünüşünde bir put yaparak onu ilâhlarının vekili ve makamını dolduran varlık olarak kabul ediyorlardı. Akıllı bir kimse eliyle yaptığı tahtadan veya taştan bir nesnenin ilâh olamayacağı bilir.

Ölümlere ve kabirlere saygı göstermek, şirkin çeşitlerindendir. Cenab-ı Allah kabirlerin üzerlerinde mescidler edinilmesini yasaklamış, bunu yapanı da lânetlemiştir. Ancak, özellikle kastedilen bir yer olarak seçilmediği zaman, bunda bir mahzur yoktur. Aynı

şekilde mezarların bayram yeri edinilmesini de yasaklamıştır. Bayram, Arapça "tekrarlama, geri dönme"²¹ ve alışkanlık haline getirme²² kelimelerinden alınmıştır. Bu bir yere isim olarak verildiği zaman ondan, bu yerin toplanma yeri olduğu kastedilir. Tapınma veya başka şeyler için sürekli gidilen bir yer olur. Böyle bir yerde namaz kılmak, onu tavaf etmek, kible edinmek, istilam etmek, toprağı üzerine çizgiler çizmek, üzerine bina yapmak, üstüne mum yakıp koymak ve buna benzer birçok uygulama yasaklanmıştır. Bütün bunlar Rasûlullah'ın (s.a.s.) ümmetine, önceki kavimleri helâk eden şirke düşmelerini önlemek için bir rahmettir. Birçok ülkede kabirlerin üzerine yapılan binalar (türbe) görülmekte; insanlar onlara tazimde bulunmakta, uzaktan yakından onlara yakarmakta, Allah'ın evlerinde ve seher vakitlerinde yapmadıkları ibâdetleri orada içtenlikle yerine getirmektedirler. Bir kısmı, onlar için secde etmekte, çoğunluğu ise namazın bereketini onların yanında dilemekte, mescidlerde yapmadıkları duâ ve niyazları yapmaktadırlar. Bunların tamamı, bu kabirleri put edinmek ve Allah'dan başka bir ilâhâ tapınmaktır. Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır: *"Allahım! Kabrimi tapınılan bir put kılma!"*²³

Bir başka hadisinde Rasûlullah (s.a.s.) şöyle demektedir: *"Allah, Yahudilerle Hıristiyanlara lânet etsin; onlar nebîlerinin kabirlerini mescidler edindiler."* Âişe (r. Anhâ), *"Eğer bu (endişe) olmasaydı, Peygamber'in (s.a.s.) kabri açıkta bulundurulacaktı"* demiştir.²⁴

Bütün bunlar, onunla şirk tohumlarının ekilmesini önlemek içindir. Rasûlullah (s.a.s.), kabirlere tazim etmenin, onları put edinmenin Allah'dan başkasına ibâdetin tohumlarını ektiğini bildirmektedir.

Putla tapıcılık sadece İslâm öncesi Arap toplumuna has bir olay değildir. Çağımızda da putçuluk daha değişik görünümeler altında varlığını sürdürmektedir. Putçuluk, yalnızca sert bir taştan yapılmış heykel önünde eğilmek ve ona tazim göstermek olarak ele alınırsa, kuşkusuz büyük bir yanılgı içine düşülür. Kaldı ki, müşrik Arap toplumunun elleriyle yaptıkları putlara gösterdikleri saygıyı bu çağda da görmek mümkündür. Hattâ bu tür putçuluk bu gün fazlasıyla hüküm sürmektedir. Put, putlaştırmak isteyenlerin arkasına gizlendikleri birer işaret ve alâmetten başka bir şey değildir. Yoksa putun mutlaka bir ağaçtan dikilmiş yahut bir taştan yontulmuş olması zaruri değildir. Allah'ın dışında tapınılan her

21 el-Muâvede

22 el-İ'tiyâd

23 Muvatta, Sefer, 85; Ahmed bin Hanbel, II, 246

24 Müslim, Mesacid, III

şey puttur. “Allah’ı bırakıp da kendilerine kıyâmete kadar cevap vermeyecek şeylere tapanlardan daha sapık kimdir?”²⁵. Allah tarafından gönderilmiş bir delil olmaksızın, O’ndan başkasına itaat eden, bir hükme sahip olduğuna inanan, O’ndan başkasına duâ edip bir şey isteyen, Allah’a şirk koşturmuştur. Dolayısıyla putçuluğun şirkle ve küfürle yakından bağlantısı vardır. Puta tapan bir kimse hem Allah’a şirk koyuyor, hem de küfre giriyor demektir. Göklerde ve yerde bütün otorite ve yetkilere sahip olan, ancak Allah’tır; yaratma O’na mahsustur; bütün nimetler O’nun kudret elindedir; bütün işler yalnızca ve yalnızca O’na aittir; kuvvet ve çare O’nun hükmündedir; göklerde ve yerde olan her şey ister istemez O’na itaat etmeye, emrine boyun eğmeye mecburdur. İşte bunun için O’ndan başka ilâh yoktur. Kur’ân-ı Kerim, insanların ibâdet ettikleri şeylerin Allah’ın kulu ve O’nun karşısında aciz olduklarını açıkladıktan sonra, insanları ve cinleri ibâdet kelimesinin muhtelif mânâlarıyla yalnız Allah’a ibâdete, sadece O’na kulluk etmeye, ancak O’na itaatte bulunmaya, kişinin O’ndan başkasını tanrı kabul etmemesine ve ibâdetin hangi çeşidiyle olursa olsun O’ndan başkasına tapılmamasına çağırıyor: “Andolsun ki, biz her ümmete, Allah’a kulluk edin, putlara tapmaktan kaçının diye bir elçi gönderdik...”²⁶

Aslında insanların Allah’tan başka birine ya da bir puta tapmasının asıl nedeni; kendi nefsinin ilâh edinmesidir. Bugünkü müşriklerle, Peygamberimiz zamanındaki müşrikler arasında fark yoktur. Müşriğin mantığı her devirde aynıdır. Bu mantık, Allah’ı yeryüzüne karıştırmama, yeryüzünde ilâh olarak kendini tanımadır. İşte şirkin aslı budur. Zamanımızda da insanlar her ne kadar kâinatı yaratanın, yağmuru yağdıranın, öldüren ve diriltenin Allah olduğunu kabul etseler de, O’nun tasarruflarında ortak anıyorlar, dünya ile ilgili işlerde Allah’ın belirttiğinin aksine hükümler koyuyorlar. İşte günümüzde şirkin aldığı görünüm budur.

Tekrar edelim: Put, kişinin Allah’ın dışında hayatının amacı kıldığı maddî-mânevî her şeydir ve putları bu yönleriyle hayatın amacı kılmak da şirktir. Put sadece tapılan bir takım nesneler değildir. Eğer hayatın amacı haline gelir ve insanı Allah’a isyana sevkederse, yerine göre makam, para, kadın veya insanlar için değerli herhangi bir şey insanlar için put olabilir.

Kur’ân-ı Kerimin birçok âyetinde Allah Teâlâ, insanları şirke düşmemeleri hususunda uyarır. “O ancak tek bir ilâhtır. Doğrusu ben O’na ortak koşmanızdan masumum, de.”²⁷

25 46/Ahkaf, 5

26 16/Nahl, 36; Eymen ed-Dımaşkı, Şamil İslâm Ansiklopedisi, c. 5, s. 206-209

27 6/En’âm, 19

Şirk düzeni; insanları köleleştiren, ilâhlık taslayan çağdaş Fira-vunlar ile onlarla işbirliği yapan sahte din adamları yani Bel’amlar ve sömürüye ortak olan, bizzat şirk düzeninden beslenen, haram-zade, zengin elit tabaka ve bu üç kesime bağlanan, onlara itaat eden, onların koyduğu kanunlarla -Allah’ın hükümlerine aykırı olmasına rağmen - yaşayan halk yığınlarından meydana gelir.

Kendi nefsini ilâhlaştıran ve Allah’a değil de kendisine ta-pan ve tapılmasını isteyenler; başkalarının haklarına el uzatma-nın, yalnız Allah’a ibâdet edildiği ve uyulduğu sürece mümkün olmadığını bilirler. Çünkü Allah’ın dini adâleti emreder ve bütün insanları eşit olarak görür. Şirk ise nefsini ilâh edinenlerin, İnsan-ları kendilerine kul etmeleri ve sömürmeleri üzerine kuruludur. Bu yüzden tâğutlar, kendi nefislerini ilâhlaştırmak için, ilkelerini kendilerinin tesbit ettikleri ve başkalarının haklarını gasb üzere kurulu şirk düzenini isterler. Tâğutlar, ortaya attıkları ilâhlara in-sanları taptırarak, aslında kendilerine taptırır, kulluk ettirirler. Şirk, insanların insanlara kulluk ettiği düzenin adıdır.

Allah’ın halîli (dostu) İbrâhim (a.s.) ne güzel duâ etmiş: *“Allah’ım, beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut. Ya Rabbi, şüphesiz ki bu putlar, birçok insanı saptırdı.”*²⁸ âyetinde belirtildiği üzere, İbrâhim (a.s.) bile kendinin ve neslinin putlardan uzak kalması için Allah’a duâ etmiştir.

Hele, İslâm’ın hâkim olmadığı günümüz câhiliyye ortamların-da şirk çeşitleri daha da çoğalmıştır. Kur’an’ın birçok âyetinde; küçük olsun, büyük olsun her türlüşünden arınan müttakî kullardan bahsedilmektedir. Allah’ın birliğine iman eden, Allah’a şirk koşanlara düşman olan, tâğutlara ve müşriklere buğz ede-rek Allah’a yaklaşan, sadece Allah’ı dost, ilâh ve ma’bud edinen, yalnız O’nu seven, O’ndan korkan, O’ndan uman, O’ndan yardım isteyen, O’na boyun eğen, O’na tevekkül eden, O’nun emrine tâbi olup rızasını gözetken, bir iş yaptığı zaman Allah adıyla yapan ve hayatının her bölümünde O’na ait olan kimseler kurtuluşa er-mişlerdir. *“De ki, namazım, ibâdetlerim, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbi Allah içindir. O’nun hiçbir şeriki/ortağı yoktur.”*²⁹; *“De ki, Allah her şeyin Rabbi iken, ondan başka bir rab mı arayayım?”*³⁰

Tarihten Günümüze Put ve Putlaştırma: Tevhid ve şirk insan-lık tarihi boyunca insanların bağlanageldiği iki dinin adıdır. İnsan-lık tarihi şirkle tevhid arasındaki mücâdeleden ibarettir. Bütün

28 14/İbrâhim, 35-36

29 6/En’âm, 163-164

30 6/En’âm, 164

peygamberlerin tebliğlerinde vurguladıkları temel esas, tevhiddir. Kur'ân-ı Kerim'in üzerinde en çok durduğu konu tevhidin önemi ve şirkten uzak durulmasıdır. Şirk, sadece putlara tapmak değildir. Nefsin istekleri peşinde koşmak, Allah'ın sevgisi yerine dünya sevgisini tercih etmek, bunların sonucunda Allah'ın hükümlerinden birini dahi reddetmek de şirktir.

Peygamberimiz zamanındaki Mekke müşrikleri Allah'la birlikte birçok ilâhâ/tanrıya inanıyorlardı. Bu müşrikler kendi hevâ ve heveslerine göre putlar yapıyorlar ve onlara tapıyorlardı. Kâbe'nin içinde 365 tane put bulunuyordu. Bunların en büyükleri; Hubel, Lât, Menât, Uzza isimli putlar idi. Ayrıca Ved, Suvâ, Yeûk ve Nesr isimli putlar vardı. Bunlar Hz. Nuh zamanında yaşamış olan iyi huylu, cömert ve sâlih insanlardı. Bu insanlar ölünce, onların heykelleri yapılmış ve zaman geçtikçe halk onlara tapmaya başlamıştı. Bazı Araplar bunlardan başka, güneşe, aya, bazı taşlara, ağaçlara ve hayvanlara tapıyorlardı. Bazı müşrikler ise, melekleri Allah'ın kızları olarak görüyorlar ve onları Allah'a şirk koşuyorlardı. Aslında insanların Allah'tan başka bir puta tapmasının asıl nedeni; kendi nefislerini ilâh edinmeleridir. Bugünkü müşriklerle, Peygamberimiz zamanındaki müşrikler arasında temelde bir fark yoktur. Müşriğin mantığı her devirde aynıdır. Bu mantık, Allah'ı yeryüzüne karıştırmama, yeryüzünde ilâh olarak kendini tanımadır. İşte şirkin aslı budur. Zamanımızda da insanlar her ne kadar kâinatı yaratanın, yağmuru yağdıranın, öldüren ve diriltenin Allah olduğunu kabul etseler de, O'nun tasarruflarında ortak tanıyorlar, dünya ile ilgili işlerde Allah'ın belirttiğinin aksine hükümler koyuyorlar. Günümüzde şirkin aldığı en net görünüm budur.

İlâh Nedir; Putlaştıırıp İlâhlaştırma Nasıl Olmaktadır?

Şirki ve tevhidi, yalnız Allah'a kulluk/ibâdet ve putlara tapmayı tam değerlendirmek için iyi bilinmesi gereken kavramlardan biri de "ilâh" kavramıdır. Bu kavram iyi bilinmeden şirk de yeterince anlaşılmaz. Tevhid Kelimesinin içinde yer alan bu kavram, iman ile şirk (ortak koşma) arasındaki farkı ortaya koyar. Sözlük anlamı; ısınmak, alışmak, birisine aşırı sevgi ile yönelinen, kulluk edilen, ma'bûd haline getirilen, alışılan, düşkün olunan demektir. Kendisinden türediği 'elihe' fiili; yönelmek, düşkün olmak, kulluk yapmak, örtmek, gizlemek, alışmak gibi anlamlara gelmektedir.

Kavram olarak; "kendisine ibâdet edilen, ma'bûd sayılan her şey, her şeyden çok sevilen, ta'zim edilen kutsal varlık" anlamında kullanılmaktadır. Tapınılan, kendisine ibâdet edilen, üstün sayılan

bütün ma'bûdların ortak adı "ilâh"tır. Türkçede bunu "tanrı" kelimesi ile karşılarız. İslâmî istilahta ilâh; tapınılan, kendisine ibâdet edilen demektir. İlâh; ibâdet edilmeye lâyık, yani kudret ve kuvveti önünde huşû ile boyun eğip ibâdet ve itaat etme gereği duyulan, her şeyin O'na muhtaç olduğu bir varlık demektir. İlâh kelimesi, gizlilik ve esrârengizlik mânâlarına da gelir ki, böylece ilâh, görülmez ve ulaşılmaz bir varlıktır. İlâh, İslâmî istilahta şu anlamlara gelir: "Otorite sahibi, kanun koyan, ibâdet edilen, rızık veren, hesaba çeken, kendisine ihtiyaç duyulan." İlâhlık ve otorite birbirini gerektirir. İlâh denildiğinde, aklımıza, hayatımız için kanun koyan, nizam ve hukuk belirleyen ve kayıtsız şartsız hâkimiyet sahibi Allah (c.c.) gelmelidir.

İnsanın fitratında kendinden üstün bir varlığa yalvarma ve tapınma ihtiyacı yatar. Her insan bir şeye tapar. İnsanlar fitrattan gelen ilâh edinme ihtiyacını sadece Allah'a yöneltmezse, başka ilâhlara tapar ki, bu da insanı şirke ve küfre sokar. Kur'ân-ı Kerim'de öncelikle Allah'ın ilâhlığı üzerinde durulur. Tek ilâh Allah'tır, yani kendinden başka kulluk edilecek, tapınılacak, yönelecek başka bir ilâh yoktur. Câhiliye döneminde, gerek Mekke müşrikleri gerek yahûdi ve hristiyanlar Allah'a inanıyorlardı; fakat Allah'ın ilâhlık vasıflarını başkalarına da vererek, Allah'a karşı en büyük yalan olan şirke düşmüşlerdi.

İlâh tektir ve O da Allah'tır. Allah; her şeyi yaratan, insanları bir gün bir araya toplayacak olan, öldüren ve diriltten, kendisine güvenilen, yalvarılan, sığınılan, kendisi için zaman ve mekân sınırı olmayan ve varlıkların eksikliklerinden bütününü uzak olandır. O halde, sadece bütün bunlara gücü yeten "ilâh" tır ve O da bir tanedir. Birden fazla ilâh olması mümkün değildir. Birden fazla ilâh inancı, kâinatın var oluşu ve işleyişindeki nizam ile ters düşer. Evrenin varlık ve nizamındaki mükemmellik, Allah'ın tek ilâh olmasının bir delilidir. Allah bu konuda şöyle buyurur: *"Allah hiç evlât edinmemiştir. O'na ortak hiç bir ilâh da yoktur. Aksi takdirde her ilâh kendi yarattığını sevk ve idâre eder ve bir gün mutlaka onlardan biri diğerine gâlib gelir, üstün çıkıp büyüklendir. Allah Onların (müşriklerin) bütün isnatlarından münezzehdir."*³¹

Yani, her ilâh başka bir şey dilerdi. Her ilâh diğerinden farklı bir şey yapmak, bağımsız olduğunu ve egemenliğini göstermek isterdi. Bunun sonucunda da bütün kâinat yerle bir olurdu. Hâlbuki kâinatta muazzam bir düzen vardır. Öyleyse bütün kâinata hükmeden ilâh tekdir ki, O da Allah'tır. Bütün evren, içindeki

varlıklarla birlikte, gücü her şeye yeten, bilgisi her şeye ulaşan bir ilâh'ın kontrolündedir. İnsanlar bu ilâh'a yönelirler, O'na duâ ederler. Korkuları bu ilâh'tandır, güvenleri de bu ilâh'adır. Bu ilâh'a her şeyiyle bağlıdırlar, O'nu her şeyden çok severler. Elbette bu ilâh âlemlerin Rabbi olan Allah'tır. "Lâ ilâhe illâllah" kelimesinde belirtildiği gibi, Allah'tan başka hiç bir ilâh yoktur.

İlâhlık vasıflarının en önemlisi, Allah'ın hayatımız için kanun koyan, nizam ve hukuk belirleyen olmasıdır. Eğer kanun koyma, insanlar için hukuk belirleme Allah'tan başkalarına verilirse, bu onlara ilâhlık vasıflarını da vermek olur ki, bu da şirktir. Bu mânâda kanun koyucu olarak ilâhlık taslayan tâğutlar tarih boyunca çıkmıştır ve çıkacaktır. Günümüzde ve tarihte en çok görülen şirk çeşidi budur.

*"Kim tâğutu reddedip Allah'a iman ederse, muhakkak ki, kopması mümkün olmayan sapasağlam kulpa yapışmış olur."*³² Kur'ân-ı Kerim bize bütün Peygamberlerin tevhid akidesiyle gönderildiğini bildirir. Âyet-i kerimede şöyle buyrulur: *"Ey Muhammed! Senden önce gönderdiğimiz her Peygambere; Benden başka ilâh yoktur, Bana ibâdet/kulluk edin diye vahyetmişizdir."*³³

İnsanoğlu her zaman bir ilâha inanma, sığınma ve ondan yardım istemeye muhtaçtır. İnsan, bazı şeylerden korkar, bazı şeylere gücü yetmez de başkalarından yardım ister, bazı şeylere sığınır, bazı şeyleri kendinden üstün görür. Bütün ümitlerinin bittiği yerde, görmediği, tanımadığı, hayal etmediği bir gizli 'ilâh'tan yardım ister. Çevresinde gördüğü bütün olayların kendi gücünün dışında olduğunu farkındadır. Bu olayları bir gücün yaptığına inanır. Bunlara benzer daha birçok sebepten dolayı insan sığınacak bir melce, sığınak arar.

Peygamberlerin tebliğ ettiği Allah inancından uzaklaşan topluluklar ve insanlar, yaratılışlarında ve pratik hayatlarındaki bir ilâha bağlanma ihtiyacını başka şekillerde giderirler. Tarihte ve günümüzde gerçek anlamda dinsiz insan olmadığı gibi, ilâhsız insan da yoktur. Kimileri, hiç bir tanrıya inanmadığını söylese bile onun içerisinde, sığındığı, bağlandığı, yardım istediği, her şeyden çok sevdiği, her şeyden çok büyük saydığı bir 'şey' mutlaka vardır. İşte o 'şey' onun için bir tanrıdır. Kur'ân-ı Kerim çok ilginç bir örnek veriyor: Bir takım insanlar kendi görüşlerini, kendi isteklerini, kendi emirlerini en üstün ve doğru görürler. Bırakın bir dinin emrine uymayı, toplumda geçerli olan hiç bir kural onları bağlamaz.

32 2/Bakara, 256

33 21/Enbiyâ, 25

Bu tip insanlar, kendi keyiflerine uyarlar. Kendi hevâlarından (arzularından) başka kutsal, kendi isteklerinden ve görüşlerinden üstün güç ve doğru kabul etmezler. İşte bu tür insanlar için Kur'ân-ı Kerim; *"Gördün mü o kendi hevâsını (istek ve arzularını) ilâh/tanrı edinen kimseyi. Şimdi onun üzerine sen mi bekçi olacaksın?"*³⁴ demektedir.

İlâh zannedilen şey, insan üzerinde var sayılan 'güç'tür. Bu kimilerine göre ateş, kimilerine göre güneş, kimilerine göre gökler, kimilerine göre yıldızlar, kimilerine göre madde, kimilerine göre ataların ruhu, kimilerine göre tabiat (doğa), bazılarına göre devlet erki, kimilerine göre iyilik ve kötülük tanrılarıdır. Hatta kimi insanlar ve toplumlar, başlarındaki yöneticileri, kralları ilâh, ya da yarı ilâh saymışlardır. Nitekim Firavun, elinin altındakilere "ben sizin en büyük Rabbinizim/ilâhınızım"³⁵ diyordu. Japon kralları, güneşin/tanrının oğlu, bir çeşit Budist dini olan Lamaların büyüğü Dalay Lama yarı tanrı sayılıyor. Birçok ülkede diktatörler, tanrı gibi algılanmış, karşı konulmaz üstün güce sahip, her dedikleri yapılması gereken, kızdığı zaman gazâbıyla herkesi cezalandırabilen tanrılar gibi düşünülmüştür. Hatta birçok yerde bu diktatörler adına dikilen heykellere insanlar secde edencesine saygı göstermektedirler.

Tarihte, Tevhid Dininden uzaklaşmış bütün toplumlarda farklı ilâh düşünceleri gelişmiştir. Kimileri inandıkları ilâhlar adına putlar ve mâbetler/tapınaklar yapıp o putlara tapınmışlardır. Bu putların taştan, tunçtan veya ahşaptan yapılmasının fazla bir önemi yoktur. İnsanlar, ilâhları adına kendi elleriyle heykeller yapıp, sonra da buna, ilâhımız veya bizi ilâhımıza götürecek aracımız diyorlar ve o heykellere tanrı diye tapınıyorlardı.

Kur'ân-ı Kerim'e göre, yer, gök ve ikisinde olan her şey, bir olan Allah'ındır. Yoktan var eden yalnızca O'dur. Bütün nimetler O'nun elindedir. Sonsuz güç ve kuvvet yalnızca O'nundur. Bütün işler yani kader O'nun elindedir. Yerde ve gökte olan her şey isteyerek veya istemeyerek O'na boyun eğer. Her şey O'nu tesbih eder (O'na ibâdet eder, O'nu zikreder). Yerde ve gökte yalnızca O'nun hükmü geçer. O'nun bir benzeri ve eşi yoktur. Hiç bir şey O'nun dengi olamaz. O'nun Rabliğinin, ilâhlığının, hükmünün, yaratıcılığının ortağı ve yardımcısı yoktur. O hiç bir şeye muhtaç değildir. Mutlak anlamda yardım edici O'dur, mutlak anlamda ceza verici yine O'dur. O, gerçek ve mutlak olan yegâne 'ilâh'tır ve O'ndan başka ilâh yoktur.

34 25/Furkan, 43

35 79/Nâziât, 24

İslâm, bu sıfatları taşıyan Rabbe, Allah demiştir. Bu isim ilâh kavramından farklıdır. Benzeri, eşi, ortağı, çoğulu, olmayan bir Allah kavramı. Bu, kâinatın sahibi, mutlak yaratıcı ve azamet sahibi 'ilâhın' özel adıdır. İnsanlar birçok ilâhlar düşünmüşlerdir, düşünebilirler de; ama 'Allah' birdir ve O'nun hakkında başka türlü düşünmek de mümkün değildir. Allah, hem ilâhlık (ulûhiyet), hem rablık (rubûbiyet), hem hâkimlik (hâkimiyet), hem de meliklik (mülûkiyet) sıfatlarına, işlevine sahiptir.

İlâh'ın Kur'an'daki İki Mânâsı: Kur'an'da 'ilâh' daha çok iki anlamda kullanılmıştır: **Birincisi**, hak olsun bâtil olsun, bütün insanların kendisine ibâdet ettikleri ma'bud; **İkincisi**, gerçek ibâdete lâyık olan, âlemlerin Rabbi olan Allah.

İlâh Düşüncesi: Hz. Âdem'den belirli bir zaman sonra insanlar, Tevhid inancının dışına çıkmaya başladılar ve ikinci Âdem Hz. Nûh'tan sonra da yaptıkları heykelleri ilâh haline getirip onlara tapındılar. Daha sonradan gelen birçok kavmin arasında ve günümüzde dünyanın çeşitli yerlerinde bu bâtil inanış devam etmektedir. Kişinin inandığı ilâh, onun ihtiyaçlarını karşılayan, duâlarına karşılık veren, sıkıştığı zaman imdadına koşan ve her bakımdan üstün (müteâl) olmalı. Bu ilâh, insanın sahip olmadığı birçok özel-liği taşır. Ulûhiyet (ilâhlık), aynı zamanda ulaşılamayacak yüce bir makamdır. Kimileri bu ilâhlarını somut bir şekilde, put halinde cisimleştirmişlerdir. Birçoğu da insana ait birtakım özellikleri onlara vermişlerdir.

Eski yunan tanrıları, insanlar gibi kavga ediyorlar, birbirlerinin hanımlarına göz koyuyorlardı. Eski İran dini Mazdeizm'in iki tanrısı vardı ve sürekli kavga ederlerdi. Birisinin kötülükleri, diğerinin iyilikleri yarattığına inanılırdı. Eski Azteklerin ilâhı zâlim bir savaşçıydı. Kimileri birtakım hayvanları, kimileri zamanı, kimileri ruhları, kimileri yerleri kutsal sayıp, onlara bir ilâh gibi saygı göstermişlerdir. Geçmişte bu tür acaip ve sapık ilâh inançları çoktu. İslâm, bütün peygamberler vâsıtasıyla bu tür bütün ilâh düşüncelerini kaldırmış ve insanlar hakkında hakk olan Allah inancını getirmiştir. Çünkü bu inanç, insanların kendi kafalarından ve eksik görüşlerinden değil; bizzat insanların Rabbi Allah'tan gelmiştir. Böylece, Tevhid dinine inanan insanlar 'ilâh' konusundaki düşüncelerini ve inançlarını düzeltebilmişlerdir.

Ancak buna rağmen tarihte olduğu gibi günümüzde de aklını kullanmayan, Kur'an'a kulak vermeyen insanlar, hâlâ yanlış ilâh inancını sürdürmektedirler. Allah'a ait bir sıfatı veya sıfatları bir başka varlığa veren, onu ilâh gibi düşünmüş olur. Dinimizde

bunun adı şirktir. Allah'ın yaratma, öldürme, diriltme, affetme, azâb etme, yoktan var etme, kutsal olma, nimet verme, hüküm koyma gibi sıfatları, başka şeylerde, başka varlıklarda var sayılırsa, onlar 'ilâh' haline getiriliyor demektir. Bu bağlamda bir kimse; bir kişinin, bir kurumun veya bir başka şeyin, tıpkı tanrı gibi olduğunu kabul etmesi, "tıpkı tanrı gibi yaratıyor" diye düşünmesi, onu ilâh saymasıdır.

Günümüzde bu tür ilâh fikrini çokça görmek mümkündür. Üzülerek söylemek gerekirse, bilimin bu kadar ilerlemesine rağmen insanlar hâlâ, geçmişteki câhiller gibi sapık ilâh inancını terketmemişlerdir. Bugün kimileri, atalarının ruhunu, kimileri devlet yöneticilerini ve kahramanları, kimileri devlet örgütlerini, kimileri uluslararası kuruluşları tıpkı ilâh gibi görmektedirler. Bunların gücü çok büyüktür ve bunlara asla karşı gelinmez diye inanılmaktadır. Gazete sayfalarında görülen 'futbol ilâhı', 'müzik ilâhı', 'sanat ilâhı', 'seks tanrıçası', 'ey falanca şarkıcı sana tapıyorum', 'ey sevgili sana tapıyorum' gibi ifadeler işte bu yanlış ilâh fikrinin çok çirkin görüntüleridir. Kimileri bir spor yıldızını, kimileri bir müzik ve film yıldızını kendisi için en üstün örnek sayar, onun peşinden gider, onu taparcasına sever, ondan başka üstün ve kutsal bir şey düşünmez. İşte bu yanlış fikir onu sapık ilâh fikrine, yani şirke sürükler.

Rejimlerin, devlet adamlarının, diktatörlerin, partilerin, meclislerin koydukları ilkeler ve kanunlar, yaptıkları işler, uygulamalar, 'karşı gelinemez, değiştirilemez, itaat edilmesi zorunlu ilkelere' düşüncesi, onları ilâh saymanın çağdaş görüntüleridir. İnsanlar bu gibi otorite sahiplerinde olağanüstü bir güç var sanmaktalar, dolayısıyla onlarda ilâhlık sıfatları görmekte. Bazılarının, 'birtakım kişilerin veya grupların fikirleri, ilkeleri, kanunları en üstündür, onların üzerinde güç ve otorite yoktur' şeklindeki düşünce ve inançları, onların dinleridir. Aynı konuda âlemlerin rabbi Allah'ın insanlar için indirdiği hükümlere aldırmamak, onları reddetmek, ya da onların yerine kişilerin ve kurumların hükmünü kabul etmek; onları ilâh haline getirmenin göstergesidir.

Diyelim ki, herhangi bir konuda Allah'ın koyduğu bir ölçüsü veya bir hükmü var. Buna karşın aynı konuda bir kişinin, siyasî bir otoritenin, devletin veya başka bir gücün tam aykırı bir görüşü veya ölçüsü bulunmaktadır. Bir insan Allah'ın hükmüne rağmen onları benimser, inanır ve peşinden giderse; işte o kabul ettiği hükmü veya ölçüyü koyan kaynağı ilâh haline getirmiş demektir. Örneğin, Allah (c.c.), Kur'an'da içki içmeyi yasaklıyor, fâiz alıp veremeyi haram sayıyor, kadınlara örtünmeyi emrediyor, ama birtakım

yöneticiler veya yetki sahipleri, içki içmeyi normal görüyor, fâizsiz ekonomi olmaz diyor, ya da birileri kadınların örtünmesini çağdaş kıyafet değil diye yasaklıyor. Bazıları, 'Allah'ın ölçülerinin geçerliliği yoktur, bu zamanda uygulamak zordur, ama yöneticilerin koyduğu hüküm daha doğrudur, zamana daha uygundur, biz onları tercih ederiz' derlerse, işte bu inanç başkalarını ilâh haline getirmidir.

Kim herhangi bir şeyi Allah'tan fazla severse, bir şeye Allah'tan fazla saygı gösterir, Allah'tan korkar gibi ondan korkarsa, kim Allah'ın dışında herhangi bir şeye veya insana tapınırsa, kim Allah'ın hükmüne aykırı olarak başkalarının ilkelerini daha üstün sayarsa, işte o insan, bütün bunları ilâh haline getiriyor demektir. Farklı ilâhlara inananlar, bu inançlarını zaman zaman ortaya koyuyorlar. 'Falanca devletin, filanca uluslararası kuruluşun, falan adamın ilkeleri her şeyin üstündedir' diyen kimse, Allah'ı değil onları ilâh tanıyor demektir.³⁶ İslâm'ın ezelî, ebedî, değişmeyen ve evrensel ilkesi şudur: "Lâ ilâhe illâllah, Muhammedün Rasûlullah" Yani, "Allah'tan başka ilâh yoktur; Hz. Muhammed Allah'ın rasûlü, elçisidir." "Allah ile birlikte başka bir ilâh edinip tapınma. O'ndan başka hiç bir ilâh yoktur."³⁷

Putlaştırılıp İlâh Haline Getirilen Bâtıl Tanrı Anlayışları

Kur'ân-ı Kerim, müşrikler tarafından tapınmaya konu edilen varlıklardan bahsederken, birçok durumda genel ifadeler kullanır: "Allah'tan başka taptıkları"³⁸; "Allah'tan başka duâ edip yalvardıkları"³⁹; "Allah'a şirk koştukları"⁴⁰; "Şirk koştukları şeyler"⁴¹; "Allah'tan başka benimsedikleri"⁴² tarzında fiil şekilleri olduğu gibi; genel anlamda birtakım isimler de hayli fazladır: "İlâh"⁴³; "âlihe-ilâhlar-"⁴⁴; "endâd-eş ve denkler"⁴⁵; "esnâm -heykelden putlar-"⁴⁶; "evsân -putlar-"⁴⁷; "temâsîl

36 Hüseyin K. Ece, İslâm'ın Temel Kavramları, Beyan Y., s. 295-299

37 28/Kasas, 88

38 25/Furkan, 17

39 7/A'râf, 194

40 28/Kasas, 68

41 7/A'râf, 190

42 45/Câsiye, 10

43 15/Hicr, 96

44 21/Enbiyâ, 36

45 2/Bakara, 165

46 7/A'râf, 138

47 22/Hacc, 30

-heykeller-⁴⁸; "şürekâ -ortaklar-"⁴⁹; "şühedâ -şâhitler, yardımcılar-"⁵⁰; "şüfeâ' -şefaathçiler, aracılar-"⁵¹; "erbâb -rabler-"⁵²; "evliyâ -velîler, dostlar, yöneticiler-"⁵³; "emsâl -eşler, benzerler-"⁵⁴; "tâğût -azgın yönetici-"⁵⁵; "cibt -putlar-"⁵⁶; "ensâb -dikili taşlar, putlar-"⁵⁷; "veled-çocuk-"⁵⁸; "sâhibe -eş, hanım, zevce, tanrıça-".⁵⁹

Kur'an'da yukarıdaki âyetler başta olmak üzere çeşitli yerde yüzlerce defa kullanılan bu genel tâbirler gösteriyor ki, Kur'an şirkin her türlüünü iptal için gelmiştir. Yoksa sadece zuhur ettiği bölgede, birtakım özel isimlerle belirtilen (Menât, Hubel, İsâf vb.) putları hedef almış değildir. Allah'ı tek tanınmanın hâlis olması için yukarıda anılan bütün şirk kavramlarının kapsadığı alanın, ulûhiyete tahsis edilmesi gereklidir (İbâdet, şefaath, duâ, tutunma, hâkimiyet, velâyet vb.). Bu özellik, Kur'an'ın şirk karşısındaki durumu bakımından, birinci dereceden bir önem arz etmektedir. Öbür yandan Kur'an, bâtıl ulûhiyetlerin (sahte tanrıların) türlerini gösterirken genel olarak, onların adlarından değil; mâhiyetlerinden bahseder. (Arabistan'da o dönemde tapılan tanrılardan bazıları'nın özel isimleri -el-Lât, el-Uzzâ, Vedd vb.- sadece birkaç yerde zikredilmiştir.) Şu halde, o, aslında ulûhiyet bakımından yok olan o varlıkları muhâtap, bir muâriz, bir rakip veya düşman gibi telâkkî ederek birtakım belirli fertlere değil; insanlık dünyasında tanrılaştırılmaları yaygın olan mâhiyetlere hücum etmiştir. Mâhiyetler üzerinde dururken de, onlar hakkında bilgi vermek değil; onların eksik yanlarını, neden tanrı olamayacaklarını belirtmeye yönelmiştir.

Diğer taraftan, Kur'an'ın mâhiyetlerinden bahsettiği bâtıl ve sahte tanrıların, insanlığın çeşitli devir ve yerlerinde tanrılaştırdığı varlık tipleri durumunda olduğu söylenebilir. Bu tipler arasında, Arabistan'da rastlanmayanların da bulunması, Kur'an'ın evrenselliği ile açıklanmalıdır. Bu tipler, şöyle sınıflandırılabilir:

48 21/Enbiyâ, 52

49 13/Ra'd, 16

50 2/Bakara, 23

51 39/Zümer, 43

52 12/Yûsuf, 39

53 29/Ankebût, 41

54 16/Nahl, 74

55 2/Bakara, 256

56 4/Nisâ, 51

57 5/Mâide, 90

58 72/Cin, 3

59 72/Cin, 3

Hayat sahibi varlıklar

İnsanlarca görülmeyen varlıklar; a) hayırlılar (Melekler, kısmen cinler), b) Şerliler (şeytanlar, kısmen cinler)

İnsanlar; a) Tanrı oğlu veya kızı (İsa, Uzeyr), b) Tanrıça (sâhibe), c) Hükümdar-tanrı (Firavun)

Hayvanlar; a) Buzağı, boğa, b) Nesr (kartal)

Cansızlar

Tabiat varlıkları; a) güneş, b) ay, c) yıldızlar (Şi'râ), d) Ba'l, e) ağaç (el-Uzzâ), kaya (el-lât, Menât)

İnsan eliyle yapılanlar; a) esnâm, evsân (Vedd, Yeğûs vb.), b) ensâb

Mücerred Varlıklar

a) Nefsin hevâsı, b) şâri', c) dehr, d) seneviye. ⁶⁰

Kur'ân-ı Kerim'de Put Kavramı ve Puta Tapma

Kur'ân-ı Kerim'de put anlamındaki "sanem" kelimesinin çoğulu "esnâm" 5 yerde geçer:⁶¹ Yine put anlamındaki "vesen" kelimesinin çoğulu evsân ise 3 yerde zikredilir:⁶² Heykel anlamındaki timsâl kelimesinin çoğulu temâsîl kelimesi iki yerde kullanılır. Bunlardan biri, put anlamı yüklendiğinden olumsuz tavır alınmasını gerektirecek şekildedir.⁶³ Diğerisi ise, Süleyman'ın (a.s.) cinlere sanat eseri olarak yaptırdığı heykellerdir ki, put özelliği olmadığından olumludur. ⁶⁴

Kur'an'da putperestliğin genel adı olan "şirk" ve türevleri 168 yerde geçer. Şirk ve puta tapma ifâdeleri geçmese bile âyetlerin çok büyük bir bölümü, tevhidi hâkim kılmak için şirkle, putlarla ve putçularla mücâdeleyi konu edinir. Kur'ân-ı Kerim, putperestleri ve her çeşit müşriği, yeryüzünde birliği ve huzuru bozan, insanlar için zararlı, çirkin bir tip olarak görür ve necis, yani pislik olarak nitelendirir.⁶⁵ Kur'an'da putperestlik ve şirk, herhangi bir şeyi, kavramı veya bir kimseyi tercih etme, önem ve kıymet verme, yüceltme bakımından Allah'la eşit düzeyde görmek veya bunu davranışlarına göstermektir. Kur'an bize Allah'ı (c.c.) birçok

60 Suad Yıldırım, Kur'an'da Ulûhiyet, s. 339-340

61 6/En'âm, 74; 7/A'râf, 138; 14/İbrâhim, 35; 21/Enbiyâ, 57; 26/Şuarâ, 71

62 22/Hacc, 30; 29/Ankebût, 17, 25

63 21/Enbiyâ, 52

64 34/Sebe', 13

65 9/Tevbe, 28

sıfat ve isimleriyle tanıtmış ve O'ndan başka ilâh/tanrı olmadığını kesin ifadelerle bildirmiştir. İlâh, Allah'ın Kur'anda bildirilen özelliklerine sahip olan varlıktır. Allah gerçek ve tek ilâhtır; Allah'ın sıfatlarına sahip olan başka hiçbir varlık olamaz. İşte, Allah'ın herhangi bir sıfatına başkasının Allah'la birlikte veya bağımsız olarak sahip olduğunu iddia etmek, Allah'tan başka ilâh kabul etmektir, yani şirktir, putperestliktir. Kur'ân-ı Kerim'de birçok âyette Allah Teâlâ, insanları şirke düşmemeleri, hiçbir şeyi putlaştırmamaları husûsunda uyarır.

Kur'ân-ı Kerim'de, şirkin çeşitlerine göre ayrı ayrı isimlendirildiği görülür; "Vesen" küçük putlara verilen isimken, şekilsiz putlara "sanem" denilir. Yönetici putlar ise "tâğut" olarak isimlendirilir. "Erbâb" ise, üstün meziyetler ve ilâhî vasıflar yakıştırılarak putlaştırılıp tanrılaştırılan varlıklara verilen isimdir. Bu kelime, ilâh/tanrı seviyesine getirilen puta duyulan sevgiyi de ifâde eder. Peygamberlerin ve sâlih insanların ilâhlaştırılması da genellikle bu kelime ile anlatılır.

Kur'ân-ı Kerim'de putlar, sebep oldukları zararlar açısından konu edilir ve insanlar dünya ve âhiret güzellikleri için putlara tavır almaya çağrılır. Putperest müşrikler, putları şefaatchi kabul ederler.⁶⁶ Putperest müşrikler, meleklerle cinsiyet yakıştırırlar.⁶⁷ O yüzden putlara yücelik atfeden müşrikler, Allah'a iftira etmiş olmaktadırlar.⁶⁸ Putperestler, çocuklarına putlarının adını da verdikleri olur.⁶⁹ Putlar, hiç kimseye zarar ve fayda veremezler.⁷⁰ Bırakın başkalarına, putların kendilerine bile faydaları dokunmaz.⁷¹ Putların hiçbir şey yaratmadıkları, buna güçlerinin olmadığı belirtilir.⁷² Putların kimseye rızık veremediği, veremeyeceği ifâde edilir.⁷³ Putlar, yapılan duâlara cevap veremezler.⁷⁴ Aslında, kendilerine yanlış yere tapılan putların rabbinin de Allah olduğu vurgulanır.⁷⁵ Putların kendilerine tapanlardan bile habersiz olduğu belirtilecek akıllı insanların böyle âciz durumdakilerden medet ummalarının mümkün olamayacağı vurgulanır.⁷⁶ Onlar hiçbir şeye sahip

66 10/Yûnus, 18; 13/Ra'd, 14; 16/Nahl, 55; 19/Meryem, 81-82; 39/Zümer, 3, 43-44

67 43/Zuhruf, 19; 53/Necm, 27-28

68 6/En'âm, 138-139, 143-144

69 7/A'râf, 190-191

70 5/Mâide, 76; 6/En'âm, 40, 41, 46, 71 vb.

71 7/A'râf, 197-198; 10/Yûnus, 35

72 7/A'râf, 191-192; 10/Yûnus, 34; 13/Ra'd, 33; 16/Nahl, 20; 21

73 29/Ankebût, 17

74 13/Ra'd, 14; 27/Neml, 62; 34/Sebe', 22; 35/Fâtır, 14

75 53/Necm, 49

76 46/Ahkaf, 5

değildirler,⁷⁷ kendi hayatları bile yoktur ki, bir şeye sahip olsunlar, onlar diri değil ölüdürler.⁷⁸

Böylesine âciz varlıklar olan putlara putlara tapmaktan sakınmak gerekir.⁷⁹ Putlara tapmak haramdır.⁸⁰ Putlar, kıyâmet günü kendilerine uyanlardan uzaklaşacaklardır.⁸¹ Arap putperestlerinin çok sayıdaki putları arasından, önemseyip öne çıkardıkları putların isimlerini zikreder. Bunlar, Lât, Uzzâ ve Menât putlarıdır.⁸²

Putlara tapanlar gerçekte ona tâbi olmuyor, zanlarına peşine giderek kendi hevâlarına tapmış oluyor, zâlim müstekbirlere kulluk yapmış oluyorlar.⁸³ Bütün bunlarla birlikte Kur'an, putlara sövmekten sakınmayı tavsiye eder.⁸⁴ Örnek peygamber Hz. İbrâhim'in putlarla mücâdelesini ve ateşe atılma pahasına onları yıkıp devirmesini ayrıntılı biçimde gündeme getirir. İbrâhim (a.s.), babası Âzer'e tek ilâh olarak sadece Allah'ı kabul edip yalnız O'na ibâdet etmeyi, putlara tapmaktan vazgeçmeyi samimi dille anlatıp onu dâvet ettiği halde, ondan büyük tepki görür.⁸⁵ Aynı dâveti İbrâhim (a.s.), kavmine de ulaştırır ve aynı tepkiyle karşılaşır.⁸⁶ İbrâhim (a.s.), kavmine karşı akıl yolu ile Allah'ı arayıp ispat eder, onların da akıllarını kullanıp sahte tanrılardan kurtulmalarını tavsiye eder.⁸⁷ Kafalarındaki putları kırmaya güç yetiremeyen Hz. İbrâhim, en sonunda kavminin taptığı putları baltayla kırar ve büyük tepkiyle karşılaşır.⁸⁸ O, Kâbe'yi de putlardan temizler.⁸⁹ Tevhid konusunda münâzara ettiği Nemrut tarafından putlara karşı çıkmanın bedelini ödemek üzere ateşe atılır, ama her şeye gücü yeten Rabbi tarafından ateş ona soğuk ve selâmet yapılır.⁹⁰ Safını putlardan yana koyup bâtılın yanında mücâdele eden Nemrut ise helâk olur.⁹¹

77 16/Nahl, 73; 35/Fâtır, 13; 53/Necm, 19-20

78 16/Nahl, 21

79 17/İsrâ, 22; 22/Hacc, 30; 25/Furkan, 68; 42/Şûrâ, 9

80 5/Mâide, 90; 17/İsrâ, 29, 39

81 2/Bakara, 166; 6/En'âm, 22-24, 94; 7/A'râf, 37, 53; 10/Yûnus, 28-30 vb.

82 53/Necm, 19-20

83 10/Yûnus, 66; 28/Kasas, 62-63; 39/Zümer, 3

84 6/En'âm, 108

85 6/En'âm, 74; 19/Meryem, 42-48; 21/Enbiyâ, 52-57; 26/Şuarâ, 69-82; 37/Sâffât, 85-87; 43/Zuhruf, 26-27; 60/Mümtehine, 4

86 21/Enbiyâ, 52-57; 26/Şuarâ, 69-82; 29/Ankebût, 16-18, 24-26; 37/Sâffât, 85-87; 43/Zuhruf, 26-27

87 6/En'âm, 76-79; 21/Enbiyâ, 58-67; 26/Şuarâ, 70-82

88 21/Enbiyâ, 52-68; 37/Sâffât, 88-97

89 22/Hacc, 26

90 21/Enbiyâ, 68-71; 29/Ankebût, 245; 37/Sâffât, 97-98

91 21/Enbiyâ, 70

Kur'an, başka bir canlıyı, eşyayı veya soyut bir şeyi Allah'a endâd/denk tutmanın da putlaştırma olduğunu belirtir ve bu suçun cezâsının da büyük olacağını belirtir.⁹² Kur'an, somut putlar yanında soyut putları da gündeme getirir. Hevâ ve hevesi putlaştırıp ilâhlaştırmak tehlikesi de sözkonusudur.⁹³ Put diye şeytana tapanlar da vardır.⁹⁴

Tüm putlar, putlaştırılan özelliklerden uzaklaştırılması istenen insanlara Kur'an, gerçek ilâhı, tek ma'bud olan Allah'ı vasıf ve isimleriyle tanıtır. Allah'tan başka ilâh olmadığını çok net biçimde ve ısrarla gündeme getirir.⁹⁵

Tevhid, yani tüm putları reddedip tek ilâha iman edip O'na kulluk inancı, insanlığın aslî itikadı ve tüm peygamberlerin çağ-lar boyu tebliğ edip canlandırmaya çalıştığı husustur.⁹⁶ Bütün ilâhî dinlerin de İslâm'dır/teslimiyettir ve tevhide (putları reddedip tek Allah'a iman ve yalnız O'na ibâdet ve kulluğa) dayanır.⁹⁷ Çünkü tevhidden başka her şey bâtıldır.⁹⁸

Kur'an, bütün bu gerekçelerden dolayı, insanlığa muvahhid olup Allah'ı birlemeleri çağrısını yapar.⁹⁹ Yüzümüzü tevhid dinine döndürmemiz istenir.¹⁰⁰ Allah'ın yolunu (tevhid'i) tâkip etmek emredilirken, başka yolları tâkip etmek (her çeşit put ve putçularla iyi ilişkiler) de yasaklanır.¹⁰¹ İster putlara tapmak yönüyle olsun, ister başka çeşitte; şirk büyük bir zulümdür.¹⁰² Allah, kendisine şirk koşmayı kesinlikle affetmez.¹⁰³ Müşriklerin temel özellikleri, Allah'tan başkasını tanrı edinmeleridir.¹⁰⁴

92 2/Bakara, 22, 165; 14/İbrâhim, 30; 34/Sebe', 33; 39/Zümer, 8; 41/Fussilet 9

93 45/Câsiye, 23; 47/Muhammed, 12

94 4/Nisâ, 117

95 2/Bakara, 163, 255; 3/Âl-i imrân, 2, 6, 18, 62; 4/Nisâ, 87, 171; 5/Mâide, 73; 6/En'âm, 19, 102, 106; 14/İbrâhim, 52; 16/Nahl, 22, 51; 20/Tâhâ, 8, 14; 22/Hacc, 34; 23/Mü'minûn, 116; 27/Neml, 26; 28/Kasas, 70, 88; 37/Sâffât, 4

96 2/Bakara, 133; 7/A'râf, 59, 65, 73, 85, 158; 9/Tevbe, 129; 11/Hûd, 50, 61, 84; 16/Nahl, 2; 18/Kehf, 110; 21/Enbiyâ, 25, 108; 23/Mü'minûn, 23; 41/Fussilet, 6). Tevhid dini ise İslâm'dır (6/En'âm, 161; 10/Yûnus, 105; 21/Enbiyâ, 92; 30/Rûm, 30; 39/Zümer, 3, 11

97 6/En'âm, 90; 21/Enbiyâ, 92; 23/Mü'minûn, 51-52; 42/Şûrâ, 13; 43/Zuhurf, 45; 87/A'lâ, 14-15, 18-19

98 10/Yûnus, 32; 22/Hacc, 31; 41/Fussilet, 6

99 22/Hacc, 31; 30/Rûm, 30

100 10/Yûnus, 105

101 6/En'âm, 153

102 31/Lokman, 13

103 4/Nisâ, 48, 116

104 2/Bakara, 165; 3/Âl-i imrân,151; 4/Nisâ, 117; 5/Mâide, 76; 6/En'âm, 1, 107, 136 vb.

Kıyâmet günü putlar da, küfür önderleri ve öncüleriyle birlikte cezâlandırılacaklardır.¹⁰⁵ Putlar, müşrikler tarafından da âhirette inkâr edilecektir.¹⁰⁶ Kur'ân-ı Kerim, Kıyâmet günü putların durumuyla ilgili de geniş bilgiler verir.¹⁰⁷

Kur'ân-ı Kerim, mü'minlerin putperest ve her çeşit müşrikle ilişkilerinin nasıl olmasını da belirler. Müşriklerin dostluğu yoktur, mü'min onları dost kabul edemez.¹⁰⁸ Putperest müşrikler, mü'minleri ateşe çağırırlar.¹⁰⁹ Putperestlerden yüz çevirmek emredilir.¹¹⁰ Müşriklerden korkulmaz, korkulmamalıdır.¹¹¹ Çünkü putperest ve her çeşit müşrik, mü'minlere zarar veremez.¹¹² Putperestlere ve her çeşit müşriklere karşı mücâdele edilmeli, savaşılmalıdır.¹¹³

Kur'an'da Allah, ibâdetin sadece kendisine yapılmasını emretmektedir. İster içimizde ve ister dışımızda olsun bizi kendisine râm eyleyen, mutlak anlamda itaatkâr kılan, bizim bedenimizi ve ruhumuzu kendi kudretine göre yönlendiren, bizim enerjimizi kendi istediği yöne sevkeden, yani bizi teslim alan her "güç", bizi kendisine kul yapmış demek olur. Dolayısıyla putlaştırma, önce insanın kendisine hakarettir; en güzel şekilde yaratılmış olan insanın kendi cinsinden veya kendinden de aşağı olanların yanında alçılması, onlardan daha aşağıları tercih etmesi demektir. Oysa Rabbimiz, ulûhiyet, rubûbiyet ve ubûdiyeti bizim yalnızca kendisine tahsis etmemizi ve bu noktada bütün sahte ilâh ve rableri reddederek her çeşit puttan ve putlaştırmadan yüzçevirmemizi istiyor.

Kur'ân-ı Kerim'de Her Çeşit Puta Tapma ve Şirk, Şu Şekillerde Tanımlanır:

1-) Büyük Günah: *"Allah'a şirk/ortak koşan kimse şüphesiz büyük bir günahla iftira etmiş olur."*¹¹⁴

105 25/Furkan, 17-19; 28/Kasas, 62-64, 74; 37/Saffât, 22-34

106 30/Rûm, 13

107 25/Furkan, 17-19; 28/Kasas, 62-64, 74; 37/Saffât, 22-34

108 2/Bakara, 105; 5/Mâide, 82; 6/En'âm, 106; 9/Tevbe, 7-8, 10, 12; 17/İsrâ, 73-75; 28/Kasas, 87; 60/Mümtehine, 1-2, 6-9

109 2/Bakara, 221; 17/İsrâ, 73-75; 29/Ankebût, 12-13

110 6/En'âm, 106, 150; 10/Yûnus, 41; 15/Hıcr, 94; 28/Kasas, 87; 32/Secde, 30; 37/Saffât, 173-174, 178-180; 43/Zuhruf, 83, 89; 45/Câsiye, 18; 51/Zâriyât, 54; 53/Necm, 29; 54/Kamer, 6; 68/Kalem, 8; 73/Müzzemmil, 10

111 9/Tevbe, 13-14; 10/Yûnus, 65; 15/Hıcr, 94; 22/Hacc, 38; 37/Saffât, 171-175

112 37/Saffât, 160-163; 52/Tûr, 42

113 9/Tevbe, 5-6, 11-12

114 4/Nisâ, 8

2-) Büyük Zulüm: “Lokman, oğluna öğüt vererek: ‘Ey oğulcuğum, Allah’a eş koşma. Doğrusu O’na eş koşmak büyük haksızlıktır, zulümdür’ demişti.” ¹¹⁵

3-) Büyük Cehâlet: “O’nu bırakıp tanrılar mı edindiler? De ki: ‘Kesin delilinizi getirin. İşte benim ve ümmetimin kitabı ve benden öncekilerin kitabı.’ Hayır, onların çoğu gerçeği bilmez de yüz çevirirler.” ¹¹⁶

4-) Apaçık Sapıklık: “Allah’ı bırakıp da, kıyâmet gününe kadar cevap veremeyecek şeylere yalvarandan daha sapık kimdir? Çünkü yalvardıkları şeyler yalvarışlarından habersizdirler.” ¹¹⁷ “Allah kendisine ortak koşulmasını elbette bağışlamaz, bundan başkasını dilediğine bağışlar. Allah’a ortak koşan kimse, derin bir sapıklığa sapmış olur.” ¹¹⁸

5-) Büyük Alçaklık: “Buzâğıyı tanrı olarak benimseyenler, Rablerinin öfkesine ve dünya hayatında alçaklığa uğrayacaklardır. İftira edenleri böylece cezalandırırız.” ¹¹⁹

6-) Zanna Göre Hareket: “Yeryüzündekilerin çoğunluğuna itaat edersen seni Allah yolundan saptırırlar. Onlar ancak zanna uyarlar, sadece tahminde bulunurlar.” ¹²⁰

7-) Dünya Hayatına Düşkünlük: “Yemin olsun ki, sen onları yaşama karşı insanların en düşkününü bulursun. Şirk koşan müşriklerden/putperestlerden her biri de arzular ki, bin sene yaşasın. Oysa (uzun) yaşatılması hiç kimseyi azaptan uzaklaştırmaz. Allah onların yapmakta olduklarını eksiksiz görür.” ¹²¹

8-) Halkı, Sağlam Temellerden Uzak Tutma: “Allah’tan başka dostlar edinenlerin durumu, kendine yuva yapan örümceğin durumu gibidir. Evlerin en dayanıksız şüphesiz örümceğin yuvasıdır. Keşke bilseler!” ¹²²

9-) Şirk Koşanların Kalplerinin Korku ile Doldurulması: “Hakkında hiç bir delil indirmedeği şeyi Allah’a ortak koşmalarından ötürü, inkâr edenlerin kalbine korku salacağız. Onların varacağı yer cehennemdir. Zâlimlerin durağı ne kötüdür!” ¹²³

10-) Cennetin Kapılarının Şirk Koşanlara Kapanması: “Kim

115 31/Lokman, 13

116 21/Enbiyâ, 24

117 29/Ankebût, 5

118 4/Nisâ, 116

119 7/A’râf, 52

120 6/En’âm, 116

121 2/Bakara, 96

122 29/Ankebût, 41

123 3/Âl-i İmrân, 151

Allah'a ortak koşarsa, muhakkak Allah ona cenneti haram eder, varacağı yer ateştir, zulmedenlerin yardımcıları yoktur." ¹²⁴

11-) Tevhid İnancında Olanlara Karşı Düşmanlık: "İman edenlere en şiddetli düşman olarak, yahudileri ve Allah'a şirk/teş koşanları bulursun..." ¹²⁵

"(Ey Allah'ım,) Ancak Sana ibâdet/kulluk eder, ancak Senden yardım isteriz." ¹²⁶

"İnsanlardan bazıları Allah'tan başkasını Allah'a -hâşâ- eşler, ortaklar, benzerler edinirler de onları Allah'ı sever gibi severler. İman edenlerin ise Allah'a olan sevgileri daha güçlüdür. O zulmedenler, azâba uğrayacakları zaman, muhakkak bütün kuvvetin tümüyle Allah'ın olduğunu ve Allah'ın vereceği azâbın gerçekten şiddetli olduğunu bir bilselerdi." ¹²⁷

"Ne zaman onlara: 'Allah'ın indirdiklerine uyun' denilse, onlar: 'Hayır, biz, atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye (geleneğe) uyarız' derler. Ya atalarının aklı bir şeye ermez ve doğru yolu da bulamamış idiyseler?" ¹²⁸

"De ki: 'Ey Kitap ehli, bizimle sizin aranızda müşterek (olan) bir kelimeye (tevhide) gelin. Allah'tan başkasına kulluk etmeyelim, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım ve Allah'ı bırakıp da bir kısmımız (diğer) bir kısmımızı Rabler edinmeyelim.' Eğer yüz çevirirlerse, deyin ki: 'Şâhid olun, biz gerçekten müslümanlarız.'" ¹²⁹

"Kendisi hakkında hiçbir delil indirmedığı şeyi Allah'a şirk/ortak koştuklarından dolayı küfredenlerin kalplerine korku salacağız. Onların barınma yerleri ateştir. Zâlimlerin konaklama yeri ne kötüdür!" ¹³⁰

"Allah'a ibâdet edin. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın." ¹³¹

"Allah sizin düşmanlarınızı sizden daha iyi bilir. Velî (gerçek bir dost) olarak Allah yeter, bir yardımcı olarak da Allah kâfidir." ¹³²

"Kendilerine Kitap'tan nasip verilenleri görmedin mi? Putlara ve cibt'e ve tâğûta (putlara ve sahte tanrılara) iman ediyorlar, sonra da kâfirler için: 'Bunlar Allah'a iman edenlerden daha doğru yoldadır' diyorlar." ¹³³

124 5/Mâide, 72

125 5/Mâide, 82

126 1/Fâtiha, 5

127 2/Bakara, 165

128 2/Bakara, 170; Benzer âyetler için bkz. 5/Mâide, 104; 43/Zuhruf, 22-24; 7/A'râf, 28

129 3/Âl-i İmrân, 64

130 3/Âl-i İmrân, 151

131 4/Nisâ, 36

132 4/Nisâ, 45

133 4/Nisâ, 51

"Hiç şüphesiz, Allah, kendisine şirk koşanları bağışlamaz. Bunun dışında kalanlar ise, (onlardan) dilediğini bağışlar. Kim Allah'a şirk koşarsa elbette o uzak bir sapıklıkla sapmıştır." ¹³⁴

"Onlar (müşrikler), O'nu bırakıp yalnızca birtakım dişilere tapar, onlardan yardım isterler. Onlar o her türlü hayırla ilişkisi kesilmiş şeytandan başkasına tapmazlar." ¹³⁵

"Andolsun, 'Şüphesiz Allah, Meryem oğlu Mesih'tir' diyenler küfre düşmüştür. Oysa Mesih'in dediği (şudur:) 'Ey İsrâiloğulları, benim de Rabbiniz, sizin de Rabbiniz olan Allah'a ibâdet edin. Çünkü O, kendisine ortak koşana şüphesiz cenneti haram kılmıştır, onun barınma yeri ateştir. Zulmedenlere yardımcı yoktur. Andolsun, 'Allah için üçüncüsüdür' diyenler küfre düşmüştür. Oysa tek bir ilâhtan başka ilâh yoktur. Eğer söylemekte olduklarından vazgeçmezlerse, onlardan inkâr edenlere mutlaka (acı) bir azâb dokunacaktır." ¹³⁶

"De ki: Allah'ı bırakıp size ne zarar, ne de yarar vermeye gücü yetmeyen şeylere mi tapıyorsunuz? Oysa Allah, işitendir, bilendir. (O'na ibâdet etmeniz gerekmez mi?)" ¹³⁷

"De ki: 'Gökleri ve yeri yoktan var eden, yedirdiği halde yedirilmeyen Allah'tan başkasını mı velî/dost edineceğim?' De ki: 'Bana müslüman olanların ilki olmam emrolundu.' Ve 'sakın Allah'a ortak koşan müşriklerden olma!' (denildi)." ¹³⁸

"O ancak tek bir ilâhtır. 'Doğrusu ben O'na ortak koşmanızdan mâsumum' de." ¹³⁹

"Onların tümünü toplayacağımız gün; sonra şirk koşanlara diyeceğiz ki: 'Nerede (o bir şey) sanıp da ortak koştuklarınız?' Sonra onların: 'Rabbimiz olan Allah'a and olsun ki, biz müşriklerden değildik' demelerinden başka bir fitneleri olmadı. Bak, kendilerine karşı nasıl yalan söylediler ve düzmekte oldukları da kendilerinden kaybolup uzaklaştı." ¹⁴⁰

"De ki: Ben Allah'tan başka yalvardıklarınıza tapmaktan men olundum." ¹⁴¹

"İbrâhim, babası Âzer'e: 'Birtakım putları tanrılar mı ediniyorsun? Doğrusu ben seni de kavmini de apaçık bir sapıklık içinde görüyorum' demişti." ¹⁴²

134 4/Nisâ, 116

135 4/Nisâ, 117

136 5/Mâide, 72-73

137 5/Mâide, 76

138 6/En'âm, 14

139 6/En'âm, 19

140 6/En'âm, 22-23

141 6/En'âm, 56

142 6/En'âm, 74

"Kavmi onunla (İbrâhim a.s. ile) tartışmaya girdi. Onlara dedi ki: 'Beni doğru yola hidâyet etmişken, Allah hakkında benimle tartışıyor musunuz? Ben sizin O'na şirk/ortak koştuğunuz şeylerden korkmam. Rabbinin dilediği dışında hiçbir şey olmaz. Rabbinin ilmi her şeyi kuşatmıştır. Hâlâ ibret almıyor musunuz? Siz, Allah'ın size, haklarında hiçbir hüküm indirmedeği şeyleri O'na şirk/ortak koştuktan korkmazken, ben sizin şirk koştuğunuz şeylerden nasıl korkarım?! Şimdi biliyorsanız (söyleyin), iki gruptan (Allah'ı tek ilâh kabul edenlerle O'na ortak koşanlardan) hangisi (Allah'ın azâbından) emniyetle/güvende olmaya daha layıktır?'" ¹⁴³

"İşte, Rabbiniz Allah budur. O'ndan başka ilâh yoktur. O her şeyi yaratandır. O her şeye vekildir. Gözler O'nu görmez, O bütün gözleri görür. O latiftir, -her şeyden- haberdardır." ¹⁴⁴

"Nihâyet elçilerimiz canlarını almak üzere onlara geldikleri zaman şöyle diyecekler: 'Allah'ı bırakıp da tapındığınız putlar nerede?' Onlar şöyle cevap verecekler: 'O putlar bizi bırakıp kayboldular.' Onlar kendi aleyhlerine kâfir olduklarına şahitlik edeceklerdir." ¹⁴⁵

"Ey iman edenler, müşrikler ancak bir pisliktirler..." ¹⁴⁶

"Onlar, Allah'ı bırakıp bilginlerini ve râhiplerini rabler (ilâhlar) edindiler ve Meryem oğlu Mesih'i de... Oysa onlar, tek olan bir ilâh'a ibâdet etmekten başka bir şeyle emrolunmadılar. O'ndan başka ilâh yoktur. O, bunların şirk koştukları şeylerden münezzehtir, yücedir." ¹⁴⁷

"Allah'ı bırakıp kendilerine zarar vermeyecek ve yararları dokunmayacak şeylere kulluk ederler ve 'Bunlar Allah katında bizim şefaâtçilerimizdir' derler. De ki: 'Siz, Allah'a, göklerde ve yerde bilmediği bir şey mi haber veriyorsunuz? O, sizin şirk koştuklarınızdan uzak ve yücedir.'" ¹⁴⁸

"Onların çoğu Allah'a, şirk koştuktan iman etmezler." ¹⁴⁹

"Çeşitli tanrılar mı daha iyi, yoksa kahredici olan bir tek Allah mı? Sizin Allah'tan başka taptıklarınız, Allah'ın kendileri hakkında hiçbir delil indirmedeği, sizin ve atalarınızın taktığı (birtakım anlamsız) isimlerden başkası değildir. Hüküm, yalnızca Allah'ındır. O, kendisinden başkasına kulluk etmemenizi emretmiştir. Dosdoğru olan din işte budur; ancak insanların çoğu bilmezler." ¹⁵⁰

143 6/En'âm, 80-81

144 6/En'âm, 102 - 103

145 7/A'râf, 37

146 9/Tevbe, 28

147 9/Tevbe, 31

148 10/Yûnus, 18

149 10/Yûnus, 106

150 12/Yûsuf, 39-40

“Onlar Allah’ın yolundan saptırmak için Allah’a eşler uydurdular. De ki: ‘Eğlenip keyfinize bakın! Çünkü gidişiniz muhakkak ateştir.”¹⁵¹

“Hatırla ki İbrâhim şöyle demişti: ‘Rabbim! Bu şehri (Mekke’yi) emniyetli kıl, beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut! Çünkü onlar (putlar), insanlardan birçoğunun dalâletine/sapmasına sebep oldular, Rabbim. Şimdi kim bana uyarsa o bendendir. Kim de bana karşı gelirse, artık Sen gerçekten çok bağışlayansın, çok merhametlisin.”¹⁵²

“Andolsun biz, her millet içinde: ‘Allah’a ibâdet/kulluk edin, tâğut(a tapmak)dan kaçının’ diyen bir rasûl/elçi gönderdik.”¹⁵³

“Allah dedi ki: ‘İki ilâh edinmeyin. O, ancak tek bir ilâhtır. Öyleyse Benden, yalnızca Benden korkun.’ Göklerde ve yerde ne varsa O’nundur, din de (itaat ve kulluk da) yalnız O’nundur. Böyleyken, Allah’tan başkasından mı korkuyorsunuz?”¹⁵⁴

“Kâfirler Beni bırakıp da kullarımı evliyâ/dostlar edineceklerini mi sandılar? Biz cehennemi kâfirlere bir konak olarak hazırladık.”¹⁵⁵

“Göklerde ve yerde bulunan herkes Rahman’a kul olarak gelecektir.”¹⁵⁶

“O’nu bırakıp ilâhlar mı edindiler? De ki: ‘Kesin delilinizi getirin, işte benim ve ümmetimin kitabı ve benden öncekilerin kitapları.’ Hayır, onların çoğu gerçeği bilmez de yüz çevirirler.”¹⁵⁷

“Senden önce hiçbir peygamber göndermedik ki ona: ‘Benden başka hiçbir ilâh yoktur. Bana kulluk/İbâdet edin’ diye vahyetmiş olmayalım.”¹⁵⁸

“Andolsun Biz İbrâhim’e daha önce rüşdünü vermiştik. Biz onu iyi tanırdık. O, babasına ve kavmine: ‘Şu karşısına geçip tapmakta olduğunuz heykeller de ne oluyor?’ demişti. Dediler ki: ‘Biz babalarımızı bunlara tapar kimseler bulduk.’ Doğrusu, siz de, babalarınız da açık bir sapıklık içindesiniz’ dedi. Dediler ki: ‘Bize gerçeği mi getirdin, yoksa sen oyunbazlardan biri misin?’ ‘Hayır’ dedi; ‘sizin Rabbiniz, yarattığı göklerin ve yerin de Rabbidir ve ben buna şahitlik edenlerdenim. Allah’a yemin ederim ki, siz ayrılıp gittikten sonra putlarınıza bir oyun oynayacağımı!’ Sonunda İbrâhim onları paramparça etti. Yalnız onların büyüğünü bıraktı; belki ona müracaat ederler diye. ‘Bunu tanrılarımıza kim yaptı? Muhakkak o,

151 14/İbrâhim, 30

152 14/İbrâhim, 35-36

153 16/Nahl, 36

154 16/Nahl, 51-52

155 18/Kehf, 102

156 19/Meryem, 93

157 21/Enbiyâ, 24

158 21/Enbiyâ, 25

zâlimlerden biridir' dediler. (Bir kısmı:) 'Bunları diline dolayan bir genç duyduk; kendisine İbrâhim denilirmiş' dediler. O halde, dediler, 'onu hemen insanların gözü önüne getirin. Belki şâhitlik ederler.' 'Bunu ilâhlarımıza sen mi yaptın ey İbrâhim?' dediler. 'Belki de bu işi şu büyükleri yapmıştır. Haydi onlara sorun; eğer konuşuyorlarsa!' dedi. Bunun üzerine, kendi vicdanlarına dönüp (kendi kendilerine) 'zâlimler sizlersiniz, sizler!' dediler. Sonra tekrar eski inanç ve tartışmalarına döndüler: 'Sen bunların konuşmadığını pek âlâ biliyorsun' dediler. İbrâhim: 'Öyleyse' dedi, 'Allah'ı bırakıp da, size hiçbir fayda ve zarar vermeyen bir şeye hâlâ tapacak mısınız? Yuh olsun size ve Allah'ı bırakıp tapmakta olduğunuz şeylere! Siz akıllanmaz mısınız?' (Bir kısmı:) 'Eğer iş yapacaksanız, yakın onu da tanrılarına yardım edin!' dediler. Biz de dedik ki: 'Ey ateş! İbrâhim için serin ve selâmet ol!' Böylece ona bir tuzak kurmak istediler; fakat Biz onları, daha çok hüsrana uğrayanlar durumuna soktuk. Biz, onu ve Lût'u kurtararak, içinde cümle âleme bereketler verdiğimiz ülkeye ulaştırdık." 159

"Siz ve Allah'tan başka taptıklarınız cehennem odunusunuz. Siz (odun gibi) oraya gireceksiniz." 160

"İnsanlardan kimi de Allah'a bir yönden (dinin bütününe inanmadan) ibâdet eder. Eğer kendisine bir hayır gelirse, onunla huzura kavuşur (sevinir) ve eğer başına bir kötülük gelirse yüz üstü döner (dini kötüyerek ondan vazgeçer)." 161

"...Öyleyse iğrenç bir pislik olan putlardan kaçının, yalan söz söylemekten de kaçının. Kendisine şirk/ortak koşmaksızın Allah'ın hanifleri (O'nun birliğini kabul eden mü'minler olun). Kim Allah'a ortak koşarsa, sanki o, gökten düşüp parçalanmış da kendisini kuşlar kapmış, yahut rüzgâr onu uzak bir yere sürükleyip atmış gibidir." 162

"Onlar, Allah'ın kadrini hakkıyla takdir edemediler. Şüphesiz Allah, güç sahibidir, azizdir." 163

"Allah, sizlerden iman edip sâlih amellerde bulunanlara vaad etmiştir: Hiç şüphesiz kendilerinden öncekileri nasıl güç ve iktidar sahibi kıldıysa, onları da yeryüzünde halifeler (yeryüzüne hâkim, güç ve iktidar sahibi) kılacak, kendileri için beğenip seçtiği dini (İslâm'ı) kendilerine yerleşik kılıp sağlamlaştıracak ve onları geçirdikleri korku döneminden sonra, güvenliğe çevirecektir. Onlar, yalnızca Bana ibâdet ederler ve Bana hiçbir şeyi şirk/ortak koşmazlar. Kim bundan sonra inkâr ederse, işte onlar fâsıktır

159 21/Enbiyâ, 51-71

160 21/Enbiyâ, 98

161 22/Hacc, 11

162 22/Hacc, 30-31

163 22/Hacc, 74

(büyük günahkârlardır)." 164

"Allah ile beraber başka bir ilâha yalvarıp yakarma, sonra azâba uğratanlardan olursun." 165

"Allah ile birlikte başka bir ilâh edinip tapma. O'ndan başka hiç bir ilâh yoktur." 166

"Biz insana, anne ve babasına (karşı) ihsânı/güzelliği tavsiye ettik. Eğer onlar, hakkında bilgin olmayan şeyle Bana ortak koşman için sana karşı çaba harcayacak olurlarsa, bu durumda, onlara itaat etme. Dönüşünüz Banadır. Artık yaptıklarınızı size haber vereceğim." 167

"Siz Allah'ı bırakıp birtakım putlara tapıyor, asılsız sözler yaratıyor/uyduruyorsunuz. Bilmelisiniz ki, Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, size rızık veremezler. O halde rızık Allah katında arayın. O'na kulluk edin ve O'na şükredin. Ancak O'na döndürüleceksiniz." 168

"(İbrâhim onlara) dedi ki: 'Siz, sırf aranızdaki dünya hayatına has muhabbet uğruna Allah'ı bırakıp birtakım putlar (tanrılar) edindiniz...' 169

"Gönülden katıksız bağlılar olarak, O'na yönelin ve O'ndan korkup sakının, namazı dosdoğru kılın ve müşriklerden olmayın." 170

"Ey oğlum, Allah'a şirk koşma! Şüphesiz şirk, gerçekten en büyük zulümdür." 171

"Onlara: 'Allah'ın indirdiğine uyun' dendiğinde: 'Hayır, biz babalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız, derler. Ya şeytan, onları alevli ateşin azâbına çağırıyor idiyse?!' 172

"Yardım görürler umuduyla, Allah'tan başka ilâhlar edindiler. Hâlbuki onların (o sahte tanrıların, taptıkları putların) kendilerine yardım etmeye asla güçleri yetmez. Bilâkis onlar, bu ma'bûdlar için yardıma hazır askerlerdir." 173

"İçlerinden kendilerine bir uyarıcının gelmesine şaşıldılar. Kâfirler dedi ki: 'Bu, yalan söyleyen bir büyücüdür. Tanrıları bir tek ilâh mı yaptı? Doğrusu bu, tuhaf bir şey!' Onlardan mele' (ileri gelen bir grup, egemen

164 24/Nûr, 55

165 26/Şuarâ, 213

166 28/Kasas, 88

167 29/Ankebût, 8

168 29/Ankebût, 17

169 29/Ankebût, 25

170 30/Rûm, 31

171 31/Lokman, 13

172 31/Lokman, 21

173 36/Yâsin, 74-75

güçler): 'Yürüyün, ilâhlarınıza bağıllıkta direnin, sizden istenen şüphesiz budur. Son dinde de bunu işitmedik. Bu, içi boş bir uydurmadan başka bir şey değildir.'" 174

"İyi bil ki, hâlis din yalnız Allah'ındır. O'ndan başka veliler edinerek: 'biz bunlara, sırf bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye tapıyoruz' diyenlere (gelince): Şüphesiz ki Allah, onlar arasında, ayrılığa düştükleri şeyde hükmünü verecektir.'" 175

"De ki: 'Ben dinimi yalnız Allah'a hâlis kılarak O'na ibâdet/kulluk ediyorum.'" 176

"Tâğuta kulluk etmekten kaçınan ve Allah'a yönelenlere müjde var. Müjdele kullarımı.'" 177

"De ki: 'Ey câhiller! Bana Allah'tan başkasına kulluk etmemi mi emrediyorsunuz?' Ey Muhammed! And olsun ki sana da, senden önceki peygamberlere de vahyolunmuştur. And olsun, eğer Allah'a ortak koşarsan amellerin şüphesiz boşa gider ve hüsrana uğrayanlardan olursun. Hayır, yalnız Allah'a kulluk et ve şükredenlerden ol. Onlar, Allah'ı gereği gibi takdir edemediler. Hâlbuki kıyâmet günü bütün yeryüzü O'nun tasarrufundadır. Gökler O'nun eliyle dürülüp bükülecektir. O, müşriklerin ortak koştuklarından münezzeh ve yücedir.'" 178

"Gece, gündüz, güneş ve ay O'nun âyetlerindendir. Ne güneşe ne de aya secde etmeyin. Onları yaratan Allah'a secde edin. Eğer kulluk ediyorsanız (böyle yapın)." 179

"Yoksa onların birtakım şirk koştukları ortakları mı var ki, Allah'ın izin vermediği şeyleri, dinden kendilerine teşrî ettiler (bir şeriat/dinî kural kıldılar)? Eğer o fasıl kelimesi (azâbı erteleme sözü) olmasaydı, derhal aralarında hüküm verilir (işleri bitirilir)di. Şüphesiz zâlimler için can yakıcı bir azap vardır.'" 180

"Bir zaman İbrâhim, babasına ve kavmine demişti ki: 'Ben sizin taptıklarınızdan (putlardan) uzağım. Ben yalnız beni yaratana kulluk yaparım. Çünkü O, beni doğru yola iletecektir.' Bu sözü, ardından geleceklere devamlı kalacak bir miras olarak bıraktı ki, insanlar (onun dinine) dönsünler.'" 181

174 38/Sâd, 4-7

175 39/Zümer, 3

176 39/Zümer, 14

177 39/Zümer, 17

178 39/Zümer, 64-67

179 41/Fussilet, 37

180 42/Şûrâ, 21

181 43/Zuhruf, 26-28

“Şimdi sen, kendi hevâsını putlaştırıp ilâh edinen ve Allah’ın bir ilim üzere kendisini saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği ve gözünün üstüne de bir perde çektiği kimseyi gördün mü? Artık Allah’tan sonra ona kim hidâyet verecektir? Siz öğüt alıp düşünmüyor musunuz?”¹⁸²

“Ben cinleri ve insanları ancak Bana ibâdet etsinler diye yarattım.”¹⁸³

“Gördünüz mü o Lât ve Uzzâ’yı? Ve üçüncüleri olan ötekini, Menât’ı. Demek erkek size, dişi O’na öyle mi? O zaman bu, insafsızca bir taksim! Bunlar (putlar) sizin ve atalarınızın taktığı isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir. Onlar ancak zanna ve nefislerinin arzusuna uyuyorlar. Hâlbuki kendilerine Rableri tarafından yol gösterici gelmiştir.”¹⁸⁴

“İbrâhim’de ve onunla beraber olanlarda, sizin için gerçekten güzel bir örnek vardır. Onlar kavimlerine demişlerdi ki: ‘Biz sizden ve Allah’ı bırakıp taptıklarınızdan uzağız. Sizi tanımıyoruz/reddediyoruz. Siz bir tek Allah’a inanıncaya kadar, sizinle bizim aramızda sürekli bir düşmanlık ve öfke belirmiştir.’ Ancak, İbrâhim babasına: ‘Andolsun senin için mağfaret dileyeceğim. Fakat Allah’tan sana gelecek herhangi bir şeyi önlemeye gücüm yetmez’ demişti. (O mü’minler şöyle dediler:) ‘Rabbimiz! Ancak Sana tevekkül edip dayandık, Sana yöneldik. Dönüş de ancak Sanadır.’”¹⁸⁵

“De ki: Ey kâfirler! ‘Ben sizin taptıklarınıza tapmam. Siz de benim ibâdet ettiğime tapıcılar değilsiniz. Ben asla sizin taptıklarınıza tapacak değilim. Siz de benim ibâdet ettiğime tapacak değilsiniz. Sizin dininiz size; benim dinim bana!’”¹⁸⁶

“De ki; O Allah bir’dır. O Allah samed’dır. Her şeyin kaynağı ve yaratıcısıdır. Hiç kimseyi doğurmamıştır. Hiç kimse O’nu doğurmamıştır. O’na benzeyen hiçbir şey de yoktur.”¹⁸⁷

Hadis-i Şeriflerde Put Kavramı ve Puta Tapma

“Bazı insanlar, Allah’ın nimetiyle geceyi geçiriyor, sabah olunca da, ‘bize şu yıldız sebebiyle yağmur yağdırıldı’ diyor. Böyle demeleri sebebiyle onların çoğu kâfir olmuştur.”¹⁸⁸

Sahâbeden Muaz b. Cebel anlatıyor: Bir gün Rasûlullah (s.a.s.) bana, “Ey Muaz! Allah’ın kulları üzerindeki hakkı nedir? diye sordu. Ben: ‘Allah ve Rasûlû daha iyi bilir’ dedim. Rasûlullah: “Allah’ın

182 45/Câsiye, 23

183 51/Zâriyât, 56

184 53/Necm, 19-23

185 60/Mümtehine, 4

186 109/Kâfirun, 1-6

187 112/İhlâs, 1-4

188 Buhârî, Megâzi 35; Müsned, Ahmed b. Hanbel, II/525

kulları üzerindeki hakkı, kulların O'na ibâdet edip, başka hiçbir şeyi şirk/ ortak koşmamalarıdır.” buyurdu. ¹⁸⁹

“Ümmetimle ilgili olarak en çok korktuğum şey, Allah’a şirk/ortak koşmalarıdır. Dikkat edin; ben size ‘onlar aya, güneşe ve puta tapacaklar’ demiyorum. Fakat onlar (hâkimiyet hakkını bazı fertlerde, zümrelerde meclis ve toplumlarda görecekle), Allah’tan başkasının emirlerine ve arzularına göre iş yapacaklardır ve gizli şehvet içinde olacaklardır.” ¹⁹⁰

“Her ümmetin bir ıcl’i vardır; bu ümmetin ıcl’i de dînâr ve dirhemdir (küçük ve büyük paradır).” ¹⁹¹

“Yüce Allah’ın yanında gök kubbe altında Allah’tan başka tapınılan tanrılar içinde, kendisine uyulan hevâ (aşırı istek ve tutkulardan) daha büyüğü yoktur.” ¹⁹²

“Allah, Yahûdî ve Hıristiyanlara lânet etsin. Onlar, peygamberlerinin kabrini mâbed (tapınak) hilene getirdiler.” ¹⁹³

“Altına tapanlar mel’undur, gümüşe tapanlar mel’undur.” ¹⁹⁴

Câhiliye döneminde cömertliğiyle meşhur Hâtem Tâî’nin oğlu Adiyy bir gün boynunda altından bir haç asılı olduğu halde Peygamberimizi ziyarete geldi. Kendisine Adiyy b. Hatem’in geldiği haber verildi. Rasûlullah (s.a.s.) o sırada şu âyeti okuyordu: “Onlar, Allah’ı bırakıp bilginlerini ve râhiplerini rabler (ilâhlar) edindiler ve Mer-yem oğlu Mesih’i de... Oysa onlar, tek olan bir ilâh’a ibâdet etmekten başka bir şeyle emrolunmadılar. O’ndan başka ilâh yoktur. O, bunların şirk koştukları şeylerden yücedir.”¹⁹⁵ Adiyy b. Hâtem, orada söylenenleri duyunca şöyle dedi: “Ben yahûdileri ve hıristiyanları tanırım, onlar hahamlarına ve papazlarına ibâdet etmiyorlar onları rab ve ilâh edinmiyorlar ki” Bunun üzerine Ekrem Rasûl şöyle buyurdu: “Onlara haramı helâl, helâli da haram yaptılar, onlar da uymadılar mı din adamlarına?” Adiyy: “Evet” dedi. Efendimiz buyurdu ki: “İşte bu, onlara ibâdetidir. (Evet, onlar onların önünde secde ederek ibâdet etmiyorlar, fakat onlar halka bir şeyi helâl veya haram kılıyorlar, halk da din adamlarının bu hükümlerini kabul edip uyuyorlar. İşte onları ilâhlaştırıp rab haline getirmenin mânâsı budur.)” Sonra Peygamberimiz onu İslâm’a dâvet etti, o da müslüman oldu. ¹⁹⁶

189 Buhârî; Müslim

190 İbn Mâce, Zühd 21, hadis no: 4205

191 Deylemî, Müsned; Hayâtu’l Hayevân, 2/16; naklen, S. Ateş, Kur’an Ans. 8/92

192 Taberânî, nak. Elmalılı, 6/70; Şamil İslâm Ans. II/397

193 Buhârî, Cenâiz 216

194 Tirmizî, Zühd 42, hadis no: 2376

195 9/Tevbe, 31

196 Tirmizî, Tefsîru Kur’an, 10, hadis no: 3292

"Hristiyanların Meryem oğlu İsa'yı övdükleri gibi beni övmeyiniz. Yalnız, 'Allah'ın kulu ve elçisidir' deyiniz." ¹⁹⁷

İbn Mes'ud (r.a.) diyor ki: "Ben, "Ey Allah'ın Rasûlü, günahların en büyüğü hangisidir?" diye sorduğumda, buyurdu ki: *"Entec'ale lillâhi nidden ve hüve halekake (Allah, seni yaratmış olduğu halde kendisine nidd/şirk koşturdu)." ¹⁹⁸*

Bir adamın Peygamberimiz (s.a.s.)'e "Allah ve sen isterse-niz" demişti. Bu söze karşılık Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: *"Ecealtenî lillâhi niddâ (Beni Allah'a nidd/eş mi koşuyorsun?)" ¹⁹⁹*

"Sizden hiç biriniz Allah isterse ve falan da isterse demesin. 'İnşâallah', yani 'Allah isterse' desin." ²⁰⁰

Sahâbeden Muaz b. Cebel anlatıyor: Bir gün Rasûlullah bana, *"Ey Muaz! Allah'ın, kulları üzerindeki hakkı nedir?" diye sordu. Ben; "Allah ve Rasûlü daha iyi bilir" dedim. Rasûlullah: "Allah'ın kulları üzerindeki hakkı, kulların O'na ibâdet edip, başka hiçbir şeyi şirk/ortak koşturmadıklarıdır."* buyurdu. ²⁰¹

"Her doğan, fıtrat üzere doğar. -Başka bir rivâyette ise 'bu din üzere doğar'- (Fakat sonradan) ana-babası onu yahûdileştirir, hristiyanlaştırır veya mecûsileştirir..." ²⁰²

"Bir kişi, benî anne ve babasından daha fazla sevmedikçe iman etmiş olmaz." ²⁰³

"Kişi, Allah ve Rasûlünü, o ikisi dışında kalan her şeyden daha çok sevmedikçe imanın tadını bulamaz." ²⁰⁴

Ebû Rezîn el-Akîl, kendisine: "Ey Allah'ın elçisi, iman nedir?" diye sorunca, Rasûlullah (s.a.s.) şöyle cevap vermişti: *"Allah ve Rasûlünün, sana, her şeyden daha sevgili olmasıdır."* ²⁰⁵

"Hiçbiriniz, Allah ve Rasûlü, kendisine her şeyden daha sevgili olmadıkça iman etmiş olmaz." ²⁰⁶

"Kul benî âilesinden, malından ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe iman etmiş olmaz." ²⁰⁷

197 Buhârî, Enbiyâ 48; Ahmed bin Hanbel, Müsned, I/23, 24, 47, 55

198 Buhârî; Müslim

199 Seyyid Kutub, Fi Zilâli'l-Kur'an, c. 1, s. 96. Karşılaştırm: İbn Kesir, c. 2, s. 210

200 İbn Mâce

201 Buhârî, Müslim

202 Buhârî, Cenâiz 33, 79; Müslim, Kader 23-25, İman 264; Ahmed bin Hanbel, II/315, 233, III/435, IV/9

203 Buhârî, İman 8; Müslim, İman 69

204 Buhârî, İman 9; Müslim, İman 67; Tirmizî, İman 10

205 Ahmed bin Hanbel, IV/11

206 Nesâî, İman 2-4; İbn Mâce, Fiten 23; Ahmed bin Hanbel, IV/11

207 Buhârî, İman 8, Eymân 3; Müslim, İman 69, 70; Nesâî, İman 19; İbn Mâce, Mukaddime 9; Ahmed bin Hanbel, III/170, 207, 275

"Ben, müşrikler arasında ikamet eden her müslümandan berîyim/uzacağım." Ashâb; "Niçin yâ Rasûlallah?" diye sorunca, şöyle buyurdu: "Çünkü o ikisinin ateşi birbirini görmez." ²⁰⁸

"Kim bir müşrikle ittifak yapar ve onunla birlikte ikamet ederse, o da onun gibidir." ²⁰⁹

"İnsanlar 'Allah'tan başka ilâh yoktur, Muhammed O'nun rasûlüdür' deyinceye kadar kendileriyle savaşmaya emrolundum. Ne zaman bunu söylerlerse kanlarını ve mallarını benden korumuş olurlar. Ancak dinî cezalar müstesna; iç yüzlerinin muhasebesi ise Allah'a aittir." ²¹⁰

Abdullah bin Mes'ûd dedi ki: "Rasûlullah (s.a.s.) bize karşı yaptığı bir konuşmasında dedi ki: "Kendisinden başka ilâh olmayan (Allah) hakkı için söylüyorum: Allah'tan başka hiçbir ilâh bulunmadığına, benim de Allah'ın peygamberi olduğuma şehâdet eden bir kimsenin kanı ancak şu üç şeyden biri dolayısıyla helâl olur: İslâm'ı terkedip İslâm cemaatinden ayrılan, evli olduğu halde zinâ eden ve birisini öldürdüğü için (kısas cezası olarak) öldürülmesi gereken." ²¹¹

"Kâfir müslümana, müslüman da kafire mirasçı olamaz." ²¹²

"İki millet (mü'min ve kâfir) arasında miras yoktur." ²¹³

"...Her kim 'Lâ ilâhe illâllah' der ve Allah'tan başka tapınılan şeyleri reddederse, onun malına ve canına haksız yere dokunmak haram olur. Hesabı Allah'a kalmıştır." ²¹⁴

"Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in O'nun Rasülü olduğuna şehâdet eden kimseye Allah ateşi haram kılmıştır." ²¹⁵

"Allah'a inanıp, O'na hiç bir şeyi ortak koşmayan Cennet'e girmiştir. Allah'a inanıp da, O'na şirk koşan ise Cehenneme girmiştir" ²¹⁶

"Allah yahudi ve hıristiyanlara lânet etsin, peygamberlerinin ve sâlih kişilerinin kabirlerini mescid yaptılar." ²¹⁷

208 Ebû Dâvud, III/45, hadis no: 2645

209 Ebû Dâvud, III/93, hadis no: 2787

210 Buhârî, Cihad 102, İman 17; Müslim, İman 8; Ebû Dâvud, Cihad 104; Tirmizî, Tefsir 78; Nesâî, Zekât 3; İbn Mâce, Fiten 1; Dârimî, Siyer 10

211 Müslim, Kasâme 25-26; Ebû Dâvud, Hudûd 1; Nesâî, Tahrîmu'd-Dem' 5, 14; İbn Mâce, Hudûd 1

212 Buhârî, Ferâiz, 26; Müslim, Ferâiz, 1

213 Ebû Dâvud Ferâiz, 13; Tirmizî, Ferâiz, 16; İbn Mâce, Ferâiz, 6

214 Müslim, İman 35, hadis no: 21, 1/52

215 Buhârî, İlim, 49

216 Müslim, İmân, 152

217 Buhârî, Salât 48, Cenâiz 62, 96, Enbiyâ 50, Meğâzî 83; Müslim, Mesâcid 19, 23

Ebû'l-Heyâc el-Esedî anlatıyor: "Bana Hz. Ali (r.a.): 'Rasûlullah'ın (s.a.s.) beni göndermiş olduğu şeye ben de seni göndereyim mi?' diye sordu ve Rasûlullah'ın kendisine: "Haydi git, kırıp dökmedik put, düzlemedik yüksek kabir bırakma!" buyurduğunu söyledi." ²¹⁸

"Dikkat edin! Bütün câhiliyye emirleri (kanunları, yasaları, hükümleri ve bakış açıları) ayaklarımın altındadır ve hepsi de kaldırılmıştır..." -Vedâ Hutbesinden- ²¹⁹

"Ümmetimin içinde câhiliyye döneminden kalma, tamamen terk edemeyecekleri dört âdet vardır: Asâletleriyle övünmek, başkalarının soyuna dil uzatmak, yıldızlar vesilesiyle yağmur istemek, ölünün arkasından yüksek sesle ağlamak." ²²⁰

"Câhiliyye dâvâsıyla hak iddia eden kimse bizden değildir." ²²¹

"Herkim körükörüne (dikilmiş) bir sancağın altında asabiyete davet veya bir asabiyete yardım ederken ölürse, bu câhiliyyet ölümüdür." ²²²

Ebû Mes'ud el-Bedrî (r.a.) anlatıyor: "Ey Allah'ın Rasûlû dendi, biz câhiliye devrinde yaptıklarımızdan hesaba çekilecek miyiz?" Şu cevabı verdiler: "Müslüman olduktan sonra iyi olana, câhiliye devrinde yaptıklarından sorulmayacaktır. Kötü amel işleyene, hem İslâm'daki ameli hem de önceki ameli sebebiyle hesap sorulacaktır." ²²³

Tasvîr (Putlaştırılan Heykel ve Resim); Putçuluğun Genel Görüntüsü

Bir şeye sûret vermek, şekillendirmek. Kelime olarak sa-ve-ra kökünden tef'îl kalıbında masdardır. "Rahimlerde dilediği gibi sizi şekillendiren O'dur." ²²⁴ âyetinde anlatılan tasvir budur.

Resim, fotoğraf, kabartma, heykel gibi şeyler hüküm itibarıyla tasvir grubuna girerler. Alimler, İslâmın tasvir hakkındaki hükmünü ortaya koyabilmek için tasvire konul olan sûret (şekil)leri ikiye ayırmışlardır:

1- Boyutları olan ve alçı, mermer, madenler ve taşlardan yapılan şekiller. Bunlara timsâl veya mücessem şekiller adı verilir.

218 Müslim, Cenâiz 93; Ebû Dâvud, Cenâiz 72; Nesâî, Cenâiz 99

219 Müslim, Hacc 194, h. no: 1218; Tirmizî, Fiten 2, h. no: 2610; Tefsîr 2, h. no: 3087

220 Müslim, Cenâiz 29, hadis no: 934

221 Buhârî, Cenâiz 39

222 Müslim, İmâre, 57; Neseî, Tahrîmu'd-Dem, h. no: 4098

223 Buhârî, İstîtâbe 1; Müslim, İman 189, h. no: 120

224 3/Âl-i İmrân, 6

İmam Kurtubî bunu şöyle açıklar: “Temâsîl, timsâl kelimesinin çoğuludur. Bu ise, hayvan veya başka varlıkların benzerini oluşturmak için yapılan her şekildir, camdan, bakırdan ve mermerden yapılan sûretlerdir. Söylendiğine göre peygamberlerin ve âlimlerin şekilleri yapılmış, halkın ibâdetle düşkünlüğü ve gayreti artsın diye bunlar ibâdethanelere asılmıştır... Rasûlullah (s.a.s.)’in bunu yasakladığı, bunu yapan ve edinenlerin azâbla korkutulduğuyla ilgili haberler sahihtir. Cenab-ı Hak bu konuda daha önceki ümmetlere verdiği ruhsatı neshetmiştir.

Bunun hikmetine gelince, Rasûlullah (s.a.s.) peygamber olarak gönderildiğinde putlara (sûretlere) tapılıyordu. Bu konuda tutulacak en iyi yol, kaldırılmasıydı ve öyle yapıldı.”²²⁵

2- Boyutları olmayan ve kağıt üzerine, duvarlara çizilen, halî ve kumaşa dokunan resimler bu türdendir.

Boyutları olan sûretlerin İslâm’da hükmü: Heykel yapımı için sert maddeleri yontma işi İslâm’dan önce de vardı. Bunlar daha çok put olarak tapılan şeylerdi. Bunlar Arabistan’a Şam taraflarından Amr b. Luhay tarafından getirilmişti. Rasûlullah (s.a.s.), Mekke’yi fethettiği zaman elindeki kamçı ile işaret ederek ve “*De ki: Hak geldi, bâtil zâil oldu; zaten bâtil yok olmaya mahkumdur.*”²²⁶ âyetini okuyarak bunların kırılmasını emretmiştir.

Heykelin İslâm âleminde yapılmasına Emevîler devrinde başlanmış, Abbasîler devrinde devam edilmiştir. Ama bu, gayri İslâmî medeniyetlere nisbeten çok cüz’î kalmıştır. Yapılanlar da genellikle idarecilerin saray ve köşklerini süslemek için kullanılmıştır. Meselâ Abbasî hükümdarı Mansûr’un Hîcrî 329’da yıkılan Kubbetü’s-Sahrâ isimli sarayı bunlardan birisidir. Mütevekkil’in Kasr-ı Burc’u, İbn Tulun’un Kasr’ı, Zahir Baybars Köprüsü heykel veya oyma resimlerin kullanıldığı yerlerdir.

Zamanla bu sanat kolu yaygınlaşmıştır. Ama İslâm’ın bir konudaki hükmü değişmemiştir. Çünkü bir şeyin Müslümanlar arasında yaygınlaşması, onun helâl veya mubah olmasını gerektirmez. Müslümanların durumu başka şey, Şer’î hükümler daha başka şeydir.

İslâm’da heykelciliğin haram olduğuna dair hükümler gâyet açıktır: “*Ey iman edenler; şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), şans okları şeytan isî birer pisliktir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz.*”²²⁷; “*Bir*

225 Kurtub, el-Câmî, XIV, 272

226 17/İsrâ, 81

227 5/Mâide, 90

zamanlar İbrâhim şöyle demişti: Rabbim; bu şehri güvenli kıl, beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut. Rabbim, çünkü onlar, insanlardan bir çoğunu şaşırtılar.”²²⁸; “İbrâhim babasına ve kavmine demişti ki: ‘Sizin su karşısında durup taptığınız heykeller nedir?’ ‘Babalarımızı onlara tapar bulduk’ dediler. ‘Doğrusu siz de, babalarınız da açık bir sapıklık içine düşmüşsünüz’ dedi.”²²⁹; “İbrâhim babası Âzer’e demişti ki: ‘Sen putları tanrı mı ediniyorsun? Doğrusu ben seni ve kavmini açık bir sapıklık içinde görüyorum.’”²³⁰

Mekke fethinde Rasûlullah (s.a.s.) İsrâ sûresi 81. âyetini okuyarak putları kırmıştır.

“Dediler ki: ‘Tanrılarınızı bırakmayın; ne Vedd’i, ne Suvâ’i, ne de, Yeğûs’u, Yeûk’u ve Nesr’i terketmeyin.’ Böylece onlar, birçok kimseyi yoldan çıkardılar. Sen de o zâlimlere şaşkınlıktan başka bir şey artırma!”²³¹ İmam Kurtubî âyette sayılan isimlerin sâlih kimselere ait olduğunu, kavimlerinin onların hatırasını anmak için heykellerini yaptıklarını, zamanla bu saygının tapınmaya dönüştüğünü, yazar.²³²

Câhiliyye Arabları bir şeylere tapınmak için bahane ararlardı. Zâtü Evsât denilen büyük, yeşil bir ağaç vardı. Ona silâhlarını asarlar, yılın bir gününde de ona saygılarını sunarlardı. Rasûlullah (s.a.s.) Huneyn’de iken bir grup bedevî gelerek “Ey Allah’ın Rasûlü onların Zâtü Evsât’ı gibi bize de bir Zâtü Evsât bul” dediler. Rasûlullah (s.a.s.) “Allahu Ekber! Canım kudret elinde olan Allah’a yemin olsun ki İsrâiloğullarının Hz. Mûsâ’ya, Ey Mûsâ bunların nasıl tanrıları varsa, bize de öyle bir tanrı yap!”²³³ demeleri gibi konuştunuz. Siz câhil bir topluluksunuz. Sizden öncekilerin gidişatına aynen uya-caksınız. Onlar tarla faresinin deliğine girse, siz de gireceksiniz” buyurdu.”²³⁴

Aşağıdaki hadîs-i şerifler de heykel yapmanın haramlığına delâlet etmektedir:

İbn Abbas’dan (r.a.): “Ebû Talha’nın Rasûlullah’tan (s.a.s.) dinlediği şu hadisi ben de ondan dinledim: “Melekler, içinde köpek ve heykel (put) olan eve girmezler.”²³⁵ Kudsî bir hadiste Cenab-ı Hak şöyle buyurmaktadır: “Benim yarattığım gibi yaratma yoluna girmeye

228 14/İbrâhim, 35-36

229 21/Enbiyâ, 42-44

230 6/En’âm, 74

231 71/Nûh, 23-24

232 Kurtubî, el-Câmi’li Ahkâmî'l-Kur’an, XVIII, 308; İbn Kayyim el-Cevziyye, İğasetü'l-Lehân fi Mekâyidü 'ş-Şeytan, II, 200

233 7/A'râf, 138

234 Kurtubî, el-Câmi', VII, 273

235 Nevevî, Müslim Şerhi, XII, 84

kalkışandan daha zâlim kim vardır. Şu halde onlar, haydi bir zerre yarat-sınlar, bir tane yaratsınlar, bu arpa yaratsınlar.” ²³⁶

İslâm heykel edinmeyi yasakladığı gibi, gayri müslimler için yapsa bile onun sanatıyla uğraşmayı da haram kılmıştır. Abdullah b. Ömer, Nâfi'ye Rasûlullah'ın (s.a.s.) şöyle buyurduğunu haber vermiştir: *“Şu sûretleri yapanlar, kıyamet gününde azâb görecekler ve onlara: ‘Yarattığınız bu sûretlere hayat verin’ denecek.”* ²³⁷

Said b. Ebû'l-Hasen'den: *“Bir adam Abdullah b. Abbas'a gele- rek, “Ben şu sûretleri yapan (geçimini bundan sağlayan) birisiyim. Bunlar konusunda bana fetva ver.” dedi. İbn Abbas, “Bana yak- laş” dedi. Adam ona yaklaştı. Sonra, “Bana yaklaş” dedi. Adam ona yaklaştı, ta ki İbn Abbas elini onun başı üzerine koydu ve “Rasûlullah'tan (s.a.s.) işittiğimi sana haber vereceğim; O şöyle bu- yurdu: “Her resim yapan cehennemdedir. Onun yaptığı her resme bir can verilir ve bu, kendini yapana cehennemde azâb eder.” “Sen mutlaka bunu yapmak zorunda isen, ağaç veya cansız şeylerin resmini yap’ dedi.”* ²³⁸

Haram Kılınışının Hikmetleri: İslâm, içine hiçbir şüphenin ka- rışmadığı tevhid dinidir. Bu dinin en önde gelen özelliği, Allah'ı birleyen ve O'nu kendisine layık olmayan her şeyden tenzih eden bir ulûhiyet akidesine sahip olmasıdır. Bunun için İslâm, şarktan veya garptan gelen câhilî, batıl inanç ve düşüncelerle ilgiyi kes- miştir. ²³⁹

İslâm resim (sûret) yapımını, zamanla bunlara tapınılabilece- ği için yasaklamıştır. Nitekim Nûh sûresi, 23. âyetinde sayılan put isimlerinin sâlih kişilere ait olduğunu, onların ölümünden sonra sırf hatıralarını yâdetmek için heykellerinin yapıldığını, ancak bu yâd etme isteğinin zamanla tapınmaya dönüştüğünü görüyoruz. Bunun için yapanın niyetine değil, işin sonucuna ve semeresine bakılır, denmiştir. Bu sonuca göre iyi veya kötü hükmü verilir. Buna bağlı olarak yapılan işe vasıtalık eden şey de sonucun hükmüne göre değerlendirilir. Yani sonucun hükmü haram ise, ona vasıta olan şey de haramdır. Sonuç mubah ise, sebebi de mubahtır. Dola- yısıyla tevhidi zedeleyen ve şirke, putperestliğe götüren sebep ve vasıta da yasaklanmıştır. Heykelcilikte bu tehlike devamlı vardır.

Burada sûretlerin haram kılınışının illeti, onlara tapınılması- dır. Bu gün, bu illet ortadan kalkmıştır. Bir müslümanın bir sûrete

236 Nevevî, Müslim Şerhi, XII, 90

237 İbn Hacer, Fethu'l-Bârî Şerhi Sahihi 'l-Buhârî, XII, 508

238 Nevevî, Şerhu Sahih-i Müslim, XII, 93

239 Seyyid Kutub, Hasaisu't-Tasavvuri'l-İslâmî, s. 37

tapması düşünülemez. Medeniyet çağının insanı bu hataya düşmez, denilebilir. Ancak İslâm, putu haram kılarken, bunu bir zaman ve mekânda sınırlamamıştır. Ayrıca yeryüzünün birçok yerinde hâlâ putlara tapılmaktadır. Hindistan'da hâlâ, birçok heykel yanında ineğe de tapılmaktadır. Bunun için kanlı mücadeleler verilmektedir. Yâni asırların ve medeniyetin ilerlemesiyle bu konuda değişen pek bir şey olmamıştır. Birçok büyük dinin salikleri selim aklın kabul etmeyeceği birçok şeyi, din diye kabul edip benimsemektedir. Filipinler'de birçok devlet görevlisinin, hatta bakanların ve yüksek rütbeli askerlerin yıla ibâdet törenlerine katılıp görevlerini ihmal ettikleri şikâyet konusu olmaktadır. Bu gayri makul dine tabi olanların bunu sürdürürken düşünmek, akıl terazisine vurmak ihtiyacını duymadıkları gözlenmektedir. Hak veya batıl bütün dinlerde kötülünen bir varlık olan şeytana tapınma âyinleri düzenleyen "Şeytanın Dostları" isimli yüksek sosyete mensup grupların var oluşu, bu konudaki tehlikenin insan için her zaman var olduğunun en güzel delilidir.

Bu konuda puta tapınmanın, sadece onun karşısında yerlere kadar eğilmekten ibaret olmadığını da unutmamak gerekir.

Çocuk Oyuncakları

Fukaha, çocuklar için yapılan insan ve hayvan şeklindeki oyuncaklara cevaz vermişlerdir. İmam Kurtubî şöyle der: "Heykel, mücessem insan ve hayvan figürlerinin haram kılınmasından bir istisna vardır. O da çocukların oynadığı oyuncaklardır. Çünkü bu konuda Hz. Âişe'den rivâyet edilen şu hadis-i şerif vardır: "Rasûlullah (s.a.s.) Tebük veya Hayber gazvesinden döndü. Evin dolap yerinde perde vardı. Bu esnada rûzgâr esti ve Âişe'nin oyuncak bebeklerinin bulunduğu bölümü açtı. Rasûlullah (s.a.s.) *"Bu nedir, ey Âişe?"* diye sordu. Âişe, "Benim kızlarım" cevabını verdi. Oyuncakların arasında deriden iki kanadı bulunan bir at vardı. Rasûlullah (s.a.s.) *"Oyuncakların ortasında gördüğüm şu şey nedir?"* diye sordu. Âişe, "iki kanat" dedi. Rasûlullah, *"İki kanatlı at olur mu?"* dedi. Âişe, "Hz. Süleyman'ın çok kanatlı atlarının olduğunu duymadın mı?" cevabını verdi. Hz.Âişe der ki: "Rasûlullah (s.a.s.) bu cevap üzerine dişleri görünecek kadar tebessüm etti." ²⁴⁰

"El-umûr bi-mekasidihâ" genel kaidesine bağlı olarak bazı ilim dallarında kullanılan boyutlu sûretlere cevaz verilmiştir. Meselâ tıp ilminde vücudun teferruatlı olarak tanınması gerekir. Bunun içinde boyutlu ve vücudun iç organlarını gösteren iskeletlere veya

insan sûretlerine ihtiyaç vardır. Bilhassa operatör bir hekimin sahasında başarılı olabilmesi için insan vücudunu iyi tanımasına ihtiyaç vardır.

Bir veterinerin de hayvan vücudunu tanıması gerekir. Bir biyoloji bilgini de aynı ihtiyacı duyar. Bunlarda mücessem canlı sûretlerinin kullanılması zarurettten dolayı mubahtır, câizdir.

Boyutsuz (gayri mücessem) sûretler (Resim ve fotoğraf). Bu konudaki görüşleri şu maddeler içinde toplamak mümkündür:

1- Bitkiler, deniz manzaraları, tabiat manzaraları gibi cansız cisimlerin resimlerini yapmak ulemanın icmâ ile mubahtır.

2- Tapılan canlının resmini yapmak da ulemanın ittifakı ile haramdır. Meselâ Budistlerin tapındığı Buda'nın resmini tapılsın diye yapan kimse kâfirdir, küfür ve sapıklığın yayıcısıdır. Bu gibi kişiler hakkında Rasûlullah (s.a.s.) *"Kıyamet gününde insanların azâb bakımından en şiddetlisi tasvir yapanlardır."* buyurmuşlardır.

İmam Taberî de bunu şu şekilde açıklamaktadır: Bu hadis-i şerifteki tasvirciden kasıt, ibâdet edilen bir şeyin resmini yapan, bu fiili bilerek ve kasıtlı olarak işleyendir. O bu fiili ile kâfir kabul edilir. Bu kasdı taşımayan ise isyankâr kabul edilir.²⁴¹

3- Resmi yapan bununla Allah'ın yaratışına benzetmek veya Allah'la yaratma yarışına girmeye çalışmak gibi bir kasıt güderse, tevhid akidesinden çıkar. İşte bunlar ve bunlara benzeyenler hakkında, *"İnsanlar içerisinde azâbı en şiddetli olanlar, Allah'ın yaratmasına benzer yaratma yarışına gidenlerdir."*²⁴² hadis-i şerifi vârid olmuştur.

4- İhtilâfsız olarak haram çerçevesine giren sûretler, tabilerinin dinî yönden mukaddes kabul ettikleri, dünyevî yönden ululadıkları tasvirlerdir. Bunlardan birinci gruptakiler peygamberlere, meleklerle, sâlih kişilere ve evliyaya atfedilen resimlerdir. Mesela Hz. İbrâhim'in, Hz. Mûsâ'nın, Hz. İsa'nın, Cebrail'in, Hz. Ali'nin resimleri bu kabildendir. Bu çeşit resimler, ehl-i kitabda ve müslümanlardan Şîa'da çoktur.

İkinci gruptakiler ise ululanan ve bir nevi takdis edilen kraların, sultanların, kumandanların, din adamlarının, sanatkârların, hangi sahada olursa olsun meşhur olmuş şahısların tasvirleridir. Bunlar ya gününde resmî otoritenin baskıyla veya zaman aşımıyla dinî hüviyet kazanarak takdis edilirler. Müslim'in Sahih'inde Ebû'd-Duha'dan şöyle bir rivâyet vardır: "Mesrûk'la birlikte içinde

241 Y. El-Kardavî, el-Halâl ve'l-Haram fi'l-İslâm, 104

242 Buhârî, Libâs, 91; Nesâî, Zînet, 112; Ahmed İbn Hanbel, 111, 36

heykeler bulunan bir evde idik. Mesrûk bana: "Bunlar Kısra'nın heykelleri mi? diye sordu. "Hayır, bunlar Meryem'in heykelleridir" dedim.²⁴³

5- Takdis kastı güdülmemek ve Allah'ın yaratmasına benzer bir şey yaratma iddiasında bulunmamak sûretiyle yapılan ağaç, güneş, ay, nebatlar, tabiat manzaraları ve diğer cansızların resimlerini yapmak mubahtır.

Boyutsuz resimleri mubah görenlerin dayandıkları deliller:
Ebû Talha'dan (r.a.): Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "*İçinde resim (sûret) olan eve melekler girmez.*" Hadisin râvîlerinden Büsr dedi ki: "Zeyd b. Halid hastalandı. Ziyaretine gittik. Gördük ki, kapısında resimli bir perde var. Rasûlullah (s.a.s.)'ın zevcesi Meynûne (r.anha)'nın üvey oğlu Ubeydullah el-Havlânî'ye: "Zeyd sana bir gün önce resimler hakkındaki hadisi haber vermedi mi?" diye sordum. "Onun "Ancak elbise ve örtüdeki nakış ve resimler müstesnadır" dediğini işitmedin mi?" cevabını verdi.²⁴⁴

Ebû Talha el-Ensarî'den: Ebû Talha: Rasûlullah (s.a.s.)'in "*Melekler, içinde köpek ve resim bulunan eve girmez*" buyurduğunu işitim, dedi. Zeyd b. Hâlid el-Cühenî dedi ki: Hz. Âişe'nin yanına geldim ve; şu (Ebû Talha) Rasûlullah'ın (s.a.s.) "*Melekler, içinde köpek ve resim bulunan eve girmez*" buyurduğunu haber veriyor. Rasûlullah (s.a.s.)'in bunu söylediğini işitin mi? dedim. "Hayır, yalnız ne yaptığımı sana haber vereyim. Bir gazâsına çıktığını gördüm. Resimli bir örtü alıp kapıya örttüm. Rasûlullah gazadan dönüp perdeyi görünce yüzünde hoşnutsuzluk alâmetleri gördüm. Hemen perdeyi çekip yırttı ve "*Allah bize, taşları ve çamurları giydirmemizi emretmedi*" buyurdu. Hz. Âişe devamla dedi ki: "Biz o perdeden iki yastık yaptık. Ben içlerini hurma lifiyle doldurdum. Benim bu yaptığımı ayıplamadı."²⁴⁵

İmam Nevevî hadisin şerhinde şu açıklamayı yapar: "Bu hadiste haramlığı gerektirecek bir ifade yoktur. "Allah bize, taşları ve çamurları giydirmemizi emretmedi" ifadesi bunun ne vâcib, ne mendub, ne de haram olduğunu gerektirir."

Âişe (r.anha)'dan: "Üzerinde kuş resimleri olan perdemiz vardı. Eve girenin hemen karşısında görünüyordu. Rasûlullah (s.a.s.) bana, "*Bunun yerini değiştir, çünkü eve her girdiğimde onu görüp dünyayı hatırlıyorum*" buyurdu." Hadisin diğer bir rivâyetinde Hz. Âişe:

243 Ahmed İbn Hanbel, 1, 375

244 Buhârî, Libas, 92

245 Nevevî, Müslim Şerhi, XVI, 86

"Rasûlullah (s.a.s.) bize onu kesmemizi emretmedi" diyor. ²⁴⁶

Ulemâdan bir kısmı bu hadis hakkında şöyle derler: "Bu hadisin hükmüyle amel edilir. Çünkü Rasûlullah (s.a.s.) Hz. Âîşe'ye onu parçalamasını emretmedi. Eve girerken karşısına gelen yerden onu kaldırıp başka yere asmasını emretti. Onun hoşlanmadığı nokta, eve girişinde dünyayı ve dünyanın süsünü kendisine hatırlatacak eşyayı görmesidir. Özellikle Rasûlullah (s.a.s.) hemen bütün sünnet ve nafîle namazlarını evde kılıyordu. Bu çeşit resimli örtü ve perdeler kalbin huşuuna ve Allah'a yönelip kâmil bir şekilde O'na niyazda bulunmaya engel oluyordu." ²⁴⁷

Enes (r.a.)'den "Hz. Âîşe'nin nakışlı ve resimli bir perdesi vardı. Onunla evin bir tarafını örterdi. Rasûlullah (s.a.s.) ona *"Onu benden uzaklaştır. Çünkü resimler, devamlı olarak namazımda bana görünüyor"* buyurdu." ²⁴⁸ Abdurrahman b. el-Kasım'dan: "Kasım'ın Âîşe (r.anha)'dan şu hadisi rivâyet ettiğini işittim: Âîşe'nin üzerinde resimler olan bir örtüsü vardı. Bu örtü, sergi olarak sofaya kadar uzatılmıştı. Rasûlullah (s.a.s.) ona doğru namaz kılıyordu. Âîşe'ye *"Onu benden uzaklaştır"* buyurdu. Hz. Âîşe dedi ki: *"Onu uzaklaştırdım ve ondan yastıklar yaptım. Rasûlullah (s.a.s.) bu yastıklara dayanırdı."* ²⁴⁹

Ulemânın Görüşleri: Hanefî ulemasından İmam Tahavî şöyle der: "**Şâri'** Teâlâ önce bütün sûretleri, nakış da olsalar, yasaklamıştır. Çünkü o günün insanı sûretlere, tasvirilere tapmayı daha yeni bırakmıştı. Bunun için toptan hepsini yasakladı. Sonra bu yasaklaması kesinleşip kararlaştınca, üzerinde resimli nakışlar bulunan kumaştan, zarûret halinde sergi edinilmesini mubah kıldı. Çünkü değersizleştirilen şeye câhilin bile saygı duyamayacağına güvendi. Bu durumda yasak, değerli tutulan şeylerde geçerli oldu." ²⁵⁰

Malikî fakihlerinden İbnü'l-Arabî ise meseleye şöyle yaklaşır: "Resim ve tasvir edinme konusunun özeti: Bu eğer mücessem (boyutlu) cinsten olursa, icmâ ile haramdır. Eğer boyutsuz ise dört çeşit hükmü vardır:

a- Ancak örtüdeki nakışlı resimler müstesna" hadisin zâhirine göre mutlak câizdir.

b- Nakışlı resim bile olsa mutlak haramdır.

246 Nevevî, Müslim Şerhi, XVI, 187

247 Y. el-Kardavî, el-Halâl ve'l-Harâm fi'l-İslâm, 108

248 Buhârî, Salât 15, Libas 93; İbn Hanbel, III/151, 283

249 Nevevî, Müslim Şerhi, XIV, 89

250 Seyyid Sâbık, Fikhü's-Sünne, III, 503

c- Eğer sûret nakışsız ise haram, kafası koparılmış veya organları parçalanıp asıl vücuttan ayrılmış ise câizdir. Geçerli olan görüş de budur.

d- Yerlere serilerek veya başka şekilde değer verilmeyecek yerde kullanılırsa câiz, duvara veya yükseğe asılıp değer verilirse câiz değildir.”²⁵¹

İmamü'l-Harameyn, gölgeli (boyutlu) olmayan sûretler, sergi ve yastık gibi şeylerin üzerindeyse câiz olacağını, çatı ve duvar üzerindeyse câiz olmayacağını söyler. Bundaki anlam şudur: Yüksek yerlere konuluyorsa değeri yükseltiliyor demektir. Ama sergi üzerinde bulunursa, bu, değerini düşürmek kabul edilir.²⁵²

Yusûf el-Kardavî şöyle demiştir: “Bunun dışındaki sûretler ve levhalar, bitkiler, ağaçlar, denizler, gemiler, dağlar, güneş, ay, yıldızlar ve diğer tabiat manzaraları gibi cansızları yapana, edinene günah yoktur. Bu tartışmasız bir hükümdür.

Sûret canlıya ait olur, yukarıda geçen sakıncalar, yani mukaddes sayılmak, ululanmak gibi bir durum olmaz, Allah'ın yaratmasına benzer bir yapım kastı da bulunmazsa, buna da haramdır, denilmez. Ama levhalara resmedilen, halılara, duvarlara ve elbiselelere dokunan, nakşedilen resimlere gelince, bunlar hakkında haram olduğuna delâlet eden sahih, açık ve tartışmasız nas yoktur. Rasûlullah (s.a.s.)'in bir çeşit tasvirlerle karşı hoşnutsuzluk gösterdiğini ifade eden hadisler vardır. Çünkü bunda sorumsuz kişilere ve basit menfaatlere aşırı bağlı kişilere benzeme vardır.”²⁵³

Eski Mısır müftüsü Muhammed Baht el-Mut “el-Cevabü’ş-Şâfi’î İbâhâtî’t- Tasviri’l-Fotografi” isimli bir kitab yayınlamış ve fotoğrafın hükmünün de boyutsuz resim gibi olduğunu beyan etmiştir.

Bu konuda dikkat edilecek en önemli nokta, İslâm akaid ve âdâbına muhâlif olup olmamaktır. Çıplak kadın resimleri, kadınlık mahremiyetini açığa koyan resimleri, şehveti tahrik eden resimleri yapmak bu kabildendir. Nitekim bazı kitap, dergi, gazete ve sinema filmlerinde bu açıkça görülmektedir. Bunların haram olduğunda; imalatının, insanlar arasında yayılmasının, evlerde, bürolarda bulundurulmasının, basılmasının, duvarlara asılmasının, kasıtlı olarak seyredilmesinin haram olduğunda da şüphe yoktur.”²⁵⁴

251 İbn Hacer, Fethu'l-Bâri, XII, 515

252 İbn Hacer, Fethu'l-Bâri, XII, 511

253 Y. Kardavî, el-Halâl ve'l Haram fi'l-İslâm, 106

254 Kardavî, el-Halâl ve Haram fi'l-İslâm, 113

Zâlimler, fâsıklar, dinsizlere ait resim ve heykeller de böyledir. Putperestliğin şiarını yaşatan her resim de böyledir. Rasûlullah (s.a.s.) dönemindeki resim ve heykellerin çoğu bu kabildendir. Bunun için Rasûlullah (s.a.s.) Mekke'yi fethettiği zaman Mescid-i Haram'ın içine girdi. Orada bazı resimler görünce, silinmelerini emretti. Bunlar Mekke'deki putperestliği besleyen sapıklığa kaynaklık ediyorlardı.

Konuyla ilgisi açısından göz önünde bulundurulacak önemli noktalardan birisi de şudur: Rasûlullah (s.a.s.) câhiliyye dönemine ait Arab paralarının kullanılmasına müsaade etti. Bizans'tan ve İran'dan gelen paralar Rasûlullah'ın ülkesinde geçiyordu. Bu paralar Hz. Ebû Bekir'in hilâfetiyle Hz. Ömer'in hilâfetinin ilk ilk yıllarında tedâvülde kaldı. Hicrî 18. yılda Hz. Ömer tedâvüldeki bu câhilî ve gayri İslâmî paralar yanında, üzerinde İslâmî ibareler bulunan paralar bastırdı. Said b. el-Müseyyeb bu iki çeşit parayla da alışveriş yapardı.

Yemen'den üzerinde resimler bulunan elbiseler, kumaşlar, perdeler gelirdi. Hz. Ömer'in azadlısı ve hâzini Yesâr b. Nümeyr evinde resimler kullandı. Tâbiînin büyüklerinden Kasım b. Muhammed b. Ebî Bekir'in duvarlarında kunduz resimleri ve minyatürler bulunan bir odası vardı. Bu zat halası Hz. Âişe'nin terbiyesinde yetişmişti. Hz. Âişe'nin fıkhnı ve hadisini en iyi bilen kişi idi. ²⁵⁵

İbn Ebî Şeybe, el-Mûsânef isimli eserinde, Huzeyfe'den naklen der ki: Huzeyfe'nin yüzüğünde karşılıklı duran iki kartal vardı, aralarına "elhamdülillah" yazılmıştı. Yine el-Mûsânef'teki rivâyetlere göre Enes'in yüzüğünün nakışı aslandı. İmrân b. Hüsey'nin yüzüğünde kılıç kuşanmış bir adam resmi vardı. Kadı Şureyh'in yüzüğünde aralarında ağaç resmi bulunan iki aslan resmi vardı. Dahhâk b. Mûzâhim'in gümüş yüzüğünde ise bir kuş resmi vardı: ²⁵⁶

Bunlar da gösteriyor ki ilk Müslümanlar, canlı resimlerden putperestlik endişesiyle uzaklaşmışlardır.

Resmin mekrûh olduğunu ileri sürenlerin delilleri

Hanbelî fakihlerinden İbn Kudame el-Makdisî, Ebû Hüreyre, resimlerin yukarıda tutulanını da, aşağılananını da mekruh görmüştür. İmam Malik ise onu tenzihen mekruh olarak görür, haram saymazdı. Belki de, o, Rasûlullah'ın (s.a.s.), "İçinde sûret bulunan

²⁵⁵ Hudarî, Tarihu'l-Ümmemi'l-İslâmiyye, II, 220; Hasan İbrâhim Hasen, Tarihu'l-İslâm, II, 356

²⁵⁶ Kettânî, et-Terâtibü'l-İdâriyye, 2, 70

eve melek girmez" hadisinin umum ifade etmesine göre fetva vermiştir. Bizim için Âîşe (r.anha)'nın rivâyet ettiği şu hadis temeldir: "Rasûlullah (s.a.s.) bir yolculuktan gelmişti. Ben de sofamı üzerinde resimler bulunan bir sergiyle örtmüştüm. Rasûlullah (s.a.s.) onu görünce "Odayı resimli bir örtüyle mi örtüyorsun?" diye azarlayıp yırttı. Ben ondan iki yastık yaptım. Ben Rasûlullah (s.a.s.)'in onlardan birine dayandığını görür gibiyim."

Resmin mubah olan kısmı yere serilip ayak altında çingenenidir. Mekrûh olan ise duvara asılandır.²⁵⁷ Resmin (sûretin), giderildiği takdirde canlının yaşayamayacağı, göğsü, karnı gibi yerleri koparılırsa veya bedeninden ayrı sadece baş yapılırsa, bu yasak kapsamına girmez. Çünkü o organın gitmesiyle geride canlı kalmaz. Bu canlının kafasını kesmeye benzer. İlk yapıldığında resim başsız bir beden, veya bedensiz bir baş şeklinde yapılırsa veya başı bir canlıya, bedeni başka bir canlıya ait olarak yapılırsa, bu da yasak kapsamına girmez. Çünkü bu (gerçek) bir canlının resmi değildir.²⁵⁸

Haram olduğunu söyleyenlerin delilleri

İbn Âbidn, Hasiye'sinde söyle der: "Resim yapmak mutlak sûrette câiz değildir. Çünkü bu, Allah'ın yaratmasına benzer yaratma iddiasına kalkışmaktır."²⁵⁹

İmam Nevevi şöyle der: Bizim ashabımıza ve diğer âlimlere göre, canlının resmini yapmak şiddetle haramdır. Bu aynı zamanda büyük günah (kebair)lardandır. Çünkü hadislerde onun hakkında şiddetli tehditler vardır. O, ister değersiz tutulmak için yapılsın, ister başka niyetle yapılsın. Onu yapmak tamamen haramdır. Çünkü onda Allah'ın yaratmasına benzetmek vardır. İsterse, bu elbisede, sergide, dirhemde, dinarda, felsde, kapkacakta, duvarda veya başka yerde olsun. Bütün bu durumlarda yapılan sûretin, gölgeli (boyutlu) olup olmaması fark etmez.²⁶⁰

İmam Kurtubi ise şöyle der: Rasûlullah (s.a.s.) tasviri yapanlara, istisna yapmaksızın lanet etmiştir. "Bu sûret yapanlara kıyamet gününde azâbedilecek ve onlara "yarattıklarınızı diriltiniz" denilecek" hadisinde de istisnada bulunmamıştır. Sünen-i Tirmizî'de Ebû Hüreyre'den rivâyet edilen bir hadis-i şerif şöyledir: "Rasûlullah'ın (s.a.s.) söyle buyurduğunu işittim: "Kıyamet gününde cehennemden bir boyun çıkar. Bunun bakan iki gözü, işiten iki

257 İbn Kudâme el-Muğn, VII, 113

258 İbn Kudame, el-Muğn, VIII, 13

259 İbn Âbidîn, Hâşiye, I, 608

260 Nevevî, Müslim Şerhi, XIV, 85

kulağı ve konuşan bir dili vardır. Bu şöyle diyecektir: "Ben üç şeyi ilan etmekle görevlendirildim: İnatçı bütün cebbarların, Allah'la beraber başka ilâhlara da sığınanların ve Mûsâvverlerin hakkından geleceğim." ²⁶¹

Buhârî ve Müslim'de Abdullah b. Mes'ud'dan (r.a.) rivâyet edilen bir hadiste Rasûlullah (s.a.s.)'ın: "Kıyamet gününde azâb yönünden insanların en şiddetlisi, resim yapanlardır" buyurması, herhangi bir şeyin resmini yapmanın memnû olduğuna delâlet etmektedir. Bu şey ne olursa olsun, durum değişmez. ²⁶²

Heykelcilik, Ressamlık, Fotoğrafçılık

Heykel konusunda İslâm fukahası, hemen hemen, ittifak halinde haram hükmünde birleşmişlerdir. Malikîlerden İbnü'l-Arabî bunu, "Sûretin gölgesi varsa haram olduğunda icmâ vardır" şeklinde ifade etmiştir. Buna bağlı olarak heykeli yapmak ve edinmek de aynı hükme tâbîdir. Ancak yapmanın haramlığı daha şiddetlidir. İlim aracı olarak imal edilenler bu hükme tabî değildir. ²⁶³

Fukaha, İmam Buhârî'nin aşağıdaki hadisine dayanarak heykelciliğin haram olduğunda icmâ etmişlerdir. Said b. Ebî'l-Hasen'den: İbn Abbas'ın yanında idim. Onun yanına bir adam geldi ve "Ey İbn Abbas, ben elinin sanatıyla geçinen bir adamım. Ben şu resimleri yapıyorum" dedi.

İbn Abbas şu cevabı verdi: Ben sadece Rasûlullah'tan (s.a.s.) işittiğimi haber vereceğim. Rasûlullah (s.a.s.)'i söyle buyururken işittim: "Kim bir resim yaparsa, o kişi o resme ruh verinceye kadar Allah ona azâbeder. Hâlbuki o kişi ebediyyen ruh veremez." Adam sıkıntıdan solumaya başlayınca İbn Abbas "Yazıklar olsun sana! Mutlaka resim yapman gerekiyorsa şu ağacın ve cansız olan şeylerin resmini yap" dedi.

Tasvirin Kazancı

Belirli niteliklere sahip tasvir İslâm'da haramdır. Buna bağlı olarak onu yapmak da haramdır. Bunlar haram olunca, bundan sağlanan kazanç ve bunu yapmak için alınan ücret de haramdır.

Bu hüküm ilmî açıklamalar için kullanılan tasvir ve boyutlu canlı şekillerini kapsamamaktadır. Resmin haram olan kısmının kazancı da haramdır. Mubah olanın yapılması ve kazancı da helâldir.

261 Ebû İsa et-Tirmizî: Bu hasen, garib sahih bir hadistir, demiştir

262 Kurtubî, el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an, XIV, 274

263 Abdullah Nasîh Ulvan, Hükümü'l-İslâm fi Vesaili'l-İlâm, 8

Fotoğrafta aslonan mubahı olmakla beraber, İslâm'ın çizdiği hudutlar dışına çıkarsa, mubah olma özelliğini kaybeder. Bunun kazancı da kendi durumuna tâbîdir.²⁶⁴

'Tasvir', sûret kökünden gelen bir kelimedir. 'Sûret'; gözlere görünüp üzerinde bulunduğu şeyin başkaları tarafından farke-dilmesine sebep olan nakışlar demektir. Bu, iki şekilde olur: Ya herkesin, hatta akılı olmayan hayvanların bile seçebildiği sûrettir. Ya da belirli kişilerin farkedebildiği, kavrayış ve anlam gibi belirli özellikleri olan sûrettir. Tasvir, Türkçe'de 'görüntü, resim, fotoğraf, şekil' dediğimiz şeydir. 'Sûret', varlık hakkında düşünülen görün-tü ve şekildir. O varlığa ait özellikleri ifade eder. Sözelimi, insana ait fizikî özellikler, onun aklının faâliyeti, düşünce kapasitesi onun sûretidir, insana ait özelliklerdir. Eşyanın birbirine benzeyen özel-likleri de onların sûretleridir.

Varlıklara 'Sûret' Veren Allah'tır: İnsanı yaratan Allah (c.c.), ona dilediği gibi bir biçim, dilediği gibi bir şekil verdi. Onun fi-zik görüntüsünü, organlarını, boyunu-postunu, vücut yapılarını O şekillendirdi. İnsanı meydana getiren hücreleri yaratıp, onları çoğaltarak bir insan haline koydu. O hücreleri şekilden şekle, hal-den hale, tavırdan tavıra çevirdi. Her durumda ona yeni bir şekil vererek, ona ait dokuları, kemikleri, kasları, damarları, sinirleri ve diğer organları, bu organların her birinin fonksiyonlarını var etti. Her birine ayrı bir görev verdi.

İnsana ait maddî veya mânevî oluşlar, bedensel ve ruhsal faâliyetler, fiziksel ve psikolojik oluşumlar hep O'nun bilgisiyle ve yaratmasıyla olmaktadır. İnsan, atılmış bir nutfeden değişik evre-lerden geçerek meydana geliyor. Sonra ona ait birçok özellikler var ediliyor. Ona akıl, idrâk, düşünce, duyma, anlama, hissetme, acı duyma, tad alma, üzülmeye, sevinme, bilme ve bildiğini ifade etme gibi çeşitli kabiliyetler veriliyor.

Allah (c.c.) bütün yaratıklara ait 'sûretleri' tıpkı insanı yarat-tığı gibi yarattı, meydana getirdi. Her birine bir şekil, bir biçim verdi. Bu kadar şekil ve biçimdeki varlıkları ancak sonsuz güç ve ilim sahibi Büyük Yaratıcı yaratabilir. Kur'an diyor ki: *"Andolsun sizi yarattık, sonra size 'sûret-şekil' verdik. Sonra da melekler 'Adem'e secde edin' dedik."*²⁶⁵

O Büyük Yaratıcı, ana rahminde insana dilediği şekli verir. Bu konudaki irâde ve ilim, tamâmen O'na aittir. Bunun anlamı, aynı

²⁶⁴ İsmail Kaya, Şamil İslâm Ansiklopedisi, c. 6, s. 126-130

²⁶⁵ 7/A'râf, 11

zamanda şudur: İşte böyle bir biçimde olmanızı, insan olarak yaratılmanızı dileyen O'dur.²⁶⁶ Bir başka âyette şöyle deniyor: "Allah, yeryüzünü sizin için bir karar (yaşama) yeri, gökyüzünü de bir binâ kıldı; size sûret verdi, sûretinizi de en güzel (bir biçim ve incelikte) kıldı ve size güzel-temiz şeylerden rızık verdi. İşte Rabbiniz Allah budur. Âlemlerin Rabbi Allah ne yücedir."²⁶⁷

İnsanı şekillendiren, bu şekillendirmeyi de (sûreti de) en güzel ve en uygun biçimde yapan Allah (c.c.), şüphesiz yücedir. Allah (c.c.) insana, Kendisinin şekil verdiğini (sûretlendirdiğini) şöyle hatırlatıyor: "Ey insan! Üstün kerem sahibi olan Rabbine karşı seni aldatıp yanıltan ne? Ki O, seni yarattı, sana düzen içinde bir biçim verdi ve seni i'tidâl (denge, ölçü) üzeere kıldı. Dilediği bir sûrette seni tertip etti (düzene koydu)."²⁶⁸

'Sûret' kökünden gelen 'tasvir', şekil ve biçim verme, şekillendirme, resim yapma anlamlarına gelir. 'Tasvir', Türkçe'de; bir şeyi şekil ve sözle anlatma, görebildiğimiz veya hissedebildiğimiz şeyleri bize gösterebilecek, meydana olmayan ama duyumsanabilen şeyleri duyurabilme yeteneği diye tanımlanmaktadır.

'Tasvir'i, sûret verme anlamında alırsa, şüphesiz en büyük tasvirici Rabbimizdir. Yukarıdaki anlamlar çerçevesinde aynı kelimeyi insanlar hakkında da kullanabiliriz. Nitekim Arapça'da resme ve fotoğrafa 'sûret' denilmektedir. Türkçe'de sûret, bir belgenin, evrakin veya bir yazının aynısına, kopyasına denir. Kaba bir söylenişi olan 'surat' ise, insanın yüzü için kullanılır. 'Tasvir' edene, 'sûret' verene, sûretlendirene 'Mûsâvvir' denir. Bu anlamda tek 'Mûsâvvir' Allah'tır (c.c.). Başka hiç kimse hakkında 'Mûsâvvir' sıfatı kullanılmaz. Çünkü 'el-Mûsâvvir', yoktan var etme gibi, örneği olmayan, öncesi bulunmayan, yepyeni bir şekillendirme, ilâhî bir biçim vermedir ki, bu da Allah'a ait bir sıfattır. Kur'an, bir yerde Allah'ın ismi olarak 'el-Mûsâvvir'i kullanmaktadır.²⁶⁹

Kıyâmetin kopuşunu ilân edecek olan 'sûr' âleti de 'sûret' kelimesiyle aynı kökten gelmektedir. Bu âlet, sanki bütün insanların yeniden dirilmesiyle, yeniden şekillenmesiyle ilgili bir 'sûretlenme'yi anlatmaktadır. 'Tasvir'in, 'sûret yapma, sûretlendirme', resim veya kabartma şekil ve biçim verme olduğunu hatırlayalım.

İslâm bilginlerine göre iki türlü 'tasvir-sûret' vardır: Birincisi, boyutları olan sûretler, yani heykeller. İkincisi de boyutları

266 3/Âl-i İmrân, 6

267 40/Mü'min, 64; 64/Teğâbün, 3

268 82/İnfitâr, 6-8

269 59/Haşr, 24

olmayan, kâğıt, duvar, kumaş veya abenzeri yüzeylere yapılan sûretler, yani resimler.

Kur'an, çok eski devirlerden beri gelen heykelciliği ve buna ibâdet etmekte olan puta tapıcılığı kesinlikle yasaklamaktadır.²⁷⁰ (Hz. Nûh zamanında süs ve saygı için yapılan heykeller, zamanla tapınılan birer put haline gelmişlerdir.²⁷¹ İslâm'a göre heykel yapmak, heykele sahip olmak, bunun sanatıyla uğraşmak uygun görülmemiştir. (Çocuk oyuncakları ve benzeri şeyler bu yasağın dışındadır.)

Fotoğraf, gölgeyi hapsedmek sanatı olduğu ve el ile yapılan resimler gibi olmadığı için, kimilerine göre -aşırı saygı ve edep dışı olmamak şartıyla- bir sakıncası yoktur.²⁷²

El ile yapılan resimlerle (sûretlerle) ilgili farklı görüşler vardır. Tapınılan şeylerin resimlerinin yapılması helâl olmaz. Tabiat manzaraları yapılabilir. Resmi yapan, Allah'ın yaratması sıfatıyla yarışmaya kalkarsa, 'ben de yaratıyorum' derse, bu tehlikelidir. Aşırı saygı duymak üzere birinin, bir ileri gelenin resmini yapması da mubah görülmemiştir. İslâm, tevhid dinidir ve Allah inancının başka bir şeyle zedelenmesine izin vermez. Bu bakımdan Allah'tan başkasına ta'zimi (aşırı saygı ve büyülemeyi) kesinlikle yasaklar. İnsanlar zaman zaman birilerini aşırı severler, takdis ederler (kut-sarlar) ve tapınmaya bile başlarlar.

Günümüzde birtakım ihtiyaçlar, bazı meslekler resim yapmayı gerekli kılmaktadır. Aşırı saygı duymakla, puta tapanlar gibi yapmamak şartıyla bu gibi resimleri yapmak ve kullanmak haram değildir.²⁷³

Heykel

Taş, tunç, mermer ve pişmiş toprak gibi dayanıklı maddelerden yapılmış insan ya da hayvan görüntüsü, simgesi. Heykel, İslâm terminolojisinde "sûret" kavramı içerisinde değerlendirilmiş resim anlamındaki sûretten bunu ayırmak için "gölgeli sûret" deyi-mi kullanılmıştır. Heykel, şekil olarak müşriklerin tapındığı putlarla aynı olmakla birlikte kendisine tapınılan anlamda put olmadığı için sûret kavramı içerisinde ele alınmış ve onunla birlikte hükme bağlanmıştır.

270 5/Mâide, 90

271 71/Nûh, 23-24

272 Yusuf el-Kardavi, İslâm'da Helâl ve Haram, s. 183-201

273 Y. Kardavi, İslâm'da Helâl ve Haram, s. 201-205; Hüseyin K. Ece, İslâm'ın Temel Kavramları, s. 674-676

Kur'an, heykelden put anlamı dışında bir yerde söz etmekte, hakkında herhangi bir hüküm vermemektedir. Sebe' sûresinde cinlerin bir kısmının Hz. Süleyman'ın emrinde çalıştığı bildirildikten sonra *"Ona dilediği gibi kaleler, heykeller, havuzlar kadar (geniş) leğenler, sabit kazanlar yaparlardı."*²⁷⁴ buyrulmaktadır. Bu âyet bilginlere göre Hz. Süleyman devrinde heykel yapmanın mubah olduğunu ifade etmektedir. Ama yine bilginler Hz. Süleyman devrine ait olan Rasûlullah (s.a.s.) den gelen haberlerle ortadan kaldırıldığını, İslâm dini tarafından neshedildiğini söylemektedirler.

Kur'an, Hz. İbrâhim (a.s.)'ın putları, heykelleri kırdığını anlatmaktadır. Rasul (s.a.s.)'da Mekke'nin fethinde Kâbenin içinde, çevresinde ve Safa ile Merve tepeleri üzerinde bulunan putları (heykelleri) kırıp temizletmiştir. Rasûlullah (s.a.s.)'dan gelen hadisler heykel (sûret) yapmayı yasaklamaktadır. Bu konuda gelen haberler tevâtür derecesine ulaşacak kadar çoktur.

Hz. Âişe (R. anha) dan Nebi (s.a.s.)'in şöyle dediği nakledilmiştir: *"Kıyâmet günü en şiddetli azâba uğrayacak olanlar, yaratma hususunda kendisine Allah'ın yerine koyup, kendini ona benzetenlerdir."*²⁷⁵

İbn Abbas (r.a.)'a Iraklı bir adam gelip; Şu sûretleri yapıyorum, bu konuda ne dersiniz diye sorunca, o, şu cevabı vermiştir: Yaklaş, yaklaş, Muhammed'i (s.a.s.) şöyle derken işittim: *"Kim dünyada bir sûret yaşarsa, Kıyâmet günü buna can vermekle yükümlü tutulur. Hâlbuki ona can verecek değildir."* İbn Abbas ve Ebû Hureyre'nin naklettiği başka bir rivâyet şöyledir: *"Kim sûret yaparsa, ona can verilmeye kadar azap olunur. Hâlbuki bu sûrete can verebilecek değildir."*²⁷⁶ İbn Ömer'den, Nebi'nin (s.a.s.) şöyle dediği nakledilmiştir: *"Sûret yapan kimselere kıyâmet gününde azap olunur ve kendilerine; yarattığınız şeylere can veriniz, bakalım denilir."*²⁷⁷

İmam es-Sindî, Nesâî Hâşiyesinde yukarıdaki İbn Abbas ve İbn Ömer hadislerini şöyle açıklar: İbn Abbasa hükmü sorulan "sûret"ten maksat "canlılara ait sûretler" dir." Sûreti diriltinceye kadar azap olunmaktan maksat, azâbın sona ereceği zamanı belirtmektir. Hadiste; sûreti hiçbir zaman diriltemeyeceklerinin belirtilmesi azâbın devamlı olarak uygulanacağını ifade eder. Ancak es-Sindî, yukarıda sözü edilen azâbın, sûret yapma sebebiyle dinden çıkan kimse ile ilgili olduğunu belirtir. Ve bunun da üç şekilde ortaya çıkabileceğini ifade eder. a) Helâl kabul ederek sûret

274 34/Sebe', 13

275 Buhârî, Libas 39; Nesâî, Ziyet 112-114

276 Nesâî, Ziyet 113

277 Nesâî, Ziyet 113

yapmak, b) Tapınmak amacıyla yapmak, c) Zaten mü'min olmayan kimsenin sûret yapması? Bu üç sınıfın dışında kalanlar, sûreti helâl saymadan ve tapınma kastı da taşımaksızın yapmışsa bu fiili sebebiyle "asi" olur. Hak ettiği azâbı Allah affetmezse azap görür, sonra azaptan kurtulur. Yahut da bu azaptan maksat; işin çirkinliğini şiddetle ortaya koyup, yasaklayarak sûret yapımını engellemektedir. Bu son değerlendirmeye göre, hadisin açık anlamının kastedilmediği düşünülebilir.²⁷⁸

Heykelin yasaklanma nedeni

Yukarıda zikredilen hadisler incelendiğinde heykelin yasaklanma nedenini de ifade ettikleri görülür. İslâm bilginlerinin ortaklaşa belirttiklerine göre heykelin yasaklanma nedeni, onları yapanların Allah'ın yarattıklarına benzetmeye çalışmaları kendilerini yaratıcı yerine koymuş olmalarıdır. Yasağın hikmeti ise, insanları putperestlikten uzaklaştırmak, saf tevhid inancını şirk ve putperestlikten korumaktır. Çünkü bütün kavimlere putperestlik heykel yoluyla girmiştir.

Âyette Nuh Peygamberin kavmi ile ilgili olarak şöyle buyrulur: "*Sakin ilâhlarınızı bırakmayın "ved ", "suvâ", "Yeğâus", "Nesr" gibi putlarınızdan vazgeçmeyin, dediler. Böylece birçok insanı sapıttılar. Sen bu zâlimlerin sadece sapıklıklarını arttırsın."*²⁷⁹ Bunlar Nûh kavminin Allah'tan başka kendilerine tapıkları putlarının adlarıdır. Abdullah bin Abbas ve Muhammed bin Kays'tan şöyle dediği nakledilmiştir: Âyette adı geçen put isimleri Nuh kavminin bazı sâlih kimselerinin adlarıydı. Bu kimseler öldükten sonra, şeytan onların birer heykelinin dikilmesini öğütleyerek: "siz onların yaptıklarını bu heykeller aracılığıyla hatırlar ve yaparsınız." der. Şeytanın bu yanıltmasına kanan insanlar o sâlih kimselerin heykellerini yaparak dikerler. Önceleri güzel amelleri hatırlamada birer araç olan heykeller, bir kaç nesil geçtikten sonra nitelik değiştirir ve kendilerine tapınılan birer put halini alırlar. İşte İslâm'dan önceki arap toplumunda bu putları yeni ilavelerle devir almış ve onlara tapıırken İslâm güneşi doğmuştur.²⁸⁰

Sonuç olarak, İslâm'ın heykel yasağının kökeninde tevhid inancını korumak, yaratmada yüce yaratıcıya benzemeyi engellemek, mahrem yerleri tasvire karşı tedbir almak ve zararı faydasından çok olan bir alanda israfı önlemek gibi sebebler yatar. Diğer yandan İslâm'da ne Hz. Peygamberin ve ne de din büyüklerinin

278 es-Sindi, ö 136/1724 Haşîye Süneni'n-Nesâi, İstanbul 1931, VIII, 215

279 71/Nuh, 23-24

280 İbn Kesir, Muhtasarı Tefsiri İbn Kesir, 7. baskı, Beyrut 1402/1981, III, 554

heykellerle tasvir edilmeye ihtiyaçları yoktur. Onlar mû'minlerin gönüllerinde taht kurmuş, mesaj ve doktrinleri İslâm toplumunda baş tacı edilmiştir. Hatta İslâm Peygamberi sözle aşırı övmeyi bile yasaklamıştır. O şöyle buyurur: *"Hristiyanların Meryem oğlu İsa'yı övdükleri gibi beni övmeyiniz. Yalnız, 'Allah'ın kulu ve elçisidir' deyiniz."*²⁸¹

Resim

Resim; insanın özlem ve duygularını estetik kurallar çerçevesinde çizgi ve renklerle düz bir satır üzerinde figürlü veya figürsüz olarak yansıtılmasına dayanan sanat dalıdır. İslâm dini her konuya dair, bir bakış açısı ortaya koyup her hususta görüş ve düşünceyi yansıttığı gibi resimle ilgili olarak da bir bakış açısı belirtmiştir.

Allah'ın birliği inancına dayanan İslâm dini, bu inancı korumak için son derece titizlik gösterir. Akla ve kalbe, gizli ve açık bir şekilde girebilecek her tür şirk ve putperestlik yolunu kapatır. Onun için de, resim konusunda hassas davranır. Çünkü çoğunlukla, sevilen kimselerin hatıralarını devam ettirmek gibi bir niyetle başlayan resim ve heykel işi, sonunda Allah'a şirk koşturmayla, resmi ve heykeli yapılan kimseleri yüceltmeye varır. Onun için İslâm bu kapıyı kapatmıştır.

Hz. Peygamber İslâm'ın ilk döneminde, ne sûretle olursa olsun, resimli eşya kullanılmasını yasakladı. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s.) şirkle mücadele halindeydi; insanları putlara, heykellere, resimlere ibâdetten uzaklaştırıyordu. Nitekim resim ve heykeli şiddetle yasaklayan hadisler bu dönemde söylenmiştir.

*"Kim bir canlı resmi yaparsa Allah ona o resme can verinceye kadar azâb eder. Ressam resmine katıyyen ruh veremez ve ebediyen azâb olunur."*²⁸²; *"Şu resimleri yapanlar yok mu? İşte onlar, kıyamet gününde, haydi yaptığınız resimlere can veriniz, diye azâb olunacaklardır."*²⁸³

İslâm'ın kuvvetlenip güçlenmesiyle tazim ifade etmeyen resimlerin yapılmasına müsaade olunmuştur. Nitekim İslâm bilginlerinin çoğu, manzara resimlerinin, yarım (Meselâ belden yukarı) insan ve diğer ruh taşıyan hayvanların resimlerinin yapılmasında ve kullanılmasında bir sakınca görmemişlerdir. Yalnız tam insan ve ruh taşıyan hayvan resimleri hakkında alimlerden bir kısmı, tazim olmaksızın kullanmayı kerahetle câiz görmüş, bir kısmı da görmemiştir.

281 Buhârî, Enbiyâ 48; Ahmed bin Hanbel, Müsned, I/23, 24, 47, 55; Şamil İslâm Ansiklopedisi, c. 2, s. 397-399

282 Tecrid-i Sarih Tercümesi, VI, s. 533

283 Tecrid, XII, 116

Fotoğrafın durumu nedir? Bu hususta da bazı alimler bunun câiz olduğunu, bir kısmı da olmadığını savunmuştur. Câiz görenler, fotoğraf belirli vasıtalarla gölgeyi hapsetmekten ibarettir, yasaklanan resimlerden değildir, çünkü yasaklanan resim, daha önce yapılmamış bir resmi yapmak, Allah'ın yarattığı bir hayvana benzetmeye çalışmaktır, hâlbuki herhangi bir aletle alınan fotoğrafta bu anlam yoktur, derler. Câiz görmeyenler de resim konusunda olduğu gibi fotoğraf konusunda da şiddet gösterir ve kerahati üzerinde ısrar ederler. Yalnız bunlar da pasaport, nüfus cüzdanı, ehliyet gibi zorunlu haller ve şüphelileri tanıma dolayısıyla çekilen ve tazim niyeti yahut inancı sarsma olmayan resim ve fotoğraflara ruhsat verirler.²⁸⁴

İslâm inançlarına ve adabına ters düşen her türlü resim haramdır. Kadın resimlerinin çıplak veya yarı çıplak çizilmesi, fitne doğuracak yerlerinin belirtilmesi, gazete, dergi ve sinemalarda gösterilmesi haramdır. Bunları çizen, çeken, yayınlayan, evlerde ve dairelerde bulunduran, onları görmeye niyetlenen manen sorumludur. Kâfir, fâsık ve zâlimlerin resimleri de aynı hükümdedir. Bir müslüman, Allah'ın varlığını inkâr eden bir liderin, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) peygamberliğini reddeden bir kimsenin, müslüman olduğunu söylediği halde, Allah'ın indirdiğinden başkasıyla hükmeden kişilerin resimlerini asması helâl değildir. Namaz kılan bir kimsenin karşısında resim bulunmaması gerekir.²⁸⁵

Tasvîrin (Resim ve Heykelin) İtikad, Fıkıh ve Sanat Açısından Hükümü

Haramlığında şüphe bulunan hususlarda cesaret fıskâ; ihtiyat ise takvâya götürür. "Üzümünü ye, bağını sorma!" anlayışı materyalist inancın (veya inançsızlığın) sonucudur. Haramdan kaçınmak için, bağını sorup öğrenmediğin üzümü yememek, haramlığına dair bir şüphe varsa, ihtiyatlı davranarak sakınmak müslümana yakışan takvadır. Sanatçı gönül eri olduğundan, Allah'ın sanatına hayran bir ruha sahip bulunduğundan, takva herkesten önce ona yakışır. Takvanın getirileri sadece öteki dünya ile sınırlı değildir. Sanattaki bu ihtiyat da, yeni konulara, orijinal ürünlere kapılar açacaktır ve tarihsel süreç içinde de açmıştır.

Hz. Süleyman döneminde, put görevi üstlenmediği ve sadece sanat eseri olduğu anlaşılan heykele (timsâl) hoş gözle bakan, eleştirmeyen Kur'an'ın,²⁸⁶ İbrâhim (a.s.) döneminde put görevi

284 Yusuf el-Kardâvî, İslâm'da Helâl ve Haram, s. 128

285 Şamil İslâm Ansiklopedisi, c. 5, s. 246-247

286 bkz. 34/Sebe', 13

üstlendiği için ateşe atılma pahasına devrilmesini, put-heykellerle mücâdeleyi emrettiğini hatırlayalım. Aynı *"timsâl"* (heykel) kelimesini Kur'an bu sebepten tavır alarak ifâde eder: *"İbrâhim babasına ve kavmine: 'Şu karşısına geçip tapmakta olduğunuz heykeller nedir böyle?' demişti."*²⁸⁷ Yine aynı heykelin Peygamberimiz döneminde put haline dönüştüğü, saygı duyulduğu için onları devirmek, yeryüzünden onları kaldırmak için savaşların göze alındığı bilinir. (Din aynı din, heykel aynı put; ama müslümanlar...)

Kur'an ve hadisin, dinî emir, yasak ve uygulamalara ters düşmemek kaydıyla tasviri esastan ve temelden yasakladığını söylemek mümkün değildir. Tasvirin haram ve mubah olmasındaki ölçünün, onun mesajı ve kullanıldığı yer olduğu söylenebilir. Yoksa salt olarak tasvir haram ise, Hz. Âişe'nin, üzerinde sûret bulunan minder ve yastık kullanması sükût ve takrirle karşılanmazdı. Salt olarak tasvir yasak kabul edilse, günümüzdeki fotoğrafın her türlüşünün haram olması icap ederdi. Bu da konusu ve amacı ne olursa olsun, sinema ve televizyondaki her türlü görüntünün de tamamıyla haram olmasını beraberinde getirecekti. (Hâlbuki hiç bir meşhur âlim böyle düşünmemekte.) Hz. Süleyman'dan bahsederken belirtildiği şekilde Kur'an salt olarak heykeli yasaklamaz. Kur'an put amaçlı heykelleri kesin dille ve ısrarla yasaklar.

Saygı duymak ve tapmak amacıyla yapılmış veya bu amaca hizmet eden insan heykelinin, putlaştırılmaya yol açma ihtimali olan kişilerin duvarlara asılabilecek ve saygı duyulacak resimlerinin haramlığında ittifak vardır. Tevhid inancının temel esaslarını korumak bu yasağın en büyük hikmetidir. Kendi eliyle yaptığına tapma ahmaklığını bazı insanlar, sadece eski câhiliyye döneminde değil; şu asırda ve çok yakınlarımızda bile göstermekte. Sadece imal ettiği halde "yaratma" vehmine kapılmak, çıplak kadın heykeli, sahte tanrılar, batıl dinlerin sembolleri gibi şeyler yapmaya kalkmak ve bunların demirden, tunçtan yontusu için büyük paralar sarf etmek, faydasız bir lüks, yani israf, heykelin dinen kaçınılması ve soğuk görülmesi için diğer hikmetler. Tasvir, kralların, diktatörlerin ve siyasi liderlerin büyük olduğu fikrinin halkın zihnine işlenmesine yarayan en önemli araçlardan biridir. İster resim, ister heykel şeklinde olsun, tasvir, müstehcenliğin yayılmasında da, yığınların çeşitli şekillerde saptırılmasında da geniş olarak kullanılmıştır. Bu gerekçelerden yola çıkarak, tasvir tasvip görmemiştir. Tarih boyunca her türlü canlı resmine, özellikle insan figürüne alimler ve müslüman sanatçılar soğuk ve ihtiyatlı yaklaşmıştır.

287 21/Enbiyâ, 52

Resim ve heykelin soyut olanına İslâm hiç bir yasak koymaz. Dolayısıyla resimle veya heykelle uğraşmak isteyen ihtiyatlı müslüman için soyut resim ve heykelin kapıları ardına kadar açıktır. Modern resim ve heykel sanatı bile soyut resim ve heykele yöneldi. Minyatür modernize edilebilir, soyut resmin sınırsız imkan ve güzelliklerinden yararlanılabilir. Hat modern resme adapte edilebilir. Heykelden tebliğ amaçlı olarak da yararlanılabilir. Allah'ı, âhireti, ölümü, kulluğu hatırlatan, canlı figürlerden uzak, soyut heykel ve anıtlar gerekirse meydanlara dikilebilir. İsrafa kaçmadan ve yararlı bir şekilde müslümanca bu sanatlarla uğraşılabilir.

Tasvirin yasak kabul edildiği anlayışından dolayı müslümanların sanatı hat, tezhip gibi güzel sanatlara ve mimariye yönelmiş olması bir avantaj olarak algılanabilir. Özellikle putçuluğa giden yolların tümüyle kapanması amacına dayanan putlaştırılma ihtimali olan canlıların heykel ve resimlerinin yasaklanması, sanat ve sanatçı açısından dünyada da büyük faydalar sağlamıştır. Zâten İslâm'daki tüm yasakların dünyaya yönelik hikmetleri vardır. Allah, sadece bizim için zararlı olan şeyleri yasaklamış olduğundan; yasaklara uymak, farkında olmasak bile birçok maslahat ve faydayı beraberinde getirir.

Evet, put amaçlı ve dinî esaslara ters düşen tasvirin haram olması ve de müslümanların canlı resim ve heykelleri tümüyle yasak kabul etmesinin, sanat için çok olumlu etkileri vardır. Biyolojik bir vakıadır ki, kullanılmayan bir kabiliyet, kullanılmakta olan diğer yeteneği takviye eder. Meselâ gözleri görmeyen birinin belleği ve hassasiyeti gören insanlarınkinden kat kat üstündür. Meyvesini çoğaltmak için ağacın budanması gibi canlı yaratıkların resim, yontma ve heykellerinin tasvirinden uzak kalan sanatkarın kabiliyeti diğer alanlarda daha büyük kuvvetle kendini gösterir. Hat sanatı, minyatür, arabesk, stilizasyon ve her çeşit süsleme sanatlarındaki müslüman sanatçıların başarıları bunun delilidir.

İslâm'ın, put amaçlı tasviri (figüratif resmi) yasaklaması, insanlık için çok faydalı olmuştur. Bu yasak, putperestliği önlemiş, yeni bir sanat türünün doğmasına sebep olmuştur. Eğer bu yasak olmasaydı, sanatçılar hala İsa ve Meryem resimlerini tekrar edip duruyor olacaktı. Tasvir yasaklanmasa veya yasak kabul edilmeseydi, soyut sanat ortaya çıkmayacak, modern soyut sanata giden yol açılmayacaktı. Minyatür bu yasağın biraz yumuşak bir şekilde, ama saygıyla kabulünün etkisiyle gelişmiş, hat sanatının gelişmesi de bu yasaktan yön ve hız almıştır. Başka hiç bir din ve medeniyette göremediğimiz ihtişamda bir yazı sanatı ortaya çıkmıştır. Minyatür ve hat sanatının modern soyut resme katkılarını

objektif gözle değerlendirdiğimizde, put amaçlı tasvir yasağını sanat adına alkışlamamak mümkün değildir.

Putlara, Heykellere ibâdet

İnsanlara Fayda ve Zarar Vermeyen, İşitmeyen, Görmeyen Putları ve Heykelleri İlâh Edinmek ve Onlara ibâdet Etmek: Kur'ân-ı Kerim'in andığı şirk çeşitlerinden birisi, putlara ibâdet şeklinde ortaya çıkan tapınmadır. Putlar çeşit olarak çok fazla olmakla beraber, genel olarak iki kısımda mütâlaa edilebilirler:

1- İnsan, hayvan veya bunların karışımı bir şeklin; içinde bir sembolü, bir ruhu, bir örnekliliği temsil ettiği anlayışıyla ağaç, taş ve madenden yapılarak, temsil ettiği varsayılan sembolün kutsanması biçimindeki putçuluk. Bu tür putlara *sanem* veya *vesen* adı verilir.

2- Herhangi bir şekil düşünmeksizin kafalara, gönüllere, kalplere dikilen veya tâbi olunan putçuluk. Bu tür putperestliğin görüntüsü daha moderndir.

Birinci maddede ele aldığımız putçuluk olayında putlar, tapınların nazarında tabiat üstü yüce bir gücü ve kuvveti temsil ettikleri için, putperestler bu güç ve kuvvetin, tapındıkları putlarda gizli olduğuna inanırlar. Bu bağlamda her putun veya putçuluğun ilgili bulunduğu bir efsânesi vardır. Bu putların bir kısmı iyiliği, bir kısmı şerri, bir kısmı ucuzluğu vs. yi temsil eder.

İslâm tarihçilerinin kaydettiklerine göre, putperestlik İslâm'dan önce Arap yarımadasında oldukça yaygındı. Denilebilir ki, Arabistan'da putçuluğun tüm çeşitleri olmakla beraber, daha çok birinci kısımda anlatmaya çalıştığımız putperestlik yaygındı.

Putçuluğun her çeşidine karşı çıkan ve putlara ibâdet etmenin kötülüğünü en belâğ biçimde ortaya koyan Kur'ân-ı Kerim âyetleri, insanoğluna, yaratıcının sadece Allah olduğu fikrini aşılama sadedinde delil üstüne delil sunar. *"Siz, elinizle yonttuklarınız (putlar)a mı tapıyorsunuz? Oysa sizin de, bütün taptıklarınızın da yaratıcısı Allah'tır."*²⁸⁸

*"De ki: Ey insanlar! Benim dinimden şüphede iseniz (iyi bilin ki) ben, sizin Allah'tan başka ibâdet ettiklerinize ibâdet etmem. Yalnız sizi öldürecek olan Allah'a ibâdet ederim. Bana mü'minlerden olmam emredildi."*²⁸⁹ Âyette geçen *"Allah'tan başkasına ibâdet"*, putlara duâ etmek ve yalvarmak anlamındadır. Nitekim peşinden gelen âyette, *"Yüzünü*

288 37/Sâffât, 95-96

289 10/Yûnus, 104

Allah'ı birleyici olarak dine çevir ve müşriklerden olma!"²⁹⁰ denildikten sonra, "Allah'tan başka sana ne fayda, ne de zarar vermeyecek olan şeylere yalvarma/duâ etme. Eğer böyle yaparsan, o zaman sen zâlimlerden (müşriklerden) olursun."²⁹¹ buyrulmuştur.

"De ki: (Ey müşrikler!) Ben, Allah'tan başka yalvardıklarınıza ibâdet etmekten men olundum."²⁹² Bu âyetteki "duâ"ya, "İbâdet" anlamı verilebilir. Bu takdirde ibâdet, ilâh kabul ederek putlara saygı göstermek anlamını ifade eder. Putlara ibâdet, ister musibet ve sıkıntılı anlarda onlara yalvarmak, duâ etmek; ister ilâh diye ta'zim göstermek olsun, neticesi aynıdır. Böyle bir davranış şirk²⁹³, hak yoldan sapmak ve hidâyete erenlerden olamamaktır.²⁹⁴ Allah'tan başkasına tapanlar câhil kimselerdir. "Ey câhiller! Allah'tan başkasına ibâdet etmemi mi bana emrediyorsunuz?"²⁹⁵

Kur'an'da Allah'tan başkasına tapılanlar, insana zarar ve faydası dokunmayan,²⁹⁶ rızık vermeyen,²⁹⁷ insan eli ile yapılan²⁹⁸ işitmeyen ve görmeyen,²⁹⁹ bir şey yaratamayan,³⁰⁰ insanların ilâh diye isimlendirdikleri boş isimler,³⁰¹ uydurma tanrılar,³⁰² heykeller³⁰³ ve putlar³⁰⁴ olarak nitelendirilmişlerdir.

İbrâhim (a.s.), babasına ve kavmine demişti ki: "Sizin şu karşısında durup ibâdet ettiğiniz heykeller nedir? (Babası ve kavmi), 'Babalarımızı onlara ibâdet eder bulduk' dediler. (İbrâhim), 'Doğrusu siz de, babalarınız da apaçık bir sapıklık içine düşmüşsünüz' dedi. (...) İbrâhim (a.s.), büyük bir put hariç diğer putları kırdı. Kavmi, putların kırıldığını görünce, 'Bunu ilâhlarımıza kim yaptı? Muhakkak bunu yapan zâlimlerden biridir' dedi. (...) (İbrâhim'e), 'Ey İbrâhim! Bu işi ilâhlarımıza sen mi yaptın?' dediler. İbrâhim, 'Hayır, işte şu büyükleri yapmış. Onlara sorun, eğer konuşurlarsa' dedi. (...) (Kavmi), 'Ey İbrâhim! Sen de bilirsin ki, bunlar konuşmazlar' dedi. Bunun üzerine İbrâhim, 'Siz Allah'ı bırakıp da size hiç fayda ve zarar vermeyen şeylere mi ibâdet ediyorsunuz? Size ve Allah'tan başka

290 10/Yûnus, 105

291 10/Yûnus, 104

292 6/En'âm, 56; 40/Mü'min, 66

293 6/En'âm, 56; 10/Yûnus, 18

294 6/En'âm, 56

295 39/Zümer, 64

296 10/Yûnus, 18

297 16/Nahl, 73

298 37/Sâffât, 95

299 19/Meryem, 42

300 46/Ahkaf, 4

301 53/Necm, 23; 12/Yûsuf, 40

302 37/Sâffât, 86

303 21/Enbiyâ, 52

304 14/İbrâhim, 35

taptıklarınıza yuh olsun. Akıllarınızı kullanmıyor musunuz? (dedi.)”³⁰⁵; “Ey babacığım! İştmeyen, görmeyen ve sana hiçbir şey kazandırmayacak olan şeylere niçin ibâdet ediyorsun?’ dedi.”³⁰⁶

Kendi elleriyle yapıp ilâh diye adlandırdıkları³⁰⁷ heykellerin (temâsîl), insanlara elbette faydası ve zararı olmaz. Bu sebeple heykelleri ilâh edinip onlara saygı göstermek, yalvarmak, onlardan medet ummak, ahmaklık ve akılsızlıktır. Allah’tan başkalarına, uydurma ilâhlara, putlara ve heykellere tapanlar, kendilerini felâkete sürüklemiş, dünya³⁰⁸ ve âhirette Allah’ın azâbını hak etmiş olurlar³⁰⁹ Kendisinden başkasına ibâdet edenlere, “Siz ve Allah’tan başka ibâdet ettikleriniz cehennem odunuzunuz. Siz oraya (cehenneme) gireceksiniz.”³¹⁰ uyarısını yapan Yüce Allah, “Allah’tan başka dilediğinize ibâdet edin!”³¹¹ diyerek müşrikleri tehdit etmiştir.³¹²

Allah’tan başka ibâdet edilenler, kıyâmet günü kendilerine ibâdet edenleri inkâr edecekler ve onlara düşman olacaklardır. “(Müşriklerin taptıkları ilâhlar), onların ibâdetlerini inkâr edecekler ve onlara düşman/karşı olacaklardır.”³¹³

“Beşerin böyle dalâletleri var; Putunu kendi yapar, kendi tapar!” diyor şâir. İnsanların kendi elleriyle yaptıkları putlara ve heykellere ibâdet etmeleri; onları Allah katında kendilerine şefaataç ve yardımcı olur, kendilerini azaptan korur inancı ile ilâh edinip tapmak, saygı göstermek, duâ edip yalvarmak, sıkıntı anlarında onlara sığınmak anlamlarını ifade etmektedir.

Put, sadece Arapların câhiliyye döneminde taptıkları basit ve alelâde şekillerden veya özellikle Hz. İbrâhim döneminde olduğu gibi, muhtelif câhiliyye sistemlerinde tapınılan taştan, tunçtan, tahtadan heykellerden ve ağaç, kuş, hayvan, yıldız, gök cismi, ateş, ruh veya hayallerden ibaret değildir. Bu basit puta tapınma şekilleri Allah’a şirk koşmanın bütün boyutlarını kapsamaz. Yalnızca bu ilkel putçuluklar üzerinde duracak olursak ve Kur’an’daki şirkten maksadın sadece bunlar olduğunu kabul edecek olursak, oldukça boyutlu olan şirk kavramından bir şey anlamayız. Kur’an’ın evrensel boyuttaki ve zamanlar üstü mesajını

305 21Enbiyâ, 52-54, 58-59, 62-63, 65-67

306 19/Meryem, 42

307 14/İbrâhim, 35

308 11/Hûd, 109

309 21/Enbiyâ, 98

310 21/Enbiyâ, 98

311 39/Zümer, 15

312 37/Sâffât, 22-34

313 19/Meryem, 82; 46/Ahkaf, 6

kavrayamayız. Kur'an'ın en büyük problem olarak gördüğü şirk, kıyâmete kadar hemen tüm toplumlarda olabilecek tüm tevhid dışı kutsama ve tapınma özelliklerini kapsar. **Kur'an'a göre put, o kadar geniş anlamlıdır ki, kişinin Allah'ın dışında hayatının amacı kıldığı maddî-mânevî her şeydir. Bu putları hayatın amacı kılmak da Allah'a şirk koşturmak olarak nitelendirilmiştir.** Fakat insanları kendilerine fayda ve zararı olmayan taş, ağaç, maden vs. şeylere ibâdete sevkeden sebepler nelerdi? insanlar niçin putlara tapmışlar ve tapmaya devam ediyorlar? ³¹⁴

Atalar Kültü; Sosyal Çevre ve Geleneğin Putlaştırılması

Sosyal Çevre: İnsan, her türlü zihinsel ve duygusal yapıya sahip olarak gelişmeye hazır bir vaziyette dünyaya gelir. Bu gelişim sürecini devam ettirebilmek için toplum içerisinde yaşamak ve diğer insanlardan faydalanmak zorundadır. Bu yönüyle toplumsal bir varlık olarak değerlendirilen insan; inancını, bakış açısını, her türlü değer yargısını, kimlik ve kişiliğini içinde yaşadığı toplumdan alır. Fakat belirli bir noktaya gelindiğinde toplum, insanın benliğini, irâdesini, idrâkını kuşatır, âdeta esir alır, hapseder. İnsanın, toplumun koyduğu normları aşabilmesi bir mesele haline gelir. Zira toplumlar kendi normlarını bireylere benimsetmek onların düşünce, inanç ve davranışlarını yönlendirmek ister. Bu, toplumun putlaşması demektir. ³¹⁵

Çağdaş Bir Putlaştırma Örneği; Atatürk'e Tanrı veya Peygamber Diyenler

Cumhuriyetin ilk yıllarında, devletin dine bakış tarzını öğrenebilmek için, önce, okullarda çocuklarımıza okutulan tarih kitaplarına, sosyoloji kitaplarına bakmak lâzım. İstanbul'da 1931 yılında, Devlet Matbaası'nda bastırılan Orta Zamanlar Tarihi'nde İslâmiyet ve Hz. Peygamber (s.a.s.) aleyhinde yazılanlar, en koyu münkirleri bile utandıracak seviyesizliktedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında, devletin resmî ideolojisinde İslâmiyet'in yeri yoktur. Çünkü "İslâm bir takım zevâta göre eskimiştir!", "Hz. Muhammed (s.a.s.) nihâyet bir çöl bedevîsidir", "İslâmiyet'in yerine yeni bir din koymak lâzımdır ki, o da Kemalizmdir." ³¹⁶

314 Bu konuda Kur'an şu âyetlerde bu sorulara cevap vermektedir: 39/Zümer, 3; 10/Yûnus; 18; 17/İsrâ, 56-57; 43/Zuhuruf, 86; 39/Zümer, 44; 30/Rûm, 13.

315 Bk. Atalar Yolu Kavramı

316 Konunun devamı için Bk. Din Kavramı.

Nitekim Edirne milletvekili Şeref Aykut'a göre Kemalizm dininin altı esası, altı oktan ibaretti: Yani "Kemalizm dini, cumhuriyetçilik, milliyetçilik, inkılâpçılık, devletçilik, laiklik ve halkçılık prensiplerine dayanmalıydı." Kemalizmin, yeni bir din olarak yayılmasında Şeref Aykut yalnız değildi. İyi ama bu dinin peygamberi kim olmalıydı? Bu sorunun cevabını Behçet Kemal Çağlar verdi: Mustafa Kemal Atatürk! Behçet Kemal, Süleyman Çelebi'nin meşhur Mevlid'ini Atatürk'e uydurmakta ve çıktığı Anadolu il ve ilçelerinde, başına topladığı kalabalıklara Atatürk Mevlidi'ni okutmakta hiçbir sakınca görmedi:

(...)

Ger dilersiz bulasız oddan necât

Mustafâ-yı bâ Kemâl'e essalât.

Ol Zübeyde, Mustafâ'nın ânesi

Ol sedefden doğdu ol dürdânesi!

Gün gelip oldu Rızâ'dan hâmile

Vakt erişti hafta ve eyyâm ile.

Geçti böyle, nice ay nice sene

Vakt erişti bin sekiz yüz seksene.

Merhaba ey baş halâşkâr merhaba

Merhaba ey ulu serdâr merhaba!

Edip Ayel, Atatürk'e: "Sen bizim yeni peygamberimizsin!" diye seslenmekte geciktiği için dövünmeye başladı. Behçet Kemal'i geride bırakacak bir atılım içinde olması gerekirdi. Bunu gerçekleştirebilmek için, Atatürk'e yeni dinî sıfatlarla secde etmesi lâzımdı. Edip Ayel, aruzun tumturaklı kalıplarıyla Türk edebiyatının en muhteşem dalkavukluk örneğini ortaya koydu:

Cennetse bu yurt, sen onu buldundu harâbe

Bir gün olacaktır anıtın Türklüğe Kâbe.

Zindan kesilen ruhlara bir nur gibi doldun

Türk ırkının, en son, ulu peygamberi oldun.

Tutsak seni lâyık, yüce Tanrı'yla müsâvi

Toprak olamaz kalp doğabilmişse semâvî

Ölmez bize cennetlerin ufkundan inen ses

İnsanlar ölür, Türklüğe Allah olan ölmez!

Edip Ayel'in bu kükremesinden sonra bir tereddüt belirdi: Atatürk, yeni Kemalizm dininin Allah'ı mı olmalıydı; peygamberi mi? Cumhuriyet devri şairlerinin bir büyük bölümü, Atatürk'e kıyamadılar. Onun üstünde de, altında da hiçbir gücün, hiçbir varlığın bulunmasına tahammül edemediler. Bu bakımdan, Atatürk'e hem Allah, hem de peygamber diye seslenerek kendilerinden geçtiler. Behçet Kemal, Edip Ayel'den geri kalmak istemedi:

Kaç yıldır Türkçe'ydi Tanrı'nın dili

İnsana ne ilâh, ne de sevgili

Ne de ana-baba aratıyordu

Her an yaratıyor, yaratıyordu.

Artık işaret verilmiş, yarış başlamıştı. İpi herkesten önce göğüslemeye çalışan atletler gibi, o devrin edipleri de "Allah", "tanrı", "ilâh", "Kâbe", "put" gibi kelimelerle Atatürk'e daha önce ulaşabilmenin cezbeseine kapılmışlardı. Yüzlerce örnekten işte birkaçı: Halil Bedii Yönetken çılgınlık koparıyordu:

Tanrı gibi görünüyor her yerde

Topraklarda, denizlerde, göklerde

Gönül tapar, kendisinden geçer de

Hangi yana göz bakarsa: Atatürk.

Kemalettin Kamu, kendisine milletvekilliği getiren şiirini kalabalıklara okumaya başladı:

Çankaya;

Burada erdi Mûsâ

Burada uçtu İsa

Bülbül burada varsa

Hürriyet için öter.

Ne örümcek, ne yosun

Ne mûcize, ne fûsun...

Kâbe Arab'ın olsun

Çankaya bize yeter.

Sonra Faruk Nafiz Çamlıbel, sazını eline aldı:

On milyon bel, iki kat olmuşken eğilmeden

O'nda on beş milyonun boyu birden uzaldı.

Tanrı, peygamber diye nedir, kimdir bilmeden

Taptığımız ne varsa, hepsi ondan şekil aldı.

1938 yılında, Faruk Nafiz, tanrısız kalmamak için, Atatürk'ü yüreğine bir put gibi oturttu:

Yürüyor, kalbimizin durduğu bir yolda değil

Kanlı bir göz yaşı nehrinde muazzam tabutun

Ey ilâhın yüce dâvetlisi, göklerden eğil

Göreceksin duruyor kalbimizin üstünde putun!

Türk edebiyatında, tarihin hiçbir devresinde görülmeyen dalkavukluk ve putperestlik örnekleri, patlayan bir lağımın dehşet saçan kokusu ve manzarasıyla etrafa yayılmaya başlamıştı: Akbaba'cı Yusuf Ziya Ortaç da sesini yükseltti:

Topladı avucunda yıldırımı, şimşeği

Yoktan var ediyordu tanrı gibi her şeyi.

Nurettin Artam, dinin bütün nurlarından koparak kula kul oldu:

Koca bir güneşin akşam olmadan

Dağların ardında sönüşü gibi

Millele can veren, vatan yaratan

Tanrının göklere dönüşü gibi.

Her zaman ırkıma büyük Baş Atam

Tanrılaş gönlümde, tanrılaş Atam!

Ömer Bedrettin Uşaklı da, Atatürk tapıcılığından kurtulamadı:

Bir güneş gibi yalnız

Sensin ülkü tanrımız

Ey Türlüğün bütünü.

Vasfi Mahir Kocatürk de, kocaman yakıştırmalarla Kemalizm dininin müridleri arasında zikre başladı:

Peygamber, tanrısına duymadı bu hasreti

Vermedi bu kudreti tanrı, peygamberine.

İlhami Bekir, alnımızın akına, katran karası elleriyle küfrün yobazlığını bulaştırmaya çalıştı:

İlk adam, mavi gözlerle baktı toprağa

Toprağın haritasını çizdi bayrağa

Allah değil, o yazdı alın yazımızı.

Bu ruhsuz, bu köksüz, bu tatsız örnekleri uzatmak istemiyorum. Yalnız, Cumhuriyetin o kuruluş yıllarında, zilli-düdüklü dalkavuklar zümresinden, üç önemli ismin ayrıldığını belirtmek istiyorum: Yahya Kemal, Necip Fazıl ve Nazım Hikmet! Nazım Hikmet, daha önce Marks'a ve Lenin'e kul köle olduğu için Atatürk'e secde etmedi. Hatta ona "Burjuva Mustafa Kemal" diye homurdanan şiirler yazdı. Yahya Kemal'le Necip Fazıl, İslâm'ın âmentüsüne bağlı kaldılar. Kemalizm dininin yeni öncüleri ise, imanın altı şartı olan İslâm âmentüsü karşısına, Kemalizm'in yeni âmentüsünü çıkardılar. Bazı devlet kuruluşlarında bastırıp dağıttıkları bu devrimci(!) âmentüyü şöyle yazarak ilân ettiler:

"Kahramanlık örneği olan ve vatanın istikbâlini yoktan var eden Mustafa Kemal'e, onun cengâver ordusuna, yüce kanunlarına, mücâhit analarına ve Türkiye için âhîret günü olmayacağına iman ederim."

Halk, "halkçı" Kemalistlerin bu dehşetli dalkavukluklarından nefret ediyordu. Din ve dünya işlerini birbirinden ayırmaya çalışan Atatürk ise, kendisine takılan bu dinî sıfatlar karşısında şaşırıp kalıyordu.³¹⁷

Yazmazlar yazar, soytarılar şair olmuştu; kaside okuyup meddahlık yapanlara ulûfeler dağıtılıyordu ya, bu kemiklerden nasip lenmek isteyen itler ha bire hırılıyordu. Şair geçinen başkaları şöyle yalakalık yapıyordu: "Türk'e bir hayır gelmez, Arap felsefesinden, / Gazi bize bir din ver, Türk'ün öz nefesinden."; "İşte diz üstü geldim, gözlerim dolu dolu. / Rabb kulu olsun eller, bizler Gazi'nin kulu. / Cemâlini vaad etsin Tanrı başka kullara, / İşte karşımızdadır şimdiden o manzara."

Türkiye'de ise, halkın farklı milliyetçilik (daha doğrusu ulusalcılık) anlayışları sözkonusu olmasına rağmen, devlet tek bir milliyetçiliği esas alır: Atatürk milliyetçiliği, yani Kemalizm. Hristiyanların inanç esasları, müslümanların âmentüsü olur da Kemalistlerin özel âmentüsü olmaz mı? Bu âmentülerden bir-iki örnek verelim: Türkün Âmentüsü: "Türküm: Dinimi tanırım. Mezhebim: Cumhuriyet

317 Yavuz Bülent Bakiler, İslâmiyat cilt 3, sayı 3, Temmuz-Eylül 2000

/ Kitabım: Kanundur. Buna vicdanla, inandım. / Kâbemiz: Ankara. Peygamberimiz: Gazi Kemal, / Kalben ona biat ederek bin canla, inandım..."³¹⁸ 1928 Ağustos'unda basılan Türkün Yeni Âmentüsü de şöyle başlar: "Kahramanlığın örneği olan ve vatanın istiklâlîni yoktan var eden Mustafa Kemal'e, onun cengâver ordusuna, yüce kanunlarına ve Türkiye için âhiret günü olmadığına iman ederim..."³¹⁹ Bir başka âmentü de şöyledir: Kemalizmin Andı ve Âmentüsü: "Kemalizm, Müslümanlık dininin özü ve ışığıdır. Kemalizmin prensipleri, Kur'an'ı Türkçeleştirdiği, tasfiye ettiği, İslâm dininin esaslarını öz dilimizle açıkladığı için kutsaldır. Din, kanun, parti her şey vatan içindir."³²⁰

Bu örnekler kadar putperestlik kokmasa da, müslümanlar açısından daha az zararlı olmadığı kesin olan Harun Yahya'nın kitaplarına yansıyan Atatürk sevgisi de unutulmamalıdır. Nice müslüman halkın severek okuduğu Harun Yahya, Atatürk'ü göklere çıkaran on civarında kitabıyla, öyle anlaşıyor ki, takıyye yapıyor, basbayağı Atatürkçülük'teki samiyetini dosta-düşmana haykırıyor. İşte kitaplarından bazıları: "Samimi Bir Dindar Atatürk."³²¹ Atatürk'ün ne kadar takvâli bir müslüman olduğu, gündüzleri sâim, geceleri kaim; yani devamlı oruçlu, geceleri nâfile ibâdetle geçiren samimi bir dindar olduğu, içki gibi haramlardan nasıl kaçındığı, kurduğu devletin ne kadar dinî bir devlet olduğu... anlatılıyor olmalı kitapta. Öyle ya, samimi bir dindar böyle biri olmalı. Böyle bir Atatürk'ü elbette her müslüman sevmek zorundadır, değil mi? Diğer bir kitabı: "Atatürk'ü İyi Anlamak"³²² Zâten ne kadar aksayan durumumuz varsa o da Atatürk'ü iyi anla(ya) madığımız için başımıza geliyor demek ki, iyi anlayalım da dünyada ve âhirette kurtulalım; sağ olasın Harun Yahya. Bir başka kitabı: "Gerçek Atatürkçülük"³²³ Tabii ki yetmez; müslüman halk Atatürk'ün vatan ve millet sevgisini de çok iyi anlamalıdır. Harun Yahya bu boşluğu da doldurur: "Atatürk'ün Vatan ve Millet Sevgisi, Ne Mutlu Türküm Diyene!"³²⁴ Bu konuda başka kitaplar da yazılmalı, Müslümanlardan hâlâ Atatürk'ü sevmeyenler varsa, sevdirmeli diye düşünüyor olmalı ki yazar, devam eder kitaplarına: "Atatürk ve Gençlik"³²⁵ Atatürk'ün askerî dehâsi yazılmazsa olur

318 Raif Necdet, Türkün Âmentüsü, Sebil, no 22, 28 Nisan 1978, s. 11

319 bkz. Kemalist İnkılâbın Anatomisi, Sebil 9 Ocak 1976, s. 4-5

320 Osman Nuri Çerman, Dinimizde Reform: Kemalizm dergisi, Aralık 1957, sayı 1, s. 1-3 vd

321 Kültür Y., İst. 2002

322 Kültür Y., 2002

323 Kültür Y., İst. 2001

324 Araştırma Y., 2002

325 Araştırma Y., 2002

mu ya: "Asker Atatürk"³²⁶ Atatürk'ü iyi anlayan, onun ne kadar samimi dindar olduğunu kavrayan insan, tabii ki, onun kurduğu düzene/devlete de bağlı olmalı. Onu da unutmamış yazar, müslümanları Atatürk'ün kurduğu devlete bağlılığa dâvet eder; ve döktürür hikmetleri(!): "Devlete Bağlılığın Önemi"³²⁷ Kitabın ismi her şeyi anlatmaya yetmiyor mu? Bu kitaplarla da hızını alamayan Harun Yahya, koca bir ansiklopedi yazmaya da ihtiyaç duymuş: "Atatürk Ansiklopedisi."³²⁸ Anlaşıyor ki, bu tür kitapların devamı da gelecek.

1980 sonrası Ahmet Gürtaş'la başlayan Atatürk'ü samimi dindar gösterip müslümanlara sevdirmek gayreti, Yaşar Nuri gibi bir-iki modernist akademisyenle sınırlı kalıyordu. Atatürk ve Din Eğitimi³²⁹ adlı kitabı, A.Gürtaş'a Diyanet İşleri Başkanlığında üst seviyede bir koltuk kazandırıyor, ama ona ve onun gibilere neler kaybettirdiğini görmek için herhalde âhireti beklemek gerekiyor.

İslâm tevhid dinidir. Tevhid, "Lâ ilâhe illâllah" ifâdesiyle özetlenir. Allah'tan başka ilâh, yani mutlak otorite, egemenlik kaynağı, ibâdete lâıyk zât yoktur; En çok sevilen, korkulan, umut edilen O'dur. Tevhide rağmen, hiçbir şahsın ve kurumun değeri yoktur. Dostluk ve düşmanlıkta ölçü, Allah ve Rasûl'dür; İslâm'dır. Allah sevgisine eş bir sevginin endâd/şirk olduğunu bilir Müslüman.³³⁰ Bırakın herhangi bir âlim veya halifeyi, bir peygamberi bile aşırı övüp aşırı sevmek, onu putlaştırmaya götürür ve İslâm bunu kesinlikle yasaklar. Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurur: "Hıristiyanların Meryem oğlu İsa'yı övdükleri gibi beni övmeyin. Yalnız, 'Allah'ın kulu ve rasûl'dür' deyin."³³¹

"Beşerin böyle dalâletleri var / Putunu kendi yapar, kendi tapar!" "Gerçekten bu, bir tek ümmet olarak sizin ümmetinizdir. Ben de sizin Rabbinizim. Öyle ise (sadece) Bana kulluk/libâdet edin."³³²; "Mü'minler ancak kardeşler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun ki, merhamete erişesiniz."³³³; "Hep birlikte Allah'ın ipine (İslâm'a, Kur'an'a) sımsıkı yapışın; parçalanmayın..."³³⁴; "O (Allah), gerek bundan önce (ki kitaplarda), gerekse bunda (Kur'an'da) size 'müslümanlar' adını

326 Kültür Y., İst. 2002

327 Vural Y., İst. 2000

328 2 cilt, Araştırma Y.

329 DİB Y., Ank. 1982

330 2/Bakara, 165

331 Buhârî, Enbiyâ 48

332 21/Enbiyâ, 92

333 49/Hucurât, 10

334 3/Âl-i İmrân, 103

verdi..."³³⁵ "Allah yanında hak din (sadece) İslâm'dır..."³³⁶

Hevânın Putlaştırılması

"Hevâ"; boş, hava dolu, sonuçsuz, değersiz gibi anlamlara gelir. Bu kavram nefsin şehvete ve zevke düşkünlüğünü anlattığı gibi, yeterli ilmi olmadan sahibine emir veren nefis anlamında da kullanılmaktadır. Böyle bir nefis, sahibini şehvete ve aşırı zevke düşürüp günaha sürükler, dünyada rezilliğe, âhirette ise azâba götürür.

İnsanın aşırı isteklerine, Allah'tan gelen ilme yani vahye uymayan tutumlarına "hevâ" denilmektedir. Nefsin ölçülü ve sınırlı istekleri, meşrû arzuları normal yoldan karşılandığı zaman hata değil; sevap bile olur. Nefis her zaman çeşitli isteklerde bulunur. Bu taleplerin bir kısmı insanın ihtiyacı değil; hevânın aşırı arzularıdır. Kişi, nefsinin meşru isteklerini inandığı Rabbin gönderdiği ölçüler içerisinde karşılayabilir. Aşırı isteklere uyulması; nefsin Rabbin ölçülerine aldırması anlamına gelir. Bu, şüphesiz bir hatadır ve sahibine zarar veren bir şeydir.³³⁷

Allah'tan Başkasına ibâdet³³⁸

Tâğuta ibâdet/Tapınma³³⁹

Bilginleri ve Din Adamlarını Putlaştırma; Onlara ibâdet³⁴⁰

Şeytana ve Cinlere ibâdet³⁴¹

Sanatın Putlaştırılması³⁴²

Gök Cisimlerinin ve Arzın, Vatanın Putlaştırılıp Bâtıl Tanrı Kabul Edilmesi³⁴³

Bilimin Putlaştırılması³⁴⁴

Küfrün Şiarları/Sembolleri, Bâtıl Dinlerin Kutsalları;

335 22/Hacc, 78

336 3/Âl-i İmrân, 19

337 Hevânın putlaştırılması konusunda geniş bilgi almak için bk. Hevâ Kavramı

338 Bk. İbadet Kavramı

339 Bk. Tâğut Kavramı

340 Bk. Allah'tan Başkasına İbadet, İbadet Kavramı

341 Bk. Allah'tan Başkasına İbadet, İbadet Kavramı

342 Bk. Sanatın Putlaştırılması, Sanat ve Allah'ın Sanatı Kavramı

343 Bk. Gök cisimlerinin ve Arzın Putlaştırılması, Yer ve Gök Kavramı

344 Bk. İlim Kavramı

Heykel, Giyim...³⁴⁵

Putları Kırma

Şeytan insana, şirkten kurtulmayı çok zor ve karmaşık, tevhidi, ihlâsı ve imanı ise yaşanması imkânsız gibi olağanüstü zor gösterebilir. Oysa bu, yalnızca şeytanın verdiği bir vesveseden ibarettir.³⁴⁶ Bilinmelidir ki, şirkten kurtulmak için samimi bir niyet ve tavır değişikliği yeterlidir. Bu niyet tashihi kişinin her şeye, herkese ve tüm olaylara karşı olan bakış açısını şirkten tevhide çevirecektir. Yani siyah gözlük takan birisinin etrafını görebilmek için her yeri tek tek aydınlatmasına gerek yoktur. Gözlüğünü çıkarması yeterlidir. Şirk de her yeri karartan bu gözlük gibidir. Gözlüğü çıkarmadan zorlama yöntemlerle şirkten arınmaya çalışmak hem zor, hem de ümit kırıcıdır. Bir hamlede gözlüğü çıkarmak ise hem kolay, hem de tek etkili çözümdür. İnsanın şirk boyutundan Allah'ın râzı olduğu iman ve ihlâs boyutuna geçmesi de tek bir kararlılık hamlesi gerektirir. Bu da her ne durumda olursa olsun Allah'a güvenmek ve Kur'an'a bütünüyle ve samimi olarak uymaya karar vermektir. Bu samimiyet ve kararlılık, muhakkak beraberinde Allah'ın yardımını, hidâyetini ve büyük bir nimetle rahmetini getirecektir.

Şeytan tabii ki, tevhidi ve ihlâsı çirkin, sıkıntılı ve ıstırap verici olarak göstermeye çalışacaktır. Hâlbuki gerçek eziyet, sıkıntı ve ıstırap şirktedir. Bu, dünyada da âhirette de böyledir. Taptığı sahte ilâhları bırakarak sadece Allah'a yönelen bir insan boşlukta ve sahipsiz kalmaz; aksine tek gerçek ilâh olan Allah'a sığınarak olabilecek en büyük huzur, güven ve rahatlığı kazanır. *"Kim Allah'tan ittika ederse (korkup sakınırsa), (Allah) ona bir çıkış yolu gösterir ve onu hesaba katmadığı bir yönden rızıklandırır. Kim Allah'a tevekkül ederse, O, ona yeter. Elbette Allah, kendi emrini yerine getirip gerçekleştirendir."*³⁴⁷

Şirkle tevhid arasındaki fark, çoğu zaman niyet ve bakış açısı farkıdır. Peygamberimiz (s.a.s.) Kâbe'deki putları fiilî olarak kırmış, Hz. Mûsâ yahûdilerin edindiği altın buzağı heykelini yakıp küllerini denize savurmuştur. Bunlar, sembolleştirilen şirklere karşı vurulan darbelerdir. Bugün de sembolleştirilen şirklere karşı aynı fiilî müdâhaleler yapılabilir; ama önemli olan öncelikle çirkin mantığını yıkmaktır. Gönül ve kafalardaki putlar yıkılmadan diğer putların yıkılması çok önemli olmayacaktır. Şirki gönül ve kafalardan yıkmak için, niyet ve bakış açısının değiştirilmesi gerekmektedir.

345 Bk. Şarlar Kavramı

346 14/lbrâhim, 22

347 65/Talâk, 2-3

Bu nedenle, şirkten vazgeçip tevhide yönelen insanın yaşadığı büyük değişim, öncelikle kalpte ve zihinde meydana gelir. Dış görünüm olarak belki eski yaşamının bazı öğelerini devam ettirse bile tamamen farklı bir bakış açısına ve kavrayışa sahip olur muvahhid insan. Eskiden atalarından gördüklerine, kendi tutkularına, birtakım insanların fikirlerine göre düzenlediği hayatını, şimdi sadece Allah'ın kitabına göre ve sadece O'nun rızası için düzenler. Böylece binlerce küçük ve sahte ilâha kulluk etmeyi, onları memnun etmek için uğraşmayı bırakarak, "birbirinden ayrı rabler mi daha hayırlıdır, yoksa Kahhar olan bir tek Allah mı?"³⁴⁸ diyen Hz. Yûsuf gibi, sadece kendisini Yaratan'a teslim olur.³⁴⁹

"Andolsun biz İbrâhim'e daha önce rüşdünü vermiştik. Biz onu iyi tanırdık. O, babasına ve kavmine: 'Şu karşısına geçip tapmakta olduğunuz heykeller de ne oluyor?' demişti. Dediler ki: 'Biz babalarımızı bunlara tapar kimseler bulduk.' 'Doğrusu, siz de, babalarınız da açık bir sapıklık içindesiniz' dedi. Dediler ki: 'Bize gerçeği mi getirdin, yoksa sen oyunbazlardan biri misin?' 'Hayır' dedi; 'sizin Rabbiniz, yarattığı göklerin ve yerin de Rabbidir ve ben buna şahitlik edenlerdenim. Allah'a yemin ederim ki, siz ayrılıp gittikten sonra putlarınıza bir oyun oynayacağım!' Sonunda İbrâhim onları paramparça etti. Yalnız onların büyüğünü bıraktı; belki ona müracaat ederler diye. 'Bunu tanrılarımıza kim yaptı? Muhakkak o, zâlimlerden biridir' dediler. (Bir kısmı:) 'Bunları diline dolayan bir genç duyduk; kendisine İbrâhim denilirmiş' dediler. O halde, dediler, 'onu hemen insanların gözü önüne getirin. Belki şahitlik ederler.' 'Bunu ilâhlarımıza sen mi yaptın ey İbrâhim?' dediler. 'Belki de bu işi şu büyükleri yapmıştır. Haydi onlara sorun; eğer konuşuyorlarsa!' dedi. Bunun üzerine, kendi vicdanlarına dönüp (kendi kendilerine) 'zâlimler sizlersiniz, sizler!' dediler. Sonra tekrar eski inanç ve tartışmalarına döndüler: 'Sen bunların konuşmadığını pek âlâ biliyorsun' dediler. İbrâhim: 'Öyleyse' dedi, 'Allah'ı bırakıp da, size hiçbir fayda ve zarar vermeyen bir şeye hâlâ tapacak mısınız? Yuh olsun size ve Allah'ı bırakıp tapmakta olduğunuz şeylere! Siz akıllanmaz mısınız?' (Bir kısmı:) 'Eğer iş yapacaksanız, yakın onu da tanrılarınıza yardım edin!' dediler. 'Ey ateş! İbrâhim için serinlik ve esenlik ol!' dedik. Böylece ona bir tuzak kurmak istediler; fakat Biz onları, daha çok hüsrana uğrayanlar durumuna soktuk. Biz, onu ve Lût'u kurtararak, içinde cümle âleme bereketler verdiğimiz ülkeye ulaştırdık."³⁵⁰

Hız. İbrâhim'in putçularla mücadelesi ve putları devirmesi Sâffât sûresinde de şu şekilde anlatılır: "Şüphesiz İbrâhim de onun (Nuh'un) milletinden idi. Çünkü Rabbine kalb-i selîm ile geldi. Hani o,

348 12/Yûsuf, 39

349 Harun Yahya, Şirk, s. 90, 92

350 21/Enbiyâ, 51-71

babasına ve kavmine: ‘Siz kime kulluk ediyorsunuz?’ demişti. ‘Allah’tan başka birtakım uydurma ilâhlar mı istiyorsunuz? O halde, âlemlerin Rabbi hakkındaki görüşünüz nedir?’ (Hz. İbrâhim’in kavmi, yıldızlara bakar, onlarla kâhinlik yaparlardı. Bir bayram günü İbrâhim’e kendileriyle beraber bayram yerine gelmesini söylediler.) Bunun üzerine İbrâhim yıldızlara şöyle bir baktı. ‘Ben hastayım’ dedi. Ona arkalarını dönüp gittiler. Yavaşça (kavmin) putlarının yanına vardı. (Oraya konmuş çelenkleri, yemekleri görünce:) ‘Yemiyor musunuz? Neden konuşmuyorsunuz?’ dedi. Bunun üzerine, yanlarına gelip sağ eliyle vurdu (kırıp geçirdi). (Putperestler) koşarak İbrâhim’e geldiler. (Neden putları kırdığını sordular.) İbrâhim: ‘Yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz?! Oysa ki sizi ve yapmakta olduklarınızı Allah yarattı’ dedi. ‘Onun için bir bina yapın ve derhal onu ateşe atın!’ dediler. Böylece ona bir tuzak kurmayı istediler. Fakat biz onları alçaklardan kıldık.”³⁵¹

Ve Rasûlullah: Yegâne önderimiz Rasûlullah (s.a.s.), put kıran bir peygamber babanın, put kıran bir peygamber oğludur. Tek başına bir ümmet olan İbrâhim (a.s.), put kıran bir peygamber idi. O babanın oğlu, yani onun neslinden olan Rasûlullah da, put kıran bir Peygamberdir. Rasûlullah, hem kalplerdeki, hem beyinlerdeki putları ve putlaşmış fikirleri, akîdeleri kırıp parçalamış, hem de müşrik putperestlerin kendi elleriyle yapıp meydanlara diktikten sonra tapınılan put heykelleri paramparça edip kırmıştır. Rasûlullah, hem putçu ideolojileri ortadan kaldırmış, hem de tapınılan ve putlaştırılan şeyleri yok etmişti.

Gerek içteki, gerekse dıştaki putları kırmak ile vazifeli olan Rasûlullah’ın, müşrik tâğutların egemen olduğu ve bir dâru’ş-şirk haline getirdikleri tevhidin merkezi Mekke’deki bir uygulaması şöyledir: (Bu uygulama, Rasûlullah’ın hicret edeceği sırada günde me gelmiştir.) Emîru’l-Mü’minîn İmam Ali bin Ebî Tâlib (r.a.) anlatıyor: “Ben ve Peygamber (s.a.s.) yürüdük, nihâyet Kâbe’ye vardık. Bana: “*otur!*” dedi. Oturdum, omzuma çıktı, yukarıya kaldırmak istedim. Benim güçsüzlüğümü görünce, indi ve: “*Sen, benim omzuma çık!*” dedi. Omzuna çıktım, beni kaldırdı, bana öyle bir hal geldi ki, istersem göğe kadar yükselebileceğimi sandım. Nihâyet Beyt’in üstüne çıktım. Bakır ve altından yapılmış birçok heykellerle karşılaştım. Beyt’in sağından, solundan, önünden ve arkasından onları toplayıp bir araya getirdim. Hepsini topladığımda bana, şöyle buyurdu: “*Şimdi onları bir bir aşağıya fırlatıp at!*” Fırlatıp attım, cam bardaklar gibi kırılıp parça parça oldular. Sonra indim. İnsanlardan birinin bizi görmesinden korktuğumuz için koşarak evlerin

ötesine kaçtık, kaybolduk.”³⁵²

Olayı anlatan Hz. Ali (r.a.)'nin ifadelerine dikkat edilecek olursa, bu put kırma hareketi çok gizli yapılmış, gerekli önlemler alınıp en müsait zaman seçilmiş, olay gerçekleştikten hemen sonra koşarak evlerin arasında kaybolup olay yerinden uzaklaşmıştır. Hatta İmam Ali'nin ifadesiyle, “İnsanlardan birinin bizi görmesinden korktuğumuz için koşarak evlerin ötesine kaçtık, kaybolduk.” Bu korku, tedbir mâhiyetinde bir endişe idi ki, tabîi ve fıtrîdir. Yoksa korkunun adı tedbir olmuş değildi. Yine dikkat edilecek olursa, tüm ihtimaller düşünülerek ve tedbirler alınarak olay gerçekleşmiştir. Müşrik tâğutların egemenliğindeki Mekke'de örnek bir put kırma olayını gerçekleştiren önderimiz Rasûlullah, birkaç yıl sonra fethedilen Mekke'de, gerek Kâbe'nin içinde ve üstünde, gerekse Kâbe'nin etrafında, yani Harem-i Şerif'teki bütün putları kıracaktı.

Abdullah bin Mes'ud (r.a.) şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.s.), Mekke'nin fethi günü Kâbe'nin avlusuna girdi. Kâbe'nin etrafında ibâdet için dikilmiş üç yüz altmış put vardı. Rasûlullah, elindeki deynekle bu putlara dürtmeye başladı (onunla dokunduğu her put, yüz üstü düşüyordu) ve şu âyetleri okuyordu: “*Hak geldi, bâtil yok oldu.*”³⁵³; “*Hak geldi, bâtil ise, ne (bir şey) ortaya çıkarabilir, ne geri getirebilir.*”³⁵⁴

Ebû'l-Heyâc el-Esedî anlatıyor: “Bana Hz. Ali (r.a.): ‘Rasûlullah (s.a.s.)'ın beni göndermiş olduğu şeye ben de seni göndereyim mi?’ diye sordu ve Rasûlullah'ın kendisine: “*Haydi git, kırıp dökmedik put, düzlemedik yüksek kabir bırakma!*” buyurduğunu söyledi.”³⁵⁵

Hz. İbrâhim'in putperestlerin yüzüne haykırdığını, çağdaş putçulara biz de tekrarlıyoruz: “*Yuh olsun size ve Allah'tan başka taptıklarınıza! Siz aklınızı kullanmaz mısınız?*”³⁵⁶

Put ve Putperestlikle İlgili Kavramlar ve Anlamları

Abbas'ın Eli: El biçiminde nazarlık. Bazı câhil müslümanlarca bu nazarlığın her türlü kötülüklere karşı koyacağına inanılır.

352 Ahmed bin Hanbel, 1/84; Rûdânî, Cem'u'l-Fevâid: Büyük Hadis Külliyyatı, c. 3, s. 259, hadis no: 6396-6398; İslâm Tarihi, Mekke Devri, M. Âsım Köksal, c. 6, s. 149

353 17/İsrâ, 81

354 34/Sebe', 49; Buhârî, Meğâzî, B. 50, hadis: 294; Müslim, Cihad ve's-Siyer, B. 32, hadis: 87; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an, B. 18, hadis no: 3345; Kul Sadi Yüksel, Selefın İzinde, s. 215-219

355 Müslim, Cenâiz 93; Ebû Dâvud, Cenâiz 72; Nesâî, Cenâiz 99

356 21/Enbiyâ, 67

Bu beklentiyle evlere, işyerlerine asılır. Hıristiyan inançlarında da Meryem'in eli nazarlığı vardır.

Abd: Kulluğu ve köleliği ifade eden bir kelimedir. Her ikisinin de lûgat mânâsı "itaat etmek, tevazû göstermek, daha açık bir ifadeyle kişinin bir kimseye ona isyan etmeden, ondan yüz çevirmeksizin, itaati ve boyun eğmesidir." Arapça'da "abd" kelimesi değişik mânâlarda kullanılmıştır. Bunları şu şekilde özetlemek mümkündür:

a) İbadet eden, hükümlere râzı olarak itaat eden. İslâmî istilâhta "abd" kelimesi genellikle bu anlamda kullanılır. *"İnsanları ve cinleri ancak bana ibâdet etmeleri için yarattım."*³⁵⁷ meâlindeki âyet-i kerimeden de anlaşılacağı üzere, insanın yaratılış hikmeti; sadece ve sadece kulluktur. Hz. Âdem'den (a.s.) Hz. Muhammed'e (s.a.s.) kadar bütün peygamberler insanları Allah'a (c.c.) kulluğa davet etmişlerdir. Nitekim *"Andolsun ki, biz her kavme: 'Allah'a ibâdet edin, tâgût'a kulluk etmekten kaçınin' diye (tebliğat yapması için) bir peygamber göndermişizdir."*³⁵⁸ âyet-i kerimesi, insanların "Abd olma-kulluk" hususunda istisnasız uyarıldıklarını belirtmektedir. Dolayısıyla Allah'a (c.c.) kul olma hususunda tebliğe muhatab olmamış tek bir kavim gösterilemez. Şimdi "Allah'a ibâdet etmek" ve "tâgûta kulluktan kaçınmak" kavramları üzerinde duralım. Tâgûtu şu şekilde tarif etmek mümkündür: "Allah'ın indirdiği hükümlere mukabil olmak ve onların yerine geçmek üzere hükümler ihdas eden (kanunlar koyan) her güç tâgûttur. Bunun insan olması, put olması, şeytan olması veya bunların dışında herhangi bir şey olması mahiyeti değiştirmez. Dolayısıyla insanların hayatlarını, kendi yanlarından çıkardıkları kanunlarla düzenlemeye çalışan bütün siyâsi güçler tâgûtî mahiyet arzederler. Bugün dünyada beşikten mezar kadar insanların hayatlarını, heva ve heveslerine uyararak düzenlemek iddiasında olan meclisler, konsüller, krallar, kavimler arası kuruluşlar "tâgût" hükmündedir. *"İman edenler Allah (c.c.) yolunda cihad ederler, küfredenler (kâfirler) tâgût yolunda savaşır."*³⁵⁹ âyet-i kerimesi insanın, bu iki sınıftan birine dahil olacağını beyan etmektedir. Ayrıca *"Sana indirilen Kûr'ân'a ve senden önce indirilen kitaplara iman ettik, diye boş iddialarda bulunanlara bakmaz mısın? Onlar tâgûtun huzurunda muhakeme olmak (hükümlerine boyun eğmek) istiyorlar. Hâlbuki tâgûtu inkâr etmekle (tekfir etmekle, lânetlemekle) emrolunmuşlardır."*³⁶⁰ âyet-i kerimesi, bütün ideolojilerin inkâr edilmesini

357 51/Zâriyât, 50

358 16/Nahl, 38

359 4/Nisâ, 76

360 4/Nisâ, 60

ve lânetlenmesini emretmektedir. Nitekim İbn Kesir bu hususta şunları kaydediyor: "Bu âyet-i kerimede Hz. Muhammed (sav)'e ve diğer peygambere iman ettiklerini söyleyip, bununla beraber ihtilaf ettikleri hususlarda çözümünü için Allah (c.c.)'ın kitabından ve peygamberin sünnetinden ictinap edenlerin durumu haber verilmektedir. İnsanların, kendi hevâlarına göre (beşerî kanunlarla) hüküm vermesini isteyen kişinin, iman iddiasını Allah Teâlâ reddetmektedir."

b) Köle'ye "abd" denilmesinin sebebi hem itikad, hem muâmelât ile ilgilidir. Zira Allahû Teâla (c.c.) istisnasız bütün insanlardan "misak" almıştır. A'râf sûresinin 172'nci ve 173'ncü âyet-i kerimelerine "misak" âyetleri denilmesinin mânâsı budur. Misak, Allah (c.c.) ile insan arasında tahakkuk eden bir mukaveledir. Her mü'minin "ne zamandan beri müslümansın?" sualine, "gâlû belâ'dan beri" diye cevap vermesinin sebebi budur. İnsan bülug çağına erdikten sonra İslâm'ı terkeder ve mü'minlere karşı savaşırsa "emanet"e ihanet etmiş olur. Bu ihanetin tabii sonucu olarak ehliyet ârızası başlar. Kölelik, misakı inkâr edip, küfrün güçlenmesi için savaşmakla ilgili bir hâdisedir. Burada şu akla gelebilir: "Hür bir insan kuvvet kullanılarak (inkâr söz konusu olmadan) köle yapılabilir mi?" buna "evet" demek imkânsızdır. Zira hürriyetin kaynağı fıtrîdir. Ehliyet sahibi olan her insan tekliflere muhataptır. Rasûl-i Ekrem'in (s.a.s.) "Hür bir kimseyi köle edinenin hasmı (düşmanı) benim" buyurduğu bilinmektedir. Ayrıca Hz. Abdullah b. Amr'dan rivâyet edilen merfû bir hadis'te: "Üç kişi var ki Allah (c.c.) onların namazını kabul etmez. İstemedikleri halde kavminin başına geçen, hür bir insanı köle edinen..." denilmektedir. Görüldüğü gibi, hür bir kimsenin, İslâm'a karşı savaş açmadığı müddetçe köle edinilmesi mümkün değildir. "Abd" ıstılâhını bu şekilde ortaya koyduktan sonra günümüze bir göz atalım. İslâm topraklarında, Allah'ın (c.c.) indirdiği hükümleri inkâr eden veya kabul ettiğini iddia etmekle beraber çağımıza uymaz" gerekçesi ile uygulayan siyasi güçler iktidardadırlar. Lâ ilâhe (ilâh yoktur, putun hükmü yoktur, tâgût'u inkâr ederiz) diye haykıran ve İllâllah (yalnız Allah vardır, O'na itaat ederiz) diye tastikte bulunan mü'minler "kul" olma şuurunu ayakta tutmak zorundadırlar. Aksi takdirde "tâgût'a kulluktan kaçınmış" olamazlar. "Her kavme Allah'a ibâdet edin ve tâgût'a kulluktan kaçın" diye (tebligat yapması için) peygamberler göndermiştir."361 meâlindeki âyet-i kerime iyi tefekkür edilmelidir. 362

361 16/Nahl, 36

362 Y. Kerimoğlu, Kelimeler Kavramlar, s. 27-30

Peygamberimiz buyuruyor ki: *“Altına, gümüşe ve lükse abd-kul olan kahrolsun”*³⁶³ Allah (c.c.) insanı ‘abd-kul’ olarak yaratmıştır. Dolayısıyla insana düşen bu kulluğun şuurunda olmaktır. Abd, efendisinin emrine itiraz etmeksizin, karşı gelmeksizin uyar. Verilen emri yerine getirir, istenen hizmeti görür. Çünkü efendisi onun sahibidir, ona nimet vermektedir, ona sayısız iyilikte bulunmaktadır. İnsan öldüğü zaman da hayatının hesabını bu efendisine (Mevlâ’sına) verecektir.

Abd olarak yaratılan insanın, kendisine sonsuz bağışta bulunan Mevlâsı Allah’ı bırakıp, kendisine faydası veya zararı olmayan putları, az bir faydası var zannettiği tâğutları ve sahte ilâhları mevla bilip onlara kulluk yapması ne kadar yanlıştır? Elbette gerçek Efendiye kulluğu unutanlar, başka yalancı mevlâlar (efendiler) bulurlar.

İman eden kimse, bir anlamda bütün kölelikleri, bütün yanlış kul ve kulluk anlayışlarını reddettiğini ilân etmiş olur. O, imanı ile der ki, ‘ben âlemlerin Rabbini ilâh olarak kabul ediyorum, ben O’nun kuluyum. Dolayısıyla mutlak itaati, mutlak hizmeti ve ibâdeti yalnızca O’na yapacağım. O benim sahibimdir, O benim her şeye hâkimdir, her şeyimi bilmektedir ve yaptığım her şeyi görmektedir. Ben O’na aitim, O’ndan geldim ve yine O’na döneceğim.’

Allah (c.c.) kendisine itaat etmeyen, O’na şirk (ortak) koşan, O’nu tanımayan ve O’na karşı kibirlenen azgınları lanetler, onların bir kısmını davranış yönünden başka hayvanlara benzetir ve bir kısmını da ‘tâğut’a ‘abd-kul’ yapar. İşte böyleleri doğru yoldan ayrılp, sapık yollara gidenlerdir.³⁶⁴ Allah’a kulluk yapmayı reddedenler kendileri için yeni ve yalancı ilâh bulurlar, sonra da onun önünde abd/kul olurlar. Bu durum insan için alçaltıcı bir konumdur, insanın şerefine yakışmayan bir durumdur.

Mü’min, Allah’a abd-kul olduğunun şuruyla kulluk görevlerini yerine getirmeye çalışır, Rabbinin rızâsını kazanmaya çaba harcar, O’na mümkün olduğu kadar samimiyetle bağlanır, davranış ve ibâdetleriyle O’na tazim eder (saygısını gösterir). Allah’a yönelen bu davranışlara ibâdet denir. Bu şekilde ibâdet eden kullara (abd’lere) ‘ibâd’, yani Allah’ın kulları denilir.

Müslümanlar arasında en yaygın isimler Abdullah ve Abdurrahman’dır. Bunlar, ‘Allah’ın kulu, Rahman’ın kulu’ demektir

363 İbn Mâce, Zühd 8, Hadis no: 4136; Tirmizi, Zühd 42, Hadis no: 2375

364 5/Mâide, 60

ki en güzel isimler bunlardır. Allah'ın güzel isimlerinin başına 'abd' getirilerek yapılan bütün isimler güzeldir. Çünkü hepsi de Allah'ın kulu olmayı ifade ederler.³⁶⁵

Abdâl: Tasavvufa göre, sayıları yedi veya yetmiş olarak gösterilen bir evliyâ zümresi. Dünyadan habersiz kalacak kadar dünyaya boş vermiş saf insanlar, ermişler. Büdelâ ve abdâl; Bedel, karşılık, denk, bir şeyin halefi ve değiştiği anlamına gelen "bedel" in çoğuludur. Tasavvufta; Yediler (yedi evliyâ) anlamına gelir. Bunlardan her biri gözden kaybolur, bir anda çok uzak mesafelere giderler. Gözden kayboldukları vakit, yerlerine her yönden kendilerinin tıpkısı olan canlı bir beden bırakırlar. Hâl, hareket ve şekil bakımından aslından ayırt edilmeyen bu bedene "bedel" ve "bedil" denir. Bedel bırakma gücüne sahip olan velîlere "büdelâ" denir.

Çeşitli tarikatlerde abdal deyimi, ermiş, derviş, evliyâ anlamlarında da kullanılır. Abdallık, aynı zamanda Melâmîlikten türeyen ayrı bir tarikatin de adıdır. Bektâşîliğin beşinci derecesine de abdallık denilir. Ayrıca, göçe Türk dervişleri de bu adla anılmıştır. Eski Türk dini şamanlığın temsilcileri olarak yayılmışlar, daha sonra müslüman olarak Kalenderî abdallarına karışmışlardır. Saç, sakal, bıyık, kaş gibi vücutlarındaki bütün tüyleri kazıtmakla ünlüdürler. Çıplak ayakla gezerler. Göğüslerine çoğunlukla dövme yaptırırlar. Görevleri, yağmur yağdırmak, doğal âfetleri önlemek, savaş kazanmak gibi işlerde varlığına inanılan ilâhî güçleriyle müslümanlara yardım etmektir. Bu inanışların şirk olduğunu genişçe izah etmeye gerek yoktur.

Abhişeka: Kutsal kabul edilen Ganj nehrinin suyuyla ıslanma töreni. Âri ırka özgü bir adak törenidir. Hristiyanların vaftizi, bu törenden alınmıştır.

Âb-ı Hayat: Can suyu, içene ebedî hayat veren çeşme. Efsâneye göre, içilen bir damlası bile insanı ölümsüzleştiren ve ebedileştiren su. Bu su Doğuda karanlık bir yerde bulunur. Tasavvuf'a ve ondan etkilenen halka göre; Hızır ve İlyas bu çeşmeden içtiklerinden ölümsüzlüğün sırrına ermişlerdir. İskender-i Zülkarneyn bu suyu bulmak için Hızır'ı kılavuz yaparak günlerce karanlıklar içinde yürümüş, bir noktada Hızır gözden kaybolmuş, İskender yolunu şaşırmış ve perişan bir halde geri dönmüş. Edebiyatta; mecâzî olarak içimi hoş, soğuk ve berrak su için kullanıldığı gibi, sevgilinin ağzı, dudağındaki ıslaklık ve yaşlık için de kullanılır. Aynı zamanda sevgilinin sözü ve sohbeti anlamında değerlendirilir. Tasavvufta; a) Evliyânın sözü, öğüdü ve nefesi; b) Aşk ve mahabbet çeşmesi ki

365 Hüseyin K. Ece, İslâm'ın Temel Kavramları, Beyan Yayınları, 25-26

ondan içen asla yok (ma'dûm ve fânî) olmaz. Bu efsânevî suya âb-ı Hızır veya âb-ı İskender de derler.

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Mûsâ'nın genç arkadaşının pişirdiği balık, suya düşünce, yeniden canlanıverdiğinden bahsedilir.³⁶⁶ Bu âyet, efsâneler ışığında özellikle tasavvufçular tarafından alabil-
diğince serbest yorumlanmış, yanlış çıkarımlara gidilmiştir. Suyun yaratıcılığı inancının câhil müslümanlara girmesinden olmuştur. Eski Türklerde de ölümsüzlük veren su inancı vardır. Aynı anlam-
da "bengisu" deymi kullanılmıştır. Bu inanç, Antikçağ Yunanlıla-
rında da vardı. Meselâ, Yunan mitolojisine göre, Akhilleus doğar
doğmaz annesi tarafından Styx suyuna batırılmış ve ölümsüz kı-
lınmış. Batı kültüründe de çok tanrılı Yunan mitolojisinden miras
kalan âb-ı hayat/bengisu anlayışı vardır. Bunlarla birlikte, Allah,
Kur'an'da açıkça hiç kimseye ölümsüzlük vermediğini, herkesin
ölümlü olduğunu açık şekilde ifâde etmektedir.³⁶⁷

Abadakabra: Büyülü olduğuna inanılan sözcük. Yahûdi gi-
zemciliğinin ünlü eseri Kabala'da verilen bu kelimenin hastalıkları
iyileştirdiğine inanılmıştır. Bu ifâde, Kabala'da üçgen biçiminde
yazılmaktadır. Muskalar da bu tür büyülü olduğu düşünülen keli-
melerin üçgen biçiminde yazılması şeklinde kullanılır. Muska kül-
türünün yahûdi ve hristiyanlardan etkilendiği bir gerçektir.

Afrodit (Aphrodite): Eski Yunanda aşk ve güzellik tanrıçası;
İştar veya Astarte'nin eski Yunan'daki karşılığı. Yunan mitolojisi-
ne göre, Cronus, babası Uranüs'le mücadele edip onu yendiğinde,
onun bazı organlarını denize attı. Bunların etrafında oluşan kö-
püklerden Afrodit doğdu. Afrodit'in sonradan Kıbrıs'a geçtiğine
inanılırdı. Eski Yunanda fâhişeler ona Afrodit Hetaira ve Afrodit
Porne adıyla taparlardı. Hephaestus ile evli olan Afrodit, ayrıca
Ares, Poseidon, Pygmalion, Adonis, Dionysus, Anchises, Nerites
ve Phaeton'un da eşidir. Afrodit'in mutluluk kadar felâket ve şid-
dete de yol açan bir tanrıça olduğuna inanılır.

Alâim-i Semâ: (Göğün alâmetleri, göksel belirtiler) Eski Arap-
larda bulutları yöneten Kuzah adlı meleğin sardığına inanılan
gökkuşağı. Bu yüzden Araplarca kavs-i kuzah (Kuzah'ın kuşağı)
adıyla anılmıştır. Eski Arap inançlarında iki Kuzah vardır. İkincisi
fırtına tanrısıdır, Şeytan adıyla da anılır. Dolu tanelerinden olan
oklarını akıtır, yayını bulutlara asarmış.

Alfabe: Alman (Cermen) mitolojisine göre, sadece tanrı
Votan'ın tanıdığı harfler.

366 18/Kehf, 63

367 21/Enbiyâ, 34-35

Albasma: Câhil Türklerde Alkarısı adlı cinin meydana getirdiğine inanılan loğusa hastalığı. Türk inançlarına göre çocuk doğuran kadın, doğumdan sonra yedi gün yalnız bırakılmamalıdır. Yalnız bırakılırsa Alkarısı adlı cin gelir ve albastı hastalığını meydana getirir. Gerçekte bu hastalığın hekimlik adı eklampsi'dir.

Alkarısı: Câhil Türklerde, doğuran kadınları öldürmeye çalışan cin. Doğuran bir kadını alkarısı ya da alkarası adlı bir cinin öldürmeye çalıştığı, fırsatını bulursa ciğerini söküp yediği eski müşrik Türklerin inancıdır. Bu cinin, kadınlara daha çok uykuda Mûsâllat olduğuna, onlara felâket ve şiddet getirdiğine inanılır, kâbus ruhu kabul edilir. Günümüze kadar süregelmiş bulunan bu inanç, bu cinin kötülüğünden kurtulmak için loğusa kadınlara al renkli giysiler giydirme, nazarlık takıp tütsüler yakma, iğde dalı, demir gibi önleyici olduğuna inanılan koşulları da kapsar, bu tür eşya ile bu cinin şerrinden korunmaya çalışılır. Bütün bunlar İslâm'ın kabul etmediği bâtil inanışlardır.

Ali-İlâhîler (Aliyyullahîler): Hz. Ali'nin kişiliği konusunda aşırılığa giderek, onun tanrı olduğuna ya da tanrısal gücün ona hulûl ettiğine inananlardan oluşan bir sapık akım. Bunlar, gulât-ı şia-dandır. İslâm dışı müşrik bir mezheptir.

Altın Buzağı: İsrâiloğullarının çölde, Hz. Mûsâ'nın Tûr-ı Sina'ya çıkışında, yaparak tapınmaya başladıkları buzağı şeklindeki put. Sâmirî tarafından yapılan bu put, verimlilik idolü kabul ediliyordu. Eski Ahid'de bu idolü Hârûn'un (a.s.) yapmış olduğu iftirâsı vardır.³⁶⁸ Hâlbuki Kur'an, bunu Sâmirî'nin yaptığını, Hârûn'un (a.s.) ise bu konuda kavmini uyardığını vurgular.³⁶⁹ Bu idol, sonradan Hz. Mûsâ tarafından kırılmış, yok edilmiştir.

Ameni: Eski Mısır'da, tanrı tarafından gönderileceğine inanılan kurtarıcı (mehdi). Onun Sudan civarında ortaya çıkacağına anılır. Bu inanç, MÖ 1950 yıllarından kalma bir papirüs metninden anlaşılmaktadır.

Anıtkabir (Anıt mezar): Mozole veya türbe olarak da bilinen büyük ve etkileyici mezar. Din kurucuları ya da önderler, büyük değer verilen, ta'zim edilen veya ilâhlaştırılan kimseler anısına yapılan görkemli bina. Bugüne kadar yapılmış anıtmezarlardan en görkemlisi Babürşah'ın 1631'de ölen hanımı Şahcihan için yaptırdığı Tac Mahal'dir. Mısır'daki piramitler de anıtkabirdir. Ankara'da bulunan anıtkabire, İstanbul'da Adnan Menderes ve

368 K. Mukaddes, Çıkış, 32/2-4

369 20/Tâhâ, 87-96

Turgut Özal'ın anıtkabirleri de ilâve edilmiştir. Selçuklu ve Osmanlı padişah ve vezirleri için ve özellikle evliyâ sayılan tasavvuf büyükleri için anıtkabir şeklinde türbeler yapılmış, diğer anıtmazarlardan çok daha fazla şirk unsuru görevini yapmaya devam etmektedir.³⁷⁰

Animalizm: Başta totem düşüncesinin hâkim olduğu dinî gelenekler olmak üzere, çeşitli dinlerde görülen hayvanların kutsallaştırılmasına dayalı kült. Animalizm, hayvanlarla onları avlayan insanlar arasında büyük bir bağ olduğu inancıdır. Bu inanç, hayvanda insanca bir öz bulunduğu inancına bağlıdır.

Animizm: Tabiatla ilgili olaylara ve tabiat cisimlerine tapma dini. Animist: Animizmi benimseyen, animizmi savunan. Animizm anlayışına göre, ata ruhları ve fetişlere tâzim etme geleneği puta tapıcılığın ve politeizmin temelini oluşturmuştur. Animizm, insanın çevresinde bütün şeylerin ruhlu olduğu inancıdır. E. B. Taylor 1871'de, İlkel Kültür adlı çalışmasında "ruhsal varlıklarla ilgili doktrin"; Taylor tarafından dinin kaynağıyla ilgili olarak savunulan teori. Tylor, animizmin insanlık terazisinde düşük kabileleri karakterize ettiğini ve buradan yüksek modern kültürlerle kadar yükseldiğini söyler. Ona göre, ilkelerin çevrelerindeki hayvan, bitki, ağaç, taş, toprak vb. gibi bütün doğa nesnelerini ve belirtilerini ruhlu sayma inancını dile getirir.

Anka: İsmi var, cismi yok efsânevi kuş. Kaf dağında yaşar. Tüyleri renkli ve süslü, yüzü insan yüzüne benzer, boynu gâyet uzun, her hayvanın bir alâmetine sahip, çok büyük bir kuş. Bulunduğu yerdeki kuşları avlaya avlaya Batıya doğru uçtuğundan Anka-i Muğrib adını alır. Zümrüd-i Anka, Simurg, Simurg-ı Anka da denir. Çocukları da kaparmış. Efsâneye göre, ashâb-ı ress durumu peygamberlerine şikâyet edince bedduâya uğrayan ankanın nesli tükenmiş. Son derece kanaatli bir kuşmuş. Tasavvufa göre anka, insa-ı kâmil demektir. Kâmil insan anka gibi olmalıdır. Tasavvuf felsefesine göre; heyûlâ ve hebâ da anka (gibi) kabul edilir. Muhiiddin İbn Arabî, âlemin maddî varlığına hebâ, heyûlâ ve anka gibi isimler verir. Çünkü ona ve mutasavvıfların çoğuna göre bu evrenin tıpkı anka gibi ismi var, cismi yoktur. Veya âlem anka gibi bir bakıma var, bir bakıma yoktur, hem vardır, hem yoktur. Veya ne vardır, ne yoktur.³⁷¹

And (Yemin): Yemin, kutsal sayılan bir varlığı tanık gösterecek verilen sözdür. Her toplum, kendi kutsal saydığı tanrısı, putu

370 Bak. Türbe

371 Cîlî, I/22

veya totemi adına yemin eder(di). Sümerliler suya dokunarak yemin ederlerdi. Yunanlılar da Zeus adına. Özellikle çeşitli silâhlar, demir ve demirci körüğü üzerine and Ortaasya Türkleri arasında yaygınlığını sürdürmüştür. Anadolu Türkleri arasında bıçak, kılıç atlamak en kuvvetli andlar arasında sayılagelmıştır. Çeşitli silâhlar, çoban sopası ve bıçak gibi âletlerin birincide derecede and içme-de rol almaları, ilkel toplumlarda bu âletlerin üretim aracı olarak büyük fonksiyon ifa etmeleriyle açıklanır. Bu âletler aynı zamanda koruyucu ve besleyici ruhu temsil eden fetişlerdir. Anda uyulmaması halinde bu fetişler darılır ve bozana zarar verir inancı vardır. İslâmiyet'ten sonra Türkler, yer yer bu geleneklerini sürdürürken, Mushaf/Kur'an üzerine and içildiği veya Kitab'a el basıldığı da görülmeye başlanmıştır. Sonra, ekmek üzerine de and içmek önem kazandı. Sevilen, değer verilen kişiler üzerine and içme, eski Türklerden bu güne kadar yaygın bir uygulamadır. Fetişizmden dolayı, kendisi üzerine and içilen/yemin edilen tabu veya putun, eğer yemine sâdık kalınmazsa çarpacağı, zarar vereceği anlayışının hâlâ sürdüğü görülmektedir. Halkın, "Kur'an çarpsın!", "ekmek çarpsın!", "iki gözüm önüme aksın!", veya "çocuğumun başı üzerine", "anamin ölüsünü öpeyim" gibi bedduâ/ilenç karışımı and içmeleri, bu anlayışın uzantısıdır. "Yemin etsem başım ağrımaz" deymi de, yine, yalan yeminin musîbete sebep olacağı anlayışı ile ilgilidir.

Andiçme: And ve andiçme kelimeleri, Moğolca'dan dilimize geçmiştir. Moğolca anda: Kan kardeşi ve amca, dayı anlamına gelir. Türkçeye and şeklinde geçmiştir. Andiçmek, bir Moğol töresi gereğidir. Moğol töresine göre, iki ayrı boydan olan kimse, birer damla kanını bir kaba damlatır, şerbetle karıştırır, karşılıklı içersinler. Bu durumda ikisi, birbiriyle kankardeşi olur, buna andiçmek denir. Türkler müslüman olmazdan önce, bu uygulamaları benimsemişler şamanist Türk boylarında eski çağlardan beri bu andiçme geleneğini uygulamışlardır. Eski Türkler; Göktanrı, tapındıkları putlar ve tabiat varlıkları adına andiçerlerdi. En değerli antlardan biri, kan üzerine içilen anddı. Eski Türklerde kan kardeşliği çok önemliydi ve kişilere gerçek kardeşlerin hak ve görevlerini yükledi. Yapılan and töreni, ettikleri kardeşlik yemininin kanıtı sayılırdı. Kardeşleşme ve dostlaşma töreni olarak and merasiminde, kardeş olmaya karar veren şahıslar, topluluk huzurunda kollarını çizerek and kabına kan akıtırlar, kımız, süt veya şarapla karıştırılan bu kan taraflarca içilirdi. Daha sonra, silâhlar, atlar veya kız kardeşler değiştirilir ve taraflar andlı adaş (Moğollar devrinde anda) olurlardı. Bu, kan üzerine yapılan yemin demektir.

Bu tür and törenleriyle ilgili ilk bilgilere Herodot tarihinde

rastlanmaktadır. Kaşgarlı Mahmud, Divan-ı Lügat-ı Türk adlı meşhur eserinde; Kırgız, Kıpçak ve daha başka Türk boylarında andiçmenin kılıç üzerine yapıldığını açıklar. Yakut, Altay ve Salcak kabileleri en büyük andlarını eski totem olan ayı üzerine yaparlardı. Türkler İslâmiyetten sonra, şer'î mahkemelerde fikhî yeminleri uygulamalarına ve giderek çoğalan bir uygulama ile Allah adına yemin etmeye başlamalarına rağmen, eski câhiliyye geleneğinin devamı mâhiyetindeki bazı and gelenekleri sürdü. Anadolu'nun kimi yörelerinde hâlâ benzeri kankardeşliği, yani and içme görülmektedir.

İslâm mahkemelerinde genellikle tanıklara yemin ettirilmezdi. Yalan yere yemin etme yaygınlaştığı son zamanlarda gerekli görüldüğü durumlarda yemin istenirdi. Bu yemin, Osmanlı devletinde Allah adına "vallahî" şeklinde idi. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda da önceleri Allah adına yemin edilmeye devam edildi. Laiklik, devletin ilkeleri arasına girince Allah adına yemin etme kaldırıldı, "namusum ve vicdanım üzerine yemin ederim" şeklinde ifadeler kullanılmaya başlandı. Ceza mahkemelerinde tanıklar, bu şekilde yemin ederek ifade vermek zorundadır.

İlköğretim öğrencilerine, her sabah andiçme törenleri uygulanır, çocuklara Atatürk'ün izinden gideceklerine, ilkelerini sürdüreceklerine dair söz verilir, andiştirilir. 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 2670 sayılı kanunla değişik 6. maddesine göre, her memur ve memurluğa yeni başlayan kişi, anayasa ve kanunlara bağlı kalacağına, Atatürk ilkelerine ve laik TC'ye karşı görevlerini yerine getireceğine namus ve şerefi üzerine yemin ettirilir ve yazılı metne imzası alınır. Yemin töreni: Askerlere, genellikle kırk günleri dolduğunda topluca yukarıdaki yemin sözleri söyletilir. Bu bir merasim havasında olur. Buna yemin töreni denir.

Arâis-i Hak: Hakk'ın gelinleri. (Arûs; gelin, güveyi, düğün) Tasavvufta; Başkalarından kıskandığı için Hakk'ın, kimliklerini halka açıklamadığı ve gizli tuttuğu velîleri. Hakk'ın harîm-i ilâhîdeki has dostları, özel ilgisine mazhar olan kulları. Gerdek gecesi gelini damaddan başkası görmediği gibi bunları da ilâhî haremde Hak'tan başkası görmez. Bunlara "arûs-i azrâ" (bâkire gelinler, dilber gelinler) ismi de verilir.

Arbede: Savaşmak, kavga etmek. Tasavvufta; Cezbeli sâliklerin ve galebe halindeki bazı sûfîlerin Cenâb-ı Hak ile tartışmaları, çekişmeleri ve kavga etmeleri. Buna müşâcere ve muhâseme de denir. Bir naz ve samimiyet halidir.

Artemis: Eski Yunan'da verimlilik tanrıçası. Elinde ok ve yay

tutan çok göğüslü atletik bir genç kadın şeklinde tasvir edilen ve genellikle iyi tabiatlı olduğu düşünülen Artemis, inanışa göre bazen ânî yıkım ve tahribata da neden olabiliirdi. Dolayısıyla o, aynı zamanda tehlikeli bir tanrıçaydı. Ona doğrudan bakmak bile kişiye ölüm getirirdi. Ayrıca o, küçük hataların cezâlandırılmasından da sorumlu idi.

Apollon (Apollo): Yunan mitolojisinde, geleceği haber veren tanrı. Genellikle şiir ve müzik tanrısı olarak bilinen Apollon'un ana niteliği, geleceği haber vermektir. Zeus'un, Leto'dan doğma, en sevgili oğluymuş. Tanrıların en güzeliymiş, tanrıça Artemis'in de ikiz kardeşi. Heykelleri, erkek güzelliğinin simgesi olabilecek ölçülerle yapılmıştır. Romalıların da en çok benimsedikleri ve tapıkları Yunan tanrısı odur. Hem hastalık saçmak hem de hastalıkları iyi etmek gibi karşıt nitelikleriyle de meşhurdur.

Ariel: Yahûdi inancına göre kütü melekler. Yahûdi gizemciliğinin baş eseri kabala'da kötü ruhlu melekler bu adla anılır. Yahûdilere göre, Yahûdi peygamberlerinden Eş'ya da Kudüs'ü bu adla anmıştır.

Ârif: Bilen, vâkıf, âşinâ, tanıyan, anlayışlı, kavrayış mükemmel, irfan sahibi. Tasavvufta; Allah Teâlâ'nın kendi zâtını, sıfatlarını, isimlerini ve fiillerini müşâhede ettirdiği kimse. Keşf ve müşâhede yoluyla yani mânevî ve rûhî tecrübelerle Allah hakkında zevkî ve vecdî bilgilere sahip olana "ârif" denir. Ârif, kendisi sustuğu halde diliyle Hakk'ın konuştuğu kimsedir. Ârif, kendi varlığında fânî, Hak ile bâkîdir." İbn Arabî, ârifin dış âlemde "şeyler" (eşya) yaratma gücüne sahip olduğunu ve bu gücün onun himmeti olduğunu söyler.³⁷² Onun yarattığı şeye "mahlûk-ı ârif" denir. Ârif, sûfilikte kâmil insandır.³⁷³

Arrâf: Falcı, kâhin, medyum; çalınan veya kaybolan eşyayı bulmak için falcılık yapan kimse. Gaybden haber veren kimselere verilen vasıftır. Cin, yıldız ve bazı tılsımlara dayanarak gelecekte haber vermeye çalışan kimselere verilen isim.

Asena: (Aşine) Eski Türk mitolojisinde Türklerin kendisinden türediği düşünülen dişi kurt. Bundan dolayı eski Türkler arasında bozkurtlara büyük saygı duyulmakta ve Türk hakanları kendilerini Asena soyuna bağlamaktaydılar.

Asya (Asia): Yunan mitolojisine göre Prometheus'un annesi. Okeanus'la Tethys'in kızı ve Titanlardan İapetos'un karısıdır. Asya

372 bkz. Füsûs, 6. Fasıl

373 Süleyman Uludağ, s. 52-53

kıtası, adını ondan almış. Homeros çağında sadece Batı Anadolu'ya Asya deniyordu. Asya kıtasının adının Yunan mitolojisindeki Asios adlı Toia'lı (Yunan) büyücüden geldiği de söylenir.

Astroloji: Yıldızların hareketlerinden hüküm çıkarma, ilm-i nücûm, müneccimlik. Gök cisimlerini, yıldız ve gezegenleri inceleyerek insan kaderi, mevsimler, olaylar vb. şeylerle ilgili yorumlarda bulunma bilimidir.

Astrolog: Yıldız falına bakan kimse, müneccim.

Atalar Kültü: Birçok inanç sisteminde varlığı gözlemlenen atalara ta'zim ve onların tanrılaştırılması fikri. Çin ve Japon geleneksel dinlerinden eski Ortadoğu dinlerine kadar birçok dinî sistemde yer verilen bu külte göre ölmüş ataların ruhlarının varlıklarını sürdürdüğü ve geride kalan akrabaları, yakınları ve bütün toplum için tasarruf yetkisini devam ettirdiği düşünülür. Bu nedenle onların mezarlarını ya da yeryüzündeki varlıklarını simgeleyen kalıntıları bir duâ ve ta'zim yeri haline getirmek, bu külte yer veren bütün dinsel geleneklerde görülen ortak bir özelliktir. Ayrıca onların resim, kabartma ya da sembolik sûretlerini yaparak onlara ta'zimde bulunmaya da sıklıkla rastlanır. Azizler ve ermişler kültü de atalar kültünün bir başka uzantısını oluşturur.

Ateizm: Ate: Allah'ı inkâr demektir. Ateizm: Allah'ın varlığını inkâr etme, tanımama anlamına gelir. Tanrıtanımazlık da denilen ateizme, eskiden ilhâdiye ve dehriyye denilirdi. Ateist de: Allah'ı inkâr eden; tanrısız, dinsiz kâfir demektir. Ateizme Ateistlik de denir.

Ateşe Tapma: Mecûsilerin dini, Zerdüştdininde esas olan tapınma. "Mecûs" (ateşe tapanlar) 22/Hacc, sûresi, 17. âyetinde geçer. Mecûs dinindekilere Mecûsî denilir. Zerdüştdin: Milâttan önce altıncı asırda yaşamış, iyilikle kötülüğün mücadelesi esasına dayanan, iyilik ve kötülük tanrısı olarak iki ayrı tanrıya inanılan ve ateşe tapılan dini kuran kişi. Bu dine mezdekîlik de denir. Zerdüştdin, Bilgelik tanrısı Ahuramazda'nın kendisine göründüğünü ve ondan doğruluğu yaymak görevini aldığını ileri sürdü. Ahuramazda'nın en büyük tanrı olduğunu, öteki birçok tanrı arasında, yalnız ona tapmak gerektiğini savundu.

Ateşgede: Ateşe tapanların, Zerdüştlük inancına sahip olanların ateş yaktıkları tapınak. Tasavvufta; Sürekli hak aşkı ile yanan gönül anlamında kullanılır.

Athene: Yunan tanrılarının biri. Zeus'ün kafasından çıkan kızı. Yunan çoktanrıcılığının en ünlü ve önemli tanrılarının

birdir. Atina kentinin koruyucusu ve ruhu sayılır. Savaşçıdır, babası tanrılar tanrısı Zeus'un kafasından tepeden tırnağa silâhlı olarak çıkmıştır.

Atılan ok geri dönmez: Tasavvuf kültürüne göre; bir velî bedduâ etti mi mutlaka hedefini bulur. Bedduânın hedefine ulaşmasına engel olmak ve onu geri almak, velînin elinde değildir. Şeyhe ve velîye karşı işlenen suçun tevbesi ve affı olmaz.

Atina: Yunan mitolojisine göre, ruhunun tanrıça Athena tarafından temsil edildiğine inanılan Yunan kenti. Yunan mitolojisinde Athenai (Athena'nın kenti) adıyla anılır. Güzel sanatlar kentidir.

Atlantis: Yunan mitolojisine göre yok olmuş ada. Antik çağın ünlü Yunan düşünürü Platon'un anlattığına göre, eski bir Yunan masalında bu adı taşıyan bir ada varmış, sonradan denize gömülüp yok olmuş. Atinalıların oraya gönderdikleri ordu da adayla birlikte sulara gömülmüş.

Atlas: Yunan tanrısı, kralı ve dev. Yunan mitolojisinde iki Atlas vardır. Biri denizler tanrısı Poseidon'un Atlantis yerlilerinden Euenor'dan doğma oğludur ve babası tarafından Atlantis kralı yapılmıştır. İkincisi bir devdir, dev tanrı. Yunan mitolojisinde Olympus tanrılarına karşı yapılan bir başkaldırı hareketinde yer alan ve cezâ olarak dünyanın ucunda ebediyen dikilerek semâları sırtında taşımak zorunda bırakılan bir titan (dev); Hesperides'in babası. Sihirli elmaları almaya geldiğinde Herkül'e yardım ederken, kısa bir müddet semâları sırtlama işini Atlas'ın yerine Herkül'ün yaptığına inanılır.

Avesta: Mecûsilerin kutsal kitabı. Zerdüş'tün sözleri olduğuna inanılan kitap. Eski İran diliyle yazılmıştır. Aslının on iki bin öküz derisine yazıldığına ve bu metnin de İskender tarafından yakıtıldığına inanılır.

Avrupa: Bkz. Europa

Ay ata: Eski Türk yaratılış mitolojisinde yaratılan ilk insan. Onun eşi ise Ayva idi.

Ayazma: Yunanca "kutsal" demektir. Hristiyanlıkta bir aziz veya azizeye isnat edilen kuyu veya pınar için kullanılır. İsa Mesih'in vaftizinin hâtırasına adanan su veya su kaynağı. Bazı yörelerde bu suyu içmekle veya vücuda sürmekle hastaların iyileşeceğine inanılmaktadır.

Âyin: Dinî merâsim, ibâdet. Âyin, Farsça bir kelime olup, aslında âdet, gelenek, usûl ve kanun demektir. Dilimizde hristiyanların

dinî tören ve ibâdetlerine denilir. Dinsel bir amaçla; günahlardan sıyrılmak, sevap elde etmek, kötü güçleri kovmak, ilâhî güçleri yardıma çağırmak gibi gâyelerle tek veya toplu şekilde yapılan tapınma, ritüel. Âyinler, dinî geleneklerin temel özelliklerinden birisidir. Gelenekten geleneğe farklı âyin şekilleri olabileceği gibi, birçok dinde görülebilen ortak âyinler de vardır. **Âyini-i rûhânî:** Hristiyanlarda dinî tören demektir. Bütün din mensuplarının, mecûsilerin, yahûdilerin ve özellikle hristiyanların ibâdethânelerde icrâ ettikleri toplu dinî törenler, ibâdetler için kullanılır. **Tasavvuf kültüründe** ise; tarikat ehlinin kendi aralarında belli bir usûl ve düzene göre topluca icrâ ettikleri zikir, dinî merâsim, semâ bu adla anılır. **Âyin-i Tarikat:** veya **Âyin-i Ehlullah:** Evliyâ âyini; a) Şeyh veya halifesi tarafından yönetilen, mürit ve dervişlerin iştirâki ile yapılan tarikat âyinleri; b) Evliyânın sîreti, gidişâtı, harket ve ibâdet tarzı, meşrebi ve zihniyeti. Bütün tarikatlerde belli âyinler ve dinî törenler, başka bir deyimle vecd yolu ile Allah'a yaklaşmak için yapılan belli hareketler vardır. Bu âyine Mevlevîler semâ veya mukabele, Kadîrîler devrân, Rifâîler Zikir-i Kıyâm, Nakşibendîler Hatm-i Hâcegân ismini verirler. Bu âyinler tekkelerde, zâviyelerde, mescidlerde ve evlerde icrâ edilir. Birkaç tarikat hâric, bütün tarikat âyinlerinde besteli şiirler ve ilâhîler, bazı tarikatlerde ise buna ilâve olarak tef, ney ve kudüm gibi çalgı âletlerini çalmak esastır. **Âyin-i Niyâz:** Bektâşîlerin, Babaya gelip hayır ve himmet istemek için onun huzurunda yüz ve gözlerini yerlere sürerek yalvarırlar, buna niyâz etme ve niyaz âyini adı verilir. Bu âyin, Mevlevîlikte de vardır. **Âyin-i Cem:** Cem veya Cemşid âyini demektir. Efsâneye göre şarabın mûcidi olan eski İran hükümdarlarından Cem veya Cemşid adına yapılan törendir. Tasavvufta; Bektâşîlerin ve Alevî zümrelerin çeşitli vesilelerle düzenledikleri müzikli ve içkili toplantıya bu ad verilir. Alevîlerde kadınlar da bu âyinlere katılır.

Aziz (sint, saint): Kutsallığına inanılan kişi, ermiş insan. Hristiyanlık tarihinde azizlik kurumu çok büyük bir önem taşır. Aziz, önce halkın inancıyla azizleşir, sonra kilise tarafından resmen aziz olarak tanınır ve açıklanır. Hristiyanlıkta otuz beş bin aziz bulunduğu tespit edilmiştir. Meşhur hristiyan araştırmacılarından Camille Jullian şöyle der: "Ancak azizlerin mezarlarına sahip olduktan sonradır ki, hristiyanlık halk yığınlarınca kabul edilmiş ve tutulan bir inanç haline gelmiştir." Hatta ilk hristiyanlar, Kelt kasabalarında kendi inançlarını yayabilmek için onların kutsal saydıkları mezarların üstüne birer haç dikip benimsemek zorunda kalmışlardır.

Bâtıl ve Bâtıl Dinler: Bâtıl: Doğru olmayan, yanlış, boş ve geçersiz olan demektir. Hakkın karşıtı olan bâtil, Allah'ın indinde geçerli tek din olan İslâm'ın dışında veya ona muhâlif olan her şey için kullanılır. Kur'an'da, hakkın yanında bâtilin hiçbir yerinin olamayacağı, zira hakkın gelmesiyle bâtilin zâil olacağı, ortadan kalkacağı ve bâtilin zâten yok olmaya mahkûm olduğu belirtilir.³⁷⁴ Tasavvuf anlayışına göre bâtil inkâr olunamaz. Çünkü eşya zıddıyla kaimdir. Onun için bâtila da hak nazarıyla bakmak gerekir. "zehî hayâl-i muhâl, zehî tasavvur-ı bâtil" (Anonim). Bâtıl Dinler: İnsanlar tarafından ortaya atılan, beşerî dinlerdir. İnsanın uydurmasına dayanan bu dünya görüşü ve hayat anlayışları, hak dine alternatif olarak ortaya konulan bazen din olarak, bazen felsefe veya ideoloji olarak ortaya konulan görüşlerdir. Başlangıcından itibaren vahye dayanmayan tüm din ve ideolojiler, dünya görüşleri ve yaşama biçimleri birer bâtil dindirler. Adına din denilmeyen kapitalizm, komünizm, materyalizm, laiklik ve demokrasi de birer bâtil din kabul edilmelidir. Bâtıl İnanç: Doğru olmayan, dinin temel yapısının dışında olan ve genellikle eski geleneklerin veya diğer inanç sistemlerinin bir uzantısı olarak kabul edilen şeylerdir. Bâtıl inançların temelinde yanlış tabiat bilgileri, mantık dışı düşünceler, yanlış korkular ve tutkuların etkileri vardır. Falcılık, yıldız veya rüya yorumları, kehânette bulunma, gizemli tedavi biçimleri, cin korkusu, büyü, sayı sembolleri bâtil inancın tipik tezâhürleridir. Gerçek dinî inancın kaybolduğu yerde bâtil inanç bunun yerine geçer.

Bediuzzaman: Bedî': Eşi ve benzeri olmayan, örneksiz olarak yaratan³⁷⁵ demektir. Allah'ın güzel isimlerinden (esmâü'l-hüsna'dan) biridir. Hayret verici, eşsiz güzellikte olan, benzeri olmayan şeyleri vücuda getiren, kimseye benzemeyen, icat edici olan, yaratıcı anlamında kullanılır. Bediuzzaman: Zamanın bedîi olanı, zamanda kendisi gibi görülmedik olan. Kimseye benzemeyen demektir.

Bekçi: Sahip, hâkim, hâmi, muhâfız. Tasavvuf kültürüne göre; her beldenin bir sahibi, yani mânevî bekçisi ve muhâfızı vardır; Bu da velîdir.

Bellona: Romalıların savaş tanrıçası. Savaş tanrısı Mars'ın karısı ya da kız kardeşidir. Yunan tanrıçası Enyo'nun Latinleştirilmişidir.

Beşler: Tasavvuf kültürüne göre; Cebrâil'in kalbi üzere bulunan (rûhânî his ve bilgilerini ondan alan) beş ermiş. Ruhların

374 17/İsrâ, 81; 21/Enbiyâ, 18

375 Bk. 2/Bakara, 217

hükümdarı olan Cebrâil'in nefesinden ve ilminin feyzinden kalpler hayat bulduğu gibi, tarik ehlinin hükümdarları olan beşlerin nefes ve ilim feyzinden de gönüller hayata kavuşur.

Bî-reng: Renksiz. Tasavvufî; dinlerin birliği (vahdet-i edyân). Bütün renklerin aslı renksizlik olduğu gibi, bütün dinlerin aslı da bir ve aynıdır. Bu da bütün insanların "elest bezmi"nde kendilerinin kul, Allah'ın Rab olmasını kabul etmelerinden ibâret olan tek ve bir dindir. Belli bir mertebeye ulaşan mutasavvıf, bütün din mensuplarına aynı gözle bakar. Çünkü hepsinin aslı birdir. Bütün dinler ve mezheplerde esas olan sözkonusu dinin renkleridir. Hallâc'a göre insanlar, kendilerinin tercih ettikleri din üzere değil; kendileri için tercih edilen din üzere bulunurlar. İbn Arabî'ye göre Allah, kendisinden başkasına ibâdet edilmemesine ferman buyurduğundan, esasen Ondan başkasına ibâdet etmek mümkün değildir, başka şeylere ibâdet edenler farkında olmadan Ona ibâdet ederler.

Brahmanizm: Vedaları vahiy mahsûlü olan kutsal kitap kabul eden ve reenkarnasyon (tenâsüh/ruh göçü) inancına yer veren, Hinduizm tarihinin Vedalar sonrası iksinci safhası. Adını hem râhipler sınıfı Brahmanların ağırlıklı konumlarından hem de tanrı Brahma'ya verilen önemden alır. Brahmanizmde karmaşık kurban işlemleri ve kast sistemi geliştirilerek ağırlık kazanmıştır.

Buda (Buddha): Budizmin kurucusu Gautama Buddha için kullanılan bir unvandır. Tharavada Budistleri geçmiş dünya çağlarında birkaç Buddha'nın bulunduğunu ve gelecekte de yine diğе Buddhaların var olacağını kabul etmekle birlikte, içinde bulunduğumuz dünya devrinde yalnızca bir Buddhanın, yani Gautama'nın varlığını benimserler. Mahayana Budistleri ise sayısız Buddha ve Bodhisattvaların varlığını kabul ederler.

Budizm: MÖ 6. veya 5. yy'da Gautama Buddha'nın öğretilerine dayalı olarak Hindistan'da kurulmuş olan misyonerliğe dayalı büyük inanç sistemlerinden birisidir. Hindistan'da doğup orada gelişmesine rağmen sonradan anavatanında hemen hemen yok oldu ve daha ziyade uzak doğuda yayıldı. Tarihî süreç içerisinde Budizm, iki ana kola ayrılmıştır. Bunlardan hinayana'nın (Küçük araba) Tharavada (eskilerin geleneği) ekolü, Güneydoğu Asya'da, Seylan, Burma, Tayland ve Kamboçya'da yayılırken, Mahayana (Büyük araba) mezhebi ise Tibet, Çin, Kore, Japonya ve Vietnam'da taraftar buldu.

Hinduizm içerisinde reformist bir hareket olarak ortaya çıkan Budizm, Hinduizmin tanrı düşüncesini ve kast sistemini reddeder.

Acı ve ıstırapla dolu insanın kendi çabasıyla kurtulabileceğini savunur.

Büdelâ: Bedel, karşılık, denk, bir şeyin halefi ve değişimi anlamına gelen "bedel" in çoğuludur. Tasavvufta; Yediler (yedi evliyâ) anlamına gelir. Bunlardan her biri gözden kaybolur, bir anda çok uzak mesafelere giderler. Gözden kayboldukları vakit, yerlerine her yönden kendilerinin tıpkısı olan canlı bir beden bırakırlar. Hâl, hareket ve şekil bakımından aslından ayırt edilmeyen bu bedene "bedel" ve "bedil" denir. Bedel bırakma gücüne sahip olan velilere "büdelâ" denir (bak. Abdal maddesi).

Burç: Güneş sisteminde yer alan on iki takım yıldızın her biri: Koç, Boğa, İkizler, Yengeç, Aslan, Başak, Terazi, Akrep, Yay, Oğlak, Kova, Balık. Güneş her yıl bu takım yıldızlarından birinin bölgesinde bulunur. Burçlar, daha çok fal için, kişinin geleceğini öğrenmek gibi bâtıl, yalana dayanan ve büyük günah kabul edilen gaybı bilme iddiasının aracı olarak eski zamandan beri kullanılır. Hemen tüm bâtıl dinlerde burçların yeryüzündeki yaşam ve insanlar üzerinde etkili oldukları düşüncesi mevcuttur. Maalesef son zamanlarda daha yaygınlaşarak şuurlu zannedilen Müslümanlara kadar bu şirk düşüncesi yayılmakta, insanlar, kendi kaderlerini burçlarda görmektedir.

Büt: Put, sanem. Divan edebiyatında sevgiliye istiâre yoluyla büt ve sanem denilir. Buradaki put, daha çok kilise duvarlarındaki mozaik işlemeli tasvirler yerine kullanılır ve sevgilinin o tasvirler kadar güzel olduğu anlatılmak istenir. Putun güzel kabul edilmesi, İslâm etkisi altında oluşturulduğu değerlendirilen bir edebiyat için (Osmanlı divan edebiyatı) ne kadar İslâmîdir, orası hiç gündeme gelmez. Sevgilinin beni ile kâkülü putperest olarak bilinir. Küfr kelimesinin siyah anlamı ve kâfir kelimesiyle olan ilişkisi böyle bir teşbihe sebep olur. Bu küfür karşısında yanak, aydınlık şekliyle imanı simgeler. Yine sevgilisinin güzelliği bir puthâne gibidir (Meselâ câminin değil; puthanenin de örnek güzelliği kabullenilir). Âşık, sevgilisinin güzelliği karşısında kendini bir puthânedeki kadar dinden imandan çıkmış olarak gösterir. Çünkü o güzellik aklını başından almış ve onu, ne yaptığını bilmez hale getirmiştir. Büt kelimesi, Çin ile birlikte kullanıldığında ortak yön resim olur. Çünkü resmin Çin'den çıktığı ve en güzel resimlerin orada yapıldığı görüşü yaygındır. Büt-i tersâ: Hristiyan putu. "Demâdem cevrler çektiğim bî-rahm bütlerden / Bu kâfirler esîri bir müselmân olmasın yâ Rab." (Fuzûlî); "Ol büt-i tersâ sana 'mey nûş eder misin?' demiş / El aman ey dil, ne müşkilter suâl olmuş sana." (Nedim) (O Hristiyan güputu -güzel-, sana 'şarap içer misin?' demiş. Aman ey

gönül, sana ne zor bir sual sormuş!)

Cadı: Büyücü kadın; Geceleri dirilip insanlara kötülük ettiği-ne inanılan ölü kadın, hortlak. Cadı inancı özellikle ortaçağ Avrupa'sında çok yaygındı. Büyücülük yapanların da bu cadılar olduğuna inanılmış ve cadı kelimesi, büyücü anlamında da kullanılmıştır. Hristiyanlık tarihinde büyücü avları gibi cadı avları da ünlüdür. Cadı sayılıp yakılanların sayısının ortaçağ hristiyan Avrupasında milyonları aştığı tarihlerde yazılıdır.

Câhiliyye: Câhiliyye; lügatta "bilgisizlik" mânâsına gelir, ilmin zıddıdır. Beyinsizliği ve hamâkati de içine alır. Genellikle İslâm'ın hâkim olmasından önceki hayatı içine alır. İslâm'ın ortaya çıkmasından önceki küfür ve sapıklık hali anlamında kullanılır. İstilah olarak: "Allah'ın indirdiği hükümleri ve bilgileri kabul etmeyip bunların yerine insanlar tarafından konulan hükümlere, düşüncelere ve sistemlere inanmaktır."

Kur'an'da genellikle bu anlamda yer almıştır. Mâide Sûresi 50. âyete göre; Allah'ın koyduğu hükmü, hududu dikkate almayan bütün sistemler, câhiliyyeye dayanmaktadır. Helâl ve haram hudutlarını önemsemeyen bütün ekonomik kuruluşlar, câhilî sermayeye dayanmak durumundadır. İnsanları Allah'ın dinine göre eğitmeyen bütün eğitim sistemleride câhilî eğitim durumundadır. Câhiliyye kavramı, hakka ve hakikate dayanmayan her türlü itikadî ve amelî unsurları içine alan bir kavramdır.

Câhiliyye, "bilgisiz olma"yla eş anlamlı görünmüş olsa da, temelde bir düşünme biçimi, bir sistem, bir yaşantı şeklidir. Kur'an'ın İslâm dışı toplumların ve kişilerin tutum, davranış, yaşantı ve kurdukları sistemi tanımlamak için kullandığı bir kavramdır. Değer yargılarını, ahlâk kurallarını, inanç, düşünme ve davranış biçimlerini bünyesinde toplayan ve kendine bağlı insanların yaşayışlarına yön veren iki sistemden biri İslâm; diğeri hangi ad altında olursa olsun "câhiliyye"dir. Şirk ve küfür, bu sisteme inanç ve itikad yönüyle ad olurken, câhiliyye de, kabul edilen değer yargıları ve davranış biçimleri, yani sosyolojik yönüyle ad olur. Câhiliyye, "bilgisiz olmak"tır; evet, esas bilinmesi gerekeni bilmemek, yanlış bilgi sahibi olup, bilmediğini de bilmemek, hevâya, kuruntuya, zanna uymaktır. Esas bilinmesi gereken Hakk'ı hak olarak bilmemektir, câhiliyye.

Câhiliyye, belli bir döneme ait bir olgu değil; insan hayatında sürekli var olan dinamik ve yaşayan bir olgudur. Peygamberimiz'den önceki dönem câhiliyye devri olduğu gibi; günümüz modern câhiliyyesi de en büyük ve en ilkel câhiliyyedir.

Câhiliyyenin, kendine göre (Allah'a dayanmayan) inanç sistemi,³⁷⁶ yaşayış biçimi,³⁷⁷ ahlâk anlayışı³⁷⁸ ve devlet görüşü³⁷⁹ vardır.

İslâm'ın zıddı, câhiliyyedir. (Câhiliyye bir inanç ve yaşama biçimi olarak İslâm'ın dışındaki her türlü küfrün ortak adıdır. Küfür demektir.) İslâm'ın her parçasının karşısında mutlaka câhiliyye vardır.

Câhiliyye dönemi Arap Dini: Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (s.a.s.) İslâm'ı tebliğ edip Mekke fethiyle birlikte tüm Arabistan yarımadasında tevhid dini olan İslâm'ı hâkim kılmasından önceki dönemde, Arabistan'da hâkim olan dinsel yapı. Dinler tarihinde bir adı bulunmayan bu dinin temel karakteristikleri, Yüce bir Allah inancına sahip olmakla birlikte, O'na birçok konuda şirk koşulması, çeşitli gök cisimlerinin, tabiat nesnelerinin, melek ve cin gibi bazı metafizik varlıkların ve kabile reisleri, zenginler ve asiller gibi bazı kişilerin tanrılaştırılması ve bunlara dayalı bir paganizmin mevcut olmasıydı.

Cibt: Put, tâğût, habis ve alçak, kâhin, ruhsuz ma'bud. Allah'ın dışında kendisine kullukta bulunulan her şeye ve her kişiye isim olarak verilir. *"Kendilerine Kitap'tan nasip verilenleri görmedin mi? Putlara ve cibt'e ve tâğûta (putlara ve sahte tanrılara) iman ediyorlar, sonra da kâfirler için: 'Bunlar Allah'a iman edenlerden daha doğru yoldadır' diyorlar."*³⁸⁰ Cibt, Allah'ın otoritesine karşı çıkan ve insanları yönetme ve yönlendirme iddiâsını taşıyan her kişi ya da kurum için kullanılır. Tâğût kelimesiyle eşanlamlı gibidir. Cibt ve tâğût, Allah'tan başka ilâh olarak tanınan ruhlu ve ruhsuz ma'butların, putların tam isimleridir. Kur'an'da bu terim, şirki tevhidten -sırf düşmanlık ve kinleri yüzünden- üstün gösteren bazı Yahûdilerin bâtila ve puta inandıkları, inkâr edenlere müşriklerin Müslümanlardan daha doğru yolda olduklarını söyledikleri anlatılırken sözkonusu edilmektedir. Allah bu tip adamlara lânet etmiştir.³⁸¹

Cifr: Harflere verilen sayı kıymeti ile geleceğe veya geçen hâdiselere, ibârelerden tarih veya isme dair işaretler çıkarmaya denir. Ebced hesabının bir çeşididir. Harflere verilen ebced değerleri gibi, rakam ve remiz (sembol) ile ifade edilen, gelecek hakkındaki haber verdiğine inanılan bilgiye ad verilen cifr, hurûfîlik denilen sapık bir tarikat tarafından dini, tümüyle zâhirinden farklı

376 3/Âl-i İmrân, 154

377 48/Fetih, 26

378 33/Ahzâb, 33

379 /Mâide, 50

380 4/Nisâ, 51

381 bk. Tâğût

değerlendirmeye sebep olan anlayıştan etkilenerek ortaya çıkmıştır. Hurûfiliğin kaynağı da yahûdi kabalası, eski Yunanlardan kalma Pisagorculuk ve çeşitli câhiliyye tılsımlarıdır. Değişik sihirlerde, kayıp bulmada, gayba taş atmada ve muskalarda bol bol cifirden ve ebcedden yararlanılır.

Cin: Gözle görülmeyen canlı varlık; Cinler tarafından çarpılmaya, daha doğrusu böyle kabul edilen felç vb. sakatlıklara **cın çarpması**, veya şeytan çarpması denilir.

Cincilik: Yere ait ruhlardan, yani cinlerden yararlanılarak, daha doğrusu böyle bir iddia ile yapılan sihirdir. Bu tür büyülerle uğraşanlara da **cinci** denir.

Çan: Eski Mısır, Yunan ve Roma kültleri yanı sıra, uzakdoğudaki şintoizm gibi çeşitli din ve geleneklerde, tanrıları uyarmak, kötü güçleri kovmak, dinî âyin ve törenleri düzenlemek ve benzeri amaçlarla kullanılmıştır. Şintoizmde çan, mâbed girişinde çalınır. Hristiyanlıkta çanın Kartaca'da kullanılışıyla ilgili ilk bilgiler 6. yy'a âittir. Öten yandan Roma'da Papa Sabinianus'un 604 yılında çan kullanımını Batı kilisesine soktuğu belirtilir. Doğru kiliselerinde ise çan 9. yy'dan itibaren kullanılmaktadır.

Çaput: Türbelere bağlanan kumaş parçaları. Mezar taşı, türbe ve tekke penceresine veya o civardaki ağaçlara düğümler, çaputlar bağlamak eski Türk câhiliyyesinden devralınan hurâfe ve putperest özelliklerindendir. Türkler, müslüman olmadan önce sahip oldukları türbelere ve kutlu saydıkları ağaç ve çalılara paçavra bağlamak ve mezarlarda mum yakmak gibi câhiliyye âdetlerini, İslâm'ı kabul etmeleriyle birlikte yeni dinlerine katmışlar, hâlâ da bu hurâfe ve bâtil inanışları terkedememişlerdir.

Çarpmak: Bir ermişin veya yatırın gazâbına uğramak. Velîlere, ermişlere, yatırlara veya kutsal şeylere hakaret edilip bu gibi kişiler ve nesneler aşağılanınca ermişlerin ve yatırların mâneviyâtı ve rûhâniyeti onları cezalandırır.

Ayrıca, cin, peri, şeytan, ifrit, kara büyü, sihir ve benzeri güçlerin etkisinde kalarak bunlardan olumsuz etkilenme hali için çarpılma deyimi kullanılır. İslâm'da bâtil bir inanç olarak nitelenen çarpılma tasavvuruna dünyada mevcut birçok inanç sisteminde yer verilir. Şamanizm gibi bazı din ve gelenekler bunu, doğaüstü güçlerle trans halinin sağlanması açısından olumlu bir durum olarak görürken, diğer birçok gelenekte bu hoş karşılanmaz ve bundan korunma yolları aranır; çarpıldığına inanılan kişilere çeşitli mânevî tedâvi işlemleri uygulanır; cincilerden yardım alınır. Bütün

bunların putperestlikle ilişkisi sözkonusudur.

Çelenk; Cenâzeye Çelenk Götürmek: Cenâzeyi çelenklerle uğurlamak hristiyan âdetidir. Çelenk, aslında hristiyanların kut-sal kabul ettiği haç taşıma aracıdır. Haçı çıplak taşımamak için onu çiçeklerle süslemekte ve öylece mezara kadar götürmekte. Peki, bir müslüman, bu çelenk hurâfesiyle mezara ne götürmekte veya göndermektedir? Hristiyanın haçını mı, yoksa çiçek buketleri ara-sına sıkışmış, üzüntülerle harmanlanmış hurâfeleri mi? Yapmadığı duâları mı? Çelenk için, cenâze için çiçeği koparmak, onu zikirden/İbâdetten ve insanlara güzellikler veren özelliklerden mahrum et-mektir. Ayrıca israftır, bu paralarla fakirlere sadakalar verilse daha iyi olmaz mı?

Dinimiz, kabir üzerine yığılmış kurumaya mahkûm çelenk ve çalı değil; büyümeye ve yeşil kalmaya lâıyk fidanlar, çiçekler di-kilmesinden yanadır. Peygamberimiz bizzat buna örnek vermişler, iki kabrin üzerine hurma fidanı dikerek, *“bunlar yeşil kaldıkça, içeri-dekiler için rahmet vesilesi olmaları umulur”* buyurmuşlardır. O halde ne yapılması gerektiğine dikkat edilmelidir? Allah'ı râzı etmek, cenâzeye rahmet vesilesi olmak veya hristiyanları körü körüne taklit edip hurâfeyi çağdaşlık sanarak çeşitli zararları seçmek. Ka-rarı inançlar belirleyecektir.

İslâm hayat dinidir. Her şeyde canlılık ister. Bu sebeple de ha-yat sembolü olan yeşili, yeşilliği korur, geliştirilmesini teşvik eder. Rahmete, berekete, sıhhate ve çevre sağlığına yararlı ve yeşilliğin (her çeşit ot, bitki ve ağaçların) Allah'ı kendi halleriyle zikredip ibâdet ettiklerini kabul eder. Ne var ki, her güzel ve doğrunun düşmanı olan hurâfe ve bâtil inanışlar, kör taklitçilik, amacı bilin-meden başka milletlerden devşirilen, kapılardan gümrüksüz geçi-rilen câhiliyye âdetleri yeşilin ve yeşilliğin de düşmanıdır.

İslâm ile uzaktan yakından ilişkisi olmayan “hıdırellezde yeşil çiğnemek gerek” düşüncesi ve uygulaması, yılbaşı kutlamaları do-layısıyla çam kesmeler, vitrin süslemeler, bayramlarda mezarlara yeşil çalı götürmeler, kabirlere çiçek bırakmalar, büyük kentler-de salgın hale gelen cenâzeleri çelenklerle uğurlamalar gibi bir sürü uygulama, bize yabancı, zararlı ve başka milletlere benzeme girişimleri olarak sosyal ve dinî bünyeyi kemirip durmaktadırlar. Ölüm ve ölüm ötesi ile ilgili hurâfe ve bâtil inanışlar, gün geç-tikçe artmaktadır. Oysa çok dikkatli davranılması gerekli hayat olayı, ölüm ve sonrası ile ilgili muâmelelerdir. Ne ses, ne gürültü, ne bando, ne top arabası, hatta ne slogan... Sadece acele fakat telaşsız, üzgün fakat vakur, hayat kadar ölüme de râzı bir havada,

duâlarla ve sürekli ölümü düşünerek ölü için duâ makamında kılınacak cenâze namazı ve yapılacak mütevâzi bir merâsim, öle- ne karşı son görevin yerine getirilmesi için kâfidir. Ötesi bir yığın hurâfe ve gûnahtır, israf ve yorgunluktur, cenâzeyi de rahatsız, huzursuz etmektir.

Bir de kurban olarak horoz adamak veya kesmek var ki, horozdan kurban olsa olsa, böyle sahte tanrılara olur dedirtiyor insana. Yine, yatırıların yanlarına konulan tuz ve şekerlerden medet ummak, onları şifalı kabul edip almak veya dağıtmak, istismarcıların ekmeğine yağ süren hurâfelerdendir. Orların toprağını kutsal kabul edip beraberinde götürmek, kabirlerin etrafında tavaf etmek... Bütün bunlar şirk unsuru olan hurâfelerdir.

Çelîpâ: Haç, put, salîp. Edebiyatta, özellikle Divan edebiyatında sevgili için kullanılır. Sanat eseri sayılan putta güzellik olduğu varsayımından yola çıkılarak "put gibi güzel" demek istenir. Aslında bâtil müslûmana göre güzel olamaz, kişiyi Allah'tan uzaklaştıran ve şeytana, cehenneme yaklaştıran şeyin güzel olması sözkonusu olamaz. Bir müslûmana göre putun güzelliği kabul edilemez. Bununla birlikte "büt" ve "sanem" kelimeleri gibi, aynı anlama gelen "cibt" ve "çelîpâ" kelimeleri de sevgili için, çelîpâ kelimesi de özellikle sevgilinin saç için sözkonu edilir. Sevgililerin birer kâfir olduğu düşünülürse, saçlarının da çelîpâ (haç/put) olması uygun görülmüştür. "Tonanup ol büt-i Çîn atlas u dîbâlar ile / Deyr-i hüsnün bezemiş müşg-i çelîpâlar ile." ³⁸²

Çevre; Sosyal Çevre: İnsan, her türlü zihinsel ve duygusal yapıya sahip olarak gelişmeye hazır bir vaziyette dünyaya gelir. Bu gelişim sürecini devam ettirebilmek için toplum içerisinde yaşamak ve diğer insanlardan faydalanmak zorundadır. Bu yönüyle toplumsal bir varlık olarak değerlendirilen insan; inancını, bakış açısını, her türlü değer yargısını, kimlik ve kişiliğini içinde yaşadığı toplumdan alır. Fakat belirli bir noktaya gelindiğinde toplum, insanın benliğini, irâdesini, idrâkini kuşatır, âdetâ esir alır, hapseder. İnsanın, toplumun koyduğu normları aşabilmesi bir mesele haline gelir. Zira toplumlar kendi normlarını bireylere benimsetmek onların düşünce, inanç ve davranışlarını yönlendirmek ister. Bu, toplumun putlaşması demektir.

Toplum, binlerce yıllık birimini, tecrübelerini, örf ve âdetlerini, inançlarını, değer yargılarını bireylere aktardıktan sonra, bu sosyal değer ve normların eleştirilmesine tahammül edemez, kendine mensup bireylerden mutlak itaat bekler. Bu normlar karşısında

şüpheye düşülmesini bile istemez. Sosyal çevre, insanın her yönüyle gelişimine uygun bir ortam olmakla birlikte, belli bir aşamadan sonra yetersiz kalmakta, hatta fertlere alternatif tanımadığı zaman da zararlı olmaktadır. Hür düşünme ve araştırma imkânlarını ortadan kaldıran toplumsal çevre baskısı, hiçbir zaman hoş karşılanmamaktadır.

Kur'an kültürüne dayalı bir perspektiften baktığımızda, yapılarına göre iki tür toplumun varlığından söz edebiliriz. Biri normları ilâhî öğretiyeye dayalı toplumlar (İslâmî toplum/ümme), diğeri normları câhilî öğretiyeye dayalı toplumlar (câhiliyye). Câhiliyye toplumlarında insanı doğruluktan, iyilikten, güzelliğten uzaklaştırıcı bir baskı vardır. İşte böylesi toplumlarda toplumun yanlışlığına rağmen doğruyu görmek, toplumun kötülüğüne ve çirkinliğine rağmen iyiyi ve güzeli tercih etmek, söz konusu topluma ve toplumsal değerlere karşı çıkmayı, baskılara göğüs germeyi gerektirir. Ayrıca kişiliğini içinde bulunduğu toplumla özdeşleştirmiş kimseler için böyle bir durum geçerli değildir. Bunlar için, içinde yaşadıkları toplumu reddetmek kendi kişiliğini reddetmek gibi imkânsızdır. Bu tip insanlar ilâhî bir mesajla, hak sözle karşılaştıklarında kendilerine göre bir değerlendirme yapma yeteneklerini işlevsiz hale getirmişlerdir. Böyle bir durumda zihinlerinin ilk çağrıştırdığı şey, içinde yaşadıkları toplumun yaklaşımlarıdır. Doğru da olsa yanlış da olsa toplumun reddettiği her şey, toplumun bireylerince kabul edilemezdir; bu toplumun yazılı olmayan yasasıdır/nassıdır.

Hak bir sözle, ilâhî bir mesajla câhiliyye toplumunun karşısına çıkanlar şu tür sorulara muhâtap olurlar: "Bu kadar insan bilmiyor da sen mi biliyorsun? Bunca insan yanlış yolda da, sen mi doğru yoldasın, yani bu kadar insan aldatıldığının farkında değil de, bunu bir sen mi farkettin? Daha senin yaşı kaç? Biz bu yaşa kadar atalarımızdan buna benzer bir şey duymadık, böyle bir şey görmedik..."

Evet, bu kimselerin anlayışına göre iyi ve doğru, çoğunluğun kabul ettikleridir. Peki nedir çoğunluğun özellikleri? Kur'ân-ı Kerim, çoğunluğun "yoldan çıkmış, fık ehli"³⁸³, "vahiy bilgisine karşı ilgisiz"³⁸⁴; "Allah'ın verdiği sayısız nimetlere nankörlük eden"³⁸⁵ ve "kâfir"³⁸⁶ kimseler olduğunu belirtir. "*Muhakkak ki Biz, bu Kur'an'da insanlara her türlü misali, çeşitli şekillerde anlattık. Yine*

383 5/Mâide, 59; 7/A'râf, 102; 9/Tevbe, 8

384 7/A'râf, 187; 12/Yûsuf, 21; 30/Rûm, 6; 34/Sebe', 28

385 2/Bakara, 243; 7/A'râf, 17; 12/Yûsuf, 38; 40/Mü'min, 61

386 12/Yûsuf, 103; 13/Ra'd, 1; 17/İsrâ, 89

de insanların çoğu küfürden/inkârcılıktan başkasını kabullenmediler.”³⁸⁷; “Andolsun ki eski milletlerin çoğu dalâlete düştü.”³⁸⁸; “Sen iman etmelerine düşkün olsan bile yine de insanların çoğu iman edecek değillerdir.”³⁸⁹; “Elif Lâmi Mîmi Râ, Bunlar Kitab’ın âyetleridir. Sana Rabbinden indirilen haktır, fakat insanların çoğu iman etmezler.”³⁹⁰

Kur’an ölçülerine göre itikadî ve ahlâkî açıdan olumsuz kimlik taşıyan, normları câhiliyye esaslarına göre belirlenmiş toplumlar, çoğunluğun câhil, gâfil ve kâfir olması sebebiyle insanları Hak yoldan saptırabilecek bir etkinliğe sahiptir. Yüce Allah konu üzerinde mü’minlerin dikkatini çekecek uyarılarda bulunur: “Yeryüzünde bulunanların çoğuna uyacak olursan; seni Allah’ın yolundan saptırırlar. Onlar zandan başka bir şeye tâbi olmaz, yalandan başka söz de söylemezler.”³⁹¹ Bu âyet, aynı zamanda, hakkın tek, bâtılın ise birden fazla olduğuna, yerküre üzerinde yaşayanların çoğunluğunun da kâfirler topluluğuna mensup olduğuna işaret eder. İnsanın bâtil inançlara mensup toplumla etkileşiminden genellikle bâtil inançlar doğar. Her insanda çoğunluğa ayak uydurma, çoğunluğun beğenisini kazanma eğilimi, çoğunluk tarafından dışlanma korkusu vardır. İnsanın içerisinde yaşadığı toplum inanç açısından Tevhid üzere ise, toplumun yapacağı etkileme olumlu olur. Fakat toplum dalâlet ehli insanlardan oluşuyorsa etkileşim de bu doğrultuda olacağından, dalâlet ehli toplum, inkâr motivi işlevini görür. Bu durumda İslâm, çoğunluğun değer yargılarına değil, Kur’an öğretilerine itibar etmeyi öngörür.

Bireyin kimlik ve kişiliğinin oluşmasında çoğunluğun, yani sosyal çevrenin rolü inkâr edilemez. Sosyal çevre, doğrudan doğruya olmasa bile dolaylı olarak etkide bulunur. İslâmî açıdan bozuk bir çevre, öncelikle ruhu bozar. Ve bozulan ruhî ortamda, kutsal duyguların, yüce düşüncelerin gelişimi zayıflar, âdi düşünceler güçlenir, bayağı duygular revaç bulur. Böyle bir ortamda kişinin inkâra düşmesi kolaylaşır. Hatta olumsuz sosyal çevre, bireyin inkârcılığının bir motivi olur.

Çoktanrıcılık (Politeizm): Çok sayıda tanrıya tapma. Bir’den çok tanrıya tapan çoktanrıcılığın tanrıları, genellikle kişileştirilmiş doğa güçleri, atalar, şef ya da kahraman gibi saygı duyulan ölümler, kutsal sayılan bitkiler ve hayvanlarıdır. Günümüzden üç bin yıl önce insanların otuz beş bin tanrıya taptıkları saptanmıştır. Sümer

387 17/İsrâ, 89

388 37/Sâffât, 71

389 2/Yûsuf, 103

390 13/Ra’d, 1

391 6/En’âm, 116

mitolojisinden Yunan ve Roma mitolojilerine kadar bütün mitolojiler bu tanrıların serüvenlerini anlatırlar. Çoktanrıcılık, felsefe açısından doğatanrıcılık (panteizm) temeline dayanır. Kamutanrıcılık adıyla da anılan bu felsefî anlayışa göre tanrı, evrenin yaratıcısı değil; bizzat kendisidir. Bu anlayış, Müslümanlar arasında yaygınlaşan tasavvufta vahdet-i vücud (varlığın birliği) deymiyle dile getirilmiştir. Çoktanrıcılığın tanrıları, insan niteliklidir, insanlardan tek ayrılığı ölümsüz oluşlarıdır. (bk. Politeizm)

Daktyl'ler ve Daktilo: İda dağının demirci cinleri. Tanrı Kybele'nin yoldaşları ve râhipleri sayılan bu cinler silâh yapımcılarıdır. Halkın ilk demircilere duyduğu hayranlıktan ve onları tanrılaştırmasından doğmuşlardır. Demir döverken çıkardıkları uyumlu seslerden ötürü de müzikte ritmin bulucuları sayılmışlardır. Yunanca daktylos sözcüğü, parmak (el işçileri) anlamını dile getirir. Bunlara, parmak cinleri anlamında daktylos denir. Beş tane olan bu cinler, usta el işçisi olduklarından bu adı almışlardır. Bu cinler, tanrıça Rhea'nın Zeus'ü doğurmak için ıknırken yere dayadığı sağ elinin parmak izlerinden doğmuştur.

Darwinizm: Darwin'cilik. Darwin tarafından geliştirilen, bütün canlı varlıkların bir organizmadan evrim neticesi meydana geldiği görüşü, evrimcilik. Evrimcilik veya Darvincilik denen bu görüşü benimsemek, Allah'ı, Allah'ın yaratıcılığını inkâr demektir.

Dehriyye (Dehrilik): Devre âit, zamana dâir demektir. Âlemin ezeli ve ebediliğini iddiâ edip âhirete inanmayan inkârcı ve imansız bir fırka. Dehriye fırkası, her şeyin dehr, yani zaman tarafından tâyin edildiğini iddiâ erenem Allah'ın varlığını ve yaratıcılığını inkâr edenler ve bunların fırkası. Bugünün dünyasındaki ateizm ve materyalizm, dehriyenin mirası üzerine oturmuş, onların temelsiz görüşlerini savunmuşlardır. Dehrilik, 10. yy'da Müslümanların yaşadığı ülkede ortaya çıkmış, bu görüşü savunanlar, zaman (dehr) ve maddenin yaratılmadığını, ezeli ve ebedi olduğunu iddiâ etmişlerdir. Kur'an'da geçen bir ifâdeden, Kur'an'ın nâzil olduğu dönemde de âhireti inkâr eden ve yalnızca içinde bulunduğumuz zamanın varlığını kabul eden bir grubun bulunduğu anlaşılmaktadır. Dehriyye, yalnız duyularla algılanabilen maddî dünyanın varlığını kabul eder, duyular üstü bir âlemin varlığı fikrini reddeder. Ayrıca, aklî bilgilerin kaynağının duyular olduğunu savunur. *"Dediler ki: 'Hayat ancak bu dünyada yaşadığımızdır. Ölüyoruz ve yaşarız. Bizi ancak zaman helâk eder. Bu hususta onların hiçbir bilgisi de yoktur. Onlar sadece zanna göre hüküm veriyorlar."*³⁹² Dirilmeyi ve

âhiret hayatını inkâr eden dehrîler (materyalistler), ölümü "dehr" denen sürekli zamana veya tabiata bağlayarak, onun dışında ve üstündeki hakiki müessiri, Allah'ı tanımadıklarını ifâde ederler. Bunlara göre ölümü, gece ve gündüz, yani zaman hazırlar. Ruhları alan bir ölüm meleği yoktur. Bütün olaylar zamana dayandırılır. Ama onlar bu inancı beslerken zandan, ispatlanmamış teorilerden, varsayımdan başka hiçbir delile sahip değillerdir.

Demirhan: Eski Türklerde dağ başı-tanrı. Özellikle Yakut Türklerince inanılmıştır. Bazı metinlerde Yer-Su'lardan kutsal bir ruh sayıldığı yazılıdır.

Demokrasi: Batının laiklik, özgürlük vb. hemen tüm kavramları gibi demokrasi kavramı da kaypaktır. Sınırı, tanımı çok belirgin değildir. İsteyen istediği yere çekebilir. Yöneticiler ve etkin güçler, içini istedikleri gibi doldurabilir. "Halkın kendi kendini yönetmesi" belki tek ortak tanım. Onun da nasıl olacağı ve müslümanlıkla nasıl bağdaşacağı konusunda ortak görüş yoktur.

"Ver oyunu, gör oyunu!" "Kim daha oy alıyor/oyalıyor?" "Oy, oy!" diye halktan rey dilenenler, iş başına geçtiklerinde halkı "of, of!" diye ineltirler. Buna rağmen oyun devam eder. Demokrasi sâyesinde insan, ısırıldığı delikten bir değil; on kez ısırılır. Tahterevallidir demokrasi; partilerin biri iner, biri çıkar. Ama bu tahterevallinin üzerine binilip oturulan yerinde gıcırdayan tahta kalas değil; inleyen halk vardır. Hangi doktrin, rejimde hâkimse, onun koyduğu kurallar işlemekte, hâkim gücün çarkının işlemesi için halkın desteğine ihtiyaç duyulduğundan, senaryosu önceden yazılmış oyunda, halka sadece figüran roller verilmektedir. Halkın seçmek mecbûriyetinde olduğu düzenin memurları, isteseler bile hâkim gücün/derin devletin sistemini değiştirme hakkına sahip olmadıklarından, halkı temsilen seçilenlere düşen iş, mevcut sistemin çarkının başında durmaktan öteye gitmez. Bu olayda halka düşen ise, düzenin bazı yerlerine idareciler tâyin ederek onların suçuna ortak olmaktır.

Demokrasi bir yönetim biçimidir; yönetimleri belirleme biçimi değil! Kendisi bir düzendir; başka düzenlere kapı değil! Davul tutanları seçme işidir; tokmakları değil! Egemen güçler tarafından kuralları belirlenmiş oyundur; oyun kurallarını belirleme işi değil! Demokrasi, kitabına uydurma rejimidir; Kitab'a uyma değil! Demokrasi ile disiplini esas alan rejimler arasındaki fark, önemsizdir: Totaliter rejimlerde kral veya general; "Ben böyle istiyorum!" der; Demokrasi ise, "sen böyle istiyorsun!" der.

Güçlünün hâkim olduğu rejimin adıdır demokrasi. Çağdaş bir masaldan ibarettir. Her ne kadar tersi iddia ediliyor olsa bile seçenlerin ve hatta seçilenlerin değil; seçtirenlerin ve derindekilerin irâdesi önemlidir. Demokrasi, bir Truva atıdır. Halka, oy verme hürriyeti bile vermeyen çağdaş dayatma rejimidir. %51 delinin % 49 akıllıya gâlip getirilmesinin adıdır. Müslümanla kâfirin, mücâhidle İslâm düşmanının, âlimle câhilin, aydınla avamın eşit olduğu adâletsiz rejimin adıdır demokrasi. Demokrasi açısından, oy veren insanlar, eşit olmasına eşittir, ama bazıları daha çok eşittir. Elli bir pirenin kırk dokuz file gâlip getirilmesidir demokrasi. Kazanan ve kaybedenin maçtan önce belli olduğu şikeli bir karşılaşmadır. Hakka rağmen halk idaresi olmasının yanında; aslında halka rağmen egemen çevrelerin halkın inancına ters dayatmalar rejimidir. Teorisiyle pratiği birbirine bu denli ters bir anlayış, başka hiçbir ideolojide bu kadar sırtmaz.

Demokrasi, bilindiği gibi batı kültürünün ürünü olan bir sistemdir. Batı medeniyetinin en önemli özelliği, insanın kendini ilâhlaştırmak, tanrıya başkaldırı, nefse, hevâya ve şeytana tâbi olmaktır. Demokrasi anlayışında da bu özelliği görürüz: Yüce Allah'ın nizamını kabul etmeyip, yönetimde insanların hüküm koymasını ve Allah'ın indirdiğini bırakıp kendi hükümleriyle kendilerini yönetmek istemeleridir. Bunu demokratların ifadeleriyle (daha doğrusu, hal dilleriyle) söyleyecek olursak: "Sen kim oluyorsun ey tanrı! Biz kendi hayatımızı kendimiz düzenleyebiliriz. Kendimiz düzenlemek için yöntemler buluyor ve uyguluyoruz" demekteler; dilleriyle veya tavırlarıyla. -Basite indirgeyecek olursak- demokratik söylemin içeriği ve anlamı işte budur. Haliyle, başka bir bâtil gâye için, insanı/halkı putlaştırma amacıyla bâtil tanrılara başkaldırılınca, hak ilâh olan Allah Teâlâ'ya da başkaldırılmış oluyor. "*Hevâsını ilâh edinen kimseyi gördün mü? Onun koruyucusu (bekçisi, vekili) sen mi olacaksın?*"³⁹³ İster "hümanizm" adıyla, ister "demokrasi" ideolojisiyle, Batının anlayışı, insanı Tanrı yerine koymaktır; insanı, yani kendi hevâsını tanrılaştırmak. Batıda düşünce, inanış, ideoloji ve sistemlerin hepsi hakkında bu yargı geçerlidir; bu hüküm, ortak bir değerlendirmedir.

Batı uygarlığının karşısında İslâmî dâvet vardır. İslâmî mesaj, Allah'a başkaldırı yerine ibâdeti öngörür. Fakat birilerine de başkaldırmayı emreder. Bu da nefsi, hevâyı ve şeytanı kapsamına alan "tâğut"a başkaldırmaktır. "*De ki: Şüphesiz ki bu, benim dosdoğru yolumdur. O halde ona uyun. Diğer yollara uymayın. Sonra o yollar sizleri O'nun yolundan ayırıp darmadağın eder. İşte sakınasınız diye size bunları*

emretti.” ³⁹⁴ Âyet-i kerime, gerçekten müslümanın hayatını, herhangi bir gedik bırakmaksızın tamamıyla Allah’a tahsis etmiştir. İşte Allah’a teslimiyet bu demektir. Ölüm ile noktalanıncaya kadar, hayatımızın tümünü, inanç ve kanaatlerimizden başlayarak tüm eylemlerimizi Allah için, Allah’a teslimiyet sûretiyle ortaya koya- cağız. İslâm budur; böyle bir teslimiyettir.

Bütün siyasî sistemlerin, ideolojilerin olduğu gibi, demokra- sinin de can alıcı noktası; hâkimiyet/egemenlik meselesidir. Yu- karıda da belirtildiği gibi, hâkimiyet, daha ilerisi düşünilemeyen, siyasal bir güç ve etkinliği ifade eder. Yani siyasal güç ve etkinliğin, iktidar ve muktedir oluşun en ileri derecesini ifade eder. Bu en üstün kabul edilen otorite, kanunları yapar. Yöneticiler ona göre belirlenir. Yönetimin nasıl olacağını ve bu esasların ayrıntılarını o belirler. Hâkimiyet anlayışı itibarıyla İslâm bir tarafta, diğer bütün sistemler bir taraftadır. İslâm, hâkimiyeti mutlak olarak sadece Allah’ta kabul eder; Allah’ın hakkı olarak bilir. Bunun dışındaki diğer bütün sistemler, hâkimiyeti kimde görüyorlarsa ona göre isim alırlar.

Demokrasi, hâkimiyetin halkın elinde olmasının adıdır. Krallık, hâkimiyetin kralın elinde olmasıdır. Teokrasi, hâkimiyetin Allah adına konuştuğunu iddia eden din adamı sınıfının ya da kendini tanrı yerine koyanların elinde olmasıdır. Buna benzer diğer bü- tün sistemler de böyledir. Yani siyasî sistemler, hâkimiyeti elinde bulunduranlara göre tanımlanır ve ona göre isimlerini alırlar. Yal- nız İslâm, hâkimiyeti Allah’ta görür, hâkimiyeti Allah’ın bir hakkı olarak kabul eder. Bunun dışındaki diğer bütün beşerî sistemlerin (dinlerin) özelliği ise, hâkimiyeti Allah’ta görmeyip insanda gör- meleridir. Hâkimiyeti insanda görmek gibi ortak bir paydaya sa- hip olduktan sonra, bu insanların “kim veya kimler?” sorusuna verdikleri farklı cevaplara göre isim alsalar da, müslümana göre bütün bunlar tâğütü ideoloji ve şeytanî düzenlerdir.

Hâkimiyet noktasında demokraside yetki; halkın veya milletin- dir; Yani, toplumun geneli, egemenliğe sahip kabul edilir. Hangi inanca sahip olurlarsa olsunlar, fertler birbirlerine eşit olduklarına göre de, her bir şahıs, o hâkimiyetin bir birimine, bir parçasına sahiptir. Yani 70 milyonluk bir ülkede hâkimiyet, 70 milyon eşit parçaya bölünmüş demektir. Bunun Kur’ânî ifadesi 70 milyon ilâh kabul ediliyor, demektir. Herkes hâkimiyetin eşit bir parçasına sa- hip olduğundan, zamanı gelince hâkimiyet parçalarının sahipte- ri oylarını bir tarafta toplar ve ittifakın mümkün olmadığı halde,

çoğunluğu teşkil eden parçaların toplamı doğrultusunda icraatlar yapılır, kararlar alınır. Bu noktada hâkimiyetin kullanılması gündeme gelir. Demokrasi, çok tanrıcı Grek kültürüne dayalı, ondan kaynaklanan bir sistemdir. Yani, irticânın esasıdır. Şu irticâyâ karşı dayatılmak istenen demokrasi, asıl irticânın kendisidir; asıl mürtecî de demokratlar. Çünkü onlar, kökü, tarihi itibarıyla eski Yunan'a kadar uzanan bir mürtecilik yapıyorlar. Ondandır eski bir kökü var; şeytana kadar uzanan bir başkaldırıya kadar devam edip uzanıyor, kökleri oraya kadar varıyor, Allah'a başkaldırı ve şeytana itaat olan bir siyasî sisteme tâbi oluyorlar demokrat mürtecîler.

Batılilar açısından demokrasi, en az zararlı (ehven-i şer) olabilir. Onlar Hakk'a, yani mutlak doğruya, nassa inanmazlar çünkü. İslâm diye bir din, devlet ve dünya görüşü olmasaydı, Peygamberlerin ve iman edenlerin, uğruna her fedâkârlıklara katlandıkları ilâhî hükümler söz konusu olmasaydı, "demokrasi mi, başka rejim mi?" tartışılabilir, Hakkın emrettiği "hayr" olmayınca "şerrin en ehveni" tercih edilebilirdi. Ama, müslümanın teslim olduğu Rab ve Kitap her şerri yasaklar ve sadece hayrı emreder. Hak, apaçık ortadadır. Bâtıl rengine bürün(e)mez. Bâtıl görünümünde hak veya hak görünümündeki bâtıl, olsa olsa "ehven-i şer"dir. Ehven-i şerri tercih etmek de şerre râzı olmak demektir. Müslüman hakka tâlip olmak zorundadır.

Deniz Han: Eski Türklerde Doğa Tanrısı olduğuna inanılan Oğuz Han'ın en küçük oğlu.

Destur: İzin, ruhsat, müsâade. Tasavvufta; Bazı tarikatlarda, özellikle Mevlevîlikte ve Bektâşîlikte şeyhlerden ve tarikat büyüklerinden müsâade almak için kullanılan bir deyim. Cesâret isteyen zor bir işe girilirken evliyânın rûhâniyetinden faydalanmak ve onlardan güç almak için "destûr!" denir. Ekseriya; "Destûr yâ pir!", "destûr yâ üstâz!", "destûr yâ Ali!" denir.

Determinizm: Bütün insan aktiviteleri de dâhil tüm evrenin katı bir sebep-sonuç ilişkisi düzenine bağlı olduğunu savunan ve özgür irâdeye açık bir kapı bırakmayan felsefî sisteme verilen addır. Özellikle J. S. Mill tarafından popülize edilmiştir. Bu felsefî görüşte, sebepler putlaştırılır; esas sebebin Allah olduğu değerdendirilmez.

Dev: Çok iri, güçlü ve genellikle korkunç görünümlü olduğuna inanılan mitolojik varlık. Kötü varlıklar olarak görülen devlerin, cinlerle irtibatlı oldukları kabul edilir. Eski Yunan mitolojisine göre Uranüs ve Gaea'nın oğulları olan devler, tanrı Uranüs'ün kanı yeryüzüne düştüğünde bu kandan doğarlar. Onların, Olympus

Dağında tanrılarla savaştıkları ve birçoğunun Heracles ve Dionysus tarafından öldürüldüğü anlatılır. Devler, hemen bütün mitolojilerde tanrılara karşıdır ve kötülük kampında yer alırlar. Dili-mizdeki dev kelimesi, İranlıların Zerdüşt dininde kötülü ruhlarını adlandıran “dêv” (Darvand da denir) sözcüğünden gelmektedir. Zerdüşt dini şu duâyla başlar: “Deva'lara (devlere) tapmaktan vazgeçiyor, Zerdüşt'ün izinde olduğumu, Ahura Mazda'ya taptığımı ve Deva'ların (devlerin) düşmanı olduğumu bildiriyorum. İhtimal ki, putperest câhiliyye insanları, Hak dindeki şeytan anlayışını çarpıtarak dev anlayışına dönüştürmüştür. Çok eski Hint inançlarına göre de dünya bir dev'in vücudunun parçalanmasıyla oluşmuştur; başından gök, gövdesinden hava, ayaklarından da dünya meydana gelmiştir. Alnından ay, soluğundan rüzgârlar, gözlerinden güneş ve ağzından tanrı İndra'yla Varuna doğmuş, Hintlilerin dört ana kasti, devin öbür parçalarından oluşmuştur. Mezopotamya mitolojisi de evrenin yaratılışını aşağı-yukarı böylesine bir tasarımla tasvir etmektedir. İskandinav mitolojisindeki tasarım da hemen hemen bunun aynıdır; evrenin oluşması dev Ymir'in parçalarıyla gerçekleşir. Vücudundan karalar, kemiklerinden dağlar, kanından denizler, saçlarından ormanlar, beyninden bulutlar ve çürüyen etlerinden oluşan kurtlardan da cüceler meydana gelir. Almanların ünlü Thor öyküsünde mağaralar devlerin eldivenleri, fırtınalar devlerin horultularıdır. Câhilî Türk inançlarında devler, “bir dudağı yerde, bir dudağı gökte” kocaman varlıklar olarak tasarlanmıştır. Birbirleriyle evlenebilen erkekleri ve dişileri vardır. Dişilerine dev anası denir. Kaf dağının ardında otururlar. Yunan inançlarının en ünlü devleri Titan'lardır. Bunlar, ilk tanrılar olarak tasarlanmışlardır.

Diana: Roma'nın verimlilik, doğum ve yaban tanrıçası. Diana'nın kutsal günü 13 Ağustos'tu.

Dicle: Yunanca Kaplan-nehir. Yunan mitolojisine göre Medes, su perisi annesinin babası kaplanla (Tigris) birleştiği nehre bu adı koymuş.

Dogma: Hristiyanlıkta kilise tarafından belirlenen ve inanların kabul etmek zorunda oldukları öğretiler. Örneğin, teslis inancı ve Hz. İsa'da insanî ve ilâhî tabiatın varlığı konuları birer dogma olarak kabul edilir. Katolik Kilisesinde dogma dinsel bir hakikattir ve tanrı tarafından vahyedilmiştir. Dogmanın kökeni, ya kutsal kitaba ya da sözlü rivâyetlere dayanır. Buna “inanç hakikati” de denilir. Dogmalar, konsillerce veya papalıkça belirlenir. Dogmanın bağlayıcılığı Protestan Kilisesince gözden geçirilmiştir. Diyalektik ilâhiyat akımı dogma ve kilise öğretisine yeni bir pozitif

değerlendirme getirmiştir.

Dogma, ayrıca, özellikle Hristiyanlığı kapsayacak biçimde, ama genel olarak bütün dinlerin değiştirilemeyecek temel esasları için de daha çok Batılılar tarafından kullanılır. Dinlerde vahiy, ilham ve benzeri yollarla ya da kurumlar, konsiller, dinî lider ve önderler gibi şahıslar vâsıtasıyla belirlenen dinsel gerçek ve öğretiler için de kullanılır.

Dörtler: Ricâl-i ilâhiye adı da verilen dört ermiş, evtâd-ı erbaadan başka olup onlara imdad ederler. Halleri rûhânî, kalpleri semâvî olduğundan yeryüzünde meçhul, ama semâda tanınırlar. İbn Arabî bunları Endülü's'te ve Suriye'de gördüğünü söyler.

Dürzilik: Suriye, Lübnan ve Filistin'de taraftarları bulunan ve gulât-ı şîa'ya mensup olan bir mezhep. İsmâiliye mezhebi kökenli Fâtımî hânedanından halife el-Hakîm İbn Emrillâh (996-1021) ve veziri Hamza İbn Ali'nin kurduğu dinsel akım. Dürzî ismi, ed-Darâzî'ye (ö. 1020) atfedilir. Dürzilikte Mısırlı halife el-Hakîm'e ulûhiyet atfedilir. Onun bedenleşmiş tanrı olduğuna, gerçekte ölmediğine, fakat bir müddet için gizlendiğine inanılır. Dürzîler el-Hakîm'in geri gelişini beklerler; Hazma İbn Ali'nin ise tanrının yarattığı ilk yüce varlık olduğunu düşünürler. Ayrıca Dürzîler, âhireti, cenneti ve cehennemi reddederler ve kutsal yazılarını gizlerler. Tapınaklarına Halavat adını verirler.

Ekanim-i selâse: Arapça olan bu deyim, üç uknum, üç esas anlamına gelir. Tanrıyı hem üç, hem bir sayan teslis anlayışı. Tahrif edilmiş Pavlus hristiyanlığının temel ilkesi olan bu inanç, tanrı kavramını baba, oğul ve kutsal ruh olarak bir üçlükte teklik anlayışı olarak kabul ederler. Bu anlayışa Fransızca **trinite**, Arapça **teslis** adı verilir. **Üçleme** anlamına gelen bu deyim, hristiyanlığın temel inancı olan baba, oğul ve ruhu'l kudûsten meydana gelir. Bu anlayışa göre, İslâm'a ve Hz. İsa'nın tebliğ ettiğine ve hatta bugünkü Kitab-ı Mukaddes'in nice ifadesine göre tek olan Allah'la birlikte, tahrif edilen hristiyanlıkta kutsal ruh ve oğul diye anılan Hz. İsa'nın da tanrı olduğu ileri sürülür.

Efendi: Sözü geçen, buyruğu yürüyen, itiraz edilmeksizin kendisine uyulan kimse. Tasavvufta; şeyh, pir. Doğu geleneğinde padişah efendi, tebaa onun kullarıdır. Hükümdar, emri altındakilere: "kullarım", onlar da sultanlarına "efendimiz (mevlânâ, seyyidenâ)" diye hitap ederler. Aslında efendi (seyyid, mevlâ) köle sahibi demektir. Buradan kalkan dervişler, şeyhlerine "efendi", "efendimiz", "efendi hazretleri" gibi ünvanlar verir, kendilerini de onun kulları yerine korlar. Şeyh ise müritlerinden; "bendelerim",

“kullarım” diye söz eder. Şeyhe şah ve sultan da denir. “Efendi ne isterse etmek gerek / Kuluz biz düşer mi sual eylemek.”³⁹⁵

Efes (Ephesos): Efes kenti. Kalıntıları İzmir’in Selçuk ilçesi-nin çok yakınında bulunan eskiçağ kentlerinin en ünlülerinden. Efes’in de içinde bulunduğu bölgeye eskiden İyonya denirdi, İyonya’nın on iki kentinden biri olan Efes, MÖ 10. yy’da kuruldu. Mitolojiye göre şehrin Amazonlar denilen savaşçı kadınlar tara-fından kurulduğuna inanılır.

Efrâd: Ferdler, eşsiz şahsiyetler. Tasavvufta; kutbun gözetimi dışında kalan gayb erenler. Bunların belli bir sayıları yoktur. 2, 3, 6 ve 10 olabilir.

Efsâne (Mit, Mitos, Ustûre -ç. Esâtîr-): Gerçek olmayan ya da gerçek bir bilgiye dayanmayan uydurma hikâyeler, mitolojik bilgiler. Birçok inanç sisteminde efsâneler önemli bir yer tutar. Efsânelerin temel konusu tanrı ya da tanrısal varlıklar, âlemin ve insanın menşei ve tanrı-âlem, tanrı-insan ya da insan-âlem ilişkilidir. Ayrıca insanın aşkınlığa yönelik istek ve tutkularıyla gelecek-le ilgili tasavvurları da efsânenin konusunu oluşturur.³⁹⁶

Ege (Aigeus): Yunan mitolojisine göre Ege Denizi, Theseus’un babası ve Atina’nın mitolojik kralı Aigeus³⁹⁷ kendini sularına attığı için onun adıyla anılmıştır. Yunancada Ege Denizine Aigae Denizi denir. Yunan mitolojisine göre, Aigeus’un oğlu Theseus, Girit sefe-rine giderken kara yelkenler açmış ve babasına başarıyla döner-se gelirken ak yelkenler açacağını söylemişti. Ne var ki, başarısı-nın sevinciyle bunu unutmuştu. Aigeus, kara yelkenleri görünce üzüntüsünden kaldırıp kendini denize atmış, bu denize bu yüz-den Aigae³⁹⁸ Denizi adı verilmiş.

Ekstazi: Doğaüstü bir duruma, aşkın bir ruh haline ulaşmak; kendinden geçmek; kişinin duygularını bırakması. Bilinci ortadan kaldıran dinsel kendinden geçme durumu. İnsanın ilâhî bir du-ruma yükseldiğini dile getiren bu deyim, hristiyanlığa ve tasav-vuf yoluyla müslümanlara da geçmiştir. Tasavvufta buna vecd ve cezbe denir. Ekstazi; klasik Yunancada ekstazi kişinin kızgınlığını, deliliğini ya da akıl hastalığını ifade ederdi. Sonraları ise kişinin trans halinde olmasıyla ilişkili olarak kullanılmaya başlandı. Dinî geleneklerde genellikle mistikler ve diğer bazı kişilerin (râhipler, büyücüler, kâhinler ve medyumlar gibi) ilham almak, metafizik

395 İzzet Molla

396 Bak. Mitoloji

397 Ege

398 Ege

duyum veya bilgilere ulaşmak ve benzeri nedenlerle bu hali yaşadıkları söylenir. Genel kabule göre; ekstazinin temel karakteristiği, ruha ilâhî gücün inmesiyle duyu organlarının devre dışı kalmasıdır. Bu hal yaşanırken vücut kımıldayamaz, göremez, işitemez; bütün aktivitesini geçici olarak yitirir. Patolojik şuursuzluk durumundan farklı olarak ekstazi halini yaşayan şahıs, sonradan bu esnâda nelerin cereyan ettiğini hatırlar.

El: Fenike'lilere ve Kenanlılara göre büyük gök tanrı. Semit topluluklarının baş tanrısıdır. Bu tanrıya özellikle Semit ırkından bir topluluk olan Fenikeliler yüceltmişler, erkeklerine Baal ve dişilerine Baalât denen bütün ikinci derece tanrıların baştanrı-gök El tarafından yaratıldığına inanmışlardır. O, boğa olarak nitelenmiştir. İsrail inançlarına göre, baştanrının Aşherat adında bir yardımcıyla Anat ve Elat adında iki kızı varmış. İslâmiyetten önce putperest Araplar da tanrı El'e tapmışlar ve onun Ellat, Menât ve Uzzâ adlarında üç kızı olduğuna inanmışlardır. Eski Suriye inançlarında El'in kızlarından biri olan Ellat, üretim tanrısı Dusares'in karısıdır. Bu inançlarda El güneşi, ay ışığını, mevsiminde yağmuru veren iyi gök tanrısı, Belsamin (Baal) ise, fırtınayı, kasırgayı, yıldırımı veren kötü gök tanrısıdır. Mûsâ'dan (a.s.) sonra yahûdiler, Yahve'ye El'in çoğulu olan Elohim adını vermişlerdir. El ve Elohim isimleri Kitab-ı Mukaddes'te de geçer. Tevrat'ta Yahve teriminin dışında tanrı için kullanılan diğer isimlerin başında El³⁹⁹ ve El'in çeşitli kombinasyonları olan El Şeddaî, El Bethel, El Elyon, El Olam ve El Roi gelir. Bazı araştırmacılar Arapçadaki el-ilâh teriminin de El ile aynı kökten geldiğini düşünürler.

Elf: Eski İskandinav dininde muhtemelen ruh anlamına kullanılan bir terim. Edda'da⁴⁰⁰ Elfler, tanrılar ve cücelerle birlikte zikredilir. Işık elfleri ve karanlık elfleri diye iki çeşittir.

Elohim ve Elohist: İbrânîce "tanrılar" anlamına gelen bu terim, Eski Ahit'in Elohist metinlerinde İsrail'in tanrısı (Yahve) için bir isim olarak kullanılır. Bugünkü Eski Ahit'te (Tevrat'ta) iki ayrı kitabın birleştirilmesi gibi anlaşılan iki ayrı anlatım tarzı vardır. Yüce Tanrıdan Elohim ismiyle bahseden metinlerin mutemmel yazarı için Elohist ismi kullanılır. Bir Tanrıdan Yahve diye bahsedilen metin vardır. Elohist metinlerin daha sonraki dönemlere âit olduğu düşünülür. Yahvist metinler tarihsel açıdan daha eskidir.

Elektra: Yunan mitolojisine göre Okyanus'un kızı.

399 Tekvin, 35/1; 49/25

400 Eski İskandinav diniyle ilgili bilgilerin temel kaynağı konumundaki metinler

Ellât: İsmi basitçe “tanrıça” anlamına gelen ve kültü bütün Kuzey Arabistan’da, Palmira, Nebat ve Suriye bölgelerinde yaygın olan Ellât, Nebâtîlerce “mutluluk hanımefendisi” olarak adlandırıldı. Zaman zaman Athena, Afrodit, Atargatis ve İştar-Venüs’le de özdeşleştirilen Ellât’a, câhiliyye döneminde Hicaz yöresinde Lât adı altında tapılmaktaydı.⁴⁰¹

Ene’l-Hak: “Ben Hakk’ım, tanrıyım” anlamında Hallâc-ı Mansur’un (ö. 922) mistik panteizmi doğrultusunda söylediği meşhur sözü. Hallac’ın bu sözle, Cenâb-ı Hakk’ın kendisinde tecellî eteği veya kendisinin Cenâb-ı Hakk’ta ve O’nun sıfatlarında fânî olduğunu kastettiği te’vil ve yorumlarıyla bütün tasavvufçular bu sözü savunur, eleştirmez.

Erlik Han: Eski müşrik Türklerde yeraltı tanrısı. Altay Türklerinin inançlarına göre yeraltında bir sarayı varmış. Dokuz katlı olan ve her katında bir tanrı bulunan yeraltı ülkesini yönetirmiş. Kötü ruhlar olan bu dokuz tanrının insanlara kötülük etmesine engel olmuş, bu yüzden kendisine at kurban ederlermiş. Kar Han’ın oğluymuş, kendisinin de beş oğlu ve iki kızı varmış.

Eros: Eski Yunan aşk tanrısı. Home’de kişileştirilmiş bir tanrı-
lıktan ziyâde bir ihtiras arzusu olarak kullanılırken, Hesiod onu Afrodit’le ilişkilendirir ve Eros’u en eski tanrılardan biri yapar. Şairler onun ölümlüler üzerine oynadığı hileleri söylerler; onun yay ve oklarından bahseden ilk kişi ise Euripides’tir. Eros, dişi güzel-
lik kadar erkek güzelliğinin de tanrısı olarak kabul edilir. Ayrıca o, bereket ve verimlilikle de ilişkili görülür. Romalılarca Amor diye bilinir. Elinde yay ve ok bulunan, kanatlı ve güzel bir erkek çocu-
ğu olarak tasarlanıp tasvir edilmiştir. Başlı güllerden örülmüş bir çelenkle süslüdür. Attığı okların saplandığı kişi çılgınca bir aşka tu-
tulur. Oklarının etkisinden tanrılar tanrısı Zeus bile kendini kurtar-
amaz. Tanrılar, birini aşk ateşiyle tutuşturmak isteyince bu görevi Eros’a verirler. Eros’un yanından hiç ayırmadığı ve birlikte gezip dolaştığı sevgi yardımcıları da vardır.

Esâtîr: Efsâneler, mitoslar. Bak. Efsâne.

Europa (Avrupa): Yunan mitolojisinde Tyre kralı Apenor’un kızı. Mitolojiye göre Zeus, kendisini bir boğa sûretine sokarak Europa’ya göründü ve sonra onu sırtına alarak Girit’e götürdü. Europa, orada Zeus’a çocuklar (Minos dâhil) doğurdu. Europa’ya bir Girit tanrıçası olarak tapılmış ya da o bir Girit tanrıçasıyla özdeşleştirilmiştir. Önceleri Europa ismi yalnızca Yunanistan’a

401 Bak. Lât

verilmişken, sonradan tüm kıta için kullanılmaya başlandı.

Evliyâ: Velîler, dostlar. Tasavvufta; ermişler, erenler. Özel anlamda sadece Allah'ın kendilerine kerâmet ve ilham ihsan ettiği kâmil mü'minler evliyâdır. Evliyânın çeşitli varlıklar üzerinde etkili olan bir mânevî gücü vardır. Duâları Allah katında makbul olur.

Evliyâiye: Allah'ın velîsi ve dostu olma seviyesine yükselenlerden mükellefiyetin ve ibâdetlerin düşeceğine inanan mutasavvıflar zümresi.

Evtâd: Direkler, sütunlar. Tasavvufta; biri doğuda, diğeri batıda, üçüncüsü kuzeyde, dördüncüsü güneyde bulunan dört büyük velî. İbn Arabî, Allah bu bölgeleri bu ermiş kulları aracılığı ile korur, der.

Fal: İstikbalden haber almak, gelecekte olacak şeyler hakkında bilgi sahibi olmak için başvurulmuş çeşitli nesnelerden anlam çıkarma. Bakla falı, yıldız falı, kahve falı, iskambil falı, burç falı gibi çeşitleri vardır. Fal kelimesi, ayrıca; uğur, kadem, meymenet; ileride yapılması düşünülen bir işin hayırlı ve faydalı sonuçlar vereceğine dair bazı ipuçlarının ve işaretlerin bulunduğuna inanmaya da ad verilmiş, özellikle bu anlamlarda tasavvuf terimi olarak kullanılmıştır. Şeyhin hâl, hareket ve tavırlarını ileride iyi şeylerin olacağını işareti olarak kabul etmek de faldır. Fakat mutasavvıflar bu çeşit fallara "işâret", "beşâret" gibi isimler verirler.

Falcılık ve Fala Baktırmak: Fal ve falcılık; gaybdan haber verme, gelecek hakkında önceden fikir beyan etme temeline dayanmaktadır. Tarihin her devrinde, her toplumda istikbali öğrenme teşebbüslerine, bunun çeşitli şekillerine ve değişik araçlarına rastlanmaktadır. Câhiliyye Araplarında "ezlâm" denen fal okları, remiller, günümüzde yıldız, burç, kahve, bakla, iskambil kâğıdı, suya bakma, kitap açma vs. falcılığın şekil ve malzemesinin bir kısmıdır. Ayrıca çağdaş câhiliyyede falcılık, medya aracılığıyla modern insanın günlük hayatına da girmiş bulunmaktadır. Günlük fallar yanında, gazetelerin yıl başlarında, senelik fallar yayınlamaları, faldaki yalanın boyutlarını oldukça genişletmiştir.

Hurâfe ve bâtil inanışların hepsine birden savaş açmış bulunan İslâm, bütün çeşitleriyle falcılığı yasaklamıştır. *"Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), ezlâm/fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz."*⁴⁰². Bu âyet, fal oklarının şeytanın pis işlerinden olduğunu, kötülükte şarap içmeye, kumar oynamaya ve putlara tapmaya denk bir cürüm sayıldığını,

kurtuluş için bunlardan uzak durulması gerektiğini çok açık bir şekilde bildirmektedir. Bir başka âyette de: "... *Ve fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı.*"⁴⁰³ buyrulmuştur. Öte yandan "... *Hiçbir kimse yarın ne kazanacağını (başına neler geleceğini) bilemez. Yine hiçbir kimse nerede öleceğini de bilemez.*"⁴⁰⁴ buyrulmakta, gelecekte haber vermeye kalkışmaktan ibâret olan falcılığın İslâm'da yeri olmadığı belirtilmektedir. Peygamber Efendimiz de falcılıktan elde edilecek kazançtan mü'minleri nehyetmiştir.⁴⁰⁵

O halde fala bakmak, falcılık yapmak, fala inanmak, faldan kazanç temin etmek hiçbir sûrette müslümana yakışmayan hareketlerdir. Özellikle hanımların bu konuya daha bir dikkat etmeleri, böyle boş ve haram şeylerle kendilerini aldatmamaları gerekmektedir. Falcılar bir şey biliyorlarsa, önce kendilerini kötülüklerden korusunlar. Unutmayalım ki, aldatmak hâinlik, aldanmak da ahmaklıktır. Bir sürü yalan ve tahmin içinde birkaç tanesinin mevcut duruma, ya da ileride olacıklara uygun düşmesi, falcıların gaybı bilmesi anlamına gelmediği gibi, onlara inanıp İslâm'ın temiz inanç esaslarından vazgeçmeye, âyet ve hadislerle ters düşmeye değmez. Kim böyle bir değişmeye rızâ gösterirse, dünyanın ve âhiretin büyük zararına uğramış demektir.

Fakirizm: Fakir adı verilen Hint ermişlerinin doğaüstü güçlere bağladıkları olağanüstü hünerlere inanma. Fakirizm, uzun bir süre doğaüstü güçlere yorulmuş ve sonunda âdî bir gözboyacılık olduğu anlaşılmıştır. Hint fakirleri, bu hünerleri doğaüstü bir güçle zihinlerini konsantre olup bir nokta üstünde toplayarak gerçekleştirdiklerini ileri sürerler. Böylelikle tüm maddilikten sıyrılıp salt ruhsal bir güce dönüşürlermiş. Tasavvufu da etkiliyene fakirizm, tasavvufu da "fakr" kavramının oluşmasında rol oynamıştır. Tasavvufçular "Fakr gerçekleşince Allah kalır" diye hadis uydurarak, insanın tanrıya yok olacağını dile getirmişler, Hint fakirleri gibi (izini takip ettikleri önderlerinin, evliyâ dedikleri ermişlerin/fakirlerin de) doğaüstü olaylar gerçekleştirdiklerini iddia etmişlerdir.

Fallus Tapımı: Çeşitli toplumlarda verimliliğin, bereketin ve bolluğun sembolü olarak erkek cinsel organının ta'zim edilmesi. Erkeklik organının kutsallığı inancı tarımla uğraşan bütün câhilî toplumlarda saptanmıştır. Fallus tapımı, eski Mısır, Yunan, Roma, Çin, Japon, Hint gibi gelişmiş toplumlarda da süregelmiştir. Bu tapımla bereket sağlanacağına inanılır. Korkuluk olarak toprağa

403 6/Mâide, 3

404 31/Lokman, 34

405 Buhârî, Büyû' 25, 113; Müslim, Müsâkât 40

saplanan kazıklar da aslında nice toplumlarda fallusu simgeler. Taş, toprak, ağaç, maden gibi maddelerden yapılan fallus muskaları-
nın da sihirli bir güç taşıdığına inanılır. Kimi câhilî toplumlar, yen-
dikleri düşmanlarının erkeklik organlarını kesip saklarlar. Erkek
organının, erkek vücudundan ayrı olarak da döl yetiştirdiği çeşitli
mitolojilerde tasarlanmıştır. Örneğin, tanrı Dionysos, Agditis'in
organını kesip toprağa atar, toprağın organla birleşmesinden bir
badem ağacı çıkar. Irmak-kız Nana bu ağaçtan bir badem alarak
göğsüne saklar, bundan gebe kalıp Attes'i doğurur. Yine, Yunan
mitolojisinde erkek organından ayrılan tohumların da döl yeti-
ştirdiği üstüne pek çok öyküler vardır. Örneğin, Hephaistos, ken-
disine bir şey ısmarlamaya gelen tanrıça Athena'ya saldırır. Onu
yakalamak için kovalarken tohumunu bacağına akıtır, tanrıça da
bir yün bezle tohumu silip yere atar, toprak bu tohumdan gebe
kalarak Erikhthonios'u doğurur.

Bunun yanında, Phallpheria denilen fallus tapımı şenlikleri
vardır. Roma'da bu bayram ve şenliklerde ellerinde phallos (er-
keklik organı) taşıyan alaylar geçerdi. Romalılar erkeklik organı
şeklinde bardaklar kullanırlar, muskalar taşırlar, evlerinin kapıla-
rına koruyucu olarak bu biçimde simgeler asarlardı. Eski Yunan-
da incir ağacından yapılma erkeklik organları bayramı yapılırdı;
bunun adına phallophoria denirdi. Erkeklik organı şeklinde tan-
rı heykelleri de vardı. Örneğin Anadolu'lu eski bir Pelasg tanrısı
olan Hermes bir fallus taşıydı. Nitekim kabirler de Girit'te erkek-
lik organlarıyla simgeleniyordu. Kybele râhipleri, toprağı gebe
bırakarak verim sağlamak için, erkeklik organlarını keserler ve
Kybele taşının altına gömerlerdi. Bu câhilî tapımların Yahûdiliği
ve Müslümanlığı etkilediğini ileri süren Batılı sözde araştırmacılar
da vardır. Onların iddiâsına göre, Yahûdilerin ve Müslümanların
sünnet geleneği, bu inancın ve Attis-Agdistis-Adonis'in erkeklik
organlarını kesmiş olmaları inancının süregelenidir. Aslında bu
iddiâların tam tersi doğru olmalıdır. Hak dine mensup olanların
en azından İbrâhim'den (a.s.) beri sünnet olma özelliği bilinmek-
tedir. Câhiliyye mensupları, bu hak dinden esinlenip etkilenmişler,
kendi uydurma tanrılarına ve putperest inançlarına bu sünneti
yozlaştırarak katmışlardır. Zeus'tan önce tanrı olarak tapınan
Anadolu'lu Priapos, eski Mısır'da tanrı Min, Hindistan'da Siva (Lin-
ga) birer erkeklik organı şeklinde idi.

Ayrıca, erkeklik organını nazardan ve her türlü kötü etkilerden
korumak için bazı ilkel câhiliyye toplumları organlarına kılıf ta-
karlardı. Buna penis kılıfı denir. Özellikle Melanezya, Güney Ame-
rika, Sudan eski toplumlarınca kullanılmıştır. Bu kılıf, kabaktan,

kamıştan, palmiye yapraklarından, mercandan yapılmış.

Fals: Câhiliyye dönemi Araplarınca tapınılan bir tanrı. Dağlık bölgede bulunan ve uzaktan bakıldığında insanı andıran bir kaya parçasıyla temsil edilirdi. Bu kayanın bulunduğu bölge, kutsal sayılır ve buraya sığınanlar suçlu da olsalar bağışlanırdı.

Felek: Arapça'dan dilimize geçmiş bir kelimedir. Asıl anlamı gök olduğu halde, halk arasında baht, kader ya da tâlih anlamlarına kullanılan bir terimdir. Gök ile kader arasında bağ kurulması, Keldânîlerden beri gelen gökleri tanrı kabul etme câhilî anlayışıyla ilgilidir. "Feleğin sillesi", "zâlim felek", "kambur felek" gibi ifâdelerde olduğu gibi genellikle olumsuz bir anlamda kullanılması dikkat çekicidir. Bu olumsuz ifâdeler kader denilen iman esaslarından biri için ve Allah'ın bilgisi ve yazgısı anlamında kader anlamı için kullanıldığı düşünüldüğünde bunun açık bir şirk olduğu değerlendirilir.

Fenâ fillâh: Tasavvufun ortaya attığı ve içini doldurduğu kavramlardandır. Fenâ; yokluk, hiçlik demektir. Fenâ fi'l-vücûd: Varlıkta fânî olmak, her şeyi hem Allah olarak görmek, hem Allah olarak bilmek, bu hale zevkle ulaşmak. Bu mertebede bulunanlar; "lâ mevcûde illâllah (Allah'tan başka varlık yoktur; her şey Allah'tır)" derler. Fenâ fillâh; Allah'ta fânî olmak. Kulun, beşerî/İnsanî vasıflardan ve aşağı arzulardan sıyrılıp ilâhî vasıflarla donanması. Fenâ, Arapçada ölüm, ölümlülük demektir, burada insanın insanî tarafını, insanlığını öldürüp yok etmesi anlamında kullanılmaktadır. Budizmin Nirvana düşüncesinde de benzer şekilde benlikten tamamen kurtularak sonsuz mutluluğa erme anlayışı vardır.

Fenâ fişşeyh: Müridin mürşidde, dervişin, pîrinde fânî olması. Müridin kendi şahsî irâde ve arzularını yok edip yerine şeyhinin irâde ve arzusunu koyması. Şeyhinin hatasını kendi isâbetli fikrine tercih edecek derecede ona uyması. Şeyhte fânî olmak, Allah'ta fânî olmanın mukaddimesi ve başlangıcıdır.

Fetiş: Sihir ve büyü nesnesi, tılsım veya muska anlamındadır. Tapınılan nesnelere de denir. 16. yy'da Batı Afrika'ya giden Portekizli tâcirler orada gördükleri sûretleri ve sihir/büyü tılsımlarını kendi dillerindeki fetiço terimiyle adlandırdılar. Latince factitius'dan gelen bu terim, sanatla yapılan bir şey, büyü ve peri anlamına geliyordu ve Portekizlilerin kendilerince, taşınan tılsımları için kullanılmaktaydı. Sonraki yazarlar bu terimi bütün Afrika dini için veya taşlara ve eşyalara tapınma için kullanmaya başladı. Öte yandan terim, Afrikalıların dinsel yapılarını tanımlamakta

yetersizdi; zira Afrika inanç sistemi yüce bir varlığa ve atalara ta'zîme de yer veriyordu. Böylelikle fetiş terimini yalnızca sihir tılsımları için kullanma konusunda bazı girişimler oldu ve böylelikle Afrika dinsel yapısı, genelde Animizm veya Politeizm terimleriyle ifâde edildi. Sihir ve büyü tılsımları yalnızca Afrika'ya has değildir; dünyanın birçok yöresinde benzeri durumlara rastlamak mümkündür. Günümüzde fetiş terimi, genellikle kullanılmamaktadır.

Fetişizm: Fetiş teriminden türetilen bu terim, bir zamanlar taşlara ve doğal nesnelere tapınma şeklinde basite indirgenen Afrika dini için kullanılmaktaydı. Ancak, Afrika dinindeki yüce varlık inancı, atalar kültü ve benzeri motifler nedeniyle günümüzde kullanılmaktan vazgeçildi. Fetişlere tapan ya da onları kutsallaştıranlar, fetişlerde doğaüstü bir güç bulunduğuna inanırlar. Bu fetişler; taş, bitki, hayvan olabilir. Fetişizm, fetişleri kutsal görenlerin dinî eylemlerinin tümü anlamında kullanılır. Bu fetişleri insanlar muska ve uğurluk olarak taşımışlardır. Bu muska ve uğurluklar, günümüzde de hem müslüman olduğunu söyleyenlerce ve hem de dinle ilgilerinin olmadığını bildiğimiz sosyete çevrelerince, hatta ateistlerce bile rağbet görmekte, bâtil inanç ürünü olarak fetişleri saygıyla taşımaktalar. Haç işareti olan kolyeler, nazar boncukları, muskalar, cevşen ve benzeri kutsal kabul edilen duâ vb. metinler yanında, uğur taşları ve uğur kolyeleri, yüzükleri şeklinde çeşitli fetişler giderek yaygınlaşmaktadır.

Feyz: Taşmak. Tasavvufta; sâlikin çalışması ve çabası sözkonusu olmaksızın Allah tarafından onun kalbine herhangi bir husûsun verilmesi. Feyz-i isnâdî: Şeyhe ve müridlerine senet ve silsile vâsıtasıyla gelen feyz, rûhânîler yoluyla ulaşan feyz, irfan.

Firâset: Sezmek, hissetmek. Tasavvufta; Yakîn, keşfetme ve gaybı görme, gaybı bilme.

Firavun: Fir'avn, aslında özel isim değildir; Diliyle veya hal diliyle tanrılık iddiasına kalkışan her tâğutun unvanı olabilecek şekilde prototiptir. Fir'avn, Keyhüsrev'in Mısır'ı ele geçirip İran'a katmasından önce, Mısır'da hüküm süren hükümdarlara verilen ünvandır. Özellikle tanrılık iddiasında bulunduğu için Hz. Mûsâ'nın mücâdele ettiği azgın Mısır hükümdarının adı yerine geçmiştir. O yüzden bu tarihî şahsiyete "Fir'avn-ı Mûsâ" da denir. Kur'an'da, Allah'tan korkacak kimseler için ibret olsun diye, 170'den fazla âyette söz edilmektedir.

"Fir'avn'a git, çünkü o azmıştır. De ki: '(Nasıl,) tezkiyeye/arınmaya gönlün var mı? Seni Rabbine (O'nu bilmeğe) ileteyim de O'ndan korkasın.' (Mûsâ gitti, Allah'ın emrini Fir'avn'a duyurdu.) Ona büyük mucizeyi

(asânın ejderha oluşu mucizesini) gösterdi. Fakat o, (Mûsâ'yı) yalanladı, karşı geldi. Sonra sırtını döndü, koşmağa başladı (Mûsâ'nın getirdikleri iptal etmek için bütün gücüyle çalışmaya koyuldu). (Adamlarını) topladı, (onlara) bağırdı: 'Ben sizin en yüce Rabbinizim!' dedi. Allah da onu, (sonrakilere ve öncelilere ibret olacak biçimde) ahiret ve dünya azâbıyla yakaladı. Şüphesiz bunda (Allah'tan) korkacak kimse için ibret vardır." ⁴⁰⁶

Kur'an'ın birçok âyetinde geçen Firavun, Hz. Mûsâ ile kardeşi Hz. Hârun'un mücâdele ettikleri Firavun'dur. ⁴⁰⁷ "Andolsun Biz ona (Fir'avn'a) âyetlerimizin hepsini gösterdik, yine de yalanladı ve dayattı." ⁴⁰⁸ Firavun, Hz. Mûsâ ile mücâdelesinde yenik düşünce, zorlayıp büyü yaptırdığı sihirbazları da "Hârun'un ve Mûsâ'nın Rabbine inandık" diye teslim olunca, onların elleriyle ayaklarını çapraz kestirip hurma dallarına asacağı söyleyerek tehdit etti. Allah, İsrailoğullarını, Fir'avn ailesinin zulmünden kurtarmıştır. ⁴⁰⁹

Kur'an'da Firavun'dan "zü'l-evtâd (kazıklar sahibi)" ⁴¹⁰ diye de söz edilmektedir. Saltanat sahibi olan bu azgın, kızdığı kişileri kazığa bağlayarak işkence ediyordu. Nitekim Firavun ailesi, İsrailoğullarına "azâbın en kötüsünü revâ görüyor, yeni doğan erkek çocuklarını boğazlayıp fenalık için kızları sağ bırakıyordu." ⁴¹¹

Gavs: Siğınma, ilticâ etme demektir. Tasavvufta; kendisine sığınıldığı zaman kutba "gavs" denir (Kâşânî, Ta'rîfât). Sûfîler dar-da ve sıkışık durumda kaldıkları zaman: "Yetiş yâ Gavs!", "Meded yâ Gavs!", "İmdâd yâ pîr!" diye feryad eder ve kutbun mânevî himâyesine ilticâ ederler. "Gavs-ı a'zam": En ulu gavs, buna "kutb-ı ekber" de denir. Hz. Peygamber'in bâtinından ibârettir. Velîliğin en yüce mertebesi budur. Abdülkadir Geylânî'ye özellikle Gavs-ı a'zam denir.

Gaybı Bildiğini İddiâ Etmek ve Gaybdan Haber Vermek: Yüce Yaratıcı'nın biz insanlara verdiği akıl, duyular ve benzeri öğrenme vâsıtaları ile hakkında kesin veya zannî bilgi edinebildiğimiz şeylerin tümüne "şehâdet âlemi" denir. İnsanın, bu kendine ait vâsıtalarla hakkında bilgi edinmeyeceği Allah, cennet, cehennem, yarın başına neyin geleceği, kıyâmetin ne zaman kopacağı gibi konuların hepsine de insan açısından "gayb âlemi" denir.

Eskiden beri gayb âlemi, insanoğlunun merakını çekmiştir. Bu âlem hakkında bilgi edinmek istemiştir. Tabii bu merak ve istek;

406 Nâziat, 17-26

407 20/Tâhâ, 29-36

408 20/Tâhâ, 56

409 Bkz. 20/Tâhâ, 57-73, 77-81; 2/Bakara, 49

410 Fecr, 10

411 2/Bakara, 49-50

gaybdan/gâipten haber verdiğini söyleyen kâhinler, arraflar, falcılar, müneccimler, cinciler tarafından istismar edildiği gibi günümüzde de bunlara ek olarak medyumlar, astrloglar, ruh çağırانlar tarafından kötüye kullanılmaktadır. Hurâfelerin, bâtil inanışların toplumda yaygınlaşmasına ve bazı kişilerin asla kendilerinde bulunmayan birtakım üstün niteliklere sahip kabul edilmesine ve böylece menfaat sağlamasına yol açan “gaybı bildiği ve haber verdiğini” yalanına ve çeşitli şekillerine dikkat çekmeden önce, meselemin dinimiz açısından nasıl ele alındığını açıklayalım:

İslâm'a göre gayb'ı sadece Allah bilir. *“De ki: Göklerde ve yerde gaybı, Allah'tan başka bilen yoktur.”*⁴¹² Allah Teâlâ'nın emir ve yasaklarını insanlara duyurmak için içlerinden seçtiği peygamberler bile gaybı bilemezler. Kur'ân-ı Kerim'de Peygamber Efendimize hitâben şöyle buyrulmakta ve durum bize açıklanmaktadır: *“De ki: 'Size Allah'ın hazineleri yanımdadır, demiyorum. Gaybı da bilmem; size ben meleşim de demiyorum. Ben sadece bana vahyolunana uyuyorum.”*⁴¹³; *“De ki: 'Ben, Allah'ın dilediğinden başka kendime herhangi bir fayda veya zarar verecek güce sahip değilim. Eğer ben gaybı bilseydim, elbette daha çok hayırlılık yapardım ve bana hiçbir kötülük dokunmazdı. Ben sadece iman eden bir kavim için bir uyarıcı ve müjdeciyim.”*⁴¹⁴

*“O bütün gaybı bilir. Gaybına/sırlarına kimseyi muttâlî kılmaz. Ancak (bildirmeyi) dilediği peygamber bunun dışındadır. Çünkü O, bunun önünden ve ardından gözcüler salar.”*⁴¹⁵. Bu âyetlerde de Allah Teâlâ'nın ancak dilediği peygamberleri gaybdan dilediği bilgiye muttâlî kıldığı belirtilmektedir. O halde Allah'tan bir bildirme olmadığı sürece gaybı kimsenin bilmesi ve haber vermesi mümkün değildir. Allah da bu bilgiyi sadece peygamberlerine bildirdiğine ve Hz. Muhammed (s.a.s.)'den sonra da peygamber gelmeyeceğine göre, ortalıkta gaybdan haber verdiğini söyleyip gezenlerin açık birer yalancı oldukları anlaşılmıştır. Her akıllı kişi kabul eder ki, hakikat, yalancıdan öğrenilmez. Ve gerçekler hiçbir zaman bu zavallıların hevâ ve heveslerine tâbi olmaz, onlar dedi diye ilâhî takdir değişmez. *“Eğer gerçek, onların heveslerine uysaydı gökler, yer ve onlarda bulunanlar bozulup giderdi.”*⁴¹⁶

Hidâyet rehberimiz olan Peygamberimiz, gaybdan haber vermeye kalkışan kişilere inanmanın tehlikesine şöyle işaret buyurmaktadır: *“Gayb habercisine (kâhin, arraf, falcı...) gidip onun dediğini*

412 27/Neml, 65

413 6/En'âm, 50

414 7/A'râf, 188

415 72/Cin, 26-27

416 23/Mü'minûn, 71

doğrulayan kişi, Muhammed'e gönderileni (Kur'an'ı) inkâr etmiş olur.” ⁴¹⁷

Gayb erenler: Göze görünmeyen velîler. Üçler, yediler, kırklar, abdallar gibi bazı velîler vardır ki, gâiptirler, göze görünmezler; kısa zamanda uzun mesâfeler katederler. ⁴¹⁸

Göz değmesi (Nazar): Bazı insanların bakışla, maddî ve mânevî olumsuz etkide bulunması. **Nazar değmek:** Göz değmek; birisinin hasetçi bakışıyla rahatsız olmak veya zarara uğramak. **Nazar boncuğu:** Nazar değmesine karşı takılan mavi boncuk; **Göz boncuğu** da denilen nazar boncuğunu takmayı, bulundurmaya veya bir yere asmaya dinimiz şirk unsuru kabul ederek, böyle bir boncuğun bir zararı def edeceğini sanmayı büyük günah sayar.

Gul ve Gulyabanî: Gul: Câhiliyye Araplarının inancına göre insanlara kötülük eden bir hayâlet. Hortlak ve cin olarak da nitelenen gul, her çeşit kılığa girer, insanları aldatır ve sonra yutarmış. Gulyabanî: Câhiliyye Araplarının inancına göre ıssız çölde insanların üstüne çıktığına inanılan hortlak. Arapça çöl devi anlamındaki gul-i beyâbânî deyiminden bozmadır.

Habîbiye: “Bir kimse, yaratılmışlardan ilgisini keserek Allah'ı kendisine sevgili ve dost edinirse, ondan teklifler düşer” diyen mutasavvıflar zümresi.

Hâcib-i Hak: Hakk'ın kapıcısı. Tasavvufta; Hak ile halk arasında aracı olan insan-ı kâmil ve şeyh-i vâsıl. Kâmil insan hâcib olması sıfatıyla müridi Hakk'ın huzûruna alır, Hakk'ın nâibi olması sıfatıyla da Onun mülkünde tasarrufta bulunur. İbn Sina: “Allah'ın huzûru, gelişigüzel herkesin oraya giremeyecekleri kadar ulu bir makamdır” demiştir. Bu yüce makama bir usûle göre ve bir şeyh rehberliğinde girilmesi gerektiğine inanılır.

Haç: Hristiyanların Hz. İsa'nın çarmıha gerilmiş halini temsil ettiğine inandıkları, birbirini dik olarak kesen iki doğrudan meydana gelen t harfi görünümündeki şekil; **salib** ve **istavroz** da denilir. Haç, hristiyanlığın simgesi kabul edilir. Haç çıkarmak: Elleyle haç işareti yapmak, istavroz çıkarmak. Hristiyanlıktan önce çoktanrıci bazı dinlerde de mutluluk simgesi kabul edilen haç, hristiyanlıkta ilkin din uğruna ölenlerin mezarlarına konulurdu. Daha sonra bütün hristiyanların mezarlarına konulmaya başlandı. Boyunlarda kolye olarak da takılır. Duâ sırasında da belli yerlerde haç işareti yapılır: Sağ elin parmaklarıyla göğse haç biçimi çizilerek bir çeşit kutsama yapılır. El önce alna, sonra göğse, sonra

417 Tirmizî, Tahâre 122

418 Bkz. Ricâlu'l-gayb

sol omza ve en sonunda da sağ omza dokundurulur. Bu işaret, aynı zamanda baba-oğul-kutsal ruh teslisini/üçlemesini de simgeler. Yunan kilisesinde el önce sağ omza, sonra sol omza götürülür. Protestanlıktaysa haç çıkarılmaz. Ortodokslar her yıl 6 Ocak günü **haçı suya atma** töreni yaparlar. Bu tören, onlara göre İsa'nın Yahya peygamber tarafından Ürdün nehrindeki vaftizini simgeler. Bu dinî törende, üstünde İsa'nın resmi bulunan bir haç deniz, nehir, göl gibi herhangi bir suya atılır; hristiyanlar suya atlayarak haçı bulup çıkarırlar. Haçı bulup çıkaran hristiyan kutsanır.

Haçlı seferleri: Haçlı, haçı olan demektir. Bu anlamdan çıkarılarak müslümanlara karşı savaşa katılan hristiyanlara **"ehl-i salib"**, yani **"haçlı"** denilmiştir. **Haçlılar:** Haçlı seferlerine katılanlar anlamında kullanılır. Haçlı seferleri: Haçlıların (hristiyanların) mukaddes kabul ettikleri yerleri (Kudüs ve civarını) müslümanlardan almak için yaptıkları savaflara denilir. Toplam sekiz askerî-dinî sefer düzenlenmiştir. Hristiyanlarca kutsal savaş kabul edilen bu seferler, papaların teşvik edip cenneti garanti etmesi ve doğunun zenginliklerinden pay alma tutkusunun birleşmesi ile ortaya çıktı. Giysilerinin üstüne, yeminlerinin bir simgesi olarak kumaştan bir haç dikip **"haçı alanlar"**, Kudüs'e hac yolculuğu yapmaya söz vermiş sayılıyorlardı. İlk haçlı seferi 1097'de, sekizinci haçlı seferi de 1270 yılında yine başarısızlıkla sonuçlanmış ve haçlı seferlerinin silâhlı kısmı sona ermiştir. Günümüzde, haçlı seferleri daha çok siyasi, iktisadi alanda ve en çok da kültürel yollarla yapılmakta, önemi Kudüs'den daha az olmayan müslüman beyin ve kalplere saldırılmaktadır. Televizyon, kitap, gazete vb. araçlarla evlerin işgal edilmesi için yapılan günümüzün haçlı seferleri, çoluk çocuk demeden hedeflere saldırıp ele geçirmektedir. Çağdaş Selâhaddin Eyyûbiler çıkıncaya kadar da bu seferlerin sonunun gelmeyeceği gözükmemektedir.

Hâtemu'l-Evliyâ: Hâtem; mühür, yüzük, son demektir. Tasavvufta; sâlikin bütün makamları kat etmesi ve nihâyete ermesine hâtem denir. **"Hâtemu'l-enbiyâ":** Son peygamber. **"Hâtemu'l-evliyâ:** Son velî veya velîlerin en ulusu, bir rivâyete göre İbn Arabî. Hatm-i velâyet görüşünü Hakim Tirmizi ortaya atmış, İbn Arabî bunu geliştirmiştir. Hatm-i nübüvvet, zamanla sınırlı olup Hz. Peygamber'le sona erdiği halde; hatm-i velâyet zaman üstüdür, ezelden ebede kadar sürer, zira nübüvvet Nebî'nin, velâyet Allah'ın vasfıdır.

Hatm-i Hâce: Nakşî tarikatında toplu olarak icrâ edilen bir zikir ve duâ biçimi. Umûmiyetle Pazartesi ve Cuma geceleri okunur. Abdest alınır. Kibleye karşı diz çöküp oturulur, tevbe ve istiğfar

edilir, tarikat silsilesine dâhil olan bütün şeyhlerin ruhlarına teveccüh edilip onlardan yardım ve imdad istenir.

Hayâl: Mâsivâ, Allah'tan mâadâ her şey. Tasavvufta; mutasavvıflar Hak hâriç diğer tüm varlıkların gerçek bir varlığı bulunmadığı, bunların birer hayal, akis ve gölge varlıklar olduğunu söylerler. Özellikle vahdet-i vücud anlayışına bağlı olanlar bu görüştedirler. Sevgilinin zihnindeki hayâli de önemlidir.

Hayzu'r-ricâl: Erkeklerin hayzı. Tasavvufta; sâlikin cezbeye kapılarak ve vecde gelerek kendinden geçmesi, bu yüzden hayız gören kadınlar gibi Allah'ın huzûruna çıkamaması, namaz kılamaması hâlî. Bazı mutasavvıflar, kerâmetleri ve hârikulâde halleri de bir eksiklik olarak değerlendirir ve bu hallere erlerin hayzı derler. Henüz irşad ehliyetini kazanamadığı için kendisine uyulmayan ve örnek alınmayan sâlikler de hayız halinde sayılır. İrşad ehliyetini kazandıkları zaman artık er olurlar.

Hera: Eski Yunan'da gökyüzü tanrıçası; Zeus'un eşi. Eski Yunan'da tanrıça Hera adına her dört yılda bir düzenlenen kadınlar arası spor yarışmaları yapılırdı. Bunun, Olimpiyat (Olimpic) oyunlarından daha eski olduğu söylenir.

Herakles: Bazen bir tanrı olarak da tapılan en popüler Yunan kahramanı; Zeus'un kendi annesi Alkemene'yle birleşmesinden doğan oğlu olduğu kabul edilir. İsmi Hera'nın muhteşem hediyesi, ya da Hera'nın intikamı anlamına gelir. Doğaya kafa tutan insan gücünün simgesi kabul edilmiştir.

Herkül: Eski Yunan kahraman tanrısı Herakles'in Roma'daki karşılığı, Latinleştirilmiş Herakles. Roma'da onun tanrı Jüpiter'in oğlu olduğuna inanılırdı. Eski Roma'da insan kurbanı âdetini Herkül'ün kaldırdığı söylenir. Tarım, ticaret ve savaş tanrısı kabul edilirdi.

Hıdırellez: Hıdırellez kelimesi, Hızır-İlyas ifâdesinin bozulmuş şeklidir. Halkın câhilî inancına göre Hızır ile İlyas'ın -ki, Kur'an'a ters inanca göre bu ikisi ölümsüzlük suyundan içmiş, ölümsüz olmuşlardır- buluşması olayına Hıdırellez (Hızır-İlyas) denir. 6 Mayıs'ta birbahar bayramı şeklinde kutlanır.

Hıfz: Koruma. Tasavvufta; Evliyânın günah işlemekten ve hatada ısrar etmekten koruma hali. Peygamberimiz'in ismet sıfatına karşılık, ermişlerin hıfz sıfatı vardır. Peygamberler ma'sûm, velîler mahfûzdur. Allah peygamberi günah işlemekten, velîyi günaha ısrar ve devam etmekten korur. Mahfûz olmak, velî olmanın şartıdır.

Hızır: Halk arasında ölümsüzlük şerbeti (âb-ı hayat) içerek ölümsüzlüğe kavuşmuş olduğuna inanılan ve her zaman ve mekânda umulmadık anlarda ortaya çıkarak insanlara yardım eden, bolluk ve bereket getiren olduğuna inanılan mitolojik şahsiyettir. Binlerce senedir yaşayan, bunalan kulun imdâdına yetişen yarı tanrı bir kişilik olarak kabul edilir. Hızır düşüncesi, bazılarınca Kur'an'da Mûsâ (a.s.) ile bir yolculuk yapan ve "Allah'tan verilen bir ilim ve rahmet (vahiy ve peygamberlik) sahibi" ⁴¹⁹ olduğu belirtilen kişiyle ilişkili olarak görülür. Ancak, Kur'an'da ismi zikredilmeyen bu kişinin Hızır niteliğiyle herhangi bir ilişkisinin olmadığı, yalnızca Allah'tan vahiy alan bir peygamber olduğu açıktır. Öte yandan Allah, Kur'an'da açıkça hiç kimseye ölümsüzlük vermediğini, herkesin ölümlü olduğunu açık şekilde ifâde etmektedir. ⁴²⁰

Himmet: Ermiş kişilerin maksadı hâsıl eden, iş bitiren ve dilediklerini yerine getiren mânevî gücü. Himmet-i ricâl: Erenlerin himmeti. Erlerin himmeti dağları yerinden oynatır. Pirler, dervişlerini himmetleriyle terbiye ve idâre ederler. "Mürîdim ister doğuda olsun ister batıda / Hangi yerde olsa da yetişirim imdâda." A. Geylânî'ye ait olan bu şiir için. ⁴²¹

"Darda kalmış kişi duâ ettiği zaman onun yardımına kim yetişiyor da sıkıntıyı gideriyor ve sizi yeryüzünün hâkimleri yapıyor? Allah ile beraber başka bir ilâh mı var? Ne kadar az düşünüyorsunuz." ⁴²²; *"De ki: Allah'ın dışında kuruntusunu ettiklerinizi çağırın bakalım; onlar, sıkıntınızı ne gidermeye, ne de bir başka tarafa çevirmeye güç yetirebilirler."* ⁴²³

Hinduizm: Geleneksel Hint dinsel inancına verilen genel bir ad. Hindistan geleneğine âit bazı ortak karakteristik özellikleri yansıtmakla birlikte Hinduizm, belirli bir inanç sistemi olmaktan ziyâde, birçok dinsel geleneğe verilen ortak bir addır. Bu nedenle, Dinler Tarihçileri, Hinduizmin başlı başına dinsel bir akım mı, yoksa Hint kültürel geleneğini mi ifâde ettiği konusunda görüş ayrılıkları içerisinde dirler. Hinduizm, dünyanın çok eski ve en geniş kutsal literatürüne sahip olan bir gelenektir. MÖ 1300-800 yılları arasına âit olan Vedalar ve daha sonraki dönemlerde derlenen Brahmânâlar, Upanişadlar, çeşitli destanlar ve kanun kitapları, Hinduizmin kutsal literatürünü oluşturmaktadır. Hinduizmin karakteristik özellikleri arasında kast sistemi, Karma doktrini, Samsara ve

419 18/Kahf, 65

420 21/Enbiyâ, 34-35

421 bkz. S. Nursi, Sikke-i Tasdik-i Gaybî, Risâle-i Nur Külliyyatı, Nesil Y. c. 2, s. 2083

422 27/Neml, 2

423 17/İsrâ, 56

Avatara tasavvuru dikkati çeker. Tanrı düşüncesi açısından Hinduizm, ateist gruplardan teistlere ve panteistlere, monoteistlerden politeistlere kadar birçok akımı bünyesinde toplar. Ancak, genellikle Hinduların politeist oldukları görülmektedir. Yüzlerce hatta binlerce tanrısall varlığa inanılmakla birlikte, yaratıcı tanrı Brahma, koruyucu tanrı Vişnu ve yıkıcı tanrı Şiva üçlüsü tanrılar panteonunun başını çekmektedir.

Tanrı düşüncesi konusundaki çeşitlilik, ritüeller konusunda da görülmektedir. Hindular arasında dünyadan tamamıyla el etek çeken ve mutlak inzivâyı yaşam biçimi edinen mistiklerden karma seks âyinleri yapanlara, beslenme diyeti konusunda kendilerine sınırlama getirenlerden bu konuda kendilerini tamamen serbest bırakanlara kadar birçok farklı grubun varlığına rastlanır. Ancak genel olarak Hindular, tanrı timsâli olan heykel ve sûretlere tapınır ve onlara hediyeler sunarlar; râhiplerin yöneticiliğinde kurban törenleri düzenlerler, kutsal mekânlara hac seyahatleri tertip ederler ve kutsal sulara vaftiz olurlar. Hinduların çok ayrıntılı ve karmaşık zaman hesaplamaları da dikkat çekicidir.

Hesiod: Muhtemelen MÖ 8. yy. sonrası yaşamış olan Yunan mitoloji yazarlarından birisi. "Teogoni" ve "İşler ve Günler" adlı eserlerinde dünya çağları, tanrıların soy kütüğü ve benzeri konuları ele alır. Antikçağ Yunan mitolojisinin iki büyük kaynağından biri Homeros destanları, ikincisi de MÖ 8. yy'da Askra'da yaşadığı sanılan Hesiodos'un Theogonia (Tanrıların Doğumu) adlı kitabıdır. Bu eserinde Hesiod, evrenin yaratılışını ve tanrıların meydana gelişlerini anlatır. Birçok mitolojik tanrılar ve öyküleri Hesiod'a özgüdür ve Homeros destanlarında yoktur.

Homer (Homeros): İliad ve Odyssey'in (İlyada ve Odisse) yazarı olan Eski Yunanlı bilgin. Muhtemelen MÖ 700 öncesi yaşamıştır. İzmir doğumlu olduğu söylenir.

Homeros-Hesiodos Dini: Antikçağ Yunan ozan ve düşünürleri Homeros'la hesiodos'u yapıtlarında geliştirdikleri çoktanrıcılık. Hellen çoktanrıcılığına bu adı tarihçi Herodotos vermiştir. Herodot'a göre Yunan tanrılarını sanlıkları, yetkileri, hünerleri ve serüvenleriyle yaratan bu iki şairdir. Hesiodos'un tanrılardan söz eden eseri Thegonia, Homeros'un İlyada ve Odisse adlarını taşır. Bu yazarlardan birinin açıkladığı kimi tanrılardan öbürü söz etmediği gibi, kimi tanrılar da bu yazarlarca değişik biçimlerde anlatılmıştır. Çoğu tanrıların tanıtılmasında birleşirler, çünkü ozanca katkıları bulunmakla birlikte, her ikisinin de kaynağı eski halkların inançları ve efsâneleridir.

Horoskop: Astrologların yıldızlardan çıkardığı gelecekle ilgili kehânet. Astrolog denilen modern kâhinler, horoskop denilen yıldızların, burçların bulundukları yerin haritasını çıkarıp, falına bakacakları kimsenin doğum tarihleriyle kıyaslayarak o kişinin geleceği -gayb- hakkında hüküm çıkartırlar.

Hubel (Hübel): Tanrıça Kybele'nin (Cybele-Sibel-) Araplaşmış put biçimidir. Câhiliyye dönemi Araplarınca savaş ve yağmur tanrısı olarak tapınılan bir put idi. Kâbe'nin avlusundaki bir su kuyusunun başında onun, sağ eli kırık bir insan şeklinde kırmızı akik taşından yapılmış heykeli vardı. Araplar, bu kırık elin yerine, altından bir el yaparak heykeli onarmışlardı. Klasik Arap kaynakları, Hübel heykelinin kuzey bölgelerinden getirilerek Mekke'ye dikildiğini söylerler. Câhiliyye döneminde Kâbe'de Duşârâ ve Manutü (Menât) adlı putlarla birlikte bulunuyordu. Mekke fethinden sonra diğer putlarla birlikte Müslümanlar tarafından parçalanmıştır.⁴²⁴

Hulûl: Bir şeyin diğer bir şeye girmesi. İki şeyin bir şeymiş gibi birleşmesi demektir. Tasavvufta; Allah'ın bazı eşyaya veya kişilere girmesi inancı. Bu inançta olan mutasavvıflara hulûl ehli adı verilir. Bazı müşrik toplumlarda görülen inanca göre, ilâhî ruh, bazı liderlerin bedenlerine girmiş kabul edilir. Bu bâtil inanç, müslümanlar içinde bazı sapık/müşrik mezheplerde de görülür. Bunlara göre, tanrı bazı imamların bedenlerine girmiş kabul edilir. Tasavvufçular arasında da benzer görüşe sahip olanlar vardır. Hulûliye bunlardandır. Onlar, tanrılığın bazı bedenlere girerek cisimleştiği inancına sahiptir.⁴²⁵

Hulûliye: "Güzel kadınlara ve oğlanlara (tüysüzlere) bakmak helâldir, Allah'ın bazı sıfatları bize hulûl eder. Bu hal içinde iken öpüşmek ve sarmaş dolaş olmak câizdir" diyen mutasavvıflar zümresi.

Hurâfe: Dinî bilgiler ve kurallar arasına karışmış yanlış, bâtil inanç, efsâne ve mitolojilere denir. Bunlar, gerçekle bağlantısı bulunmayan boş inançlar ve uydurmalarıdır. Atalara duyulan saygıdan dolayı, kuşaktan kuşağa aktarılan hurâfelerin temel özelliği, bunlar hakkında Kur'an ve sünnetten bir delili olmaması, hatta çoğunlukla bu iki kaynağa ters, İslâm akaidine zıt olmasıdır.

Hurriyye: Kendilerinden geçmiş bir halde iken cennetten gelen hûrîlerle seviştiklerini ve cinsî temas kurduklarını iddia eden mutasavvıflar zümresi.

424 Bk. Kybele

425 Bk. İnkarnasyon

Hüküm: "Hüküm" kelimesinin sözlük anlamı, yargı ve yargıda bulunmak, hükmetmek, karar vermek, idare etmek, ata gem vurmak demektir. Hakkında âyet ve hadis olan itikada ve ibâdetle ait bütün prensiplere "hüküm" denilir. Hükümün çoğulu "ahkâm"dır. Ayrıca, hâkimlik, âmirlik, tesir gücüne sahip olma gibi anlamlarda da kullanılır. Emir ve irâde demektir. Gerçekte hüküm, kelime anlamıyla önlemek, engel olmak, menetmek anlamındadır; hâkim kelimesi de haksızlığa engel olan demektir. Bir şeyin iyice araştırılıp soruşturulmasından sonra verilen karara "hüküm" denir. Mahkemelerde hâkimlerin verdiği karar gibi; filan adam, "bu konuda şöyle hükmetti", "falancanın hükmü şöyledir" denilir. Söz geçmek, hükmünü yürütmek, kuvvetli ve güç sahibi olmak anlamlarına da gelir. Bu mânâda; "Allah'ın dediği olur" anlamında "Allah'ın hükmü her şeye geçerlidir" deriz.

Kur'an-ı Kerim'de, insan fiilleriyle ilgili beş yüz kadar âyet vardır. Bunlara "ahkâm âyetleri" denmektedir. Peygamberimizin, ahlâk, öğüt, âhiret, ibâdet, muâmelât (İnsan ilişkileri) ve ukubat (cezalar) ile ilgili hadislerine de "hüküm-ahkâm hadisleri" adı verilir.

Bir konuda Allah'ın bir hükmü varsa ve O'nu gerek Kur'an'la, gerek peygamberi ile bize bildirmişse, insana düşen o hükmü teslim olmak, tüm işlerinde Allah'ın hükmünü uygulamaktır. Allah'ın hükümleri dışındakilere "câhiliyye hükmü" denir. Mü'minler, câhiliyye ile hükmetmezler⁴²⁶. İman edenler, dinî hükümlere teslim olurlar, bir konuyla ilgili veya insanlar hakkında hüküm verme durumunda olurlarsa, adâletle hükmederler⁴²⁷. Fıkıh Usûlüne göre hüküm, mükelleflerin (yükümlülerin) fiillerine bağlanan şer'î özelliştir. Şer'î hükmün kaynağı da yalnızca Allah'tır. Hüküm Allah'tan kaynaklandığı için Allah'ın güzel isimlerinden biri el-Hakem, biri de el-Hakîm'dir.

Sünnetullah gereği, insanlar toplum halinde yaşamak durumundadırlar. Cemiyetin düzeni ise, birtakım emirlerin ve hükümlerin çevresinde teşekkül eder. Bu noktada karşımıza; "hüküm nedir? Hükmetme hakkı kime aittir?" gibi sualler çıkacaktır. Araplar, atı gemlemeye de hukm derler. Dolayısıyla "hukm"ün "zapt u rabt altına alıp terbiye etme, boyun eğdirmeye" mânâsı sözkonusudur. Hâkim, mahkeme, hakem gibi günümüzde sık sık kullanılan kelimeler, aynı kökten gelir. Hüküm sahibi denildiği zaman, Türkçede kullanıldığı şekliyle, "hâkimiyet ve egemenlik" kelimeleri

426 5/Mâide, 50

427 4/Nisâ, 58

gündeme girer. “Hâkimiyet kayıtsız, şartsız ulusundur” sloganında; yönetme ve hüküm koyma hakkının kime ait olduğu noktasında bir tercih vardır. Bu tercih, “ulusun gücünün üstünde, hiçbir gücün olmadığı” iddia ve ifadesidir. İslâmî istilahta; “mükellefin fiillerine iktiza eden hitab-ı İlâhînin eserine hüküm denilir” şeklinde tarif edilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de, “(Ve şu emri indirdik:) insanlar arasında Allah'ın indirdiği hükümlerle hükmet! Sakın onların (İnsanların) hevâ ve heveslerine uyma”⁴²⁸ emri verilmiştir. Dolayısıyla hiç kimsenin, Allah'ın indirdiği hükümlere mukabil olmak ve o hükümlerin yerine geçmek üzere hüküm koyma hakkı yoktur. İnsanların hevâ ve heveslerinden kaynaklanan hükümlere câhiliyye hükmü denilmiştir. Müslüman, kayıtsız şartsız olarak, Allah'ın ve Rasûlü'nün hükümlerine tâbi olan kimsedir. “Aralarında hüküm verilmek üzere Allah'a ve Rasûlü'ne çağrıldıkları zaman, iman edenlerin sözü, ancak 'işittik ve itaat ettik' demeleridir. İşte asıl murâdına erenler bunlardır.”⁴²⁹ Arzularını İslâm'a tâbi kılmayan kimselerin iman iddiaları bir vehimden ibarettir. Zira Rasûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur: “Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemin olsun ki, arzusunu İslâm'a tâbi kılmayan kimse iman etmiş olmaz.”⁴³⁰

Kur'an'da “Dinde zorlama yoktur. Hakikat, iman ile küfür apaçık meydana çıkmıştır. Artık kim tâğutu tanımayıp da Allah'a iman ederse, o muhakkak kopması mümkün olmayan en sağlam kulpa yapışmıştır. Allah, hakkıyla işiten ve her şeyi kemâliyle bilendir.”⁴³¹ hükmü beyan buyrulmuştur. Dolayısıyla insan için iki yol mevcuttur. Birincisi: Allah'a iman etmek ve hayatını İslâmî hükümlere göre düzene koymak. İkincisi: Tâğuta kalben teslim olup, hevâ ve heveslere göre yaşamak. Bu iki yolun dışında, üçüncü bir yoldan söz etmek mümkün değildir. Tâğut kelimesi, tuğyan etmek (azgınlaşarak isyan etmek) mânâsındır. Kendisi için tayin edilmiş olan sınırın dışına taşan her şey tâğuttur. İslâmî istilahta; Allah'ın indirdiği hükümlere mukabil olmak ve onların yerine geçmek üzere hüküm koyan her güce tâğut ismi verilmiştir. Tâğut, sapıklıkta önderlik (liderlik) eden herkese şâmindir. Tâğutî güçlerin icad ettiği hükümlere câhiliyye hükümleri demek mümkündür. Nitekim Kur'an'da; “Onlar, hâlâ câhiliyye (devri)nin hükmünü mü arıyorlar? Şüphesiz, yakîn sahibi (gerçek iman ve ilim sahibi) bir kavim indinde, hükmedici olarak Allah'tan daha

428 5/Mâide, 49

429 24/Nûr, 51

430 İbn Kesir, III/490

431 2/Bakara, 256

güzel kim vardır?”⁴³² buyrulmuştur. Câhiliyye devrinin hükmünden maksat, “darü’n-nedve” isimli mecliste, insanların hevâ ve heveslerinden (ideolojilerinden) yola çıkılarak hazırlanan ve bütün zümreleri bağlayıcı olan kanunlardır.

H. Adem’den itibaren bütün peygamberler, insanları, Allah’ın emirlerine ve hükümlerine göre yaşamaya dâvet etmişlerdir. Bu dâvet, peygamberlerin vârisleri olan âlimler tarafından kıyâmete kadar devam edecektir. Kur’an’da Hz. Yusuf kıssası beyan edilirken bütün insanlığa şu hatırlatma yapılmıştır: *“Sizin Allah’ı bırakıp da taptıklarınız kendinizin ve atalarınızın takmış olduğu (kuru) isimlerden başkası değildir. Allah bunlara hiçbir hüccet indirmemiştir. Hüküm sadece Allah’a mahsustur (ondan başkasına ait değildir). Allah, kendisinden gayrisine ibâdet etmenizi emretmemiştir. Dosdoğru din işte budur. Fakat insanların çoğu bilmezler.”*⁴³³

Hüküm ve emir, Allah’a mahsustur. Hesap gününü düşünen her insan yeryüzünde, Allah’ın emirlerini tebliğ ve hükümlerini infaza memur kılındığını asla unutmamalıdır. Kur’an’da, *“Allah, hükmedenlerin en güzel hükmedeni değil midir?”*⁴³⁴ denilmektedir. Allah, mutlak hüküm koyucu, hükmeden, hükmünü geçirendir.⁴³⁵

İbâdet: Sözlük anlamı; tapmak, kulluk yapmak, itaat etmek veya boyun eğmek demektir. İbâdet, niyete bağlı olarak yapılması sevap olan, özel bir şekilde yapılan itaat ve fiillerden meydana gelir. İnsanı yaratan ve ona her türlü nimeti veren Allah’a karşı bir ta’zim (O’nu büyük görme)dir. İbâdet, kendini kul olarak kabul eden insanın Rabbine karşı teslim oluşu ve Rabbine itaat edişidir.

İbâdet, Yüce Yaratıcı karşısında kişinin benliğinin derinliğinden gelen bir saygı ile boyun eğmesidir. İbâdet, Allah’a karşı duyulan saygı ve azamet duygularının en yücesidir. Kul bu duyguyu, Allah’ın emirlerine uyarak, yasaklarından kaçınarak yerine getirir. Allah’ın râzı olduğu bütün ameller ibâdet kapsamına girer. Bir diğer deyişler sâlih (doğru ve güzel) kabul edilen bütün ameller (fiiller)in yapılması ibâdettir. Çünkü Allah, insanlardan güzel davranışlar ve kendi hükümlerine uyma istemektedir. Yani Allah’a itaat mânâsı taşıyan her hareket ibâdettir.

İbâdet, ‘abd’ kelimesinden türetilmiştir. Bu da; en yüce bilinen bir varlığa itiraz etmeksizin, karşı gelmeksizin itaat etmek, boyun eğmek demektir. Eskiden kölelere de ‘abd’ denirdi. Onlar,

432 5/Mâide, 50

433 12/Yûsuf, 40

434 95/Tîn, 8

435 Y. Kerimoğlu, Kelimeler Kavramlar, s. 188-191

sahiplerine karşı gelmeksizin itaat ederlerdi. Çünkü onlar efendilerinin malı sayılırlardı. İnsanın Allah karşısındaki durumu, kölenin efendisi karşısındaki durumu gibi değildir. İnsanlar Allah'ın köleleri değildirler. Ancak insanlar mutlak itaatı, boyun eğmeği ve en yüksek tazimi Allah'a yapmak zorundadırlar. Bunun adı kulluktur, yani ibâdetdir. İbâdetin Kur'an'daki Anlamları: Kur'ân-ı Kerim'de ibâdet bir kaç anlamda kullanılmaktadır:

1- Kulluk ve itaat anlamında; *"Ey iman edenler, size rızık olarak verdiğimiz şeylerin temiz olanlarından yeyin. Allah'a şükredin, eğer hakikaten O'na kulluk (ibâdet) ediyorsanız."* ⁴³⁶Kulluğu yalnızca Allah'a yapan, helâl ve haram konusunda da yalnızca O'na itaat eder.

2- İtaat anlamında; *"Ey Ademoğulları, şeytana itaat (ibâdet) etmeyin. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır."* ⁴³⁷ İnsanlar şeytana ilâh diye inanmazlar ama onun sözünü dinlerler. Yani ona itaat ederler. Allah, şeytana itaat etmeyi yasaklıyor.

3- Kulluk anlamında; *"Allah'ı bırakıp da kendisine kıyamete kadar sevap veremeyecek kişiye (şeye) tapmakta (ibâdet etmekte) olan kimse-den daha sapık kimdir? Hâlbuki, (o taptıkları şeyler) bunların duâsından habersizdirler."* ⁴³⁸; *"Onlar Allah'ı bırakıp kendilerine ne bir zarar, ne bir fayda vermeyecek olan şeylere ibâdet ederler. Bir de: 'Biz bunlara ancak bizi Allah' a daha fazla yaklaştırsınlar diye tapıyoruz' derler."* ⁴³⁹; *"Ey insanlar, sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize ibâdet edin. Umulur ki takvaya erersiniz (sakinirsiniz)."* ⁴⁴⁰

Bunlara benzer daha birçok âyette ibâdet, Allah'a ve O'nun dışında ilâh (tanrı) zannedilen şeylere yapılan itaat, kulluk ve tazim gibi şeyler anlamında kullanılmaktadır. Bizim üzerinde durmaya çalıştığımız da bu anlamdır. İbâdet, kişinin benliğini inkâr etmesi, kendini bir hiç yerine koyması değil, Allah'ın yüceliği yani azameti karşısında duyulan saygıdan dolayı bir ürperiş, bir teslimiyet, bir sığınma, bir söz dinlemedir.

Yaratanla yaratılan arasındaki diyalog, karşılıklı ilişki; Allah'tan insana vahy şeklinde, insandan Allah'a doğru 'duâ ve ibâdet' şeklinde gerçekleşir. İbâdet, aynı zamanda nimetleri veren makama karşı bir şükür işaretidir. İnsana verilen en üstün nimet herhalde hayat nimetidir. Öyleyse ibâdet hayatı var eden, bütün yaratılmışların hayatını elinde tutan Allah'a yapılır.

436 2/Bakara, 72

437 36/Yasin, 60

438 46/Ahkaf, 5

439 10/ Yunus, 18

440 2/Bakara, 21

İslâm'daki ibâdet anlayışı, bir takım batıl dinlerde olduğu gibi bir tapınma değil, Allah'a karşı olan sevginin, saygının, azametine teslim oluşun, O'nun Rabliğini tasdik edişin duâ, itaat ve belli hareketlerle ortaya konmasıdır.

İbâdetin amacı, Allah'ın rızâsına ulaşmak, bir anlamda takva sahibi olmak, bununla dünya hayatını düzene koymak, iyi bir insan olabilmek ve öldükten sonra da Cenneti kazanmaktır. İbâdet, yaratılıştan gelen bir ihtiyaçtır. İnsanlar Yüce Allah'a ibâdet için yaratılmışlardır.⁴⁴¹ Allah'ı unutanlar ise tarihte ve günümüzde ibâdet edecek ilâhlar bulmuşlardır. İşin doğrusu yeryüzünde ibâdetsiz insan olmaz. İbâdetin ilk basamağı inanmak ve iman gerekliliklerini yapmaktır. Bu mânâda ibâdet gizli olmaz. İnsan hayatı gizli değildir ki, hayatı Allah rızâsı için yaşamak, yani ibâdet de gizli olsun.

İdeoloji: Kelimenin aslı Latince'dir. İdea, "görünen biçim, fikir" sözcüğü ile logos "bilgi" kelimesinin birleşmesi ile yapılmış ve düşünceyi inceleyen bilim (ideler bilimi) anlamında kullanılmıştır. Siyasal ve sosyal bir doktrin meydana getiren ve bir hükümetin, bir partinin veya bir sosyal sınıfın hareketine yön veren, düşünce sistemine ideoloji denir. Bir topluma veya toplumsal sınıfa has düşüncelerin tümüne ideoloji denir. İlk olarak Destut de Tracy tarafından, felsefî bir hareket olarak savunulmuştur. Daha sonra Cabanis, Volney Grat ve Daonou tarafından siyasî bir topluluk olarak sahneye çıkarılmıştır. On sekizinci yy'da "ideologlar" denince bu isimler akla gelirdi. Cemil Meriç, ideolojinin, kaypak ve karanlık bir mefhum olduğunu, Büyük Fransız İhtilâlinden sonra "felsefe"ye başka bir isim bulmak gerektiğini, zira felsefenin kılışeden koptuğunu, bunun için "ideoloji" kelimesinin Destut de Tracy tarafından (1796) uydurulduğunu izah eder.⁴⁴²

İdeoloji, metafizik muhtevâsından sıyrılmış bir felsefedir. İslâm mütefekkirleri ve ulemâsının felsefecileri küfürle itham ettiğini bilen batıcı laik kadrolar, bu kelimenin arkasına sığınmışlardır. Bilginin kaynağını duyu organlarının faaliyetleri ve akıl yürütme ile sınırlandıran ideologlar, vahyi inkâr ettikleri için kâfirdirler. İslâm topraklarındaki bütün ideolojilerde görülen temel özellik, nassı inkâr mantığıdır. Dolayısıyla her ideoloji "ilâhlık" iddiasına dayanır. Üretim, üretim araçlarının mülkiyeti ve tüketim gibi konularda "helâl" ve "haram" hudutlarını inkâr ederler. "Sermaye" ve "emek" anlayışında, birbirine zıt teoriler ortaya koysalar da,

441 51/Zâriyâ, 56

442 C. Meriç, Umrandan Uygurlığı, s. 230

"mülkûn Allah Teâlâ tarafından yaratıldığı gerçeğini" inkârda birleşirler. Bütün bu gerçekler dikkate alındığında, "Lâ ilâhe" (ilâh/tanrı yoktur) "illâllah" (ancak Allah vardır) diyen her mü'min, bütün ideolojileri inkâr etmiştir. Kelime-i tevhide kalben tasdik ve dille ikrar eden mü'minler; ismi ne olursa olsun, İslâm topraklarını işgal eden bütün ideolojilerle savaşmak (cihad etmek) durumundadırlar. Aksi davranışta bulunanlar, cihad gibi farz-ı ayn hale gelen ameli terk ettikleri için mes'uldürler. ⁴⁴³

İdol: Yunanca (resim, heykel anlamına gelen) eidolas'tan türetilen idol, sûret ve şekil anlamına gelmektedir. Dinî geleneklerde özellikle tapınmada kullanılan sûretler ve benzeri şeyler için genel bir isim olarak kullanılır, put demektir. Tanrılara adak olarak sunulan taştan ve topraktan yapılma heykelciklere de idol denir. ⁴⁴⁴

İhvân: Kardeşler. Tasavvufta; Belli bir tarîkate ve şeyhe bağlı olanlar birbirinin kardeşi (ihvân), bunun dışında kalanlar ecnebî, ağyâr, digerân (başkaları)dır. Bazı hallerde yabancıların tarikat âyinlerine alınmaları, şeyhin özel sohbetine katılmaları hiçbir tarikatte uygun görülmemiştir. Belli bir tarikat mensupları, bir âile gibidir. Şeyh baba ve peder (ata), şeyhin karısı ana-bacı ve vâlidedir. Müridler ise şeyhin evlâdıdır. Bu evlât, yekdiğerinin kardeşi (ihvânı, birâderi)dir.

İkon: Kiliselerde bulunan dinî tasvir, yani resim ve heykeller. Özellikle ortodoks kiliselerinde bulunur. Hristiyanlar, ikon(a)lara tapmadıklarını, sadece onlara saygı duyduklarını söylerler.

İlhâm: Bildirmek, haber vermek. Tasavvufta; a) Feyz yoluyla kalbe gelen özel bir anlam ve bilgi. Düşünmekle kazanılan bir bilgi değildir. b) Kalbe konulan iyilik hissi, hayır duygusu. İlhamın kaynağı ya Allah veya melektir. Velîler, ilhamı peygamberlere vahiy getiren meleğin aldığı kaynaktan alırlar.

İlm-i Nücüm: Yıldızlar ilmi, astronomi, felekiyat anlamında olan bu terkip, astroloji için de kullanılmaktadır. Birincisi araştırma ve incelemelere dayanan gerçek bilgi olduğu halde, ikinci anlamı (astroloji), hurâfelere, bâtil inanç ve kandırmaya dayanarak gayb hakkında bilgi edinme iddiası taşıır.

İmâmân: İki imam. Tasavvufta; biri kutbun sağında, diğeri solunda yer alan iki velî. Sağdaki melekût, soldaki mülk âlemine bakar. Soldakinin mertebesi daha yüksek olduğundan, kutbun halifesi olur.

443 Y. Kerimoğlu, Kelimeler Kavramlar, s. 199-201

444 Bak. Fetiş

İnhinâ: Eğilmek, boyun eğmek. Tasavvufta; müritlerin şeyhlerini veya halifesini ya da birbirini eğilerek selâmlamaları. Bu tür selâmı secde sayıp reddedenler: “Ne senden bana rûkû, ne benden sana sana kıyam; selâmün aleyküm, aleyküm selâm” derler.

İnkâr: Tanımama, kabul ve tasdik etmeme, inanmama, reddetme. İmanın zıddıdır. İnkâr, Allah’ın varlığının gerekliliğini reddetmek, Yaratıcı ile yaratılmış arasındaki bağı koparmak demektir. Kur’ân-ı Kerim, inkârcıların acı bir azâba uğrayacaklarını ve cehenneme sürüleceklerini, iman edip sâlih amel işleyenlere ise ardı arkası kesilmeyecek mükâfatlar verileceğini bildirmektedir. “An-dolsun Biz bu Kur’an’da insanlara her çeşit misali türlü biçimlerde anlattık; ama insanlardan çoğu inkârda direttiler.”⁴⁴⁵; “Onlara ne oluyor ki iman etmiyorlar. Kendilerine Kur’an okunduğu zaman secde etmiyorlar? Tersine, o inkâr edenler, Hakk’ı yalanlıyorlar. Allah onların içlerinde gizledikleri (küfür ve düşmanlığı) biliyor. Onlara acı bir azâbı müjdele. Ancak iman edip sâlih amel işleyenler için ardı arkası kesilmez bir mükâfat vardır.”⁴⁴⁶

İnkarnasyon (Hulûl): İlâhî varlığın insan veya herhangi başka bir doğal varlık şeklinde tezâhür etmesi. Şirk inanışlarına göre, değişik inkarnasyon tipleri mevcuttur. Meselâ, hristiyanlıkta tanrısal cevherin Mesih’te inkarnasyonu kabul edilir. Hinduizmin Avatara inancına göre ise, tanrısal varlıklar (özellikle Vişnu) çeşitli insan veya daha alt düzeydeki tanrısal varlıklar şeklinde tezâhür edebilir. Budizmde ise Nirvana öncesi Buddhaların başarılı ruh göçlerinden bahsedilir. Ancak burada herhangi bir tanrısal varlığın inkarnasyonu sözkonusu değildir. Tibet Lamaları da önceki Buddhalar veya Bodhisattvaların inkarnasyonları olarak kabul edilirler.⁴⁴⁷

İnsân-ı Kâmil: Yetkin insan, kâmil insan. Tasavvufta; Allah’ın zât, sıfat, isim ve fiilleriyle en mükemmel biçimde kendisinde tecellî ettiği insan. Gavs, kutup, hakiki mürşid. İnsân-ı kâmil, Allah’ın sûreti, Allah da onun rûhu gibidir. Diğer taraftan insân-ı kâmil, âlemin rûhu; âlem de onun sûretidir. İnsân-ı kâmil, Allah’ın gözüdür (aynullah), âlemin nûrudur.

İrfân: Tasavvuf kültürüne göre marifet; keşf, hads, ilham, sezgi, mânevî ve rûhî tecrübe ile elde edilen bilgi, tecrübî bilgi demektir.

İrtidâd: İslâm dinini terk ederek başka bir dine geçmek veya eski inancına dönmek. İrtidat eden sapığa “mürted” denir. İslâm’dan çıktığını açıkça gösteren söz, tutum ve davranışlarda

445 17/İsrâ, 89

446 84/İnşikak, 20-25

447 Bak. Hulûl

bulunan kişi, mürted sayılır. Büyük cezâyı hak eder. “Sizden kim irtidâd eder ve kâfir olarak ölürse, işte onların bütün yaptıkları dünyada da, âhirette de boşa çıkmıştır ve onlar ateş halkıdır, orada ebedî kalacaklardır.”⁴⁴⁸; “Kim imanı küfürle değiştirirse, şüphesiz o, dümdüz yolun ortasında sapıtmıştır.”⁴⁴⁹

İsrâiliyyât: İsrâiliyyât, önceleri İsrâiloğulları kaynaklı tüm rivâyetlere verilen bir isimken, daha sonra İslâm kültürüne (daha doğrusu bazı müslümanların kültürüne) girmiş tüm yabancı kaynaklı bilgilerin ortak ismi haline gelmiştir. İsrâiliyyât kaynaklarının başında Tevrât ve onun şerhleri gelir.

Uydurma olduğu kesin olan İsrâiliyyâta karşı Rasûlullah'ın tavrına şu rivâyet delildir: Rasûlullah'a elinde İsrâiloğullarına ait kitaplardan –ki bu kitap, bazı hadis şârihlerinin zannettiği gibi Tevrat değildi, baştan sona uydurma rivâyetler içeren yahûdi sözlü geleneğinin kaynağı olan Mişna adlı bir kitaptı- biriyle gelen Hz. Ömer'i Rasûlullah azarlamıştı⁴⁵⁰.

Kur'an'ın ve sünnetin yaklaşımı esas alınarak İsrâiliyyât, üç kısımda değerlendirilir: 1- Doğruluğu tasdik edilen İsrâiliyyât, 2- Yalan olunduğundan emin olunan İsrâiliyyât, 3- Doğru ya da yalan olduğu bilinemeyen İsrâiliyyât. Kur'an, Tevrat'ın mihenk taşıdır. Kur'an'ın kabul ettikleri doğru, reddettikleri yalan, sükût ettikleri ise meçhuldür. Meçhul rivâyetler karşısında tavrımızın ne olması gerektiğini Rasûlullah açıklamıştır: “Kitap ehlini ne yalanlayın, ne de tasdik edin. Deyin ki: ‘Allah’a ve Allah’ın bize ve size indirdiği âyetlere iman ettik.”⁴⁵¹

Rasûlullah, müslümanlara yaptığı bu tavsiyeyi (her konuda olduğu gibi) önce kendi tutmuş, kitap ehlinin Tevrat'tan İbrânice okuyup da Arapçaya çevirerek anlattıkları kimi hikâyeleri sadece dinlemekle yetinmiştir. Esasen bu hikâyeler, asırlardır o bölgede oturmakta olan yahûdiler tarafından sürekli anlatıla anlatıla artık bölge halkının ortak kültürü haline dönüşmüştü. Bunlar içerisinde Tevrat'ta yer alan bir cümlemin atasözü haline gelmiş olan “kadın, kürek/eğe kemiğinden yaratılmıştır” sözü örnek olarak anılabilir.

Deccâl, mehdî, kıyâmet alâmetleri gibi birçok konuda yığınlarca rivâyet nakledilir. Birçoğunun aslı araştırıldığında bunların İsrâiliyyâttan olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak kimi râviler mârifetiyle bu rivâyetler Rasûlullah'ın ağzından çıkmış gibi

448 2/Bakara, 217

449 2/Bakara, 108

450 Ahmed bin Hanbel, 3/378

451 Buhârî, İ'tisâm 25, Tevhid 51

nakledilmektedir. (Bu gibi rivâyetlerin asıl kaynağı olan Kâ'bu'l-Ahbar, Vehb bin Münebbih gibi kimselerden bazı sahâbiler dahi rivâyet etmişlerdir. Bir sahâbinin kendisinden sonraki nesle mensup birinden rivâyetine usûlde "tedlis" denir.)

İşte buna benzer "senedi sahih, metni illetli" bir rivâyetin aslını araştıran bir muhakkikin tesbiti: "Zübeyr bin Avvam, hadis rivâyet eden bir adam duydu. Adam hadisi bitirene dek bekleyen Zübeyr ona şöyle dedi: 'Sen bunu Rasûlullah'tan mı duydun?' Adam 'evet' dedi. Zübeyr şöyle dedi: 'İşte bu ve benzerleri beni Nebî'den hadis rivâyet etmekten soğutanlardır. Ömrüme yemin olsun ki, ben bunu Rasûl'den duydum ve bu söylediğinde Rasûlün yanındaydım. Fakat Rasûl bu hadise başladığında biz ona kitap ehlinden bir adamın sözünü aktardık. Ve sen, 'evet, duydum' diyen kişi, sen hadisin başı bittikten sonra geldin ve kitap ehlinden bir adamın anlattıklarını Rasûlullah'ın hadisinden zannettin." ⁴⁵²

İşte bu rivâyet, bazı sahâbilerin dahi yahûdilere ait birtakım rivâyetleri sözün başına yetişemedikleri için Rasûlullah'ın söylediğini zannederek rivâyet ettiklerinin en ilginç delili. Bu gibi örnekler, müteber hadis kaynaklarındaki senedi sahih, lâkin metninde İsrâîlî rivâyetler olan hadislere nasıl bakmamız gerektiğini göstermektedir. İşte şu hadis de onlardan biri: "Ölüm meleği Mûsâ'ya gönderildi. Mûsâ ona bir yumruk vurdu ve gözünü çıkardı. Melek Rabbine geri dönüp dedi ki: 'Beni ölmek istemeyen birine gönderdin' Allah, gözünü geri iâde etti ve buyurdu ki: 'Dön, eğer yaşamak istiyorsa elini öküzün sırtına koymasını söyle, avucunun aldığı her kıla karşılık bir yıl yaşar. Mûsâ sordu: 'Ya Rab, ya sonra?' Allah cevapladı: 'Ölüm!' Mûsâ dedi: 'O zaman şimdi gelsin..." ⁴⁵³

Sözkonusu hadislerden biri de şudur: "Seyhan, Ceyhan, Fırat ve Nil cennet nehirlerindendir." ⁴⁵⁴ Bu hadis rivâyeti, Tevrat'taki cümlelere çok benzemektedir. ⁴⁵⁵ Kur'an'a aykırı olan İsrâîliyyât, tefsirlerde de çokça yer alır. İsrâîliyyât, Kur'an ve sünnet ölçüsüne vurularak süzgeçten geçmeden ulu orta kaynak olarak kullanılırsa, geçmişte olduğu gibi bir yığın hurâfe ve yalanın müslümanların kaynaklarına karışması sonucunu doğuracağı gibi, dinin tahrifini de beraberinde getirir.

452 İbnu'l Cevzî, Def'u Şubheti't Teşbih, s. 38

453 Buhârî, Cenâiz 69

454 Müslim, Cennet 26

455 Her bakımdan yanlış bilgilerle dolu olan Tevrat'taki konuyla ilgili cümleler için bkz. Tekvin, 2/10-14

Çağdaş İsrâiliyyât: Bugün, İslâmî kültürü tehdit eden, eski İsrâiliyyât değil; adı İsrâiliyyât olmayan ve çoğu kimsenin dikkatini çekmeyen çağdaş İsrâiliyyâttır. İsrâiliyyât, bizce "tahrif kültürü"nü sembolize eden bir isimdir. İslâm kültürünü tahrife yönelik her kültür, "İsrâiliyyât" kapsamına girer. Bu yüzden orta çağda İslâm kültürünü istilâ eden Yunan felsefesi de döneminin İsrâiliyyâtıydı. Her yabancı kültür gibi girdiği kültüre hem katkıda bulundu, hem yozlaştırdı. Yüzyıllardır boşu boşuna tartışılan ve "imanın kelâmlaşması" demeye gelen Allah'ın sıfatları meselesi, dünyanın "kadîm/hâdis"liği meselesi, "haşir" meselesi, "cüz'ü lâ yetecezzâ" meselesi hep bu kültürün İslâm kültürüne etkisiyle ortaya çıkan incir çekirdeğini doldurmayan meselelerdi.

Bugünün en tehlikeli İsrâiliyyâtı çağdaş ideolojiler ve sistemlerdir. Marksizm, sosyalizm, şövenizm, kapitalizm ve Kemalizm birer İsrâiliyyât olduğu gibi, pozitivizm, materyalizm, sekülerizm ve laisizm gibi felsefî ve siyasî akımlar da bugünün İslâm kültürünü ve hatta varlığını ciddi bir biçimde tehdit eden İsrâiliyyâttır. Türk-İslâmcılık, İslâmî sol, İslâm sosyalizmi şimdilerde moda olan laik İslâm da "hakkın bâtılla karıştırılarak" bir tür "düşünce şirki" elde edilen yahûdileşme ve gâvurlaşma temâyüllerindendir. Bu gibi düşünce şirklerine fetva tedarik etmekle görevlendirilen resmî din adamları taifesiyle Kur'an'ın "hakka bâtılı karıştırıp bile bile hakkı gizledikleri" için kinadığı yahûdileşmiş din adamları arasında garip bir ilişki var.

Laisizm, son moda İsrâiliyyât olarak günümüz Türkiye müslümanları için çok ciddi bir tehlike olarak hissettirmektedir kendisini. Müslümanca düşünme ve yaşama felsefesini kökten tehdit eden laisizm sadece kültürümüzü değil; imanımızı da tehdit etmekte. Kadim/eski İsrâiliyyât, kelimeleri yerlerinden ederek düşünceyi tahrif ve hayatı tahrip ediyordu. Çağdaş İsrâiliyyât olan laisizm ise eşyayı menşeinden, gayesinden ve illetinden ederek düşünceyi tahrif ve imanı tahrip etmektedir. Bu çağdaş ilhad modası, hayatla imanın arasını ayırarak eşyanın tabiatına aykırı bir konum almakta, bu modaya kapılanlar ise dini "vicdanileştirerek" Hristiyanlaşmaktadırlar. Laisizm, Kur'an'ın diliyle "sapıtanların yolu", yani bir "Hristiyanlaşma"dır.

Ancak, şu bir gerçektir ki, İsrâiliyyâtın ister eski, ister çağdaş olsun tüm çeşitlerinde yahûdilerin parmağı hep olagelmıştır. İslâmî kaynaklara girmiş kadim İsrâilî rivâyetlerin başında deccal ve mehdi haberleri gelirdi. Çağımız yahûdileri, tekellerinde tuttukları basın-yayın ve iletişim araçları vasıtasıyla süper güç adı altında insanların zihninde "heyûlâ" haline getirilen yeni "deccal" ve

"mehdi"ler imal etmektedir. İnsanlığın bilinçaltına yerleştirilen bu güçler, kimi için "korku", kimi için "umut" haline getirilmektedir.

Bugün iletişim organları sayesinde çağdaş teknoloji muazzam bir hurâfe haline getirmektedir. İnsanlar makinelerde, onlarda olmayan birtakım güçler vehmeder olmuşlardır. Çağdaş isrâiliyyât, "yazılı âyetler" dışındaki üç âyeti de tahrife yönelmiştir.

İstidrâc: Kâfirlerde, özellikle tâğutlarda ortaya çıkan veya öyle zannedilen hârikalara denir.

İstiğâse: Sığınmak, ilticâ etmek, meded ve yardım istemek, imdad demek. Tasavvufta; darda kalan bir tarîkat ehlinin şeyhini yardıma çağırması veya ölü ermişlerin ruhlarından imdat dilemesi. Sıkışık durumda kalan bir kimsenin Allah'tan veya peygamberin rûhâniyetinden yardım istemesi de istiğâsedir. Son dönem muta-savvıfları, şeyhlerden ve yatırlardan daima istiğâsede bulunmuşlardır. Kendisinden medet umulan en büyük velî "gavs"tır.

İstihâre: Aslında, Allah'tan hayır istemek, hayır duâsı demektir. İstişâre edilerek yapmaya karar verilen meşrû ve mubah bir eylemle ilgili olarak azmedip karar verdikten sonra, o işin sonucunun bilinmediği için, eğer hayırlı ise Allah tarafından kolaylaştırılıp nasip edilmesini, değilse zorlaştırılıp nasip edilmemesini istemek için duâdır. Klâsik uygulama şekli ise, bir çeşit rüya falıdır. Bir işin iyi ya da kötü sonucunu, önceden rüyada kestirme şeklinde kullanılarak sünnette olan bu duâ, dejenere edilmiş ve tahrife uğramıştır. Aslında rüya, bilgi kaynağı değildir; rüya ile amel edilmez. Rüyaların çoğu şeytânîdir veya arzuların simgeleşmiş şekli rüya halinde ortaya çıkar. Dolayısıyla istihâreye yatmak ve görülen rüya ile amel etmek, gayrı meşrû ve akıl dışı bir hurâfedir.

İstimdâd: İmdat istemek, medet ummak, âcil yardım talebinde bulunmak. Tasavvufta; tarîkat ehlinin şeyhlerden veya ölü velîlerin ruhlarından yardım istemeleri. "Meded yâ şeyh!" "meded yâ gavs-ı a'zam!" demeleri. "Zikir murâd eden kimse, iki dizi üzerine oturup ağzını kapatır, gözlerini yumar, bütün his ve kuvvetlerini faâliyetten menederek şeyhin rûhâniyetine teveccüh edip ondan istimdâdda bulunur."

İstişfâ: Şefaath istemek, bir işin görülmesi için birinin aracı (vâsıta, vesîle) olmasını istemek. Tasavvufta; tarîkat ehlinin yatırlardan ve ermişlerin ruhlarından Allah katında şefaathçi ve aracı olmalarını istemeleri.

"Yoksa onlar Allah'tan başkasını şefaathçiler mi edindiler? De ki: Onlar hiçbir şeye güç yetiremezler ve akıl erdiremezlerse de mi (şefaathçi

edineceksiniz)? De ki: Bütün şefaât Allah'ındır. Göklerin ve yerin hükümranlığı O'nundur. Sonra O'na döndürüleceksiniz." ⁴⁵⁶; "İzni olmadan O'nun katında kimmiş şefaât edecek?... " ⁴⁵⁷

İşrâf: Bilmek, haberdar olmak, vâkıf olmak, Tasavvufta; bâtinî hallere vâkıf olmak, insanların rûhî hallerini ve kalplerinden geçirdiklerini bilmek. Firâsetten farkı, firâsetin geçici, işrâfın kalıcı olmasıdır.

Jubilee (Jübile): 1)Yahûdi hukukuna göre her 50 yılda bir gelen yıl; bu yılda yahûdi tutsakların özgürlüklerini kazandıkları düşünülür. 2) Hristiyanlıkta kutsal yıl; Papanın, Roma'yı ziyârete gelen herkese genel Endülüjans sunması. Jubilee yılı kavramı, 1300'de Papa VIII. Boniface tarafından tesis edildi. Boniface her 100 yılda bir Jubilee yılının geldiğini düşünmüştü. Ancak sonraları bu süre 25 yıla kadar düştü. En son kutsal yıl 1975'te kutlandı. Jubilee yılında St. Peter'deki Kutsal Kapı açılır ve buradan gerenlere genel Endülüjans sunulur.

Jupiter: Eski Roma'nın en üstün tanrısı; şimşek ve yıldırımlarla kendini gösteren gökyüzünün gücü; gökler, yağmur ve hava tanrısı. Aynı zamanda bir savaş tanrısı olduğuna da inanılan Jüpiter'e her ay (genellikle ayın 13 veya 15'inde), gökyüzünün açık ve dolunaylı olduğu bir zamanda tapılırdı. Jupiter, Yunanlıların tanrılar tanrısı kabul ettikleri Zeus'ünün Latinleştirilmişidir. Roma'nın devlet yönetici tanrısıdır. İnanışlarına göre Roma devleti ve ordusu onun koruyuculuğu ve yönetimi altındaydı. Romalılar her aldıkları ülkeye onun bir tapınağını kurup imparatorluk sınırında bir tanrı birliği sağlamaya çalışırlardı.

Juventus: Romalıların gençlik tanrıçası. Yunanlıların Hebe'siyle bir tutulmuştur. Gençlerin koruyucusu olduğuna inanılırdı.

Kâhin: İsrail oğullarında ve bazı başka bâtil din mensuplarında da gâipten haber verme, gelecekle ilgili şeyleri bilme iddiasında bulunan kimse. Gaybden haber veren kimselere verilen vasıf. Cin, yıldız ve bazı tılsımlara dayanarak gelecekte haber vermeye çalışan kimselere verilen isim, kehânet yapan kimse. **Kehânet:** Sonradan olacak şeyleri haber verme, kâhinlik.

Falcılara, bakıcılara, gaibten haber veren kimselere verilen isim Falcılık, bakıcılık sanatına da "kehânet" denilir. Kâhin kelimesi arapça bir kelime olup çoğulu "kehene" veya "kühân" dır.

456 39/Zümer, 43-44

457 2/Bakara, 255

İslâm'ın tebliğinden önce kâhinler geleceğe yönelik bazı bilgileri haber verirler, kâinattaki gizli sırları bildiklerini iddia ederlerdi.

Kâhinlerin câhiliyye toplumu içinde önemli yerleri vardı. Onlara bazı hususlar sorulur, düşünceleri alınırdı. Her kabilenin bir şâiri bir hatibi olduğu gibi, bir kâhini de olurdu. Kâhinler, insanlar arasından anlaşmazlıkları çözümler, rüyaların yorumunu yapar, işlenen suçların fâillerini belirlerler, hırsızlık olaylarını açığa çıkarırlardı.

Kâhinler, genellikle kabilenin ileri gelenleri arasından olurdu. Kâhinlik babadan oğula da geçebiliirdi. Kabilenin efendisi aynı zamanda kâhini de olabiliyordu.

Gâibi yalnız Allah bilir. Yaratıkların gâibi bilme iddiası kehânetten başka bir şey değildir. Sihir yapmak, yıldızlardan hüküm çıkarmak, fal oklarına inanmak⁴⁵⁸ İslâm tarafından yasaklanmıştır.

Kâhinlerin yardımcıları şeytanlardır. Şeytanlar, gökyüzündeki meleklerin konuşmalarına kulak misafiri olur, aldıkları bilgileri kahinlere ulaştırırlardı. Kâhinler de bu bilgileri değişik kılık ve kılıplara sokarak insanlara aktarırlardı.

Gökyüzü meleklerin koruması altına alınmış; şeytanların meleklerle yaklaşması engellenmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de bu durum şöyle açıklanmaktadır: "Biz yakın göğü bir ziynetle, yıldızlarla süsledik. Ve (göğü), itaat dışına çıkan her türlü şeytandan korumak için (yıldızlarla donattık). Onlar, (şeytanlar), Mele-i A'lâyı (melekler topluluğunu) dinleyemezler; her taraftan atılırlar, kovulurlar. Onlar için sürekli bir azâb vardır. Yalnız (meleklerin konuşmalarından) bir söz kapan olursa, onu da delici bir alev takib eder." ⁴⁵⁹

Bu konuyla ilgili olarak ibn Abbas (r.a.) şöyle buyurmaktadır: "Melekler buluttan inerler, işlerini kendi aralarında görüşürler. Bu arada şeytanlar kulak hırsızlığı yaparlar. İşittiklerini kâhinlere gizlice ulaştırırlar. Bu haberlerle beraber kendileri de yüzlerce yalan uydururlar." ⁴⁶⁰

Kur'ân-ı Kerim'de zikredilen âyetler, hadisi şeriflerle daha bir açıklık kazanıyor. Olay daha iyi bir biçimde aydınlanıyor.

Kâhinler, anlatımlarında genellikle şairâneliği, kısa ve özlü konuşmaları, secili kelimeleri tercih ederler. Peygamberimizin bir

458 el-Mâide. 3/90

459 es-Sâffat, 37/6-10

460 Ahmed b. Hanbel, I, 274

hadisinde bu konuya işaret edilmiş ve şöyle bir olay anlatılmıştır. Hüzeyl kabilesinden iki kadın birbirleriyle kavga ederler. Birisi diğere taş atar. Kendisine taş atılan kadın hâmile olup, karnındaki çocuğunu kaybeder Olay peygamberimize anlatılır. Peygamberimiz de kadının ölen çocuğunun diyetinin ödenmesine karar verir. Suçlu kadının velisi duruma itiraz eder: “Ya Rasûlallah! Henüz yemeyen, içmeyen, söz söylemeyen, sayha etmeyen çocuğun diyetiyle nasıl mahkum olurum. Bunun benzeri hüküm batıl olur” der. Peygamberimiz, adamın seçili konuşmasına dikkat çekerek onun hakkında “bu adam kâhinler zümresindendir” buyurur. ⁴⁶¹

Sihirbazlık, remilcilik, münecimlik, kahinliği birbirine karıştırmamak gerekmektedir. Bunlar, her ne kadar birbirlerine yakın şeylerse de aralarında farklılıklar vardır. İslâm dini bunların hepsini reddetmiş ve yasaklamıştır.

Kâhin bir meseleye hükmederken, vereceği karara razı olmaları için her iki taraftan teminat (ücret) alırdı. Kâhinin kararı kesin olmasına rağmen, yerine getirilmesi zorunlu değildi. Haliyle bu karar örfî hukukun (töre hukukunun) belirlediği bir karardır. Örfî hukukun belirlemesinde mal ve oğulların etkisini düşünürsek, kâhinin vereceği hükümlerin kimin yararına olduğu ortaya çıkar. Çünkü Kâhin yaptığına karşılık ücret alırdı. Mal ve oğulları daha çok olanın vereceği ücretin fazla olacağı bellidir. Böylece ezilen insanlar yine malum, yine mahkumdur. Zâlimler zulümlerini meşrulaştıran kurumları çağlar boyu sistemli bir şekilde geliştirmişlerdir. Bu kurumlar asırlar önce nasıl bir işlev görüyorsa, şimdi de aynı işlevi görmektedirler. ⁴⁶²

Kam: Bk. Şaman

Kapitalizm: Batı dünyasında feodalizmin çöküşünden bu yana egemen olan ekonomik sistem. Anamalcılık, Sermayecilik, Serbest Piyasa Ekonomisi, Serbest Girişinin Ekonomisi adlarıyla da anılır. Liberal sistem, serbest ticaret, karma ekonomi de kapitalizmi belirtir. Kapitalist ekonominin temel özelliği üretim araçlarının büyük çoğunluğunun özel ellerde bulunması ve üretimle gelir bölüşümüne önemli ölçüde piyasaların işleyişinin yön vermesidir.

Kökleri ilkçağa kadar uzanan kapitalizm Ortaçağın sonlarına doğru Avrupa'nın belirli bölgelerinde gelişmeye başladı. Ancak bir sistem olarak yerleşmesi onaltıncı yüzyıldan sonra gerçekleşti.

⁴⁶¹ Buhârî, Tıbb, 46; Müslim, Kasâme, 36; Ebû Dâvud, Diyât, 19

⁴⁶² Cemil Çiftçi, Şamil İsl. Ans.

Onaltı, onyedı ve onsekizinci yüzyıllarda İngiliz kumaş sanayisinin büyüme kapitalizmin gelişimini hızlandırdı. Kapitalizm önceki sistemlerde üretimin tüketimi aşan bölümünün üretim kapitalitesinin genişletilmesi amacıyla kullanılmasıyla ayrılıyordu. Birçok tarihsel etmen de bu gelişmeyi pekiştirdi. Onaltıncı yüzyıldaki reform hareketinin çabasını aşağılayan geleneksel ahlâkın etkilerini kırarken çok çalışma ve tutumlu olmaya da dini bir temel kazandırdı. Artık ekonomik eşitsizlik zenginlerin de ahlâklı olabileceği gerekçesiyle rahatça savunuluyordu.

Kapitalizmin gelişmesine katkıda bulunan diğer bir etmen de Avrupa'da değerli maden arzındaki artış ve bunun sonucunda fiyatların yükselmesi oldu. Bu dönemde fiyatlar ücretlerden daha hızlı arttığından enflasyondan en çok sermaye sahipleri yararlandı. İlk kapitalistler (1500-1750) Merkantilist dönemde güçlü ulusal devletlerin ortaya çıkmasında da yararlandılar. Bu devletlerin izlediği ulusal güçlenme politikaları bir örnek para ve hukuk sistemleri gibi iktisadi gelişme için gerekli temel toplumsal şartların oluşmasını ve sonuç olarak ağırlığın devletten özel teşebbüse kaymasını sağladı.

İngiltere'de onsekizinci yüzyılda kapitalist gelişmenin odağı ticaretten sanayiye kaydı. Önceki yıllarda sağlanan sermaye birikimi, Sanâyi Devrimi sırasında teknik bilginin sanayiye uygulanması yolunda kullanıldı. Adam Smith (1723-1790) "Ulusların Zenginliğinin Nedenleri ve Kaynakları Üzerine bir inceleme" adlı eserinde klasik kapitalizmin ideolojisini ortaya koydu. Smith, toplumların gelişmesini Marksist kurama benzer biçimde çeşitli aşamalara ayırıyordu. Buna göre toplumlar avcılık, göçebelîğe dayalı tarım, feodal çiftçilik ve ticari karşılıklı bağımlılık aşamalarından geçerler. Her aşamanın kendine özgü kurumları vardır. Sözelimi avcılık aşamasında mülkiyet olmadığı için adli kurumlara gerek yoktu. Ama toplumsal çevrenin büyümesiyle birlikte düzenli orduların yanısıra özel mülkiyetin ve çeşitli ayrıcalıkların korunmasını aracı olarak devlet kurumu gelişti. Böylece daha karmaşık bir örgütlenme ortaya çıktı. Ücretleri loncaların yerine piyasaların belirlediği, özel girişime devletçe konan kısıtlamaların kalktığı son aşama ise sonradan serbest rekabet kapitalizmi olarak adlandırılan "kusursuz özgürlük" aşamasıdır. Bu aşamada bireylerin tutkuları doğrultusunda kendi durumlarını iyileştirmeye yönelik faaliyetlerini toplumsal bakımdan yararlı sonuçlara dönüştüren mekanizma rekabettir. Örneğin bireylerin rekabete dayalı mücadelesi sayesinde malların fiyatları, geçici sapmalar dışında üretim maliyetini denk düşen doğal düzeylerde oluşur. Ulusal servet ise toplumun üç ana

sınıfını oluşturan işçiler, toprak sahipleri ve sanayiciler arasında gene ortak yararı en yüksek düzeye çıkarılacak biçiminde ücret rant ve kâr olarak bölüşülür. Dolayısıyla kendi kendine işleyen ve kendini sürekli olarak düzelteren piyasa mekanizması devlet müdahalesi olmadan toplumsal düzenliliği sağlar. Bireylerin kendi çıkarları peşinde koşması ulusal zenginliği de artırır. Ekonomideki üretkenlik artışının temeli ise emeğin iş bölümüdür. Bireyler iş bölümü sayesinde bir yandan kendi verimliliklerini artırırken aynı zamanda toplumsal üretkenliğin de artmasına katkıda bulunur. Rekabetçi sistemin işleyişini engelleyecek ayrıcalıklara ve devletin müdahalelerine izin verilmediği sürece ulusal zenginlik durmadan büyüyecek, toplum kendiliğinden en iyi noktaya ulaşacaktır.

Fransız Devrimi ve Napoleon Savaşları'nın feodalizmin kalıntılarını silip süpürmesinden sonra Smith'in önerdiği politikalar giderek daha çok uygulamaya konuldu. Ondokuzuncu yüzyılda siyasal liberalizmin başlıca politikaları serbest ticaret, sağlam para (altın standardı), dengeli bütçe ve sosyal yardımların son derece kısıtlı tutulması biçiminde kendini gösteriyordu.

I. Dünya Savaşı kapitalizmin gelişmesinde bir dönüm noktası oldu. Savaştan sonra uluslararası piyasalar daraldı, altın standardının yerini uluslararası para birimi aldı, bankacılık alanında hegemonya Avrupa'dan ABD'ye geçti, Afrika ve Asya ulusları sömürgeciliğe karşı başarılı mücadelelere giriştiler ve dış ticaretin önündeki engellere yenileri eklendi. 1929 Büyük Bunalımı pek çok ülkede devletin ekonomiye karışmamasını öngören kapitalizmin ünlü "bırakınız yapsınlar" politikasına son vererek bir süre kapitalist sistemin geleceğine ilişkin şüpheleri artırdı. Ama II. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika, Avrupa ülkeleri ve Japonya'daki başarısı sistemin yaşama gücünü sürdürdüğünü göstermekle kalmayarak Son yıllarda doğu bloğu ülkelerini de etkileyerek komünizme karşı sürdürdüğü rekabette önemli ölçüde başarı kazandı.

Günümüzde en yaygın ve güçlü ekonomik sistem durumundaki kapitalizm, felsefi temelleri, kuralları, amaçları ve sonuçları bakımından İslâm'ın tam karşısında yer alır. Kapitalizmin temelini maddecilik oluşturur. İnsana öngördüğü biricik amaç maddî zenginliğe ulaşmak ve bunu dilediğince tüketmektir. Bu amaca ulaşmak isteyen bireye sınırsız bir özgürlük tanır. Bu nedenle aşırı ölçüde bireycidir. İnsan ve toplum hayatında belirleyici olarak kabul ettiği tek ilke piyasa şartları ve rekabettir. Fırsatçılık ve acımasızlık ise onun ahlâk kurallarıdır. Hep daha çok kâr yapmaya yönelttiği insanlar tutkuları yönünde hiçbir engelle karşılaşmamalıdır. Bütün bunlar kapitalizmi insanlık dışı bir sistem durumuna götürmüştür.

Bireye tanıdığı sınırsız özgürlük ve kabul ettiği “bırakınız yapsınlar” kuralı doğal olarak en çok sermaye sahiplerinin işine yaradığı için büyük kitlelerin yoksullaşmasına, sömürülmesine yol açmıştır. Kapitalistin doymak bilmeyen mülkiyet tutkusu kapitalizmi, sınırlarını aşarak dünya ölçüsünde yayılmaya ve özellikle yoksul ülkelerin doğal kaynaklarını yağmalamaya götürmüştür. Bu nedenle kapitalizm İslâm gözünde zulmün ve sömürünün ortadan kaldırılması gereken başlıca nedenlerinden birisidir. ⁴⁶³

Kapitol: İtalya’da kutsal kabul edilen dağ. Eski Romalıların putlarının bulunduğu dağın adı.

Karnaval: Kötü ruhları kaçırmak için korkunç maskeler takma töreni. Hristiyanların büyük perhizinden önce yapıldığı için, İtalyanca et kaldırmak anlamına gelen carnelevare kelimesinden türetilmiştir. Kaynağı hristiyanlıktan çok öncedir. Güneş ışınlarının bir süre gökte hapsedildikten sonra yeniden özgür bırakıldıkları inancıyla ilgilidir. Karnavalda kullanılan hayvan maskeleri, aynı zamanda, hayvanlara tapanlardan hristiyanlığa geçmiş bir put-perest geleneğidir.

Keşf: Açığa çıkarma, perdenin açılması. Örtülü olanı açma, gizli olanı meydana çıkarma, sezme, tahmin etme. Tasavvufta; a) Perdenin ötesindeki gaybî hususlara ve hakiki şeylere, bunları yaşayarak ve temâşâ ederek vâkıf olmak. Mükâşefe, beden ve his perdesinin kalkması ve ruh âleminin seyr edilmesi. b) İlham. Doğrudan ve aracısız Allah’tan alınan bilgi. Bu bilgi ya İlâhî hitabı işitmek ve dinlemek veya gayb âlemini görmek sûretiyle elde edilir. c) İbn Arabîye göre velîler, bilgileri peygamberlere vahiy getiren meleğin aldığı kaynaktan doğrudan alırlar. Bazı keşifler kesin bilgi verir. Sûfilere göre maddî ve duyulur âleminden gelen tesir, kir ve pas kalbin gayb âlemini görmesine engel olan bir perde (hicâb) oluşturur. Riyâzet ve tasfiye ile bu perde kalkınca gayb, ayân-beyân olarak görülür. Bu perdenin açılmasına, yani kalp gözünün açılmasına keşf denir. Keşf-i zamâir: Bir velînin başkalarının kalbinden ve zihninden geçen şeyleri bilmesi. Keşf-i ahvâl-i kubûr: Bir velînin mezarlarda gömülü olan ölülerin o âlemdeki hallerini bilmesi.

Kırklar: Ricâlu’l-gayb veya gayb erenlerden 40 velî.

Kıtmîr: Köpek. Ashâb-ı Kehf’in köpeği. Tasavvufta; sûfî olmadığı halde, sûfilerin arasında bulunan kimseye kıtmîr denir. Dervişler ve müridler bir köpek sadâkatı ile şeyhlerinin kapısında

463 Ahmet Özalp, Şamil İsl. Ans.

beklemeyi ve ulumayı en büyük şeref bilirler. M. Bahâeddin Nakş-bend, Abdülkadir Geylânî'nin türbesine şu ibârenin yazılmasını emretti: "Pirlerin kapısında köpek ol, / Eğer Hakk'a yakın olmak istersen. / Zira arslanlardan daha şereflidir. / Geylânî'nin kapısındaki köpek."

Komünizm: Özel mülkiyetin kaldırılmasına ve servetin ihtiyaçlara göre paylaştırılması anlayışına dayalı toplumsal düzen ya da siyasal sistem. Önceleri ütöpik bir kavram iken Marx ve Engels'in birlikte oluşturdukları bu dünya görüşü için tarafından yeniden yorumlanarak siyasal bir program haline getirildi. Bu nedenle Marksizm ya da Marksizm Leninizm de denilen Komünizm gide-rek Marksist-Leninist ilkelerden hareketle komünist bir toplum oluşturmayı amaçlayan tüm siyasal hareketleri de belirtmektedir.

Batı düşüncesinde komünist düşüncenin kökleri çok eskilere uzanır. Üretim araçlarının toplumun mülkiyetinde olduğu, sınıfların ve devletin tümüyle ortadan kalktığı bir toplum ütopyası eski zamanlardan beri insanları etkilemiştir. Eski çağlarda bazı dini grupların oluşturdukları komünist topluluklar olduğu bilinmektedir. Thomas More ve Johan Andreae gibi ütopyacı yazarlarda da komünist bir toplum tasarısının izleri görülür. 19. yüzyılda ABD'de oluşturulan, Indiana'daki New Harmoni (Yeni Uyum- 1825) ve Massachusetts'teki Brook Çiftliği (1841-47) gibi kimi sınıfsız topluluklar ütopyacı amaçlar taşıyordu.

Komünizm, Karl Marx ve Frederich Engels'in 1847-48 yıllarında birlikte yazdıkları Komünist Manifesto ile yeni bir anlam kazandı. Maddecilik üzerine kurulu bir dünya görüşünü ve siyasal programın ilkelerini içeren yeni anlamıyla komünizmin temeli ni diyalektik ve tarihsel maddecilik anlayışı oluşturur. Diyalektik maddeciliğe göre evrenin özünü madde oluşturur. Evren öncesiz (ezeli) ve sonrasızdır (ebedi). Maddî dünyamız dışında başka bir dünya yoktur, olması da mümkün değildir. Evren dışında bir yaratıcı güç, Allah da yoktur. Evren ve insan Allah tarafından yaratılmamış, tersine Allah insanın bir yanılması nın ürünü olarak varsaydığı bir varlıktır.

Maddî dünyaya egemen olan birtakım değişmez kanunlar vardır. Bunlar bağlılık, hareket, evrim ve çelişkidir. Evren özü bakımından bir birlik içinde bulunduğu ndan içerdiği tüm nesne ve olaylar da birbirine bağlıdır, yalnız başlarına açıklanmaları mümkün değildir. Bu bağlılık kanunu gereği olaylar karşılıklı bir etkileşim içindedirler. Evrendeki olaylar sürekli bir hareket ve evrim içindedirler. Bu hareket ve evrim, nesne ve olayların özünde

varolan çelişkiden kaynaklanır. Çelişkiler sürekli bir çatışma doğurur bu da nesnelerin ve olayların hareketine ve evrimine neden olur. Başka bir deyişle tabiat ve tarihteki belirleyici süreçler kendi içlerindeki karşıtlık ilişkileri yoluyla oluşur. Bütün olaylar ancak bu maddî temelli ilişkilerle açıklanabilir.

İnsanlık tarihinin belli başlı dönemleri üretici güçlerin belli bir eşiğine bağlı olarak ortaya çıkan üretim tarzlarının ortaya çıkardığı üstyapılara göre adlandırılır. Buna göre insanlık tarihi beş temel aşamadan oluşmaktadır. Bunlar ilkel komünizm, köleci toplum, feodalizm, kapitalizm ve komünizm aşamalarıdır. Ne var ki kapitalizmin ortadan kalkmasından hemen sonra komünizm gerçekleşemez. Bu nedenle bir geçiş dönemi gereklidir. Bu geçiş dönemi sosyalizm dönemidir. Sosyalizm dönemi kapitalist sömürücü sınıfın ortadan kaldırılmasıyla başlar ve komünist toplumun üzerinde yükseleceği temeller atılır. Bu aşamada özellikle üretimin artırılması için çalışılır. Çünkü komünist aşamada uygulanacak olan “herkese ihtiyacına göre” kuralı ancak bolluk durumunda uygulanabilir.

Marksizm-Leninizm anlamında komünizm birer üstyapı kurumu olarak gördüğü din, ahlâk ve aile konularındaki görüşlerini de maddecilik anlayışı doğrultusunda belirler. Buna göre din, insanların hayatında egemen olan dış güçlerin vehme dayalı bir yansımasıdır. Kimi yeryüzü güçleri bu yansımada doğaüstü birtakım güçler halini alır. Kökeninde insanın doğayı ve doğaya egemen olan yasalar konusundaki bilgisizlik yatar. Bu özü nedeniyle din egemen sınıfların çıkarlarının korunmasında etkili bir rol oynar. Ekonomik temelin yansımından başka bir şey olmayan ahlâk kuralları da evrensel bir nitelik ve geçerlilik taşımaz. Kendini ortaya çıkaran temelle birlikte yok olmaya mahkumdur. Evlilik kurumu da tarihsel ve toplumsal şartların bir ürünüdür. Özel mülkiyetin ortadan kalktığı, çocukların bakımlarının ve eğitim giderlerinin toplumca karşılandığı komünist sistemde kadın ve erkeğin birbirine bağımlılığını gerektiren aile kurumu ortadan kalkacak, cinsler arası ilişki kişisel ve özel bir ilişki durumuna gelecektir.

Bir felsefe, bir dünya görüşü ve siyasal bir hareket olarak komünizm ile İslâm tam bir karşıtlık içindedir. Bu karşıtlığın temelinde evreni vareden yaratıcı güç konusundaki farklı inançları yatar. İslâm’a göre evreni ve insanı Allah yaratmıştır. Komünizm ise evreni ve insanı maddenin, Allah’ı da insanın yarattığını söyler. İslâm evrenin işleyiş yasalarını, insan ve toplum hayatını düzenleyen kuralları Allah’ın koyduğuna inanırken komünizm tüm olayların belirleyicisi olarak maddenin diyalektik yasalarını kabul eder. İslâm’a

göre insan içinde İlâhî bir öz taşır ve dünyaya Allah'ın halifesi sıfatıyla, maddî dünyaya egemen olan ilâhî düzeni insan ve toplum hayatında da egemen kılma göreviyle gelmiştir. Komünizm ise insanın özünün madde olduğunu maddî çevrenin bir ürünü olarak var olduğunu ve maddenin diyalektik yasalarına uygun biçimde iradesizce hareket eden bir araç olduğunu savunur. Kısaca İslâm ve komünizm insanın önünde açılan ve ancak birinin inkarı ile diğerini kabul etmenin mümkün olabildiği iki karşıt yoldur. İkbâl'in deyişiyle hem İslâm, hem de komünizm insandan sözeder ve onu kendine çağırır. Ama komünizm insanı Allah'tan toprağa çekmek için sancılanırken İslâm tersine topraktan Allah'a yükseltmek amacını güder.

1991 yılına girerken komünizmin düşünce ve devlet sistemi olarak iflas ettiği; buna öncülük eden Sovyetler Birliği tarafından pratiğiyle birlikte ilan edildi. İnsanlığa mutluluk getiremeyen bu ilkel düşünce bir yüz yıl dahi varlığını sürdüremeden sona erdi.⁴⁶⁴

Konfüçyüs: Konfüçyüs (Kung Fu-Tzu), M.Ö. 551-479 yılları arasında yaşadı. Şimdiki Şangtung'un bir kısmı olan Lu eyaletindeki Tsou'da doğdu. Ailesi ve ecdâdı hakkındaki bilgimiz sonraki kaynaklara dayanır ve kesinlik taşımaz. Üç yaşında babasını kaybetti. Hayatının ilk yılları büyük zorluklarla geçti. Onbeş yaşından itibaren kendisini ilme adadı. Ondokuz yaşında evlendi ve iki çocuğu oldu. Yirmiyasında öğrenci yetiştirmeye başladı. Siyasete de ilgi duyuyordu. Eski hakimlerin fazilet ve meziyetlerini yorumlayarak ülkesine barış ve iyi yönetimi getirebileceğine inanıyordu. Onun yönetimde ideali, insanların iyiliğine, insan tabiatının özündeki sâfiyete, güvene, örnek yaşamanın gücüne dayanıyordu. Ancak entrikasız siyaset o devirde de yürümediğinden o kendi mizacına uyanı yaptı, öğretti ve eğitti. Öğrencileri sevgi ve sadakatle kendilerini ona vakfediyorlar, ondan tarih, edebiyat, felsefe ve ahlâk öğreniyorlardı. Elli yaşlarında iken ona devlet meclisinde bir görev verildi. Daha sonra onüç sene bir saraydan ötekine, fikirlerini uygulayacak bir hükümdar aradığı bir sürgün devresi geçirdi. Lu'ya geri döndüğünde artık cesareti kırılmıştı, ayrıca en gözde öğrencisinin ölümü onu derinden derine sarstı. Ölümünden önce kendini yine öğrencilerine vakfetti.

Konfüçyüs her ne kadar bir ahlâk eğitimcisi olarak gözükse de onun diğer bir yönü devrinin dinî âyin ve törenlerine önem vermesi, her şeyi idare eden bir İlâhî inâyete büyük bir bağlılık göstermesi idi. O, Gögün Rabbi anlamında Tien denilen bir Yüce

464 Ahmet Özalp, Şamil İslâm Ans.

Varlıkla irtibatlı bulunduğundan bahsetmişti. Tien, insanlar ve bütün varlıkların kaderini tayin eden kudrettir. Bütün insanların takip etmesi gereken göğün yol ve nizamı, "Tao" kavramı onda da vardır. Bütün bunların yanında Konfüçyüs samimiydi, prensiplere sadakat, irfan ve iyi karaktere büyük önem atfetti. O, bütün beşeri münasebetlerde iç temizliğini esas aldı. Her insanın, irfan, aşırılıklardan uzak olma, doğruluk, vefa ve edeple asalete ulaşabileceğini söyledi. O, Çin'in âile toplum ve siyasi hayatında uygulanmasını gerekli gördüğü ahlâkî prensipleri yerleştirmeye çalıştı.

Konfüçyüs'ün Çiyu-fu'da ölümünden sonra mezarı bir ziyaret yeri oldu. Adına her şehirde tapınaklar yapıldı. Onun ahlâkî-siyasi telkinleri gittikçe artan bir kabule mazhar oldu. Şöhreti her tarafa yayıldı. Öğrencileri onun ve önceki Çin hakimlerinin söylediklerini iki koleksiyonda topladılar (beş klasik, dört kitap). Topluluk, "Ju-çiya" (edipler, bilginlerin telkinleri) diye nitelendirilen bir hareket oluşturdular. Konfüçyüsçülük, Han Hânedanından (M.Ö.206-M.S.225) İmparator Vu-ti (M.Ö.140-M.S.87) zamanından itibaren 1912'ye kadar Taoizm ve Budizm'in hakim olduğu devreler dışında bilgin sınıfının resmi kültü olarak devlet dini oldu. Başta İmparator, her bölgenin sivil ve askeri temsilcileri, bilginler ve öğrencilerle birlikte büyük törenler düzenleyerek senede iki defa (ilkbahar ve sonbahar ortasında) ona hediyeler sundular. Ayrıca ayda iki defa, dolunayda ve yeniayda da ona hediyeler sunuldu. Bu arada dinî musîkî de bu törenlerde ihmal edilmedi. Konfüçyüs'e saygı bir ara o kadar aşırılaştırıldı ki 1382'de imparator, Konfüçyüs'ün tasvirlerinin tapınaklarda bulundurulmasını yasaklamak zorunda kaldı. Bununla beraber Çin geleneğine uyularak yine de onun ve dört büyük öğrencisinin ata tabletleri şeref köşesinde bulunduruldu.

Çin'de Cumhuriyetin kurulmasıyla Gök kültü kaldırıldı. Mao devrinde Konfüçyüsçülüğün kitapları yakıldı, Konfüçyüs unutturulmak istendi.

Konfüçyüsçülüğün bir din mi, yoksa sadece bir ahlâk sistemi mi olduğu konusunda tartışmalar vardır. Konfüçyüsçülüğün bir tapınak teşkilatı, bir ruhban zümresi, mecburi bir âmentüsü veya akîdesi yoktur. Bununla beraber bir Yüce Tanrı inancı, bir kurucusu, bir kutsal kabul edilen metin kolleksiyonu vardır. Konfüçyüsçülük Çin'in millî bir dinidir. Son yediyüz yıldır Çin'de üç büyük din geniş ölçüde bir halk dini oluşturmuştur.⁴⁶⁵

465 Ed.S.C.F.Brandon, A Dictionary of Comparative Religion, London 1970, s.203-205; Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, Ankara 1988, s.51-54. (Günay Tümer, Şamil İslâm Ans.)

Kral salonu: Yahova şahitlerinin kilise yerine oluşturdukları toplantı ve ibâdet salonu.

Kul ve Kulluk: ⁴⁶⁶

Kurşun Dökmek: Nazar isâbetinden kurtulmak için uygulanan yöntemlerden biri de, kurşun veya mum döktürülmek, nefesi keskin hocalara(!) okutulmaktır. Bazı yörelerde de "tuz çatılmak", "un yakılmak", "üzerlik otu yakılarak dumanı ile tütsülenilmek" çare olarak görülmektedir. En yaygın olan uygulama, kurşun veya mum dökme âdetidir. Bu iş şöyle yapılmaktadır: Nazar isâbet eden hasta (genellikle çocuklar), kurşun dökücüsünün önüne oturtulur. Başı bir örtü ile kapanır. Çocuğun başı üzerinde tutulan ve içinde su bulunan kaba, ocakta eritilen kurşun dökülür. Kurşun döküldükten sonra oradakiler hep beraber: "Kem göz çatlasın, Nazar eden patlasın" diye bedduâ ederler. Bazı yerlerde de yaygın olarak nazarlık otu, üzerlik otu yakılır. Dumanı ile hasta tütsülenir. Bu esnâda çabuk çabuk şöyle söylenir: "Üzerliksin havâsın / Her dertlere devâsın / Ak göz, kara göz / Mavi göz, elâ göz / Hangisi nazar etmişse / Onların nazarını boz." Şu tekerleme de söylenilmektedir: "Elemtere fiş / Kem gözlere şiş / Üzerlik çatlasın / Nazar eden patlasın!"

Bunların ne kadar gülünç, ama aynı zamanda trajik olduğu, insanımızın ne denli câhiliyye uygulamalarına kapılarını açtıklarını, kafalarını ve gönüllerini hurâfeyle kirllettiklerini gösteren uygulamalardır.

Kutb (kutub): Medâr, değirmenin alt taşına yerleştirilen ve üst taşın dönmesini sağlayan demir. Tasavvufta; a) En büyük velî, b) Her zaman, âlemde Allah'ın nazar kıldığı yer olan tek kişi (Kâşânî). c) Kutub, âlemin rûhu, âlem de onun bedeni gibidir. Her şey kutbun çevresinde ve onun sâyesinde hareket eder. Yani her şeyi o idare eder.⁴⁶⁷ Kutbu'l-aktab: Kutubların kutbu, kutbu'l-ekber: En ulu kutub. Kutbu'l-irşâd: Rehber kutub. Tasavvufta; Her üç terim de halkı irşad etmek ve hidâyete erdirmek işiyle görevli velî anlamına gelir. Bu velî, arştan ferşe kadar tasarrufta bulunur.

Kutup, özellikle Bektâşilikte, en yüksek derecedir. Kutb kelimesi Arapçadır ve dönen bir tekerleğin dingilini dile getirir. Tasavvuf anlayışında da, nasıl tekerlek bu kutb'un çevresinde dönerse evrenin de kutbun çevresinde toplandığı ve ona bağlı bulunduğu kastedilir.

⁴⁶⁶ Bak. Abd ve İbâdet

⁴⁶⁷ Tehânevî, II/1268; İbn Arabî, Fusus, 39, 73

Kuzah: Eski Arapların fırtına tanrısı. Arapların çok eski bir tanrısıdır. Şeytan adıyla da anılır. Dolu tanelerinden olan oklarını atar, yayını bulutlara asarmış. Bundan ötürü bulutlarla ilgili meleklerle de bu ad verilmiş.

Kült: Tapım. Batı dillerinde tapım demektir.

Kybele: Cybele (Sibel) de denir. Anaerkil Anadolu halklarının en eski ve en büyük ana tanrıçasıdır. Frigya ana tanrıçası olduğu gibi, aynı zamanda Anadolu'dan gelip geçmiş bütün gayr-i Müslim ulusların baştanrıçası olan Kybele'nin tapımı, hemen bütün dünyaya yayılmıştır. Çeşitli toplumlar, farklı adlar vermiş, onun yaratıcı ve doğurucu özelliğine inanmıştır. Hititler ona Kupapa derler. Yunanistan'da Artemis demişlerdir. Güneyde Hubel adıyla anılır. Câhiliyye Araplarının meşhur putlarından birinin adıdır Hubel. Romalıların Venüs'ü, Suriye'lilerin Lât'ı da odur. Verimlilik, bolluk ve bereket tanrıçası olarak inanılırdı. Cybele'nin şehir surlarını ilk yapan olduğu ve aslanlar tarafından çekilen bir makam arabası sürdüğü söylenir.⁴⁶⁸

Laiklik: Rûhânî olmayan demektir. Kültürümüze daha çok lâ dinî şeklinde geçmiş olan laik terimi, din dışı olan, belirli bir dinle ilişkisi olmayan ya da dine ait olmayan anlamına gelmektedir. Hıristiyanlıkta ise kilise hiyerarşisinde yer almayan keşiş ya da râhip olmayan kimse için bu terim kullanılır. Dünyevî talebi bulunmayan, yani şeriatini hâkim kılmak, şeriatine uygun hukuk, iktisat, ahlâk, devlet, sosyal hayat, toplumlararası ya da devletlerarası ilişkileri bulunan bir sistemi hâkim kılmak ve bunu insanlığın istifadesine sunmak talebi, gayreti, cehd ve cihâd olmayan bir İslâm, yani tevhidî Allah'ı bir tanımaya indirgemiş ve diğer yönleriyle içi tümüyle boşaltılmış, hıristiyanvari bir kimliğe büründürülmüş; dünyayı Sezarlara, tiranlara, tâğutlara, laiklere, demokratlara terk etmiş bir İslâm anlayışı, teori olarak topluma kabul ettirilmekte ve pratikte gerçek dinin hâkim olmasına müsaade edilmemektedir. Câmilere kileseye, Diyânet memuru imamları papaza, hayata bakışı hıristiyanlığa benzetilen bir din...⁴⁶⁹ Böyle bir İslâm, Allah'ın dini olan İslâm değildir. Böyle bir İslâm'ın Allah'ın Rasûlüne gönderdiği ve sahih olarak bize kadar nakledilerek gelmiş İslâm'la ilgisi yoktur. Böyle bir İslâm'ın, adından başka İslâm'la en ufak bir ilgisi bulunamaz. Ancak, "her türlü sapıklık ve saptırmaya rağmen, Allah'ın Dini'ni doğru olarak anlayan ve doğru şekilde ortaya koyan bir

468 Bak. Hubel

469 Geniş bilgi ve örnekler için bkz. Bu Din Benim Dinim Değil, Abdurrahman Dilipak, İşaret Ferhat Y..

kesimin kıyâmete kadar varlığını sürdürceğini, onlara muhâlefet edenlerin, hak yol üzere bulunan bu kesime asla zarar vermeyeceğini” müjdelemektedir Yüce Peygamberimiz. Allah’tan, bu hayırlı zümreyi her geçen gün güçlü kılmasını ve bizleri bunlardan eylesin diye niyaz ederiz.

“Laik” (laic), din adamları sınıfı dışında kalan; “laiklik” de, dinin ya da din adamları sınıfının devletteki nüfuz ve etkinliğini uzaklaştırmayı esas alan siyasal düzen demektir. İlk anda laiklik, yalnızca siyasal boyutu olan bir yaklaşım olarak görülüyorsa da, herhangi bir düzen ve sistemin tek boyutlu olarak pratikte var olmasına, varlığını sürdürmesine imkân yoktur. İnsan, ruh ve bedeniyle, düşünce ve duygularıyla, yapıp ettikleriyle, zaaf ve meziyetleriyle, iç dünyası ve bu dünyanın kâinat ile olan ilişkileriyle, fert olarak ahlâkî, siyasî, fikrî ve amelî bütün ilişki ve yaklaşımlarıyla, ruhu ve kalbiyle, akı ve vicdaniyla bir bütündür. Bu bütünün, hikmeti sonsuz Yaratıcımız’ın takdiri gereği kendi arasında muazzam bir dengesi, bir âhengi vardır.

İnsanın güç ve imkânlarının değişik alanlar olarak görülüp farklı mekân, makam ve güçler arasında paylaştırılması, insanın görünmeyen keskin bir kılıçla biçilmesi, bölünmesi anlamına gelir; insandaki tevhidi bozar. Bununla birlikte böyle bir bölünmenin sonsuza kadar bu şekilde kalmasına imkân görünmemektedir. Yani böyle bölük pörçük bir hayat ve böyle bir anlayış fitrî değildir. Laiklik, tezine uygun olarak dinin siyaset alanından uzaklaştırılmasının akabinde, insanın eğitiminde, ahlâkî ve siyasî ilişkilerinde, bunları düzenleyen hukukunda, kâinat ve hayat yorumunda, bilime yaklaşımda, sanatsal ve edebî yorumlarında... da ister istemez kendisini gösterecektir. Yani, bütün bu ilişkiler ve ilişkilerin dayandığı her türlü kurum da zorunlu olarak temel alınan bu siyasal teze uygun şekil alacaktır.

Çünkü insanın bir bölümünü dünyevî saltanat ve siyasal otoritenin simgesi demek olan “Sezar” a teslim ederken; bunun dışında kalanını -artık ne kalıyorsa- Tanrıya teslim edip bu diğer bölümünün ilişkilerini onun buyruklarına göre düzenlemeye kalkışmasının imkânı yoktur. İnsan, bütünüyle ve her türlü ilişkisiyle, tek bir otoriteye teslim olmak zorundadır. Bunu ister açıkça ifade etsin, isterse de etmesin; ister durumun böyle olduğunun farkında olsun, isterse de olmasın, değişen bir şey olmaz. Yani *“İnsanın içinde iki ayrı kalp olmadığı”*⁴⁷⁰ gibi, onun hayatında da iki efendiye, iki zıt otoriteye yer yoktur. İnsanın fiilen böyle bir kaos yaşamaya

470 33/Ahzâb, 4

tahammülü olmadığından, pratikte de buna imkân olmadığından dolayı, dinin hayatın herhangi bir alanından uzaklaştırılmaya çalışılması, zamanla dinin hayatta en ufak bir fonksiyon icrâ etmemesi sonucuna kadar varmıştır. Hristiyanlığın tarihi, bu iddianın tartışılmaz bir delili olduğu gibi, günümüz “İslâm dünyası” adı verilen ülkelerin durumu da bunun açık bir delilini teşkil etmektedir. Şöyle ki: Bu dünyada yer alan ülkelerin büyük bir çoğunluğunda laik uygulamalar sözkonusudur. Bunun resmîyetinde böyle olup olmaması, esas itibarıyla pratikte ciddî farklılıklar ortaya çıkarmamaktadır. Bu laik uygulamaların sözkonusu olduğu ülkelerde yaşayan insanların önemli bir bölümü, egemen düzeni ve uygulamalarını, onun benimsediği ve telkin ettiği dünya ve hayat görüşünü kabul edip onaylamakta, buna bağlı olarak, dinin emir ve hükümlerini umursamayan bir hayat sürdürmektedir.

Bunlardan ayrı olarak, kendilerine dayatılan bu düzeni hiçbir şekilde benimsemeyen, kendi irâde ve istekleriyle düzenin hiçbir kural ve hükmünü yerine getirmemeye çalışan, içten gelen bir istekle itaat etmeyen ve boyun eğmeyen, aslı itibarıyla düzen karşıtı ya da muhâlifî büyük kitleler vardır. Bu kitleler, şu ya da bu şekilde laikliği reddeden söylemlerini herhangi bir şekilde ifade etmeye kalkıştıkları takdirde egemen düzenin yasal olsun olmasın her türlü engellemesine, zulüm ve terörüne, cezalandırmalarına, komplolarına, işkence ve her çeşit zulümlerine -kurulu düzeni korumak ve laikliğin elden gitmemesi adına- mâruz bırakılmaktadırlar. Kısacası, bu ülkelerde egemen düzenlerin baskı ve terörü altında yaşayan insanlar, pratiklerinde din ve dünya işlerini ayrı ayrı ele alıp değerlendirmemektedirler. Çünkü buna imkân yoktur. Devletler ve yönetimler de yalnızca devlet yönetimini dinin müdâhalesi dışında bırakmakla yetinmemekte, aksine, yeri geldikçe, gerek gördükçe dine müdâhale etmekte, dini kontrol altına almayı, yönlendirmeye çalışmaktadırlar.

Laikliğin yalnızca siyasal bir çerçeve ve boyutunun bulunduğu ileri sürmek, eğer bir kandırmaca değilse, asılsız bir iddiadan öte değildir. Sözün burasında ister istemez şunu da hatırlıyoruz: Laiklik, esas itibarıyla; din, akîde, düzen ve sosyal hayatın tümüyle Allah’tan alınması tezini teklif ve emr eden İslâm’ın tam karşısında yer almaktadır. Laiklik, Allah’tan başka varlıkların ulûhiyetini esas alan bir anlayış ve bir sistem olduğu halde; laikliğin dinsizlik anlamına gelemeyeceğini söyleyerek, hem laikliğin anlamını kaydıran, hem de işin içyüzünü bilmeyenlere sevdiren yaklaşımlar ve yorumlarla asıl laikliğin İslâm’da olduğunu ileri süren ve bunun için birtakım âyetleri hiç de ilgisiz olmadığı halde delil diye gösterenler

İslâm'ı saptırmakta, Hak Din'i tâğutî düzene koltuk değneği yapmaktadır. Belki iyi niyeti dolayısıyla bunun farkında değildir; ama vâkıa budur. Bu iki zıddın birleşebileceğini, bir kimsenin hem laik hem de müslüman olabileceğini iddia eden bazıları da müslümanları kendi siyasî yaklaşım ve emelleri doğrultusunda yönlendirmeye gayret etmekte, yani kurulu düzenin İslâm'la çatışan bir düzen olduğunun fark edilmemesini sağlamaya çalışmaktadır.

Laiklik, esas itibarıyla şeytana ibâdetin genel adıdır. İslâm'ın ya da Allah'a ibâdet yolunun tam karşıtı ve İslâm dışı bütün beşerî sistemlerin ortak bir adıdır. İslâm dini dışında kalan ve Allah tarafından asla kabul edilmeyecek olan bâtil dinlerin bir diğer unvanıdır. Bu bakış açısıyla konuya baktığımızda, laik düşüncenin kendisinin karşıtı olarak kabul ettiği ve din adamları sınıfının ya da bir hükümdarın yönetimi altındaki insanların, Allah'ın indirdiği şariat dışında, kendi hevâsını tanrının irâdesi olarak telkin eden, kabul ettiren ve dayatan sistem olan "teokrasi" de bâtil bir dindir ve sonuç itibarıyla şeytana ibâdetin birçok türünden bir çeşittir. Bu bakımdan teokrasi de Kur'ân-ı Kerim gözüyle laiklikle ve diğer bütün bâtil din ve rejimlerle aynı kefededir. Teokrasi, kendini ilâh sayan veya tanrıların temsilcisi olarak görenlerin idaresidir. Meselâ Firavunların idaresi, teokrasidir. Laiklik, teokrasiye alternatif olarak ortaya çıkmış olsa da, aslında her ikisi de temelde aynı kaynağa, insanı tanrılaştırmaya dayanmaktadır.

Kur'an, inanılan düzenin pratiğe yansımaları "ibâdet" diye adlandırmakta ve ibâdetin de ya Yüce Allah'a ya da O'ndan başka kime yapılsa yapılsın, sonuçta şeytana yapılmış olacağını gâyet açık ve en ufak bir te'vile yer bırakmayacak şekilde ifade etmektedir. Cennetlikler cennete, günahkârlar da cehenneme girdikten sonra Yüce Allah, cehennemliklere azarlayıcı bir üslûpla şu şekilde hitap edeceğini bildirmektedir: *"Ey Âdemoğulları, Ben size; 'şeytana tapmayın, çünkü o sizin apaçık bir düşmanınızdır, yalnız Bana ibâdet edin; işte dosdoğru yol budur' diye açıklamamış mıydım?"*⁴⁷¹ Laiklik de, diğer beşerî rejimler gibi şeytana ibâdet yollarından bir yoldur. Müslüman ise, *"dini yalnızca Allah'a hâlis kılmakla ve yalnızca Allah'a ibâdet etmekle"*⁴⁷² yükümlüdür.

İslâm'da Laiklik Yoktur: Laiklik, geniş ve basit tanımı ile dinin siyasal hayatın dışına itilmesi, din adamları sınıfının devletin siyasal hayatında din adına etkin olmalarının engellenmesi diye ifade edilecek olursa, peşinen şunu hatırlatmamız gerekmektedir:

471 36/Yâsin, 60-61

472 98/Beyyine; 5, 39/Zümer, 2-5

Evvelâ İslâm'da batıda bilinen şekliyle bir "din adamları" sınıfının varlığı sözkonusu değildir. Dolayısıyla böyle bir sınıfın din adına siyasal etkinliklerde bulunmalarından ve devletin siyasetinde aktif bir rol oynamalarından söz edilemez. Çünkü böyle bir sınıf yok ki, bu sınıfın icrâ edeceği fonksiyon kabul veya redde konu olsun.

İslâm inancına göre Allah her şeyi yaratandır. O, her şeyi bilendir. İnsanı yaratan olduğu gibi, her asırda, nelere muhtaç olduğunu, dünya ve âhirette mutlu olmasının nelere bağlı olduğunu tam ve en kâmil anlamıyla O bilir. Dolayısıyla O'nun insanların dünya ve âhret mutluluğunun elde edebilmeleri için teklif ettiği düzen olan İslâm'da, dünya ve âhirette her bakımdan huzurlu olabilmeleri için insanların gerek duyabilecekleri her şey vardır. Bugün için gerek duymadıkları fakat zamanla ihtiyaç hissedecekleri şeyler de, günümüz müslümanları tarafından bilinse de bilinmese de, ellerinde bulunan Kur'an ve Sünnette yeteri kadarıyla mevcuttur. Kıyâmete kadar gelecek bütün insanların ihtiyaçları için de durum, aynen böyledir. Diğer taraftan, Kur'an'ın içeriğine gelişigüzel dahi olsa bir göz atılacak olursa, görülür ki, Kur'an-ı Kerim müslümanların ibâdet ve âhret hayatıyla ilgilendiği kadar, dünyadaki ilişkileriyle de ilgilenmiştir. Hatta dünyevî ilişki olarak değerlendirilen birçok alana dair açıklamaları, dinî ya da uhrevî ya da vicdanî olmakla nitelendirilen ilişkilere kıyasla daha etraflıdır.

Elbette İslâm, bu hükümler arasında laik bir düşüncesinin etkisi ile ayırım yapmaz, dünya işi, âhret işi; din işi, devlet işi gibi ayırmaları kabul etmez. Çünkü Kur'an, bunların hepsinin aynı şekilde ve hepsine ayırım gözetmeksizin müslümanların aynı önemi vermelerini ve aynı gayreti göstermelerini istemiş ve hepsini birlikte uygulamaya geçirmelerini emretmiştir. O yüzden **İslâm'da dünya işi, âhret işi yoktur. Her şey ibâdet ve cihaddır; ya Allah'a ya da tâğuta kulluk. Siyâseti ibâdet, ibâdeti siyâset olan bir dindir İslâm. Dini devletten ayırdığınızda devlet dinsiz; devleti dinden ayırdığınızda din, devletsiz ve güçsüz olur. Dinle devlet, etle kemik gibidir. Devlet, vücut ise, din de o vücudun canıdır, ruhudur. Bu ikisini birbirinden ayırmak, insanı/insanlığı katletmektir, cinâyettir.** Kur'an-ı Kerim'de, meselâ miras hükümlerine, evlenme ve boşanmalara, alışverişe ve diğer akidlere, savaşa, suç ve cezalara dair açıklamalar, sözelimi namaza ve hacca dair açıklamalara göre daha ayrıntılıdır. Ama hepsine riâyet etme gereği, aynı titizlik ve tâvizsizlikle vurgulanmaktadır. Kur'an'ın en azından bir defa, başından sonuna kadar ciddî bir şekilde anlamıyla birlikte okunması, bu sözün isbatı için yeterlidir. Durum bu iken, Kur'an'ın "*Dinde zorlama yoktur*" ilkesi ile "*Sen onlar üzerinde bir zorba değilsin*"

gibi buyruklarının İslâm'ın da laikliği kabul ettiğine delil olarak gösterilmesinin, gaflet değilse, ancak ihânetle izahı sözkonusudur. Safça, riyâkârca veya bazılarının münâfıkça niyetlerle bu tür delillendirmelere kalkışmasının ilmî değerinden söz edilemez.

Lât: Kur'ân-ı Kerim'de isminden bahsedilen ⁴⁷³ câhiliyye dönemi Arap tanrıçalarından birisidir. İslâm öncesinde Kâbe'de duran üç puttan biridir. Diğer ikisi Uzzâ ve Menât'tır. Allat kültünün Hicaz bölgesindeki uzantısıdır. Kült merkezi Tâif'te olan Lât, dört köşeli bir kaya parçasıyla temsil edilirdi. Lât kültü için yapılan ve Tâif Kâbesi diye adlandırılan bir kutsal bina da vardı. Araplar Teymullat (Lât âşığı) ve Zeydullât (Lât'ın yetiştirdiği) gibi şahıs isimleri de kullanırlardı. *"Gördünüz mü o Lât ve Uzzâ'yı? Ve üçüncüleri olan ötekini, Menât'ı. Demek erkek size, dışı O'na öyle mi? O zaman bu, in-safsızca bir taksim! Bunlar (putlar) sizin ve atalarınızın taktığı isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir. Onlar ancak zanna ve nefislerinin arzusuna uyuyorlar. Hâlbuki kendilerine Rableri tarafından yol gösterici gelmiştir."* ⁴⁷⁴

Maddîyyûn: Maddeciler. Maddî kelimesinin çoğuludur. Âlemin başlangıcı olarak maddeyi kabul edip, maddenin ezeli ve sonsuz olduğuna inananlara, madde ve hareketi dışında her şeyi inkâr edenlere verilen addır. Maddîyyûna göre bu âlem atomlardan oluşan maddelerin rastgele hareket ve birleşmeleri sonucu kendiliğinden meydana gelmiştir. Bir yaratıcının eseri değildir. Madde, varlık âleminin aslı ve yaratıcısıdır. Onlara göre maddenin bölünebilirliği bir daha parçalanmayan ve değişmeyen atomda biter ki buna "cüz'ü lâ yetecezzâ" derler. Kuvvetsiz madde, mad-desiz kuvvet olmaz. Demir gibi en katı cisimlerin bile içi sonsuz bir hareketle devinmektedir. Madde ve hareket her ikisi de ezeli ve sonsuz olduğundan bunların dışında bir yaratıcıya gerek yoktur. Maddeciler tabiat ötesindeki olayları ve varlıkları duyu organlarıyla bilinemediği ve deney dışında kaldığı için inkâr ederler. Doğayısıyla Allah ve ruhun varlığını da kabul etmezler. ⁴⁷⁵

Marduk: Babil'in büyük tanrısı; yaratıcı tanrı. Aynı zamanda kralların rabbi, tanrıların çobanı, hukuk ve düzenin koruyucusu, yüce hekim ve yüce büyücü olarak da adlandırılan Marduk, aslında bir bitki tanrısıdır.

Mars: Eski Roma'da savaş ve tarım tanrısı; Juno'nun oğlu; Remus ve Romulus'un babası. Kutsal hayvanları akbaba, ağaçkakan,

⁴⁷³ 53/Necm, 19

⁴⁷⁴ 53/Necm, 19-23 (Bak. Ellat)

⁴⁷⁵ İzmirli İsmail Hakkı, Yeni İlmi Kelam, s. 362 Geniş bilgi için bak. Materyalizm).

at ve kurt olan Mars'ın festivali Mart ayındaydı. Onun tarımsal karakteri için Mayıs ayında kutlamalar yapılırdı.

Maske (Mask): Eski câhilî insanların dinî ve büyüyle ilgili amaçlarla yüzlerine taktıkları yüz kalıbı. Günümüz câhiliyyesinde hâlâ sürdürülen maske takma geleneği, çeşitli dinsel ve büyüsel amaçları kapsar. Kötü ruhların korkutulmasından, takılan maskenin gücünü elde etmeye kadar çeşitlenen bu amaçlar eski câhilî toplumların çeşitli tapım ve törenlerinde gerçekleştirilirdi. Maskeler totem hayvanlarını, tanrıları, ataları ve çeşitli doğaüstü varlıkları simgeler. Hristiyanların karnaval törenlerinde taktıkları maskeler aynı ilkel câhiliyye geleneğinin eğlence durumuna dönüştürülmüş çağdaş biçimidir.

Başta Afrika ve Kuzey Amerika dinsel gelenekleri olmak üzere çeşitli şirk dinlerine bağlı kişiler, tanrısal varlıkları ya da ruhları temsil ettiğini düşündükleri maskeleri törenlerde başlarına maske takarlar. Bu maskeleri takan kişilerin ilgili ruhu taşıdığı düşünülür. Ve ona dokunmanın ya da onunla konuşmanın doğru olmadığına inanılır.

Maskot: Uğur getirdiğine inanılan nesne. Genellikle bir insan ya da hayvandır; herhangi bir cisim de olabilir. Fransız halk dilinde büyücü anlamına gelen masco sözcüğünden türemiştir. Yine bu dilde mascoto kelimesi büyü anlamını dile getirir. Maskot bir çeşit iyilik getirici büyü kabul edilir.

Masonluk: Uluslararası bir menfaat kuruluşu. Bünyesine özel vasıflı ve seçkin insanları alarak geniş bir teşkilatlanma içerisine giren masonlar, dünyanın hemen her yerinde seslerini ve etkilerini duyurmuşlardır.

Masonluk, Yahudiliğin gizli faaliyet gösteren bir örgütüdür. Bütün rütbelerini, sembollerini muharref Tevrat'tan almıştır. Giriş törenleri Tevrat doktrinine uygun olarak yapılır.

Masonlar, Yahudilerle olan bağlarını sürekli inkâr etmekte ve onlarla hiçbir ilişkilerinin olmadığını iddia etmektedirler. Eğer Yahudilerle olan bağları anlaşılırsa, toplum tarafından hoş karşılanmayacaklardır. Bunun yerine kendilerini bir hayır kurumu, bir kardeşlik, yardımlaşma cemiyeti olarak topluma lanse etmeye çalışmaktadırlar.

Masonlar yalnızca üyelerine mahsus olarak çıkarttıkları Mimar Sinan, Türk Mason Dergisi, Akasya, Büyük Şark gibi dergilerde, Yahudilerle olan bağlarını açıkça ifade etmektedirler. "Ritüellerimizde Tevrat'tan sayısız alıntılar mevcuttur." ⁴⁷⁶

476 Mimar Sinan, Sayı 47, s. 39.

Tevrat'ın, Yahudi ırkının bir ideoloji ve doktrin kitabı olduğunu öncelikle belirtmekte fayda vardır. Bu ideolojinin siyaset sahnesindeki ismi Siyonizmdir. Siyonizm, Masonluk hep Tevrat'tan kaynaklanan felsefenin uygulamadaki örnekleridir.

Bozulmuş ve değiştirilmiş Tevrat'ta Yahudi ırkının dünya milletlerine yapması emredilen vahşet ve katliam şekilleri ayrıntılı bir biçimde belirtilirken, gizli, dikkat çekmeyecek yöntemler de detaylarıyla anlatılmış, çeşitli yollar gösterilmiştir. Bu yöntemler uygulandığında milletler içten çökertilecek ve ne hedef alınan milletler bunu farkedebilecek, ne de olayların arkasında bir Yahudinin ismi duyulacaktır.

Sadece kendi gizli kaynaklarında Yahudilikle ilişkileri anlaşılan Masonluk, işte Yahudiliğin Tevrat'ın telkinlerini aynen benimseyen ve gizli faaliyet gösteren kollarından biridir.

Masonlar, Yahudilikle olan alâkalarını gizli tutmayı lüzumlu görmektedirler. Çünkü Siyonizm ile aynı amacın güdüldüğünü anlatarak faaliyet göstermek yerine, yardım kuruluşlarını paravan yapıp hayırsever kişiler görünümü altında bu amaca hizmet etmek kendileri açısından daha verimli sonuçlar doğurmaktadır.

Masonluk, esas itibarıyla Yahudi olmayan birtakım insanları bir gizli dernek çatısı altında toplayıp, eğiterek, onları herhangi bir sahada Yahudiliğe ve Yahudilik ideallerine hizmet eder hale getirmek için verilen bir tedris usulüdür.

Siyonistler, Yahudilik kavramıyla beraber, Siyonizm hedeflerinin insanları ilk planda ürkütüleceğini düşünerek kendi tanımlamalarıyla, toplum içerisinde başarılı olmuş, meslek sahibi, zengin, saygılı kişilerle, kardeşlik, dostluk, barış gibi insanlara sıcak gelen kavramlarla Masonluk bünyesinde ve Rotary, Lions, Liones gibi kulüpler aracılığıyla çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Böylece hem Siyonist hedefleri ilk planda öne çıkarmamış olmak ve hem de Yahudi olmayan insanlar vasıtasıyla Yahudilik ideallerine hizmet ettirmiş olmak amacını gerçekleştirmişlerdir.⁴⁷⁷

Ütopist mahiyette insanlık, dünya vatandaşlığı, enternasyonalizm gibi kozmopolit ilkeleri benimsediğini iddia eden, ancak aynı teşkilat mensuplarını kardeş gören ve teşkilat içindekilere yardımcı olan; inanç ve vicdan hürriyeti mücadelesinde bulunmakla beraber, Masonluk imanını benimsetmek isteyen; umumiyetle liberal, kapitalist, kendi inancına uymak şartıyla imtiyazlı; oligarşik olmakla beraber sözde demokrat görünen; ehliyet, liyakat, fazilet esaslarına, Mason kardeşliğini tercih eden; malî imkânları

477 Ali Uğur, Masonluk, Soruşturma Dış Politika dergisi, s. 3

ve elemanları geniş bir teşkilata sahip, disiplinli, otoriter, beynelmilel hüviyetteki bu kurum, gizli, esrarengiz birtakım gelenek ve sembollere sahip bulunuyor. Bu sembollerin köklerinin (üçgen, nur, altı köşeli yıldız, akasya, duvarcılık, hiram-mabet şekli vs.) eski Mısır ve Yahudi geleneklerine dayandığı Masonluk yayınlarında belirtilmiştir. Masonluk, insanlığı bir bütün olarak görmek istemesine rağmen yalnız birbirini kardeş tanınması, ehliyet, liyakat vb. vasıflar yerine locaya mensup olduğu için himaye görmesi, bir tehlike anında veya bir yardım isteğinde kendi milletine karşı da olsa, loca mensubunun yardımına yönelinmesi, kozmopolit mahiyeti, biricik hakikatin yalnız Masonluk ilkelerinde görülmesi, zaman zaman din ve milliyet aleyhindeki tutumu dolayısıyla, localarda Yahudilerin, dönmelerin bilhassa önemli mevkilerde bulunması gibi sebeplerle, itirazlara uğramış ve Yahudi emellerine, ülkülerine vasıta olduğu İsrail devletinin kurulması için bir araç olarak kullanıldığı ve Yahudiliğin beynelmilel himayesinin arka planda bulunduğu ileri sürülerek tenkid edilmiştir.⁴⁷⁸

1717'de kökleri çok eski olduğu halde İngiltere de kurulup geliştirilen Masonluk, İngiltere Yahudileri yanında, İngiliz Emperyalizminin sömürgeciliğinin yanında, her tarafta ajanlar, sempatanlar, aldatılanlar, yanıltılanlar elde ederek gelişmiş ve İngiliz uyduluğuna bilerek bilmeyerek hizmete sevk edilmişlerdir. Aynı şekilde Amerika'da da Mason localarına Yahudiler kesinlikle hâkimdir. Orada da ticarî, iktisadî, siyâsî mevki sahip olmak isteyenler onun desteğine muhtaç hale getirilmişlerdir.

1822-1884 yıllarında ilân edilen Anayasa ve arkasından yapılan seçimler sırasında meclis tutanakları gözden geçirilirse, Rumların, Ermenilerin ve diğer azınlıkların nasıl çıkar ve bölünme doğrultusunda gayret sarfettikleri anlaşılır. Bu konuda önemli rolü bulunan Mithat Paşa'nın kimliği bir hayli enteresandır. Macaristanlı bir hahamın oğlu olan Mithat Paşa, Türk devletinde yenilikler yapmağa başlamıştır. Yahudi prensiplerine dayanan mektepler açtırmış ve mekteplerde ihtilacı doktrinleri öğretmiştir. Mithat Paşa, Jön Türkler partisini kurmuştur. Bütün Avrupa'da kendi sırdaşı olan Simon Deutch'un talimatıyla yapılmıştır. Sultan Abdülaziz'in katli, Mithat Paşa'nın gözü önünde gerçekleştirilmiştir.⁴⁷⁹

3 Kasım 1839 Sultan Abdülmecid'in tecrübesizliğinden istifade eden Mustafa Reşit Paşa'nın gayretiyle Tanzimat Fermanı ilân

478 Ömer Rızâ Doğrul, Eski Mısır'da Masonluk İzleri, Selâmet Mahfilinde Dört Konferans, İstanbul 1930, s. 4

479 Kemal Fedâi Coşkun, Yakın Tarihimiz ve Siyonizm, Orta Doğu, 10 Ocak 1976

edildi. Bunun üzerine yabancı kuruluşlar, azınlıklar kuvvetlendi. Bu hareketi benimseyenlerce buna "Tanzimatı Hayriye" adı takıldı. Kozmopolitlik, yabancı etkisi ve aşağılık duygusu yayıldı. Bu sebeple buna "Tanzimatı Şerriyye" diyenler de vardır. Tanzimatı ilân eden Mustafa Reşit Paşa, İskoçya Mason locasına mensup bir kimseydi.⁴⁸⁰

Masonluktaki Tanrı anlayışı Deist bir anlayıştır. Deizm ise İslâmlık, Hıristiyanlık, Musevilik gibi semavî dinlerdeki Allah inancına bir reaksiyon olarak ortaya çıkmıştır. Bu anlayışa göre, kâinatı aşan bir varlık vardır. Fakat insanoğlu bu varlığı tam mânâsıyla bilemez. Onun için bu varlığa yakarılmaz, ondan bir şey istenmez ve onun insanları sevmesi, imtihan etmesi beklenemez. Böyle olunca ahiret düşüncesi ve öldükten sonra dirilmek fikri de iptal edilmiş oluyor. Deist anlayışı biraz daha ileri götürdüğümüzde Ateizm noktasına gelirsiniz. Zaten özellikle Fransız locasına kayıtlı masonlarda bu anlayış yaygındır.⁴⁸¹

Sion kelimesi "Allah'ın krallığı" mânâsına gelir. Tevrat'taki üstün ırklı alâkalı âyetler Siyonizm fikrinin temellerini teşkil etmektedir.

Yahudilerin Allah'ın seçmiş olduğu millet olduğu yolundaki söylentilerin kaynağı Tevrat'ta çeşitli bablar içerisinde yer almaktadır. Bunlardan iki tanesi aşağıdaki şekildedir:

"Ben dedim: Siz ilâhlarsınız ve hepiniz Yüce Allah'ın oğullarıdır. Kalk, ey Allah (ey oğullarım) yeryüzüne hükmet. Zira milletin hepsine sen varis olacaksın."⁴⁸²

"Çünkü sen Allah'ın Rabbe Mukaddes bir kavimsin. Allahın Rab, yeryüzünde olan bütün kavimlerden kendisine has kavim olmak üzere seni seçti."⁴⁸³

Yukarıdaki sapık ve ahlâk dışı sözde Tevrat âyetlerine daha yüzlercesini eklemek mümkündür. Bütün bunlar da göstermektedir ki, Masonluk; azmış ve gözü dönmüş Yahudinin Siyonist menfaatleri doğrultusunda ülkelerin yetişkin insanlarını kendine hizmet ettirerek ideallerini gerçekleştirmek yolundadır.⁴⁸⁴

480 Prof. Dr. Hikmet Tanyu, Siyonizm ve Türkler, İstanbul Bilge Yayınları, s. I, 281

481 Yesevizade, Soruşturma, Masonluk, Dış Politika, sayı 3, s. 109

482 Mezmur Bab. 82, Âyet. 6-8 s. 598

483 Tesniye Bab. 7, Âyet 6 s. 184

484 Bak. Siyonizm (Sami Şener, Şamil İslâm Ans.)

Materyalizm: Allah ve kâinattaki her şeyi madde ile izah etmek isteyen ve âlemden bir gaye, bir şuur ve bir irade görmeyen, toplum hayatını ve fertler arasındaki ilişkileri ve davranışları belirleyen faktörün madde olduğunu iddia eden düşünce sistemi.

Avrupa'nın hayatında materyalist görüş, Avrupa Rönesansı kadar eskidir. Hatta onun eski Grek felsefesinde ve Hristiyanlıktan önceki Roma yaşayışında, bazı yönleriyle bundan daha derin izleri vardır. Aslında Avrupa Rönesans hareketi, dine düşmanlık esası üzerine yükselmiştir. Rönesans, karşı durduğu ve kendisinden sıyrıldığı Hristiyanî-dinî temeller yerine, Grek ve Romen temellere dönerek onlardan destek bulmaya çalışmıştı.

Rönesans düşüncesi bir taraftan "hümanist" (İnsancıl), diğer taraftan da dünya hayatına yönelik idi. Bu hümanizmin mânâsı şuydu: Bilginin kaynağı Allah değil, insan olması gerekir. Hayatın gereklerinin ne olduğu ile ilgili olarak göz önünde bulundurulması gereken kaynak İlâhî vahiy değil, insanî düşüncelerdir.

Bu çağın ayırıcı özelliği, insanın mutlak kişiliğinin farkına varması, otoriteye ve sahiplerine karşı çıkması, bütün dünyayı kendisine vatan olarak kabul etmesi gibi hususlarda ileri noktalara kadar gitmek olmuştur. O bakımdan Yunan ve Roma edebiyat ve ilimlerini inceleme konusunda uzmanlaşmak durumunda olan kimseler, kendilerine "hümanistler" adını verirler.

Dinden sıyrılıp materyalizme doğru yol alan bu gidiş, dini ruhanilikten dinsiz materyalizme bir anda ve tek bir sıçrayışla geçmediği gibi; hedefine doğru yol alırken, birtakım inişler-çıkışlar yapmaksızın, dosdoğru bir şekilde ilerlemedi. Ancak her bir sıçrayışında materyalizme daha çok yöneldi. Bu bakımdan rönesans'ın başından itibaren gerçekleştirilen ilmî ilerlemeler, Rasyonalist ve Emprist görüşlerin ortaya koyduğu şekilde Avrupa düşüncesinin izlediği yolda gitmesine yardımcı unsur olmuşlardı.

Rasyonalizm ise kâinatın tabiat ötesi;inden ve tarihin akışı istikametinden Allah'ın varlığı düşüncesini ortadan kaldırmayı hedef alır. Ayrıca Empirizm'in de Rasyonalizmden pek farkı yoktur. Empirizm'e göre gerçekler, his ile idrak edilebilen âlemden gizlidir. Duyularla idrak edilen tabiat olaylarının ötesinden bilgi elde etmeye çalışmak ve bu alanda illet arayıp bulmaya kalkışmak ise reddedilmesi gereken bir konudur.

Bu gelişmeler zamanla daha ileri boyutlara ulaştı. Sonunda, tabiatın dine ve akla hakim olduğunu ileri süren, tabiatı her şeyin kendisinden çıktığı temel olarak değerlendiren ve insan aklını

düşüncelerin kaynağı kabul eden Pozitivist felsefe ortaya çıktı. Bu görüşün önde gelen en önemli iki filozofu, Auguste Comte ve Fuerbach'dır. Bu felsefe belirli bir atmosferde doğdu ve bu ortamda pek çok ilim ve felsefe adamının ruhunda, özel bir bilgi türüne sahip olan Kilise'ye karşı çıkmak arzusunu uyandırdı.

Diyalektik Materyalizm, maddenin kâinatta köklü ve biricik gerçek olduğu ve kâinattaki her şeyin ve herkesin maddeden çıkıp, maddenin kanunlarına mahkum olduğu; maddenin sınırlarının dışında varlığın söz konusu olmadığı iddialarına dayanır. Bu düşünceye göre, maddeden ortaya çıkan bütün yaratıklar-İnsan da dahil olmak üzere- ve bütün organizmalar bir taraftan maddîdir, diğer taraftan da çelişkiler arasındaki mücadeleye mahkûmdur.

Tarihî materyalizme göre madde, bütün duyuş, düşünüş ve idrakin kaynağıdır. İdrak ise türemiş ikincil bir unsurdur. Çünkü idrak, maddenin yani varlığın bir yansımasıdır. Düşünce ise, maddenin bir sonucudur. Zira düşünce, tekâmülûl sayesinde mükemmelliğin üst basamaklarına çıkabilmiştir.

Tarihî Materyalizm, insanlık tarihini maddeci temellere dayandırarak açıklamaktadır. Buna göre madde ezeli ve ebedidir ve kâinatta var olan her şey madde tarafından yaratılmıştır. Tarihî Materyalizmin sosyolojiye sunduğu temel, Evrim Teorisi'nin tabii seleksiyon yoluyla biyoloji ilmine sunduğu temelin aynısıdır. İncelenmekte olan tür ne olursa olsun, o tabii seleksiyon yoluyla evrim geçirmiş bir türdü. İşte bu, onun tabiatının sınırlarını çizer. Aynı şekilde incelenmekte olan toplum ne olursa olsun, üretim ilişkilerinin üretimle olan ilgisine, düşünce ve kurumların üretimle olan ilişkisine göre şekillenmiş bir durumdadır.

Ayrıca tarihin materyalist yorumu insanlık hayatında bir takım değerlerin varlığını inkâr edip, hayatı sadece yemek, içmek, giyinmek, barınmak ve cinsî ilişkiden ibaret olarak kabul etmektedir.

Din, ahlâk ve ailenin materyalist yorumu ile aynı anda iki şey kastedilir. Bunların birincisi; bu kurumların bizatihi ve kendiliklerinden ayakta duran bir takım değerler olmadıkları, onları bu şekilde görmenin mümkün olmadığı, dolayısıyla bu kurumların ne köklü ve ne de kutsallıklarından söz edilemeyeceğidir. Materyalizme göre her ne olursa olsun din, insanların zihninde onların günlük hayatına egemen olan dış güçlerin vehmî bir yansımasından başka bir şey değildir. Bu yansımada yeryüzünün güçleri, tabiatüstü bir takım güçler şeklini alır.

Materyalistlere göre aile ebedî bir sosyal yapı değildir. Çağlar

boyunca ailede pek çok değişiklikler görülmüştür. İşte bu evrim son tahlilde ekonomik etken ile belirlenir.

Cansız maddenin kanunlarının insana uygunluğu iddiası, insanlık düşünce tarihinde daha önce hiç bir şekilde görülmemiş "ilmî" bir efsane biçimindedir. Bu ilmî efsanenin ortaya konulmasının patenti, mutlak anlamda olmasa bile materyalist komünistlere aittir.

Materyalizm sadece komünist rejimlerde geçerli bir anlayış değildir. Kapitalizm de en az komünizm kadar materyalist bir anlayışa dayanmaktadır.

Bu sosyal düzen, katıksız olarak maddeci bir düzendir. Bu düzende insan, yaratılış ve ahiretinden soyutlanmış olarak ele alınır. Maddî hayat içerisinde sadece maddî çıkarlarıyla varolan bir "homo economicus" (ekonomik insan)dır.

Kapitalist demokrasi düzeni, azgın bir materyalist ruh taşımak-taysa da Materyalizmin hayat felsefesi ve onun hayatı açıklayan öğretisi üzerine kurulmamıştır. Bu düzenin sosyal atmosferinde hayat, maddî çıkar hudutlarının dışındaki tüm alâkalardan soyutlanır. Fakat, bu soyutlama işlemi bir felsefî anlayışa sahip değildir. Buda kapitalist dünyada materyalist felsefî ekollerin bulunmadığı anlamına gelmez. Aksine materyalizm, ikbalini bu düzenin dünyasında bulmuştur. Zira sanayi devrimi ile ortaya çıkan deneysel zihniyetin etkisi, mutlak doğru kabul edilen birtakım fikirlerin yanlışlığının ortaya çıkmasıyla başlayan görüş ve anlayışlardaki değişimin doğurduğu şüphecilik ve fikri kargaşa, aklı ve fikrî donduran, zulüm ve baskı yolunu seçen, sosyal kargaşayı kendi lehine körükleyen hristiyanlığa karşı yüz gösteren hoşnutsuzluk ve ondan cayma ruhu; batılı zihniyetlerde materyalizmi hazırlamıştır.

Allah'ı inkâr temeline dayalı olan bu batılı düşünce sistemi, artık ilk doğduğu topraklar üzerinde ve ideolojilerini buna dayandıran rejimlerin hâkim olduğu ülkelerde bile tartışılmış, büyük kitleler ve ilim adamları tarafından reddedilen bir düşünce olmuştur. Haklı olarak bunun geçersizliğini ve ilkeliğini gören demir perde gerisi devlet ve rejimler de bu düşünceden vaz geçmeye başlamışlardır.⁴⁸⁵

Meded: İmdad, yardım, himâye. Meded Allah'tan istenir. Tasavvufta; ermişlerin ruhlarından yardım istemeye de meded denir. Alevî-Bektâşi zümreler "yetiş yâ Ali" anlamında meded kelimesini kullanırlar.

485 Sami Şener, Şamil İslâm Ans.

Medyum: Ruhlar arasında aracılık ettiğine inanılan kimse. Ölülerden, ruhlardan, cinlerden haber alabilecek olağanüstü güce sahip olduğuna inanılan kişi. Bunların hemen hepsi şarlatan-dır. Günümüzde kâhin ve falcılara, cinci olduğu iddiasındakilere de medyum denilmektedir.

Melek-i Tâvus: Yezîdîlerin tanrısı. Yezîdîlik, şeytanı tanrı, daha doğrusu tanrının celâl (hem büyüklük, hem de kızgınlık anlam-larına gelir) ad ve niteliğinin belirmesi (zuhûru) sayar ve Melek-i tâvus adıyla anarak ona tapar. Bu anlayışta, Zerdüş't ve Markion ikiciliğinin, eşdeyişle kötülük sorununun çözümlenebilmesi için bir de kötülükçü tanrı tasarımının zorunlu görüldüğü düşüncesi-nin izleri vardı. Müslümanlar arasında gelişen tasavvuf anlayışın-da da ilâhî varlık dışında başkaca bir varlık yoktur (vahdet-i vücud), bundan ötürü şeytan da bir tanrı belirmesi (zuhûru)dur.

Menât: Putperest câhiliyye Araplarının taptıkları putlardan biri. Kur'an'da Lât ve Uzzâ ile birlikte, put tanrılar üçlüsü oldukları bildirilir. Ölüm tanrıçası olarak kabul edilir. İslâm, bütün putlarla mücadele etmiş, Menât'ı da Mekke fethiyle birlikte tümüyle tari-he gömmüştür.

Merkür (Mercury): Eski Roma'da çok popüler olan tüccarlar tanrısı; tanrıların elçisi; Hermes'in Roma'daki karşılığı. Merkür'ün kutsal hayvanı horozdu.

Metafizik: Fizikötesi; Duyularımızla idrâk edemediğimiz var-lıkları konu edinen, asıl mesele olarak varlık problemini ele alan felsefe kolu.

Metapsişik: Ruh ötesi, normal psikolojinin sınırları dışında ka-lan olayların incelenmesi.

Mevlânâ: Mevlâ: Sahip, Rab, Allah, efendi, köleyi âzâd eden; şanlı, şerefli, mâlik, yardımcı, koruyucu anlamlarına ge-lir. Kur'ân-ı Kerim'de Mevlâ, Allah Teâlâ için kullanılır: "...*Sen bi-zim mevlâmızsın. Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et.*"⁴⁸⁶ Bakara sûresinin son âyetinin son kelimeleri olan bu ifâdede "Mevlânâ" (bizim mevlâmız) ifadesi kullanılır. Mevlânâ: Efendimiz, mevlâmız anlamındadır. Mevlânâ kelimesi, tarihsel süreç içinde hürmeten büyük kimselere söylenmiş, hazret mânâsında da kullanılmıştır. Kur'an, bu ifâdeyi Allah için kullanmaktadır. Esas anlamı bizim Rabbimiz, terbiye edenimiz, yardım edenimiz, dostumuz demek-tir. Allah için kullanılan bu sıfatı, hem de bir isim olarak ve yücel-tilen bir insana verilmesi düşündürücüdür.

486 2/Bakara, 186

Efendi: Sözü geçen, buyruğu yürüyen, itiraz edilmeksizin kendisine uyulan kimse. Tasavvufta; şeyh, pir. Doğu geleneğinde padişah efendi, tebaa onun kullarıdır. Hükümdar, emri altındakilere: "kullarım", onlar da sultanlarına "efendimiz (mevlânâ, seyyidenâ)" diye hitap ederler. Aslında efendi (seyyid, mevlâ) köle sahibi demektir. Buradan kalkan dervişler, şeyhlerine "efendi", "efendimiz", "efendi hazretleri" gibi ünvanlar verir, kendilerini de onun kulları yerine korlar. Şeyh ise müritlerinden; "bendelerim", "kullarım" diye söz eder. Şeyhe şah ve sultan da denir. "Efendi ne isterse etmek gerek / Kuluz biz düşer mi sual eylemek." ⁴⁸⁷

Mit: ⁴⁸⁸

Mitoloji: Efsâne bilim, ilm-i esâtir. İnsanlığın sahip olduğu mitleri ele alıp sistematik olarak inceleyen bilim dalı.

Misyoner: Misyon, bir şahıs veya heyete verilen özel görev demektir. Misyoner: Kendini bir fikrin yayılmasına adanmış kimse demektir. Misyoner kelimesi daha çok hristiyanlar için, hristiyanlığı yaymayı görev edinmiş kimse demektir. **Misyonerlik**, hristiyanlığı yayma yönündeki sistemli bir faaliyet ve teşkilattır. Misyonerlerin yaptığı işe de misyonerlik denilir.

Mum Yakmak: Türbe, mezar, tekke vb. yerlere mum yakma âdeti, eski câhiliyye çağından kalma âdetlerindenidir. Arkeologların çoğu bu âdetin en ilkel ateş kültü ile ilgili olduğuna kanidirler. Yani "ateşe tapınmak"tan kalma bir âdet olduğu söylenilmektedir. Eski çağlarda yalnız "aziz" sayılanların değil; başka ölümlerin de mezarlarında yahut öldükleri yerde mum veya ateş yakmak bir nevi kurban sayılırdı. "Türebelerde kandil (mum) yakmak âdeti, Fenikelilerden intikal etmiş bir ananedir. Fenikeliler Sur şehrinin koruyucusu ve tanrısı olan Melkâres'in heykeli önünde devamlı kandil (mum) yakarlardı." ⁴⁸⁹

Hristiyanlıktan önceki Helenler ve Romalılar'ın da mezarlarında ve mezar taşları üzerinde meş'aleler yaktıkları bilinmektedir. Bunlar Hristiyan olduktan sonra da bu âdetlerini bırakmamışlardır. Bu Paganizm kalıntısı âdet, daha sonraları hristiyan din adamları tarafından kitaba uydurulup mum yakma şeklinde dinî âyinlere sokulmuştur. Hristiyan din adamlarının izahlarına göre güya bu âdet, ilk hristiyanların karanlık mağara ve Katakomparda gizlice ibâdet ettikleri zaman yaktıkları mum ve meş'alelerin

⁴⁸⁷ İzzet Molla

⁴⁸⁸ Bak. Efsâne.

⁴⁸⁹ Hurâfâtтан Hakikate, M. Şemsettin Günaltay, s. 298

hâtırası imiş.⁴⁹⁰ İslâm'da câmi duvarına, kabir taşına, mezar taşına, türbelere, yatırlara mum yakılır diye bir davranış kesinlikle yoktur. Bunlar Türklere de hristiyanlar aracılığıyla müşrik ve mecûsilerden geçmiştir.

Kabir başına, mezar taşına mum yakan kişi, oradaki yatırla kendini bütünleşmiş, ondan bir parça olmuş gibi kabul ediyor ki, bu büyük bir hatadır ve şıktır. İslâm'a göre insan, ancak Allah'a ilticâ eder ve O'na sığınır. O'nun dışındaki varlıklardan medet ummak tevhide ters düşen büyük bir yanlıştır. Bu itibarla kabirlerde mum yakma âdeti, bâtil bir inanç ve hurâfedir. Ayrıca, halk arasında yaygın olan bir yanlış inanç da, cenâze çıkan odada 40 gün ışık yakılmasıdır. Güya ölü çıkan odada 40 gün ışık yakılırsa, ölünün ruhu geldiği zaman karanlıkta kalmaz, evini ve odasını daha çabuk bulurmuş.

Malı israf etmek, başka ümmetlere benzemek gibi iki harâmı birden işleten bu tür hurâfelerden kesinlikle uzak bulunmak gerekir. Tevhidi gölgeleyici, müslümanları tevhid inancından şirke sevkedici bu çirkin putperest âdetlerinden medet umanlar, putlardan fayda bekleyenler gibi kendilerini aldatmaktan ve etrafa, özellikle yeni yetişenlere kötü örnek olmaktan başka hiçbir iş yapmış olmazlar. Bu da vebal olarak onlara yeter de artar bile.

Mum yakarak, çaput bağlayarak, ölümlere adaklar adayarak, murâdına nâil olacağını, hastalığından veya dertlerinden kurtulacağını, bahtının açılacağını, çocuk doğuracağını sananlar ve yeri geldiğinde de müslümanlığı kimselere bırakmayanlar, inandıklarını iddiâ ettikleri İslâm'a, Kur'an ve sünnete ne kadar ters düşmüşlerdir! *"Yalnız Sana ibâdet eder, yalnız Senden yardım dileriz."*⁴⁹¹ âyetini kıldığı namazın her rek'atında okuyanların, *"gazâba uğramış ve sapıkların yoluna tâbi olmaktan"*⁴⁹² Allah'a sığınanların, verdikleri bu söze ve yaptıkları duâya sâdik kalmalarından daha doğal ne olabilir?

Merhum Mehmed Âkif'in;

"Hurâfeler, üfürükler, düğüm düğüm bağlar,

Mezar mezar dolaşıp hasta baktıran sağılar!"

mısralarıyla çizdiği yakışıksız görünümünden uzaklaşmaya, İslâm'ın sadeliğinde dinî kişiliği ve sadece Hakka kulluk yapan

490 Hurâfeler ve Menşeleri, Abdülkadir İnan, s. 43

491 1/Fâtiha, 5

492 1/Fâtiha, 7

izzeti bulmaya çalışmalıdır. Çünkü kurtuluşa giden doğru yolun, böylesi hurâfelere tahammülü yoktur.

Muska (Nüşa): (Kelimenin aslı nüşa'dır.) Bazı hastalıkları, kötülükleri ve nazarı defetmek için boyna asılan veya üstte taşınan yazılı kâğıt. Hıristiyanlıktaki teslis inancının simgesi olarak üçgen şeklinde, üç köşeli katlanır; içinde çoğu zaman anlamsız şekiller ve uydurmalar bulunur. Kötülüklerden koruyacağına inanıldığı için, şirk unsuru kabul edilir. Nazardan koruduğuna inanılan nazarlıklar, nazar boncukları da muska kabul edilir. Büyü yapmak, ya da büyüden korunmak için kullanılan muskalar vardır.

Muska ve Tılsımların Menşei: Muska ve tılsımların menşei, putperestliğin en ilkel şekli olan "fetiş"tir. Bu inançta olanlar, bazı nesnelerde uğur veya uğursuzluk bulunduğuna inanırlar. Kişi, uğurlu saydığı nesneyi boynuna asar veya yanında taşır. Bu nesne bir bitki, kurt dişi, ayı tırnağı, leylek kemiği, kartal tırnağı olduğu gibi, bazen kurumuş bir böcek hatta bazı taş parçaları vb. olabilir.

Bu nesneleri taşıyanlar, çeşitli hastalıklardan, belâ ve kazalar-dan korunacaklarına inanırlar. Hâlâ bazı nesneleri "uğur getiriyor" inancıyla boynunda ya da yanında taşıyanlar bulunmaktadır. İslâm'ın fitrata, akla ve ilme uyan güzel esaslarına inanmamakta direnen nice insan, böyle safsatalara kolaylıkla inanabiliyor, dola-yısıyla Kur'an'ın "onlar akıllarını kullanmayan akılsızlardır" ifade-sini her an farkında olmadan doğruluyorlar. Günümüzde üniver-site gençliği ve sosyete semtlerinin kültürlü geçinen kesimlerinde gittikçe bu tür "uğur taşları" vb. yaygınlaşmakta, İslâm'dan uzak-laşan insan ne kadar komik ve aşağılık olmaktadır!

Daha sonraki dönemlerde kâğıt parçaları üzerine yazılmış dinî formüller veya tuhaf işaretlerle çizilmiş muska ve tılsımlar, fetişlerin yerini aldı. Muska ve tılsımların en eski şeklinin Mısır'da bulunduğu belirtilir. Eski Romalılar da, hastalıklardan ve zehir-lenmeden korunmak için acayip işaretlerle yazılmış veya çizilmiş muska tılsımları kullanmışlardır. İsrâîloğullarına gönderilen peygamberler de, putperest kavimlerden geçen, kendi dönemlerinde yaygın olarak kullanılan fetiş ve tılsımları yasaklamışlardı. Buna dair eski Ahid'de (Tevrat'ta) rivâyetler vardır.⁴⁹³ Hıristiyanlıkta da muska ve tılsımlara inanmak çok yaygındı. Hıristiyan din adamları muska taşıma âdetleriyle mücâdele etmişler, ama pek başarılı ola-mamışlardır. Milâdî 366 yılında toplanan "Laodice" dinî kurultayı, muska ve tılsım taşımaya yasaklayan bir karar çıkartıp ilân etmiştir. Fakat hıristiyan bunları taşımaktan bir türlü vazgeçirememişlerdir.

493 Meselâ, bkz. Kitab-ı Mukaddes, Tekvin, Bab 35, s. 35

8. Yüzyılda Papa II. Gregoare bu bâtil inançlara karşı şiddetle karşı koydu. Ancak halk bildiğinden ve gördüğünden şaşmadı. Sonuçta hristiyan din adamları bu hurâfeye tâviz vermeye mecbur kaldılar. Muskaların yerine “haç” hristiyanlık sembolü olan balık resmi, “Agnus Dei” (Tanrı Kuzusu) yazılı levhacıkları taşımayı tavsiye ettiler, giderek halkı buna alıştırdılar.

İslâm'ı kabulden evvel yaşamış Türk boylarında da muska-tılsım kullanma âdeti vardı. Sekiz ve dokuzuncu yüzyıllarda Budist ve Maniheizt Türklerin yaşamış olduğu Doğu Türkistan'da yapılan arkeolojik araştırmalarda elde edilen malzemeler arasında “tılsım-muskalar”, çeşitli dinî formüller yazılı levhalar, tahtalar vs. eşya bulunmuştur. Budist Uygurların dinî kitaplarında da tılsım şekillerine rastlanmıştır. Bunlardan üç şekil Alman Türkologu F. W. K. Müller tarafından neşredilen eski Türkçe Uygur metinlerinden birinde açıklamalarıyla gösterilmiştir. Müslüman olduğunu iddiâ edenlerin de kullandıkları muskalardaki tılsımların bir benzeri olan bu şekillerin ifade ettikleri anlamlar olarak, bunlardan biri için, bir kadın bu muskayı vücudunda taşısa, kolay doğurur, rahat ve sevinç bulur; diğesinde, Pars yılı doğmuş olan (şimdiki burçların bir benzeri olsa gerek) kişi, bu tılsımı saklarsa çok mutlu olur; üçüncüsünde de, herhangi bir kişinin hayvanları çok ölüyorsa, bu tılsımı kapiya yapıtırsın denilmektedir.⁴⁹⁴

Günümüzde muska, tılsım ve sihir yapma işleriyle uğraşan bazı inanç sömürücüsü kişilerin ellerinde bulunan kitaplar, eski Babil, Asur, Mısır müşriklerinin, eski Budist ve Şamanist Türklerin kullandıkları kitaplardan yararlanılarak yazılmıştır. Bu kitaplara inandırıcılığı kuvvetlendirmek için Kur'ân-ı Kerim'den âyetler, Esmâü'l-Hüsna ve bazı duâlar da ilâve edilmiştir. Muska ve tılsımla ilgili kitaplarda yazılan muska ve efsunlar incelendiğinde görülüyor ki, birçoğunda bazı âyet ve duâlarla beraber, hiçbir dile benzemeyen kelimeler de bulunmaktadır. Tılsımcılar, mal ve mülkün tılsım-muska ile her türlü âfet ve kazalardan korunacağını da telkin ediyorlar. Bu tılsımlarda Esmâü'l-Hüsna, âyet-i kerime ve duâlar sû-i istimal edilmektedir. Bunların, câhil halkı kandırmak için kullanılmakta olduğu şüphesizdir. Bu hurâfeler, mü'minlerin inancına, sağlığına, malına ve canına zarar verecek zırvalardır. İmanı tam olan müslümanlar, bunlara inanamaz.

Müneccim: Yıldız anlamına gelen Arapça “necm” kelimesinden türetilmiştir. Yıldızla uğraşan, yani yıldız falcısı demektir. Yıldızların hal ve hareketlerinden ahkâm çıkaran kimse, astrolog, falcı.

494 Abdülkadir İnan, Hurâfeler ve Menşeleri, s. 44-47

Müneccim başı: Saray müneccimlerinin başı olan kimseye denirdi.

Mürîd: İrâde ve talep eden, ehl-i irâde, isteyen, arzu eden. Tasavvufta; a) İrâdesi olmayan, irâdesinden soyutlanan, irâdesini kullanmayan. b) Kendisine semânın kapısı açılan ve isimle Hakk'a erenler arasına katılıp ona eren. c) Tarîkate giren ve şeyhe bağlanan, dervîş, bende; efendisi olan şeyhin kulu. Cenâze, onu yıkayan kişinin önünde nasıl irâdesiz ise, mürîd de şeyhinin önünde o şekilde irâdesizdir. Bir kör, kendisini yeden kişiyi uçurumun kenarında nasıl takip ederse, mürîd de her hususta şeyhini öyle takip eder. Mürîd kendi şahsî irâdesini şeyhinin irâdesinde yok etmiştir (Fenâ fi'ş-şeyh); onun için irâdesizdir. d) Şeyhinin emir ve irâdesini yerine getiren bir âlettir. e) Kendisi için Hakk'ın irâde ettiğinden başka bir şey irâde etmeyen, Hakk'ın irâdesi önünde ve karşısında kendi irâdesini hiçe sayan.

Mürşid: Rehber, delil, kılavuz, yol gösteren. Tasavvufta; a) Sırât-ı müstakîmi gösteren, dalâletten önce hak yola ileten. b) Şeyh, velî, er, eren, pîr.

Nâz: Tasavvufta; a) Sevgisinin, dertli ve mahzun âşığına güç vermesi. b) Sevgilisinin âşığını kandırması, ona cilve yapması, bilmezlikten gelmesi. Nâz ehli: Hakk'a nazî geçen, Hakk'a karşı nazlanan velî. Naz ehli, Yüce Mevlâ ile gâyet samimi, her türlü resmiyetten ve kayıttan uzak sohbet eder ve ona içlerini dökerler. Cüneyd Bağdâdî: "Üns ehli münâcât esnasında öyle sözler söyler ki halk bu sözleri küfür sayar" der.

Nazar (Göz değmesi): Bazı insanların bakışla, maddî ve mânevî olumsuz etkide bulunması. **Nazar değmek:** Göz değmek; birisinin hasetçi bakışıyla rahatsız olmak veya zarara uğramak. **Nazar boncuğu:** Nazar değmesine karşı takılan mavi boncuk; **Göz boncuğu** da denilen nazar boncuğunu takmayı, bulundurmamayı veya bir yere asmayı dinimiz şîrk unsuru kabul ederek, böyle bir boncuğun bir zararı def edeceğine sanmayı büyük günah sayar.

Bakmak, bakış anlamına gelen nazar; tasavvufta, şeyhlerin ve ermişlerin müridlere ve sülûk ehline bakışı ki bu bakış ruhlarına tesir ederek onlara yeni bir şekil verir, gönüllerini feyzle doldurur, ruhlarını olgunlaştırır. Bu nazarın eğitici ve yetiştirici bir özelliği olduğu için "velîler müridlerini kaplumbağanın yavrularını yetiştirmeleri gibi nazarla yetiştirirler" denilmiştir. Nazar-ı Hakkânî: Şeyhin nazarı ile müridin aşk ve cezbeye tutularak fenâyâ ermesi. "Sûfîlerin sohbeti gibi nazarları da feyz kaynağıdır. Zira onların nazarı, ayn-ı nazar-ı Hak'tır."

Nazarlık Takmak: “Göz değmesi” veya “nazar değmesi” diye bilinen, mikrobik olmayan ve âniden çoğunlukla baş ağrısı şeklinde beliren mânevî rahatsızlıkların varlığını bilmeyen veya duymayan yoktur. “Nazar değdi, nazara geldi, nazara uğradı” gibi cümlelerle hep aynı rahatsızlık anlatılmak istenir. Tıp da bu tür rahatsızlıkları kabullenmekte ve “İnsan gözünden çıkan şuaların/manyetik ışınların, dikkatle ve belki biraz da kıskançlıkla bakış esnâsında yoğunluk kazanması ve bu yoğun şuaların karşı organizmanın atomlarının çalışma düzenine etki etmesi” şeklinde açıklamaktadır.

Rasûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: “*Nazar/göz değmesi gerçektir (vâkidir).*”⁴⁹⁵ Hatta Peygamber Efendimiz, “*dokunan her kötü gözden*” Allah’a sığınmayı, Hz. İbrâhim’in bir duâsı olarak ümmetine ta’lim etmiştir.⁴⁹⁶ “*Nazardan Allah’a sığının; çünkü nazar haktır.*”⁴⁹⁷ Hz. Âişe vâlidemiz de Hz.Peygamber’in göz değmesine karşı okumayı emrettiğini haber vermiştir.⁴⁹⁸

Nazar değmesine karşı okuma sûretiyle uygulanan tedâvinin Hz. Peygamber ve ashâbı tarafından yapıldığı ve müsbet neticeler alındığı örnekleriyle sâbittir. Bu tedâvide daha çok Fâtiha, İhlâs, Felak ve Nâs sûreleri ve Âyetü’l-Kürsî’nin okunduğu da hadislerde yer alan bilgiler arasındadır. Yine 68/Kalem sûresinin 51 ve 52. âyetlerinin okunması tavsiye edilir. Elmalılı’nın belirttiği gibi⁴⁹⁹ bu tedâvi çeşidinde aslanan hastanın bizzat kendisinin okumasıdır. İnsan, hoşuna giden bir şeye bakarken nazarı değmemesi için “*Mâşâallah, lâ kuvvete illâ billâh*” demelidir. Bu, Peygamber Efendimiz’in okuduğu bir duâdır.

Bu açıklamalardan sonra, göz değmesine karşı gûya tedbirmiş gibi, halk arasında dolaşan birtakım hurâfelerin mânâsızlığı kendiliğinden ortaya çıkmış olmalıdır. Çocukların elbiselerine mavi boncuklar, nazarlıklar, iğde çekirdekleri, kaplumbağa kabuğu vs. takmak; evlerin, binâların girişine, arabalara boynuz, at nalı, at kafası, çeşitli muskalar, cevşenler asmak, kurşun dökmek, tütsü yapmak, ceplere sarımsak koymak, arabalara ve dükkânlara göz resimleri yapıştırmak, acâyip heykeller monte etmek ve benzeri şeylerin hepsi, bu bâtil inanışın zavallı âletleridir. Bunların tıp açısından en küçük bir faydası düşünülemez gibi, bâtil inanışları

495 Buhârî, Tıb 36, Libas 86; Müslim, Selâm 41-42; Ebû Dâvud, Tıb 15; Tirmizî, Tıb 19; Ahmed bin Hanbel, I/294, II/222, IV/67, V/70.

496 Buhârî, Enbiyâ 10; Ebû Dâvud, Sünnet 20; İbn Mâce, Tıb 36

497 İbn Mâce, hadis no: 3508

498 Buhârî, Tıb 35

499 Hak Dini Kur’an Dili, c. 9, s. 6394-6399

yaygınlaştırması ve sürdürmesi noktasından büyük sakıncaları vardır. Bu yüzden de bunları bu niyetle kullanmak kesinlikle haramdır; bazı İslâm âlimleri, Allah'tan başka şifa veren, zararı def eden mânevî sığınak ve çözüm kaynağı kabul edildiğinden bunları nazar giderici olarak kullanmayı şirk kabul etmişlerdir. Bir tür koruyucu totem izlenimi veren ve hastalıklardan koruduğu yanlış kanısının zihinlere yerleşmesine vesile olan nazarlıkların, nazar boncuklarının kullanılmasını Peygamber Efendimiz kesin bir şekilde yasaklamıştır. Hatta böyle bir nazarlığı üzerinde taşıyan kişinin bey'atını kabul etmemiş ve onu çıkarıp atmasını emretmiştir.⁵⁰⁰ Yine Rasûlullah (s.a.s.)'ın şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: *Efsun yapmak, nazar boncuğu takmak, kadınların kocalarına kendilerini sevdirmek için sihir yapmak şirktir.*"⁵⁰¹

Müslümana yakışan, basit birer madde olan nazarlıkların koruyuculuğu zannına kapılmak değil; her şeyini borçlu olduğu ve kulluğunu kendisine sunduğu Rabbina sığınmaktır. Şifâyı verecek olanın ilaç, doktor, okuma, üfürme, hoca değil; bizzat Allah olduğunu hiç unutmamaktır. Allah şifâ vermeyecek olduktan sonra, dünya bir araya gelse ne çıkar? Ma'kul ve meşrû yollarla hastalıklara çare aramak nasıl görev ise, şifâyı yalnız ve yalnız Allah'tan bilmek ve beklemek de aynı şekilde görevdir. Mânevî hastalıkların tedbiri de mânevîdir. Kur'an âyetlerinin ve sünnette geçen duâların okunması ve Allah'a sığınılması bu tedbirin en üst seviyede alınması demektir. Ötesi avunma, aldanma, gerçeği bırakıp bâtila dalma, denize düşünce yılanı sarılma demektir. *"Allah'ım, her şeytan (tabiatlının şerrin)den, zehirli haşerâttan ve dokunan her kötü gözden Senin şifâ veren kelimelerine sığınırım."*⁵⁰²

Neptün: Eski Romalıların deniz ve su tanrısı; Etrüsk tanrısı Nethunus'un Roma'daki adaptasyonu. 23 Temmuz onun festival tarihiydi. O, küçük çapta bir tanrıyken kültünün sonradan yaygınlaştığı söylenir.

Nigâr: Resim, resim gibi güzel sevgili. Divan edebiyatında put, put gibi güzel(!) anlamında kullanılır. Divan şiirinde sevgili yerine mecâz-ı mürsel yoluyla ele alındığı olur. Eskiden insan vb. resimleri yapanlara nigârende ve nigârî denilirdi. Divan şiirinde sevgilinin yanağı yerine nigâristan çok kullanılır.

Niyâz: Duâ, yalvarma, tevâzu gösterme, selâm, himmet, baş kesmek. Tasavvufta niyaz: "Dervişin, huzûr-ı mürşide vardıkça

500 Nesâî, Ziyet 17; İbn Mâce, Tıb 39

501 Fethu'l-Kebîr, c. 1, s. 304

502 İ. Lütü Çakan, Hurâfeler ve Bâtıl İnanışlar, Maritey Y. S. 11 vd.

mürşidini hak bilerek hayır himmet talebi için yüzünü gözünü yerlere sürerek niyaz etmesi âdâb-ı tarîkattandır.” “İnhinâ ederek şeyhin el, diz ve eteğini tutmak ve öpmek”. Niyâz ve niyâz âyini, bazen müridin şeyhine secde etmesi şeklini de almıştır.

Noel, Noel Baba: Noel, hristiyanların Hz. İsa'nın doğduğu geceyi kutlamak için yaptıkları bayramdır. Noel ağacı: Hristiyanların noel için kesip süsledikleri çam. **Noel Baba:** Hristiyanların noel gecesi hediye getirdiğine inandıkları, inanmasalar da çocuklarını kandırdıkları mitolojik ve hayâlî kişidir. Hristiyanlarca Hz. İsa'nın, Aralık ayının 25'inde doğduğu kabul edilir ve her yıl bu günde noel kutlanır. Eskiden Ocak ayının 6. günü kutlanırdı. Hz. İsa'nın hangi yıl doğduğu da hayli tartışmalıdır. Örneğin, Matta İncili'ne göre, bugün İsa'nın doğum yılı olarak kabul edilen yıldan, yani milattan en az dört yıl önce, Luka İncili'ne göre, milat diye kabul edilen yıldan 6 yıl sonra doğmuştur.

Ermeni mitolojisinde yeni yıl tanrısının adı Amanor'dur. Paganlık/putperestlik zamanlarında avlanan hayvanlar, Amanor'un onuruna çam ağaçlarına asılırdı. Noel günü çam ağacına çeşitli şeyler asılarak yapılan tören, hristiyanlığa bu pagan geleneğinden geçmiştir. Ayrıca, ağaçlara tapmanın yaygın olduğu bölgelerde çam ağacına da tapılmıştır. Antik çağın ünlü Yunan ve Roma mitolojileri, ağaç tanrılarla doludur. Ağaçlar, Yunanlılarla Romalılarda tanrıların barınakları sayılıyor ve ağaçların bir ruhu olduğuna inanılıyordu.

Nusb (çoğulu; Ensâb): İslâmiyetten önceki Arap putperestliğinde kullanılan dinsel taşlar. Bu taşlara tapılırdı ve ma'bûdun bu taşların içinde ve onlarla ilişkili olduğuna inanılırdı. Bu taşlar için kurbanlar kesilir ve taşların üstlerine bu kurbanların kanı sürülürdü. Kur'an bu câhiliyye geleneğini şiddetle yasaklamıştır "... *nusb (put olarak kabul edilen dikili) taşlar*"⁵⁰³ (Bu taşlar için kesilen kurbanların yenilmesi de İslâm dinince haramdır).

Nübüvvet: Peygamberlik. Tasavvufta; İbn Arabî, Son peygamber Hz. Muhammed'in (s.a.s.) getirdiği şeriat çerçevesinde evliyanın keşf ve ilham yoluyla Allah'tan aldıkları irfâna ve bilgilere umûmî ve mutlak nübüvvet adını vermektedir.

Nücebâ: Seçkinler, soylular. Tasavvufta; kırklar. Bunlar halkla ilgili hususları düzeltir, onların yüklerini taşır, sadece halkın huku konusunda faâliyet gösterirler.

Nükabâ: Nakibler, denetçiler, gözetleyenler. Tasavvufta; Bâtın

ismiyle tahakkuk edip bu ismin mazharı olduklarından halkın içlerine bakıp (ruhlarını okuyup) oradaki en gizli hususları açığa çıkaran üç yüzler. Sırları örten perdeler onlar için ortadan kalktığından bu gibi hususları bilirler. Bursevî bunların sayılarının 12 olduğunu söyler.

Okyanus: Eski Yunan'da deniz tanrısı ve insanların dünyasını çevreleyen suların hâkimi; büyük kozmik güç. Mitolojiye göre Uranüs ve Gaia'nın oğlu olan Okyanus, kız kardeşi Tethys ile evlenmiş ve ondan altı bin çocuğu olmuştur. Bunların yarısı Oceanidler yani deniz ruhları, diğer yarısı ise nehirlerdi.

Olimpus: Tanrıların oturdukları yer olarak tasarımılanan dağ. Yunanistan'da Thessaly ile Makedonya arasında yer alan yaklaşık 3000 metre yüksekliğindeki dağ. Bu dağ, eski Yunan geleneğinde tanrısal varlıkların yaşadığı mekân olarak düşünülür. Olympus'la ilişkili tanrısal varlıklar Olympus tanrıları olarak bilinir. Zeus, Olympus tanrılar panteonunun zirvesindeki yüce tanrı olarak kabul edilir. Yunan mitolojisinde Olimposlular adıyla anılan on iki tanrı şunlardır: Zeus, Hera, Poseidon, Apollon, Artemis, Afrodite, Hermes, Ares, Hestia, Hephaistos, Athena, Hades. Bunlardan başka daha pek çok tanrı Olimpos'ta oturduğu halde, bu adla anılan sadece on iki tanrıdır.

Olimpiyat: İlkçağda beş yılda bir yapılan beş yarıştan ibaret spor oyunları. Bu adı o yarışlara İda dağı beş Daktyl vermiş. (Daktyl, İda dağının demirci cinleridir. Tanrı Kybele'nin yoldaşları ve râhipleri sayılan bu cinler silâh yapımcılarıdır.) Yarışlar da bu yüzden beş taneymiş ve her beş yılda bir yapılmış, yarışlara bu yüzden pentatlon adı verilmiş. Genel olarak ilk olimpiyatın MÖ 776 yılında yapıldığı ve oyunların Herakles tarafından kurulduğu söylenir. Oyun âletleri Olympus'ta saklandığı için olimpiyat adı buradan gelmektedir. Beş yılda bir yapılan ve beş oyun olan olimpiyat, beş gün sürer. Beş sayısı Daktyl'lerle ilgilidir. Oyunlar şar adı verilen araba yarışlarıyla başlar; silâhlı koşu, yumruksuz dövüş, yumruk dövüşü ve pankreasla sürer. Çağdaş olimpiyat oyunlarıysa ilkin 1896 yılında Atina'da yapılmıştır. Her dört yılda bir tekrarlanmaktadır.

Ölümlere Yalvarıp Duâ Etmek: Yatırlardan bir şeyler beklemek, hastalığına şifa, derdine devâ, bahtına açıklık, kısırlığına çözüm... için ölüden yardım ve imdat beklemek; tümüyle şirk olan hurâfe ve bâtil inanıştır. Bunları bir müslüman yapamaz.

Örf ve Âdet: Örf, kanun olmadığı halde, halk tarafından alışkanlık olarak uyulan, bulunulan yere ve hallerin icabına göre

şekillenen akla aykırı olmayan, dince kötü karşılanmayan davranış, töre ve âdettir. Âdet de, halkın devam edegeldiği davranışlardır. Belirli bir şuur belirtmez, nesilden nesile devredilir. Kâmil imana ulaşmamış herinsan, çevre şartlarından etkilenir. Kısa bir süre sonra alışkanlıklar, din haline geliverir. “Biz bize benzeriz” sözündeki mâhiyet budur. İslâm ulemâsı örf ve âdeti; “Akl-ı selimin üzerinde ittifak ettiği ve halkın devam edegeldiği şeylerdi ki, birçok kere tekrar olunur” şeklinde tarif etmiştir. Ayrıca, örf ve âdetde dikkat edilecek husus; “şer’an ve aklen müstahsen (güzel) olması, selim aklı sahipleri yanında münker olmamasıdır.” Tariflere dikkat edersek, örf ve âdetin oluşmasında emir sahiplerinin (otoritenin) etkisini hemen kavrarız. Şöyle ki: Şer’an ve aklen müstahsen olan bir hususu halkı ifâ edebilmesi, emir sahiplerinin onu yasaklaması ile yakından ilgilidir. Âdet, halkın bilinçsizce yapageldiği, eski nesillerden devraldığı davranışlar olduğundan, eğer emir sahipleri müdâhale ederse, kesinti ortaya çıkar. Meselâ, Osmanlı Devletinde II. Mahmud döneminde, halkın kıyâfeti değiştirilmiştir. Sarık çıkartılmış, fes esas alınmış, şalvar çıkarılmış, setre pantolona geçilmiştir. Bu âdete müdâhale, II. Mahmud’a “Gâvur Padişah” sıfatının takılmasına sebep olmuştur. Ulemâ fes’in şidetle karşısındadır. Cumhuriyet döneminde bu defa fes’in çıkarılıp fötr şapka giyilmesi korkunç tepkiyle karşılanmıştır. Ancak, her devirde, mesele ancak ulemâ arasında ilmî olarak tartışılmış, halk da, âdetlerinin bozulmasına üzülmüştür.

Demokratik laik toplumlarda örf ve âdetin, “meclislerin çıkaracağı kanunlarla şekil değiştireceği” ifâdesi pek de abartılı olmaz. Çünkü siyasî yönetim, hükümlerini uyguladığı sürece ayakta kalır. Halkın bir kısmı isteyerek, bir kısmı da kerhen, meclislerin hükümlerine uyar. Halkın devam edegeldiği birçok davranış, kanunen suç olmamak zorundadır. İşte bu, cemiyetin şahsiyetinin, anayasa ve kanunların çizgisinde yeniden teşekkül etmesidir. 1924’ten itibaren örf ve âdetler, yeni mâhiyetler kazanmıştır. Çünkü selim akıl sahiplerini, şer’an ve aklen güzel olup olmadığı hususunda tartışma yapmaları mümkün değildir. Bu noktada herhangi bir meseleyi tartışırken “atalarımızdan böyle gördük” deyip, haklı çıkmaya çalışmak yanlıştır. Zira şu anda örf ve âdetle değil, alışkanlıklarla karşı karşıyayız.⁵⁰⁴

Pîr: Yaşlı kişi, ihtiyar. Tasavvufta; şeyh, mürşid. Pîr-i tarikat: Tarikatın ilk kurucusu, sâhib-i tarikat. “Pîr aşkına”, “pîr hakkı için”, “pîrim hakkı için” deyimleri, yemin olarak kullanılır. Bir işe teşebbüs edildiği zaman: “Yâ Allah yâ pîr” denir. Tekkelerde ve

504 Y. Kerimoğlu, Kelimeler Kavramlar, s. 278-279

türbelerde tarîkat kurucusu şeyhin ismi “yâ Hazret-i Pîr” diye başlar. Pîr-i hâcât: İhtiyaçları karşılayan şeyh.

Plutus: Eski Yunanlıların tarımsal zenginlik ve servet tanrısı. Mitolojiye göre Zeus, haklı-haksız herkese müsâmaha edebileceği gerekçesiyle onu kör eder.

Politeizm (Çoktanrıcılık): Çok sayıda tanrıya tapma. Bir’den çok tanrıya tapan çoktanrıcılığın tanrıları, genellikle kişileştirilmiş doğa güçleri, atalar, şef ya da kahraman gibi saygı duyulan ölümler, kutsal sayılan bitkiler ve hayvanlarıdır. Günümüzden üç bin yıl önce insanların otuz beş bin tanrıya taptıkları saptanmıştır. Sümer mitolojisinden Yunan ve Roma mitolojilerine kadar bütün mitolojiler bu tanrıların serüvenlerini anlatırlar. Çoktanrıcılık, felsefe açısından doğatanrıcılık (panteizm) temeline dayanır. Kamutanrıcılık adıyla da anılan bu felsefî anlayışa göre tanrı, evrenin yaratıcısı değil; bizzat kendisidir. Bu anlayış, Müslümanlar arasında yaygınlaşan tasavvufta vahdet-i vücud (varlığın birliği) deyimiyle dile getirilmiştir. Çoktanrıcılığın tanrıları, insan niteliklidir, insanlardan tek ayrılığı ölümsüz oluşlarıdır.⁵⁰⁵

Poseydon: Eski Yunan’da deniz tanrısı.

Putperest: Puta tapan kimse; pagan. Genellikle politeist dinlerde tanrısal varlıkların çeşitli figürleriyle sembolize edildiği ve bu sembollere tâzimde bulunduğu gözlenir. Tanrıyı temsil eden put; ağaçtan, taştan ya da metalde yapılmış herhangi bir sûret şeklinde olabileceği gibi; bir bitki, bir hayvan veya bir başka doğal nesne de olabilir. Putperest toplumlarda, genellikle tapınılan nesnepyne tanrısal ruhun hulûl ettiğine inanılır ve bu nedenle ilgili nesnenin kendisinden ziyade içinde mevcut olduğuna inanılan tanrısal güce tapılır. (Bk. Paganizm)

Râbîta: Bağ, ilişki. Tasavvufta; mürîdin, rûhaniyetinden feyz alacağına inanarak kâmil şeyhinin sûretini (şeklini) zihninde tasavvur etmesidir. Râbîta: Müridin şeyhini severek yâd etmesi ve sûretini zihninde canlandırmasıdır. Râbîta, müridin kalben şeyhi ile beraber olmasıdır. Müridin ilk hedefi, şeyhinde fâni olmaktır. Zira şeyhte fâni olmak, Allah’ta fâni olmanın mukaddimesidir. Sâlik, râbîta vâsıtasıyla önce şeyhi ile sonra Allah ile mânevî ve bâtinî bir ilişki kurar.

Racül, ricâlü’l gayb: Racül: Adam, merd, kişi. Tasavvufta; ister erkek ister kadın olsun Hakk’ın dostluğunu kazanmış faal, hakşinas, âdil ve faziletli şahsiyetler.

505 bk. Çoktanrıcılık

Rûhânî: Tamamen gayrı maddî ve gayri cismânî varlıklara (melek ve cin gibi) rûhânî dendiği gibi, rûh tarafı madde tarafına ağır basan varlıklara da rûhânî denilir. Gerek gayri müslimlerin azizlerine, gerekse evliyâya rûhânî denilir.

Ruh çağırma (İspirtizmaa): Son zamanlarda özellikle sosyete arasında yaygınlaşmış olan modern kâhinlik veya çağdaş cincilik diyebileceğimiz bir uygulama vardır: Ruh çağırma. Ruh çağırma seanslarında, eğer sahtekârlık, teknik hileler yoksa madde ötesi bir varlıkla ilgi kurulduğu bilinmektedir. Ancak bu madde ötesi varlığın ruh olup olmadığı, söylediklerinin gerçeği yansıtıp yansıtmadığı ciddi şekilde üzerinde durulması gerekli bir konudur.

Beden kafesinden ayrılan ruhlar, berzah âleminde toplanırlar. Orada dünyadakine benzer birtakım faâliyetlerde bulunma, bazı noksanları telâfi etme imkânları yoktur. Artık amel safhası bitmiş, hesaplaşma için bekleme dönemi başlamıştır. Peygamberimiz kabir hayatını tarif ederken, onun iki durumda olabileceğini, ölenlerin bu iki durumda bulunacağını belirtmiştir: *"Kabir, ya cennet bahçelerinden bir bahçe veya cehennem çukurlarından bir çukurdur."*⁵⁰⁶ Şimdi düşünmek gerekir; cennet hayatı lezzeti içindeki bir ruh, dünya ile dünyadakilerle o güzel hayatı terkederek niçin meşgul olsun? Yine cehennem azâbı içinde kıvranan bir ruh da nasıl dünyadakilerin dâvetlerine icâbet edebilecektir? Ona bu izni kim verecektir?

Dolayısıyla ruhların, insanlarla ve dünyadakilerle haşır-neşir oldukları, ölmemiş gibi birtakım işler yaptıkları iddiâsına dayanan ruh çağırma girişimleri, ruhların durumuyla ilgili bu olaylara ters düşmektedir. Ruh çağırma iddiâsında bulunanların iddiâları geçersiz ve tutarsızdır, delilden yoksundur. Eğer ruhların dünyaya dönüp dünyadakiler gibi birtakım faâliyetlere katılma imkân ve şansları olsaydı, herhalde ruh çağırma seanslarıyla meşgul olmaksızın çok daha önemli işleri olurdu. Nitekim bir âyet-i kerimeden bir kısım ruhların ne yapmayı arzu edeceklerine dair bilgi bulmaktayız: *"Onlar (günahkârlar) orada, 'Rabbimiz, bizi çıkar, yaptığımız amelden başkasını (daha iyisini) yapalım' diye bağışırlar."* Bu arzuya verilen cevap da âyetle açıklanmakta, şöyle denilmektedir: *"Öğüt alacak insanın öğüt alabileceği kadar bir zaman sizi yaşatmadık mı? Size uyarıcı da gelmişti. Öyle ise tadın (o azâbı). Zâlimlerin hiçbir yardımcısı yoktur."*⁵⁰⁷ Ruhların dünyaya dönüp dünyalılar gibi birtakım faâliyetlerde bulunamayacakları bir başka âyetle şu şekilde belirtilmektedir:

506 Tirmizî, Kıyâme 26.

507 35/Fâtır, 37

"Onlardan birine ölüm gelince; 'Rabbim, beni geri çevir, belki yapmayıp (noksan) bıraktığımı tamamlar, iyi işler işlerim' der. Hayır; bu kendi sözüdür. Tekrar diriltilecekleri güne kadar aralarında geriye dönmekten onları alıkoyan bir engel vardır."⁵⁰⁸ Medyumlara cevap verdiği söylenen ruhlar, bu engeli aşmayı beceren birtakım gözü açıklar mı dersiniz? İlahî sınırları, Allah'ın beyanını, beşerî sınırlar ve insanın sözlerine benzetebilen câhiller/kâfirler ancak bunun böyle olabileceğini düşünebilirler ve tabii aldanırlar.

Denilebilir ki; "iyi ama, ruh çağırma seanslarına gelen, hatta içecek sigara bile isteyen görünmez varlıklar var. Peki bunlar ne? Verdikleri birtakım geçmiş olaylara uygun bilgiler var, bunlara ne diyeceğiz?" Ruh çağırma seanslarına mesajlar getiren madde ötesi varlıkların, gerçekten çağrılan ruhlar olmadığı, olamayacağı kesindir. Huddamcılık/cincilik/cin çağırma faâliyetleri ve bu esnâda edinilen bilgiler ve bunların açıkça cinler yoluyla elde edildiği es-kiden beri bilinen ve hâlen de devam eden bir uygulamadır. Sosyete çevrelerinin buna "ruh çağırma" ismini takması, hiçbir şeyi değiştirmez. Bu, sadece modern cinciliktir o kadar.

Cinlerin varlığı Kur'an'la sâbittir ve cinler gaybı bilmezler.⁵⁰⁹ Bununla beraber cinlerin insanlardan farklı bazı bilgilere sahip olabileceklerini, özellikle de ruh çağırma seanslarında kendisiyle görüşülmek istenen kişinin geçmiş hayatına dair birtakım bilgileri bilmelerinin onlar için mümkün olduğunu söyleyebiliriz. Şunun ya da bunun ruhu olarak seanslara gelenlerin, sorulan soruların bir kısmına doğru cevap vermeleri, kendilerinin her söylediklerinin doğru olması için yeter sebep değildir. Cinlerin ömürlerinin uzun, niteliklerinin bizden çok farklı olması, kısa zamanda uzun mesafeleri dolaşabilmeleri sebebiyle insanlardan farklı bilgileri bulunmaktadır. Onların bizim bilmediğimiz bazı konularda bazı şeyler söylemeleri gaybı bildiklerini göstermez; onların bilgileri de çoğu kez noksan ve kasıtlı olarak yanlışla karıştırılmıştır. İnsanları yanıltmaya yöneliktir. Müslümanlar maddeye olduğu kadar melek, şeytan, cin gibi madde üstü varlıklara da inanırlar. Ancak bu inançların Kitap ve Sünnette yer alan bilgilere uygun olması gereklidir. Onların verdiği bilgilere bazı vehimler, zanlar karıştırılmasına müsaade edilmemelidir. Çünkü zan ve vehim hiçbir zaman ilim değildir. İman da en kesin ilme dayanmak zorundadır. O halde asılsız birtakım söylentilerin, aldatmacaların peşinde imanı süründürmenin anlamı yoktur.

508 23/Mü'minûn, 99-100

509 34/Sebe', 14

Ruhçuluk: Asıl unsur olarak ruhu kabul edenlerin görüşü, spir-tüalizm, maddeci olmamak.

Sağcılık: Geleneksel sol partiler veya sendikalara oranla kit-lelerin devrimci rolüne, ihtilâlcı yanına ağırlık veren siyasî dü-şünce ve tutumlara karşı olarak, muhafazakârlığa, dindarlığa, mânevîyatçılığa, gelenekçilik ve milliyetçiliğe ağırlık veren sosyal ve siyasî görüş ve tutumlar.

Siyasî anlamda sağ ve sol tabirleri ilk defa 1789 da Fransız İhtilâliyle başlamıştır. 1789 tarihli Kurucu Meclis (Assemblée Na-tionale Constituante)'in başkanı, Kraldı. Meclis üyeleri de asiller, ruhban ve halk temsilcilerinden oluşan bir gruptu. Bu kurucu meclis açıldığı zaman asiller ile din adamları başkanın sağında, halkın seçtikleri de başkanın solunda yer almışlardı. İşte bu ta-rihten itibaren, sağ ve sol gruplaşmalar siyasî hayat içinde yerini almış oldu. Sağda bir zadeganlık, seçkinlik, ağalık, gelenekçilik, imtiyazlılık ve aristokratlık; solda ise halkın seçtikleri, demokrat olanlar, hürriyet ve eşitlik prensibinin savunucuları vardı.

1789'dan sonra imtiyazlılığa, değişmezliğe ve değerleri, eski düzeni korumaya taraf olanlar, meclislerin hep sağını tercih et-mişler; sağcılık ve sağcı politikalar bu doğrultuda bir anlam ka-zanmıştır. Daha sonraları ise sağcılık anti-komünistlik olarak de-ğerlendirilmeye başlanmıştır. Bu anlayışa göre, komünist olmayan herkes sağcıdır; bu kavramın içine ise bütün milliyetçiler, bütün müslümanlar, dindarlar, mânevîyatçılar, tarihi köklerine bağlı in-sanlar, örf ve âdetlerini, geleneklerini korumak isteyen herkes da-hil edilmiştir. Bu bakış açısı Marksistlere göre idi.

Sosyal ve siyasi alanda sağcılık ve solculuk yaklaşık iki asırlık bir geçmişe ve tarihe sahiptir. Fakat inanç ve amel açısından ise sağ ve sol, insanla başlar. Kur'ân-ı Kerim ashabül-Yemin (kitapları sağ tarafından kendilerine verilerek Allah'a itaat eden sâlih kimseler) ve ashabü'ş-Şimal (Allah'a karşı isyan eden ve Allah'ın hükümle-rini red eden fâsık kâfirler) diye isimlendirir. Bu taksim politik anlamdaki sağcılık ve solculukla asla ilgisi yoktur. İtaat edenler ile isyan edenler diye sağ ehli ve sol ehli diye isimlendirilir. Kur'âna göre hareket etmeyen herkes kâfir, Ona uygun olmayan her fiili de küfür olarak veya kitabı sol tarafından verilecekler diye nite-lendirir.⁵¹⁰ İslâm terminolojisine göre "sol" (Ashabul-Meş'eme) ge-nel bir terimdir. Siyasi literatüre göre kendisinin solda olduğunu kabul eden komünizm de, İslâma göre küfür olan; fakat komüniz-me göre sağda olan rejimler, meselâ, ırkçılık Faşizm, Demokrasi

510 74/Müddessir, 43-47

vb. düşünceler İslâma göre sol ehli kabul edilir. O halde, İslâma göre "solcular" tabiri, sadece komünistler ve sosyalistler gibi kendilerine solcu diyenler için değil, küfrü temsil eden İslâm dışı her çeşit rejim ve fikir hareketleri için kullanılan genel bir terimdir. Allah'ın nizamını reddeden Ashabü's-Şimal adını alırlar. Kur'ân'a göre kitapları sağ tarafından verilecek olan ashabü'l-yemin veya Allah'a itaat edenler yaptıkları yüzünden ahirette kurtuluşa erenler; Cennete girenlerdir.⁵¹¹ Bunlar aynı zamanda, el üstünde tutulan, Allah'ın lütuf ve inâyetine mazhar olan, uğurlu, bahtı açık ve iyi, saadet sahibi kimselerdir. Kur'ân bu bakış açısından sağ ehli olanların, iman içinde olup Allah'ı birleyen, namaz kılan, yoksulla yediren, yoksulun halini soran, Allah'ın kullarına acıyan, boş konuşmayan, dedi kodu peşinde koşmayan, boş zamanları hayırlı işlerle değerlendirip vakit öldürmeyen, bâtil şeylerin peşine düşüp gâfillerle beraber olmayan, âhiret hayatına inanıp ona hazırlıklı olanların; Kıyamet koptuğu vakit, her şeyin altüst olduğu, yerin şiddetle sarsıldığı, dağların darmadağın un ufak olduğu, toz duman halinde dağılıp savrulduğu ve insanların üç sınıf olduğu zamandaki hallerini şöyle haber vermektedir: "Sağ ehli (amel defterleri sağ ellerine verilenler), o sağcılar ne mutludur!... Sol ehli (amel defterleri sol ellerine verilenler) ise, o solcular ne acıklı durumdadırlar!..."⁵¹² "Sağ ehli, ne mutlu o sağ ehline!... Onlar, yüklü dalları sarkmış kiraz ağaçları, dolgun salkımlı muzlar altında; yayılıp Uzanmış bir gölgede, çağlayan bir su kenarında, tükenmeyen ve yenmesi yasaklanmayan birçok meyveler arasında ve değerleri pek yüksek döşeklerdedirler. Gerçekten biz, onları yepyeni bir yaratılışla yaratmışızdır. Böylece onları, hep bâkir kızlar, kocalarına aşık yaşlılar yaptık (Cennet ehli olan) Ashâbü'l-yemin için..."⁵¹³

Görüldüğü gibi, Kur'ân'ın ortaya koyduğu sağ ve sol kavramları ile çeşitli doktrinlere ve siyasî icraatlara göre belirlenmiş sağcılık ve solculuk arasında özel bir ayrılık vardır. Kur'ân sağ'ın ve sol'un kesin ölçüsünü koymuştur. O da sağ için Allah'a inanmak ve emirlerini yerine getirip yasaklarından kaçınmak; sol için ise, Allah'ı inkâr etmek veya O'nun emir ve yasaklarını hiçe saymak, O'nu tanımamaktır. Diğer doktrinlere göre ise sağ soldan ayıran net bir ölçek yoktur. Meselâ komünistlere göre, komünist olmayan herkes faşisttir, sağcıdır. Demokrat politikacılara göre, tutucu, gelenekçi, aristokrat olanlar sağcıdır. Bu ölçeklerin hepsi,

511 74/Müddessir, 38-40

512 56/Vâkıa, 1-9

513 56/Vâkıa, 27-38.

Kur'ân'ın ölçęęi hariç, indî, şahsî, kullanana ve bakış açısına göre değişmektedir.⁵¹⁴

Sanem: Put. İslâmiyetten önce putperest Arap câhiliyyesinin Uzzâ, Lât, menât, Hubel, Nesr, Vedd, Yeuk, Yeğus, Suvâ vb. gibi pek çok putları vardı. İslâm bütün bunları yasaklamış, bundan ötürü heykel ve sûret yapımını yasaklamıştır.

Divan Edebiyatında bût (put) kelimesiyle aynı anlamda ve sevgilinin güzelliğini dillendirmek için kullanılır. Sevgili, put gibi güzeldir (Bak. Bût). "Çağırdım sanem sanem! / Ses verdi menem menem / Dedim lebin kim emsin / Dedi sen em sen em."⁵¹⁵

Satürn: Eski Roma'da tarım, işçiler ve üzüm yetiştiricilerin tanrısı; Ops'un kocası ve Jüpiter'in babası. Yunanlılarca Cronos'la özdeşleştirilmesine rağmen o, daha çok Demeter'e benzer. Mitolojide, oğlu Jupiter tarafından Satürn'ün göksel âlemden kovulduğu anlatılır. Onun adına düzenlenen ve Saturnalia diye adlandırılan hasat kutlamaları 17 Aralık'ta başladı.

Saygı Duruşu: Bazıları, putlaştırdıkları kişilerin kabirleri veya kutsallaştırdıkları simgeler karşısında Müslümanların namazdaki kıyâmlarına benzer şekilde hazır ol vaziyete geçer, saygı duruşunda bulunur. Hatta, namazda doğal kabul edilebilecek bir davranış (kaşınınca başı kaşımak, öksürmek vb.) böyle bir saygı duruşunda uygun/câiz görülmez. Hiç alâkası olmadığı halde, herhangi bir açılış programında, ya da bir törende saygı duruşu ile başlamak câhiliyye toplumlarının dinî bir kuralı kabul edilir. Bu tür programlara katılan Müslümanlar da dinlerinin câiz görmemesine rağmen bu saygı duruşuna katılma zorunda bırakılır. Okullardaki bütün öğrenci ve öğretmenler her hafta okul açılış ve kapanışlarında, bayram diye kutlattırılan câhiliyyenin kutsal günlerinde bu tür saygı duruşlarına mecbur tutulur. Bu tür tavırlar, aslında bir tapınmadır. Anıtkabirdeki böyle bir törende, Mahmut Kaçar adlı bir muvahhid müslüman; "Siz bu törenlerle mezarları putlaştırıyor, ilâhlaştırıyorsunuz. Ölü sizi duymaz, onun size bir faydası yoktur. Lâ ilâhe illâllah, Allah'tan başka ilâh yoktur!" demişti. Zamanın cumhurbaşkanı Demirel tarafından meczup ilân edilivermişti. Ayrıca, Bu tavrının bedelini dört yıl kadar hapis yatarak ödemişti.

Mekke'liler, önemli bir işe başlamadan önce ve yolculuktan dönünce veya Mekke şehir devletine ait tören ve merâsimlerden önce Kâbe'nin içindeki Hubel putunun heykelini ziyâret eder, ona

514 Bk. Sağcılık, Hüsameddin Erdem

515 Hatâî

bağlılıklarının ifâdesi olarak saygı gösterirlerdi.⁵¹⁶ Böylece işlerinin düzgün gideceğine inanırlardı. Mekkeliler de, bu psikoloji ile Kâbe etrafında dolaşarak Allah'a ibâdet ettiklerini sanıyor ve fakat put heykellerine de aynı şekilde saygı gösteriyorlardı. Herhangi bir Mekke'li, seyahate çıkınca veya seyahatten dönünce, yahut önemli bir işe başlayınca, Kâbe'yi tavaf ediyor; bayramlar devletin ileri gelenlerinin putlara saygı göstermesiyle başlıyor, devletin en önemli işleri görüşülmeden önce heykellere saygı duruyorlardı. Ticarî ya da siyasî bütün kuruluşlar, önemli toplantılarından önce de bu heykellere karşı saygıya durur, ondan sonra işlerine bakarlardı.⁵¹⁷

Onlar hem Allah'ı tanıyorlar, hem de putlara tapıyorlardı. Esasen şirkten kasıt da buydu, birtakım nesneleri Allah'ın sıfat ve kudretine ortak koşmak ve Allah'ın yanında başka güçler tanımak, Allah'a inanmak ve fakat O'nu inkâr edenlerin hükümlerini inanaarak kabul etmek ve onlara bile bile uymak. "Allah'a inandık" deyip putların önünde saygıya durmak; secde etmek, eğilmek, onlar etrafında dönmek; o heykellerden medet ummak, onları ilham kaynağı saymak; güç ve ilhamlarını Allah'tan değil, o put heykellerinden veya Firavun gibi, Nemrut gibi (yaşayan ya da ölü birtakım) putlaştırılmış şahıslardan beklemek!⁵¹⁸

Sekr: Sarhoşluk, mest olmak, kendini kaybetmek. Tasavvufta; a) Zâhirî ve bâtinî kayıtları bir yana bırakıp Hakk'a yönelmek. b) Kuvvetli bir vârid (tecellî) ile kendinden geçip rûhî bir haz ve zevke erme. c) Sekr, vecd ehline hastır. Sekr halindeki sâlik, şer'î hükümlere aykırı sözler söyleyebilir, davranışlarda bulunabilir.

Sekizler: Tasavvuf kültürüne göre; gayb erenlerden olan sekiz evliyâ. Bunlara kahr ricâli, kuvvet ricâli de denir. Şiddetli ve hiddetli velîlerdir, himmetleri faal ve tesirlidir. Teveccüh ettikleri ruhları etkileri altına alırlar. Tasarruf sahibidirler, murad ettikleri nesneler vücuda gelir, teveccühlerinin semeresi hâsıl olur. Bunlara hürmet edilir, ama yakınlarında olmaktan sakınmak lâzımdır.

Sekülerizm⁵¹⁹

Selâm secdesi: Sûfîlere göre, ibâdet secdesinin dışında secde-i tahiyât denen, saygı ve sevgi duyulan bir insana selâm secdesi vardır. Sonraki bazı mutasavvıflar selâm secdesini câiz görmüşlerdir. Mevlevî şeyhleri ve dervişleri, baş keserek birbirine secde

⁵¹⁶ Ezkârî, Ahbâru Mekke, I/121

⁵¹⁷ Ezkârî, Ahbâru Mekke, I/121

⁵¹⁸ Hamdi Kalyoncu, Yeryüzü Tanrıları Şirk Psikolojisi, Marifet Y. s. 41-42

⁵¹⁹ Bak. Laiklik

ederler. Secdeyi Hz. Mevlânâ teşrî etmiştir (meşrû kılmıştır). Bazı tarikatlarda dervişler şeyhlerinin eteklerini öper, ayak bastıkları yere yüz sürer. Hükümdarlara ve din ulularına secde etmek, öteden beri şark kavimlerinde âdettir.

Semiramis: Mitolojik Asur-Babil kraliçesi. Efsanevi tanrıça güvercin.

Septisizm: Olumlu veya olumsuz hiçbir kesin hükme varamayan ve devamlı şüphe içinde olmayı kabul eden sapık felsefî sistem, şüphecilik.

Sfenks: Kadın başlı, aslan vücutlu eski Mısır'dan kalma heykel, Ebûlhevl.

Sibel: Arapların Hubel, Avrupalıların Kybele veya Cybele dedikleri put.⁵²⁰

Siyonizm (Zionizm): Kudüs'ün eski adı olan Sion'dan. Filistin'de bağımsız bir Yahûdi devleti kurmak isteyen. Bu devlet kurulduktan sonra, Yahûdi fikrinin taraftarı, Yahûdıcilik, Yahûdi hâkimiyeti ve bir şeyi Yahûdilerin gâye ve menfaatine göre değerlendiren anlamında kullanılır. Siyonizm, Odessalı Leo Pinsker (1821-1891) tarafından kurulan Yahûdi milliyetçisi akımdır. Pinsker, Yahûdilerin bir devletin olmasının şart olduğunu düşündü ve bunu gerçekleştirebilmek için Choveve zion (Siyonu sevenler) adlı bir örgüt oluşturdu. Hareket, Yahûdiler arasında hızla yayıldı. Anarşi, katliam, hile ve nice zulümlerle ve başta İngiltere olmak üzere birçok Avrupa devletinin de desteğiyle 1948'de İsrail devletinin kuruluşuyla sonuçlandı.

Sofestâî (Sevfestâî): Kâinatın yaratıcısını, Cenâb-ı Hakk'ı kabul etmemek için her şeyi inkâr eden. Müsbet veya menfî hiçbir hükme varmayan, daima şüphe içinde kalmayı esas alan felsefî bir doktrinin (septisizm) mensubu. Septik. Âlemde hakikat nâmına hiçbir şey tanımayan ve hakikati araştırmaktan sarf-ı nazar ederek eğlenen safsatacılar.

Sofizm: Sofestâiyye. Safsatacılık. Âlemde hakikat olarak hiçbir şey tanımayan ve hakikati araştırmaktan sarf-ı nazar ederek zevk u sefâ ve şiir gibi şeylerle eğlenmeyi tercih eden bâtil bir meslek. İnâdiye, İndiye ve Lâedriye (Septizm) adlarıyla üç kısma ayrılırlar.

Solculuk: Aşırı sosyalist düşünceleri ve solcu politikaları benimseyen, yani kendilerine halkçı ve demokrat diyenlerin yolunu takip etme veya onların sosyal ve politik olaylara getirdikleri fikri çözümleri benimseme anlamında kullanılan bir terim.

520 Bak. Hubel, Kybele

Sosyalist ve Komünist açıdan ise solculuk, geleneksel sol partilere veya sendikalara oranla kitlelerin devrimci rolüne üstünlük tanıyanların siyasi düşüncesi veya tutumuna denir.

Küçümşenen ve aşağılanan bir anlamda solculuk, sol bir parti veya sendika içinde aşırılığı, aşırı sol akımı ifade için kullanılır.

Siyasi ve sosyal anlamda solculuk, 1789 Fransız İhtilâliyle ortaya çıkmıştı. XIX. yüzyılın ilk yarısında muhafazakârlara sağcı, libereallere de solcu deniliyordu.⁵²¹

“Solculuk” (Gausehisme) terimini ilk defa Lenin’in 1920 de yazdığı “Sol Komünizm-Bir Çocukluk Hastalığı” adlı kitabında kullandığı söyleniyorsa da; yukarıda da belirttiğimiz gibi bu terim Fransız İhtilâlinden beri kullanılmaktaydı. Lenin, adı geçen kitabında solculuğu daha ziyade küçültücü anlamda ve tenkit etmek için kullanmıştır. Bu solculuk “keskin solculuk”; yani şartlardan faydalanmasını bilmeyen ve zaman içerisindeki fırsatları değerlendiremeyen solculuktur. O zaman “solcu” olarak nitelenenlerin, sol komünizm veya işçi muhalefeti yandaşlarının kabul etmedikleri bu terim, o dönemde, komünist hareketin solunda yer almak isteyen ve 1918’den başlayarak Rusya ve Almanya’da belirli konular çerçevesinde toplanan kişilerin ideolojilerini belirlemektedir. Bu konular; işçi denetimi, sendikal özerklik, gelirlerin aynı düzeye getirilmesi ve eşit paylaşılması, devrimci enternasyonalizme gitmek, işçi konseylerinin partinin önüne geçmesini sağlamak vb. dir.

“Solcu” terimi daha sonraları Stalin’in düşüncesine, şahsına karşı her çeşit muhalefeti belirtmek için kullanılmıştır. Bu sebeple Troçki, Tito, Mao Zedong, Che Guevara vb., solculukla suçlanmışlardır. O zamandan beri, amaçları açık bir şekilde kurumlaşmış sosyal, siyasî ve ideolojik sistem dışında ortaya çıkan her sol mahiyetli ifade ve istek “solculuk” olarak nitelendirilmiştir.

Sağcılık ve solculuğun siyaset ve fikir hayatında Fransız İhtilâlinden sonra etkin olmaya başladığı dikkate alınırsa, bu terimler Komünist Manifesto’sundan (1848) yaklaşık yarım asır önce kullanılmış demektir. Şu halde, bu tarih olayının ortaya koyduğu önemli gerçek şudur: Sol ve solculuk mutlaka Komünizm demek değildir. Fransız ihtilal meclislerinde aşırı sol hareket de komünizm değildi. Buna göre, her solcu komünist değildir; ama her komünist solcudur ve kendisini gizlemek isteyen komünistler bunu bir maske olarak kullanırlar; sadece solcu olduklarını, komünist olmadıklarını söylerlerdi.

521 bk. Sağcılık

“Solculuk” sadece siyasi ve fikri bir özellik değil; aynı zamanda dini değerlerle ilgili ve inançla da ilgili bir vasıftır. Kur’ân sağda olanlardan bahsettiği gibi, solda olanlardan da bahsetmektedir. Kur’âna göre sol ehli; kendi yaptıkları yüzünden yalanlanacak olanlar; uğursuz, bedbaht ve Allah’ın kendilerini zillete düşürdüğü, inançsızlık ideolojisini benimsedikleri için Allah’ın huzurunda sol tarafta bulunanlardır. Bu sol ehli (Ashabu’ş-Şimal). Allah’ın emrini tanımayan, namaz kılmayan, fakire yardım etmeyen ve yedirmeyen, Allah’ın kullarına acımayan, boş konuşan, beyhude ve bâtil işler peşinde koşan, zaman öldüren, gâfillerle gaflette yarışan, ceza gününü yalanlayan ve inanmayanlardır. Bütün bu menfi davranışların gerçek sebebi ise imansızlık ve küfürdür.

Kur’ân-ı Kerim, Allah’ı inkâr eden, emir ve yasaklarını tanımayan, yaradılış gâyesini idrak edemeyen sol ehlinin âhiretteki durumunu şöyle açıklıyor: “Sol ehli ise; onlar ne acıklı durumdadırlar!... Hücrelere işleyen kavurucu bir sıcaklık ve kaynar su ve kapkara dumandan olan bir gölge içindedirler; ki o, ne serindir, ne ferahlatıcı. Çünkü onlar, bundan önce (dünyada) zevklerine düşkünlüler ve en büyük günah şirk (Allah’a ortak koşmak) üzerinde ısrar ediyorlardı.... Bir de diyorlardı ki: Öldüğümüz, toprak ve bir yığın kemik olduğumuz vakit mi, hakikaten biz mi dirilecekmiz? Evvelki atalarımız da mı (dirilecek)? Söyle: Bütün evvelkiler ve sonrakiler, belirli bir günün belirli bir vaktinde çaresiz toplanacaklardır. Sonra siz ey sapkınlar, yalancılar! (Cehennemde) Zakkum ağacından yiyeceksiniz; karınlarınızı ondan doyuracaksınız. Üstüne de (susuzluğunuzu gidermek için) o kaynar sudan içeceksiniz. Öyle ki, suya kanmayan develerin içişi gibi içeceksiniz. İşte hesap günü, onlara ziyafet bu!”⁵²²

Sorumluluktan Kurtulmak Mümkün mü? Bazı câhillerin “bizim abdestimiz alınmış, namazımız kılınmıştır. Önemli olan kalp temizliği değil mi? O da bizde var. İbâdete ihtiyacımız yok” gibi sözleri, ya da “biz şeriati aştık, hakikata ulaştık; artık mükellefiyet/sorumluluk kalmadı” yollu hezeyanları, saçmalıkları orada burada söyledikleri ve bu görüşleri savundukları -az da olsa- görülmektedir. Dâr-ı teklif (mükellefiyet sahnesi) olan dünyada, Allah’ın verdiği ömrü yaşarken ilâhî emir ve yasakların dışında kalmak ya da mükellefiyet sınırını aşmak mümkün değildir. Her aklı-selim sahibi bunu böyle kabul eder. O halde mükellefiyet nedir? diyenlere, açıklayalım: Mükellefiyet: ilâhî emir ve yasaklardan sorumlu olmak demektir. Bu da müslüman olmak, akıllı olmak ve ergenlik

⁵²² el-Vakia, 56/41-56. Ayrıca bk. Sağcılık. (Hüsameddin Erdem, Şamil İslâm Ans.)

çağına ulaşmış olmak şartlarına bağlıdır. Bunlar genel şartlardır. Ayrıca her emrin yerine getirilmesi için kendine has bazı özel şartlar da vardır. Meselâ; orucun farz olması için; Ramazan'a erişmiş ve mukîm olmak, oruç tutamayacak kadar hasta olmama gibi.

Bu kısa açıklama göstermektedir ki, mükellefiyetten kurtulabilmek için, ya müslüman olmamak, ya bülûğa ermemiş çocuk olmak veya deli olmak, yahut da ölmek lâzımdır. Bunun dışında, hiçbir sebeple, hiçbir görevle, hiçbir makamda bulunmakla, tasavvufta zirveye çıkıp zirvalamakla tekliften, yani Allah'a kulluk görevinden, sorumluluktan kurtulmak hiçbir insan için asla mümkün değildir. Bir kere, düşünmek gerek; eğer mânevî mertebeler, mükellefiyetten kişiyi kurtaracak olsaydı, herkesten önce peygamberler bu teklif yükünden kurtulurlardı. Hâlbuki onlar, ümmetlerine neyi teklif etmişlerse, aynen kendileri de sorumlu olmuşlardır. *"Gönderdiğimiz peygamberlere de, kendilerine peygamber gönderdiklerimize de soracağız."*⁵²³ Hatta onların sorumlulukları ümmetlerinden daha da ağır olmuştur. Çünkü bazı hususlar sadece onlardan istenmiştir. Teheccüd namazının Hz. Peygamber'e emredilip ona vâcib olması gibi.⁵²⁴ *"Onların işledikleri onlara, sizin yaptıklarınızın hesabı da size!"*⁵²⁵ *"O, hanginizin daha güzel amel işleyeceğini denemek, imtihan etmek için ölümü ve hayatı yarattı..."*⁵²⁶ Sonra, yalancı peygamberlerden ve sahtekârlardan başka hiçbir sahâbi, ve İslâm âlimi mükellefiyetinin bittiğini, emir ve yasaklara uyma zorunluluğunun kalmadığını söylememiştir. Tarih böyle bir şeye şahit değildir. Hz. Peygamber'e hitâben *"Ve sana ölüm gelinceye kadar Rabbine ibâdet et."*⁵²⁷ âyeti İslâm'da hiçbir kimse için dokunulmazlık, şeriat üstülük hakkı tanınmadığını bütün açıklığıyla ilân etmektedir.

Herhangi bir kimseye -peygamber de olsa- yakın olmak, şu ya da bu ırka veya cemaate mensup olmak da mükellefiyetten kurtulmaya gerekçe yapılamaz. Hz. Peygamber, akrabâlarına ayrı ayrı hitap ettiği bir konuşmasında en son kızı Fâtıma'ya hitâb ettikten sonra, *"Benden bana âit şeyleri isteyin, vereyim. Ama Allah'ın azâbına karşı bana güvenmeyin. Allah'ın azâbından kendinizi kendiniz koruyun."* buyurmuştur. Yine dinin hükümlerinin uygulanması konusunda hiçbir kimseye ayrıcalık olamayacağını, aksi anlayışın kesin bir dalâlet/sapıklık olduğunu şu hadisiyle net bir şekilde açıklamıştır: *"Ey insanlar, sizden öncekilerin sapıtmasının nedeni şu idi: İçlerinde üstün*

523 7/A'râf, 6

524 17/İsrâ, 79; 73/Müzzemmil, 2

525 2/Bakara, 134, 141

526 67/Mülk, 2

527 15/Hıcr, 99

*mevkiden biri hırsızlık yapınca, hadd (cezâ) uygulamadan onu serbest bırakıyorlar, ama güçsüz (arkası olmayan, fakir) birisi çalınca da hemen hadd tatbik ediyorlardı. Allah'a yemin ederim ki, Muhammed'in kızı Fâtîma hırsızlık yapsa, Muhammed, onun elini de keser."*⁵²⁸

Sorumluluğun kalktığını, sorumlu olmadığını iddia etmek büyük bir sorumsuzluk ve büyük bir sorunluluktur; çünkü sorumluluk imtihan dünyasında herkes için zorunluluktur. Sorumsuzluk iddiâ etmek, "namazımız kılınmış", "biz şeriatı aştık, o kabuktur, avam içindir, biz hakikat(!) ehliyiz" demek, dünya şartlarında insan ve müslüman olarak mümkün değildir. Bu iddiâ, "lâ yüs'el ammâ yef'al -yaptığından sorumlu tutulmayan-" Allah'a ortaklık iddiâ etmek gibi bir hezeyandır, saçmalaktır. Asıl amacı da haram-helâl sınırını yıkarak her şeyin mubahlığı (ibâhiyye) görüşünü yaymaktır. Hem dâll, hem mudill -hem sapık, hem saptırıcı- olan bu ve benzeri düşünce sahiplerini, düzeltmek, cezâlandırmak elimizden gelmiyorsa, kendi düşünceleriyle başbaşa bırakmak, ama hiç olmazsa onun etkisinde kalanlara hakikati anlatıp uyarmak ve bu sapıkları toplumdan soyutlamak onlara yapılacak en büyük iyilik olsa gerektir. Ola ki akıllarını başlarına devşirir ve kendilerine gelir de böyle saçmalıklardan vazgeçerler. "Rabbim, her köle âzâd edildiği gün sevinir; ben ise Sana gerçekten kul-köle olduğum gün sevineceğim."

Sosyalizm: Sosyal teşkilatlanmayı eşitlik ölçüsüne göre düzeltmeyi gâye güden teori. Sosyalizm, ferdiyetçi ve hürriyetçi (liberalist) sistemlere karşı bir tepki olarak doğmuştur. Sermaye sahipleriyle işçiler arasındaki eşitsizliği, servet ve refah farklarını ortadan kaldırma iddiasındadır. Bu iddialar doğrultusunda Sosyalizmi önce ekonomik bir çerçeve içinde; yani servetin üretimi, tüketimi, paylaşılması ve dağıtımı açısından ele almalıdır. Bu açı, bizi Sosyalizmi meydana getiren şartları araştırmaya götürür. Liberal demokrasinin ve Kapitalizmin doğurduğu yetersizlikler ve adâletsizlikler, sanayileşme olayına; sanayileşme de, sosyal, ekonomik ve şuurlu bir şekilde teşkilatlanan işçi sınıfının siyasi bir güç halinde ortaya çıkmasına götürür.

Sosyalizm, öncelikle liberal Kapitalist düzenin adâletsizliklerine karşı çıkmak ve isyan etmekle çağdaş niteliğini kazanmıştır. Böylece Sosyalizmin ilk temel karakteri, kurulu düzeni adâletsiz, çağ dışı ilân etmesiyle ortaya çıkmaktadır. Buna göre Sosyalizm, liberal Kapitalist düzenin mülkiyet ve çalışma kurumlarını yetersiz ve adâletsiz bulduğu için, değiştirmek ve onun yerine geçmek

528 Buhârî, Hudûd 12; Tirmizî, Hudûd 7

isteyen bir rejimin adıdır. Bu haliyle Sosyalizm, Kolektivizmin zaman içinde fiiliyata geçmesi ve uygulanmasıdır.

Kapitalist sistemler, özel mülkiyet, piyasa ekonomisi ve kâr esasına dayanan bir sistem kurmuştur. Bu düzen, tarih olaylarının ve sanayileşmenin ürünüdür. Sosyalizm de bu düzene antitez olarak tasarladığı düzenini tarihi şartların meydana çıkardığı bir düzen olarak görür. Onlara göre, bu düzen de tıpkı Kapitalist düzen gibi ihtilâl sonucu kurulacaktır.

Sosyalizmin ikinci esas dayanağı da, ekonomik faaliyetlerin özel sektörden kamuya, kişilerden topluma aktarılmasıdır. Bu anlamda Sosyalizm, mevcut olan üretim araçlarının tümünü, yahut büyük bir kısmını toplumun şuurlu ve yönetici durumunda olan organlarına bağlamaktır. Burada üretim araçları toplumun mülkiyetine geçmekte, neticede özel mülkiyet yerine kolektif ve sosyal mülkiyet kurumu oluşturulmuş olmaktadır.

Sosyalizmin kolektif mülkiyeti sadece toplumun malı yapması da yetmez. Aynı zamanda, bu mallar toplumun hizmetinde olmalıdır. Yani kârın hizmetinden çıkarılıp çalışanın (işçinin) hayat standardını artırıcı hale getirilmelidir.

Demek oluyor ki, Sosyalizm, objektif tarih şartları içinde Kapitalizmi takip ederek onun yerine geçecek olan bir düzendir. Sosyalist düzende şu üç unsur bulunur:

- a) Üretim araçlarının toplumun malı olması;
- b) Üretimin insan ihtiyacına göre yapılması;
- c) Bunların tamamının demokratik bir yol ile gerçekleştirilmesi.

Buraya kadar Sosyalizmin tanımlarında bazı farklılıklar olsa da; hepsinde de ortak gâye, çalışan zümreyi (işçi sınıfını) cemiyete hakim kılmak ve emek sahiplerinin hakkını vermektir. Toplumda sınıf farklarının ortadan kaldırılması ve toplu çalışma ile elde edilen kazancın emek sahibi olan topluluğa ait olması bütün sosyalistleri birleştiren ana fikirdir.

Sosyalistler bazı ana fikirlerde birleşseler de, bu hedeflere nasıl ve hangi yollarla ulaşacakları konusunda, yani uygulayacakları metodlar hakkında ayrılığa düşmüşlerdir. Meselâ, üretim araçları topluma nasıl mal edilecek? Bunlar kimin ihtiyacına göre ve nasıl ayarlanacak? Diğer bir ifadeyle, kapitalist düzen hangi yoldan ve nasıl değiştirilecek? İhtilâl ve şiddet yoluyla yani devrimle mi; yoksa demokratik usullerle (evrimle) mi?

Esas problem bu sorulara verilen cevaplarda ortaya çıkar. Çünkü bu soruların cevapları kadar Sosyalizm türlerinden söz edilebilir. Bunlar arasında hayalci (ütopyacı), islâhçı (evrimci), ruhcu, maddeci ve ihtilâlci (devrimci) olmak üzere her biri kendine has özelliklere sahip birçok Sosyalizm çeşidi vardır. Sosyalizm çeşitlemeleri, değişik bakış açılarından da yapılabilmektedir. Meselâ bir başka açıdan, Ütopik Sosyalizm, Bilimsel Sosyalizm, Kürsü Sosyalizmi, Hıristiyan Sosyalizmi, Devrimci Sosyalizm, Reformcu Sosyalizm, Demokratik Sosyalizm gibi bir sınıflamaya da tabi tutulabilir.

Sosyalizm, geniş anlamıyla çok eskilere, ta Eflatun'a kadar geriye götürülebilir. Hattâ birtakım dinî Sosyalizmlerden bile bahsetmek mümkündür. Meselâ bir "Tevrat Sosyalizmi", bir "Hıristiyan Sosyalizm"inden; hattâ doğru olmamakla beraber, bir "İslâm Sosyalizm"inden bahseden ve kendilerine "İştirakiyyü'l-Mezheb" diyenler de vardır. İlk dönem Sosyalistleri daha ziyade toprağın fertler arasında eşit bir şekilde paylaşılmasını istiyorlardı. Esas anlamıyla Sosyalizm "İşçiler Birliği" anlamına XIX. yüzyılın ilk yarısında kullanılmaya başlanmıştır. Çünkü Sosyalist akımın, işçi sınıfının meslekî teşkilatlanmaları ve siyasî partilerle şuurlu bir siyasî kuvvet olarak ortaya çıkışları XIX. yüzyılda olmuştur. Sosyalizm 1848'e kadar sadece bir kavramdan ve hayalî bir tasavvurdan (ütopyacı) ibaret sayılır. Meselâ Thomas Morus, Saint Simon, Louis Blanc, Fourier, Owen, Proudhon gibi Fransız sosyalistlerin doktrinleri sosyal adâletsizlikler karşısında tamamen idealist ve hayalci görüşlere sahipti. 1848 de Marksizmin ortaya çıkmasıyla "Bilimsel Sosyalizm"in kurulduğu kabul edilir.

Nazarî sosyalizmin birbirine zıd birçok şekillerinin olduğunu daha önce belirtmiştik. Bunlardan bazıları şunlardır:

1- Hıristiyan Sosyalizmi: Ketteler, Maninng, Lorin, Gorin gibi hıristiyan sosyalistlerin temsil ettiği ve daha ziyade Hıristiyanlığın sosyal cephesini işleyen sosyalizmdir.

2- Mistik, Optimist ve Ütopycı Sosyalizm: Ofurier, P. Leroux, Proudhon vb. nin savunduğu ve tamamen hayal ürünü olan; realite ile ilgisi olmayan ve problemlerini daha ziyade tasavvurda çözmeye çalışan kavramsal sosyalizmdir.

3- Bilimsel Sosyalizm, Devrimci Sosyalizm veya Marksizm: İhtilâlci ve diyalektik materyalizmin temsil ettiği, Marx, Engels ve Lenin tarafından ileri sürülen sosyalizmdir.

Bu sosyalizm ilk defa, liberal, burjuva ve kapitalist düzenin kendi çelişmelerine terk edilip yıkılmalarının beklenemeyeceğini

-Bilimsel Sosyalizm- ilkeleştirmiştir. Bunlar, işçi sınıfının (proletarya) devreye girmesi ve şiddet yoluyla (ihtilâlle) düzeni değiştirmesi metodunu ortaya atmışlardır. Daha sonra ise, Marx ve Engels demokratik ve ihtilâlsiz yolu tercih etmişlerdir.

Bu yüzyıldan sonra Marksizm çeşitli yorumlara tabi tutulmuş, bunlar içinde E. Bernstein gibi revizyonistler çıktığı gibi, revizyonizme cephe alan Lenin gibi başka yorumcular da çıkmıştır. Bu yeni yorumla meşhur Marksizm-Leninizm doğmuştur. Lenin bunu Marksın bile hayal edemediği Çarlık Rusya'sında 1917'de uygulama plânına geçirmiştir. Marksizmi ve Leninizmi de Stalin ve onu takip edenler yorumlamış; bunun neticesinde de "Sovyet Marksizmi" doğmuştur. Daha sonra Mao Tse Tung (Mao Ze Dong) tarafından daha farklı bir yoruma tabi tutulmuştur.

Marksizm, 1917 Rus ihtilaline kadar siyasî kurumlar meydana getiren bir düzen, rejim olmamıştır. Gerçi bir takım siyasî partiler kurulmuş, sosyalistler hükümetlere katılmış, parlamentolarda aktif rol oynamışlardır, fakat Birinci Dünya savaşı sonuna kadar sosyalist devletler kurulamamıştır. 1917'de Çarlık Rusyası tasfiye edilmiş, Üçüncü Enternasyonal kurulmuş, yeni bir Marksizm-Leninizm ortaya çıkmıştır.

Bu yeni Marksizm-Leninizm iki özellik taşır:

- 1) Az gelişmiş sayılan bir sosyal yapıya Marksizmin uygulanışı;
- 2) Sosyalizm, hem bir devlet sistemi, hem de siyasî bir rejimdir. Yani yeni bir hukuk, devlet, anayasa ve siyasî kurumlar anlayışına dayanmıştır. İkinci dünya savaşından sonra ise Leninin yerini Stalin almış ve Marksizm-Leninizme birçok değişiklikler getirmiştir.

1980'li yıllarda ise M. Gorbaçov bu sistemden bazı tavizlerde bulunmak zorunda kalmış ve 1991'de de hak dağıtmak için ortaya çıkan siyasî rejim, bir zulüm düzeni haline dönüşmüş ve 75 yıllık ömrünü tamamlayarak kendi diyalektik metodları gereği antitezine dönerek senteze ulaşmıştır. Hâlbuki onun iddiası bütün dünya işçileri birliğini kurmak ve dünyayı sosyalist yapmaktır. Fakat bu yoldaki çabası onu başladığı noktaya hem de daha kötü şartlarda liberal Kapitalizme döndürdü.

3- Reformcu Sosyalizm: Demokratik Sosyalizm, Aktüel Sosyalizm diye de anılan ve H. de Man tarafından temsil edilen; evrimci yolla, ihtilâlsiz yeni rejimin tesisini müdafaa eden sosyalizmdir.

Sosyalizm önce Orta ve Doğu Avrupa, Avrupadan sonra da Doğu Bloğunda yaygınlaşmıştır. Orta ve Doğu Avrupa, Arnavutluk,

Bulgaristan, Çekoslovakya, Eski Doğu Almanya; Macaristan, Polonya, Romanya, Yugoslavya da Komünist rejimler hep 1943-1944 yıllarında başlamıştır. Daha sonra doğu ve uzak doğuda Çin Halk Cumhuriyeti, Kuzey Kore, Kuzey Vietnam, Moğolistan, Küba. vb. gibi ülkelerde yaygınlaşmıştır. Bu gün ise bu ülkelerin tümü Sosyalizmden Liberalizme dönmüştür.

Batı ve uzak doğuyu yarım asır etkisi altında bulunduran Sosyalizm, Türkiye’de ilk defa 1910 yılında resmen boy göstermiş ve “Osmanlı Sosyalist Partisi” adıyla sosyalist Hüseyin Hilmi tarafından bir parti kurulmuştur. Bu partiyi kurduran ve partiyi perde arkasından destekleyen ise, materyalist ateist Baha Tevfik idi. 1920’den sonra çeşitli şekillerde gelişen Marksizm veya devrimci Sosyalizm, her fırsatta toplumu bölmek, sosyal düzeni yıkmak, insanları anarşiye çekmek için elinden ne geliyorsa yapmıştır. Önce-leri gizli komünist partileri halinde çalışırken. Komünizmin yıkılıp yok olduğu zamanımızda ise bütün dünyada hala sosyalist parti kurma yarışı devam etmektedir. Zira millî hakimiyeti kaldırmak Sosyalizmin gerekli şartlarından. Sosyalizmin din ve ahlâka bakışı, çeşitlerine göre değişmektedir. Genel olarak Sosyalizm özü bakımından ne dincidir, ne de din düşmanıdır. Sosyalizm, toplum düzenini değiştirici bir siyasî akım olduğu için de dine dayalı partilerin kurulmasını kabul etmez. Din ve ahlâk konusunda hümanist bir tavır takınır. Bazı sosyalizmler dinî kaynaklı olduğu halde, Bilimsel Sosyalizm hem dine, hem de dinî ahlâka ve mânevî değerlere kökten karşıdır. Bunlar Allah’a, dine ve dinî değerlere hiç bir şekilde yer vermezler. Çünkü bu sistemin uygulanış biçimi olan Komünizmin kendisi bir din haline getirilmiştir.

Komünizm gibi Hümanizm de en büyük ahlâk düşmanlığıdır. Çünkü bir yerde Hümanizm geliştikçe ahlâk geriler. Devamlı cezalar sınırlandığı ve azaldığı için kötülüğe teşvik edici faktörler çoğalır; sonunda kötülükler yaygınlaşır.

Bilindiği gibi Sosyalizm doktrini, büyük sanayi devriminin tahriki sonucu XVIII. yüzyılın sonunda ve XIX. yüzyılın başında bir takım izafî ve ahlâkî fikirlerin yayılmasıyla ferdiyetçilik ve Liberalizme karşı bir tavır olarak ortaya çıkmıştır. Bu ise Sosyalizmin beynelmilelci ve milliyet düşmanı olduğunu göstermektedir.

Sosyalizmin milliyet düşmanlığı yanında daha birçok çıkmazları vardır. Bunlardan birisi, ferdi mülkiyet fikrini kaldırmasıdır. İnsan fitratında mevcut olan bir şeye sahip olma duygusunu ve fikrini ise kaldırmaya çalışmak insanda bir takım ruhî çatışmalara yol açar. Gerçi onlar mülkiyeti kaldırmadıklarını, ekonomik ve sosyal

düzende bazı tedbirlerle sınırladıklarını ve bu yolla kapitalizmin önüne geçtiklerini iddia ediyorlarsa da; uygulamaların bunun aksini ortaya koyduğu görülmüştür.

Sosyalizm ve Komünizm, Liberalizme karşı bir ekonomik faaliyetle, geniş ölçüde devlet tekelciliğini, devletçi ekonomi, devlet işletmeciliği vb. ekonomik modelleri geliştirmiştir. Bu ekonomik modeller, liberalist modellerden daha çok insan fıtratına ters geldiği için de bir asır bile -her çeşit baskıya başvurduğu halde- yaşayamamıştır. Günümüzde gerek batıda ve gerekse doğudaki birçok örnekleri çok büyük ekonomik ve sosyal krizler içindedir. Türkiye’de de “KİT”ler olarak tanınan devlet eliyle yürütülen ekonomi teşekkülleri de liberalist bir ekonomi içinde olduğu halde, ayakta duramayacak kadar kötü durumda olduğundan, özelleştirilmek için her iktidarın programında yer almaktadır.

Sosyalizmin çıkmazlarından birisi de sosyal nizamın kendi cinsinden olan kanunlarını inkâr etmesidir. Hâlbuki bütün sosyal olaylar gibi ekonomi olaylarında da determinizmin payını tamamen inkâr etmek doğru değildir. Bu sebeple, olaylar âleminde var olan düzeni istediğimiz gibi istediğimiz ilkelere (ekonomi ilkelerine) dayandırarak değiştirebileceğimizi iddia edemeyiz. Bu evrimi idare eden unsurları sadece ekonomik faaliyetlere ve üretime de bağlayamayız. Bütün diğer değerleri hiçe sayıp üretimin asıl ögesi olan “emek”i de tek değer olarak kabul edemeyiz. Çünkü sosyal hayatı sadece ekonomik ve maddî şartlar meydana getirmiyor. Bilindiği gibi, bunların yanında ruhî ve ahlâkî daha birçok sebepler sosyal olayları doğurur. Sosyalistler sosyal hayatta insanın bir takım maddî ihtiyaçları yanında, fikir ve inançlarının payı olduğu gerçeğini de unutmuş görünüyorlar.

Buna karşılık ruhçu sosyalistler ise maddî ihtiyaçlar yanında fikir ve inançların, ruhî ve ahlâkî değerlerin insan hayatı için vazgeçilmez olduğu fikrini savunuyorlar. Aslında Sosyalist literatürde ruhçu Sosyalizm diye bir ayırım yoktur; ancak mistik sosyalizm (Hıristiyan Sosyalizmi)’e bir benzerliği olması, yani İslâm dininin sosyal yanını anlatmak için asrımızın fikir adamlarından biri olan Nureddin Topçu “Ruhçu Sosyalizm” diye bir sosyalizmden bahseder. İşin gerçeği; her sosyal adâletsizliğe karşı her haykırış Sosyalizm değildir. Yalnız bir fikir adamının teorisini, yahut bir partinin programını Sosyalizm olarak tanımlamak da Sosyalizm kavramını çok daralttığı için, yanlıştır. Sonra İslâm dini sosyalist değil, sosyal adâletçidir.

Sosyalizmin çıkmazlarından birisi de sosyal sınıfları kaldırmak istemesidir. Fakat Sosyalizmin ileri sürdüğü ilkeler bunu tek başına temin edecek güçte değildir. Bu sistem gerçekten işçinin refahını sağlayacak biçimde uygulanacak olsa; işçi, emeğinden ayırıp biriktirme yoluyla Kapitalist sınıfa geçebilir. Hâlbuki bunu önleyecek tek yol ruhî ve ahlâkî terbiyedir. Sosyalist sistemler ise her şeyden önce böyle bir ruhî ve ahlâkî terbiyeyi verecek ilkelerden yoksundur. Ayrıca uhrevî yaptırımı olmayan bir ekonomi ahlâkından yana olduğu için, dinî ahlâkın geliştirdiği kendini kontrol ve nefse hâkimiyetten de söz edilemez.

Çeşitli adâletsizlik ve zulümler karşısında kendisine çok büyük umutlar bağlanan Sosyalizm, ancak sıradan bir insan ömrü kadar yaşayabildi ve daha tam olarak şahsiyetini bile teşekkül ettiremeden her beşerî sistem gibi, o da tarihe mal oldu. Sosyalist sistemlerin yerine, ancak sosyal adâletçi nizamlar geçer de Bilimsel Sosyalizm gibi bütün kurumlarıyla işletilirse, işte o zaman ancak insanların mutlu olması beklenebilir.⁵²⁹

Şaman (Kam): Eski müşrik Türklerde, birtakım doğaüstü gücü bulunduğu, ruhlarla ilişki kurarak hastalıkları iyileştirdiğine inanılan, büyü yapma, gelecekte haber verme gibi işler yapan din adamı. Büyücü râhip. Tunguzca bir terim olan şaman kelimesine karşılık, birçok Türk boyu Kam terimini kullanır. Şaman ya da Kam, vecd haline (ekstazi) ulaşarak ruhsal âlemle ilişki kurmak sûretiyle insanların çeşitli sorunlarına cevap arayan, geleceğe ilişkin yorumlarda bulunan, kötü ruhları kovan bir kişidir. Şamanlık babadan oğla geçen tarzda sürdürülür. Altay Türkleri, Kamları Ak ve Kara şeklinde ikiye ayırırlar. Ak Kamlar yüce gök tanrıya ve iyilik ruhlarına yönelik olarak faâliyet gösterirken, Kara Kamlar yer altı âlemine ve yer altı tanrısı Erlik'e yönelik faâliyet gösterirler. Kamlar, külahları, davulları ve cüppeleriyle giyim kuşam yönünden diğer halktan ayrılırlar.

Şathiye: Şath: Üzerinde bönlük, saçmalama ve dâvâ kokusu olan sözdür. Böyle bir şeye kalkışmak, gerçeklere göre sürçmektir, suçtur.⁵³⁰ Kelimenin kök anlamında sözde ölçüyü kaçırmak anlamı vardır. Şatah da; çelişkili ifâde, latîfe, mizah demektir; çoğulu şatâhat'tır. Şatah, çürük sözler olarak da tanımlanır. Şatha âit sözlere şathiye denir. Türk tasavvuf edebiyatında ciddi bir düşünce veya duyguyu, çoğunlukla da İslâm inançlarını ve şeriatin hükümlerini iğneleyici ve alaylı bir şekilde anlatan şiirlere şathiye

529 Hüsameddin Erdem, Şamil İslâm Ans.

530 Seyyid Şerif Cürcânî, et-Ta'rîfât, s. 76

denir. Bu tür şiirlere daha çok tekke şâirleri rağbet göstermişlerdir. Hatta bu nedenle şathiye yerine; şathiye-i sûfiyâne terimi kullanılır. Allah ile senli-benli, şakalı bir edâ ile konuşur gibi yazılan şathiyelerde daha çok inançlar, sözkonusu edilir ve alaylı bir dil kullanılır. Bazıları saçma sanılan bu sözlerin, yorumlandığında tasavvufla ilgili türlü kavramlara değindiği görülür. Şeriate aykırı veya mânâsız gibi söylenen düşüncelerin, aslında vahdet-i vücud felsefesindeki görüşleri bildirdiği kesindir. Tasavvuf ıstılahları arasında şathiyenin önemli bir yer tutmaya başlaması, vahdet-i vücud ekolünün yaygınlık kazanmasıyla paralellik gösterir.

Tasavvufla ilgili eserlerde şathiyelerle ilgili çok bol malzemeler görülür. Hallâc-ı Mansur'un "Ene'l-Hakk" (Ben Hakk'ım/Allah'ım) sözü ile; Bayezid Bestâmî'nin "Sübhânî mâ a'zame şânî" (Kendimi tesbih ederim, noksan sıfatlardan tenzih ederim, şânım ne yüce oldu) sözü yaygın olarak bilinen ve tüm tasavvufçularca tevil edilerek de olsa kabul edilen iki şathiye örneği olarak verilebilir. Yine, Bâyezid Bistâmî'ye âit: "Bir denize daldım ki, peygamberler o denizin sâhilinde durdu" sözü de böyledir.

Tasavvufçulara göre şathiye, "dıştan (zâhiren) ve ortalama (şeriatla ilgili) bilgilerle bakıldığı zaman şeriate aykırı imiş gibi gözüken, fakat tasavvufî/bâtınî anlamda bir hakikati ifâde eden söz ve deyişlerdir."⁵³¹

Şathiye adı verilen bütün bu elfâz-ı küfrü tasavvufçular hiç eleştirmede, savunur ve sahip çıkarlar. Te'vil etmeye çalışırlar: Bunlar vecd halinde, bir nevi sarhoşluk ânında söylenen sözlerdir. Bu sözleri söyleyenler Allah'a o kadar yakın olmuşlar ki, bu samimiyetle senli-benli konuşmaya başlamışlar. Bunlarkı naz makamıdır, onlar için bu sözler câizdir; ama o makamlara erişmeyenlerin bu tür sözleri câiz olmaz... "Ben Hakk'ım, -hâşâ- Allah'ım" diyenleri savunan ve bu sözlerle teville karışık sahip çıkan zihniyetten beklenen tavır farklı olamazdı, denilebilir. Bunlar, iddiâ edildiği gibi, ceze ve sarhoşluk zamanında (İçki içmeden insan nasıl sarhoş olur? Hz. Peygamberimiz veya ashâbdan böyle bir şey hiç nakledilmiş midir?) söylenmiş sözler değildir. Kitaplara geçmiş, tekrarlanmış, tasavvufçular tarafından dillendirilip kabul edilmiş, savunulmuş, hatta kutsal söz gibi kabul edilmiştir. Meselâ nakşibendîlerde ve diğer çoğu tarikatlarda kelime-i tevhid zikri olarak şeyhler tarafından müridlere vird olarak verilen ifadelerden biri: "Lâ mevcûde illâllah" (Allah'tan başka mevcut -varlık- yoktur) sözüdür. Bunu, kendilerine göre belirli aşamaya gelmiş her tasavvufçu günde

531 Türk Dili ve Edebiyatı Ans. Dergâh Y. c. 8, s. 108.

bilmem kaç bin defa söyler, tabii ki bunlar Allah'ın öğrettiği ve Rasûlü'nün uygulayıp tavsiye ettiği zikir/ibâdet cinsinden değildir, büyük ve fecî bir bid'attir.

Saf zihinlerin olumsuz etkilenmesi, şeytanın onlara bu sözlerle vesvese vermesi gibi riskler içermesinden ötürü, Allah'tan af dileyerek, bunlardan bir kısmını konuya örnek olması için iktibas etme zarûreti duyuyorum. Zâten araştıran insan, bunları bu tasavvufçu şâirlerin eserlerinde ve onlardan alıntı yapan birçok tasavvuf kitabında kolaylıkla bulabilir.

"Var kardaşın öldür, dahî avradın boşa, / Anana kâbin kıydır, Hakk'ı ıyân göresin." Sadeleştirip bugünkü dille söylersek: "Git, kardeşini öldür ve karını boşa, annenle nikâh kıydır, (Böylece) Allah'ı açıkça görmüş olursun." (Yunus Emre)

"Sekiz cennet yaptın sen Âdem için / Adın büyük, bağışla onun suçun / Âdem'i cennetten çıkardın, niçin? / Buğday nene lâzım, harmancı mısın?

Hafâya çekilip seyrâna durdun / Aklı yetmezlerin aklını urdun / Kıldan ince köprü yaptın da kurdun / Akar suyun mu var, bostancı mısın?

Yüz bin cehennemin korkmam birinden / Rahmân ismi nâzil değil mi senden? / Gaffârüzznûbum demedin mi sen? / Affet günahımı, yalancı mısın?

Şânına düşer mi noksan görürsün / Her gönülde oturursun, yürürsün / Bunca canı alıp yine verirsin / Götürüp getiren kervancı mısın?

Bilirsin ben kulum, sen sultânımsın / Kalpde zikrim, dilde tercümânımsın / Sen benim canımda can mihmânımsın / Gönlümün yârisin, yabancı mısın?" ⁵³²

"Kıldan köprü yaratmışsın / Gelsin kullar geçsin deyû / Hele biz şöyle duralım / Yiğit isen geç a Tanrı." ⁵³³

"Kıl gibi köpri gerersin geç deyû / Gel seni sen tuzağından seç deyû / Ya düşer ya dayanur yahut uçar / Kıl gibi köpriden âdem mi geçer? / Kulların köpri yaparlar hay içün / Hayrı budur kim geçerler seyr içün..." ⁵³⁴

"Hak Teâlâ Âdemoğlu özüdür / Otuz iki Hak kelâmı sözüdür. /

532 Azmi Baba

533 Kaygusuz Abdal

534 Yunus Emre

Cümle âlem bil ki Allah özüdür / Âdem ol candır ki güneş yüzüdür.”⁵³⁵

“Âdemi balçıktan yoğurdun yaptın / Yapıp da neylersin, bundan sana ne? / Halk ettin insanı saldın cihana / Salıp da neylersin bundan sana ne? / Bakkal mısın, teraziyi neylersin? / İşin gücün yoktur gönül eylersin / Kulun günahını tartıp neylersin? / Geçiver suçundan bundan sana ne? / Katran kazanını döküver gitsin / Mü'min olan kullar dîdâra yetsin / Emreyle yılana tamûyu yut-sun / Söndür şu ateşi bundan sana ne? / Sefil düştüm bu âlemde nâçarım / Kıldan köprü yaratmışsın geçerim / Şol köprüden geçemezsem uçarım / Geçir kullarını bundan sana ne? / Behlül Dâ'nâm eder cennet yarattın / Nice kulları cehenneme attın / Nicesin âteş-i aşk ile yaktın / Yakıp da neylersin bundan sana ne?”

“Aşk katında küfr ile İslâm birdir / Her kanda mesken eylese aşık emîrdir.”⁵³⁶

“Benem Hakk'ın kudret eli / Benem belî aşk bülbülü / Söyleyip her türlü dili / Halka haber veren benem.”⁵³⁷

Söylediği şathiyeler/küfür lafızları devrinde muvahhid müslümanları kızdırmış ve ona karşı tavır alınmasına sebep olmuş olacak ki, Yunus Emre şöyle der: “Yûnus bu cezbe sözlerin / Câhillere söylemegil / Bilmez misin câhillerin / Nice geçer zamânesi.” Böyle dediği halde, duramaz, nice şathiyeler döktürür. Bunlardan kimileri, sadece tasavvuf çevresinde değil; müslüman halk arasında da şöhret bulmuştur. Şu dörtlük onlardan biridir: “Cennet cennet dedikleri / Birkaç köşkle birkaç hûri / İsteyene ver anı / Bana seni gerek seni.”

Şeyh: Çoğulu; Meşâyih, şüyûh, eşyâh. Yaşlı, ihtiyar, pîr, bey, önder, kabile başkanı. Tasavvufta; a) Nefsinden fâni Hak'ta bâki velî, Hak dostu. b) Tâliplere rehberlik etmek ve onları irşâd etmek ehliyetine ve liyâkatine sahip olan insan-ı kâmil, rehber, delil, mürşid. Şeyh, kâmil ve mükemmildir; başkalarını da kemâle erdiren. Şeyh-i tarikat: Mürid ve müntesiblerini, bir annenin bebeğini terbiye etmesi ve yetiştirmesi gibi terbiye edip yetiştiren şeyh. Tarikat şeyhleri böyledir. Bunlar mürid ve müntesiblerinin mal, beden ve ruhları üzerinde mutlak olarak söz sahibidirler. Mürid ne dil, ne kalb ile şeyhine itiraz edebilir. Şeyhine “hayır!” diyen bir mürid iflâh bulmaz. Şeyhe karşı işlenen günahın tevbesi olmaz.

535 Seyyid Nesîmî

536 Seyyid Nesîmî

537 Yunus Emre

Şeyhin önündeki mürid, gassâlin önündeki cenâze gibidir, irâdesi yoktur; şeyh ona hangi şekli verirse onu muhâfaza eder, şeyhte fâni olmak Allah'ta fâni olmanın mukaddimesidir. Allah'a giden yol, şeyhten geçer. Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır. Şeyh keşif ve kerâmet sahibidir. Allah'ın arz üzerindeki halifesidir. Allah adına hareket eder. Şeyh, Hz. Peygamber'in nâibidir, Onun temsilcisidir.

Tâğut: Tâğut, kelime olarak haddi aşan, azan, hakikatten sapan, taşkınlık gösteren ve her sapıklığın başı gibi anlamlara gelir; İstilahta ise Allah'a isyan eden anlamında kullanılır. Allah'ın indirdiği hükümlere alternatif olmak ve onların yerine geçmek üzere hükümler koyan her varlık tâğuttur. Bunun insan olması, put, şeytan veya bunların dışında herhangi bir şey olması farketmez. Kur'ân-ı Kerim'de: *"Andolsun ki, biz her kavme; 'Allah'a ibâdet edin, tâğuta kulluktan kaçının' diye (tebliğat yapması için) bir peygamber gönderdik."*⁵³⁸ İnsanlar, sadece Allah'a kul olma, yalnız O'na ibâdet etme hususunda istisnasız uyarılmışlardır. *"İman edenler Allah yolunda cihad ederler; küfredenler ise tâğut yolunda savaşırlar."*⁵³⁹ Yani insanlar ya Allah'a ibâdet edecekler veya tâğuta kul olacaklardır; bu iki yolun dışında üçüncü bir hal yoktur.

Kur'ân-ı Kerim'de: *"Sana indirilen Kur'an'a ve senden önce indirilen kitaplara iman ettik diye boş iddialarda bulunanlara bakmaz mısın? Onlar tâğutun huzurunda muhakeme olmak (hükümlerine boyun eğmek) istiyorlar. Hâlbuki tâğutu inkâr etmekle (tekfir etmek, lanetlemekle) emrolunmuşlardır."*⁵⁴⁰ buyrulmaktadır. Kur'an'daki bütün bu âyetleri dikkate alarak şu hususu belirtmekte fayda vardır: Tâğutun hükümlerine râzı olanlar ve boyun eğenler, kâfirlerdir. Nitekim İbn Kesir, bu hususta şunları kaydediyor: *"Bu âyet-i kerimede"*⁵⁴¹ Hz. Muhammed'e (s.a.s.) ve diğer peygamberlere iman ettiklerini söylemekle beraber, ihtilaf ettikleri hususlarda, Allah'ın kitabından ve Peygamber'in sünnetinden kaçınıp, insanların kendi akıllarına göre (beşerî kanunlarla) hüküm vermesini isteyen kişinin iman iddiasını Allah reddetmektedir."⁵⁴²

Bugün dünyada; vahyi inkâr ederek, insanların çoğunluğunun rızasına göre kurulduğu iddia olunan bütün demokratik sistemler, Allah'ın hükümlerine mukabil ve onların yerine geçmek üzere hükümler icad etmektedir. Dolayısıyla bütün demokratik sistemler, bu noktada "tâğutî" özellikler taşırlar. Bu, bir anlamda bütün ideolojik sistemler için de geçerlidir. Daha genel bir ifade ile İslâm'ın

538 16/Nahl, 36

539 4/Nisâ, 76

540 4/Nisâ, 60

541 4/Nisâ, 60

542 İbn Kesir, 1/519

dışındaki bütün sistemler tâğutîdir. Tâğutların hükümlerine göre yönetilen bütün yerlerde yaşayan mü'minlerin, Allah'ın indirdiği hükümlerin galip gelmesi uğruna cihad etmeleri farz-ı ayndır. Şurası unutulmamalıdır ki, tâğutun hükümlerine "evet" diyenler, Allah'ın dinine "hayır" demiş, küfretilmiş durumundadırlar. Bunu ister bilerek, ister bilmeyerek yapsınlar durum asla değişmez. Çünkü bütün peygamberlerin insanlara; *"Allah'a ibâdet edin, tâğuta kulluktan kaçın"* diye tebliğat yaptıkları âyetlerle sabittir. Tâğutun hükümlerini inkâr etmeyen ve tâğutî güçlerle mücâdele vermeyen kimse, ne kadar âlim olursa olsun, "müsteşrik" çizgisini asla geçemez.⁵⁴³

Tâğut, Hakkı tanımayıp azan ve sapan her kişi ve güce verilen addır. Şeytana da bu yüzden tâğut denmiştir. Tâğut, hakka, hakikate ve imana karşı gelen, Allah'ın kulları için çizdiği nizamı ve sınırları aşan her şeyi ifade eder. Tâğut, bir şahıs olabileceği gibi, Allah nizamından alınmamış her türlü sistem, Allah'a bağlanmayan her çeşit fikir, düşünce, âdet ve alışkanlık da olabilir. Kim bütün bunları ne şekilde olursa olsun reddeder ve yalnız Allah'a iman edip bağlanır, sadece Allah'ın kanun ve nizamlarını kabul eder ve tüm yaşantısını buna göre düzenlerse, sağlam bir kulpa bağlanmış, yani kurtulmuş olur.⁵⁴⁴ Tâğutu reddetmeden iman eksiktir, yarımdır; böyle bir iman geçerli olmaz. Bu durum, aynen müşriklerin Allah'a inanması gibidir. Tâğut, Allah'a ibâdetten alıkoyan, Allah'a giden yolu tıkayan, dini Allah'a has kılmayı, Allah ve Rasûlû'ne tâbi olmayı önleyendir. Bu, cinnî ve insî şeytan olabileceği gibi, ağaç, beton, tunç, taş, mezar, inek, para, ateş, âdet ve sistem de olabilir. Günümüzdeki medya araçlarının çoğunu da bu kavramın içine koyabiliriz.

Mevdudî'ye göre tâğut kelimesi, sözlük anlamıyla, sınırları aşan herkes için kullanılır. Kur'an bu kelimeyi Allah'a isyan eden, Allah'ın kullarının hâkimi olduğunu iddia eden ve onları kendi kulu olmaya zorlayan kimse için kullanır. Eğer bir kimse Allah'a isyan eder ve O'nun kullarını kendisine boyun eğmeye zorlarsa, o zaman tâğuttur. Böyle bir kimse; şeytan, rahip, dinî veya politik lider, kral veya bir devlet olabilir. Bu nedenle bir kimse tâğutu reddetmedikçe Allah'a inanmış sayılamaz. Tâğutun, tekil ve çoğul anlamı birlikte kullanılır. Çünkü Allah'ı inkâr eden kimse, sadece bir tek değil; binlerce tâğutun kölesi olur.⁵⁴⁵ Tâğut, ilâhî olmayan hükümlere göre kararlar veren otorite demektir. Tâğut kelimesiyle,

543 Mevdûdî, Tefhimü'l- Kur'an, c. 1, s. 202

544 2/Bakara, 256

545 Mevdûdî, Tefhimü'l- Kur'an, c. 1, s. 202

aynı zamanda, Allah'ı tek hâkim / egemen ve Rasûlü'nü nihâi otorite olarak tanımayan hüküm sistemleri de kastedilir.⁵⁴⁶

Seyyid Kutub da tâğutu şu şekilde tanımlar: Allah'ın emri dışındaki her çeşit sistem, Allah'ın şeriatına dayanmayan her türlü nizam tâğuttur. Tâğut, Allah'ın şeriatından başka bütün idare şekilleridir. Zira insan, ulûhiyet özelliklerinden birisini kendisine mal edip, adâletin ve hakkın ta kendisi olan şeriatin hudutlarını aşarak kendi egemenliğini ileri sürerse tuğyan etmiş ve kendi haddini aşmış demektir. Böyle bir şey, tuğyandır ve böyle iddialar ileri sürenler tâğî denilen haddini aşmış âsilerdir. Bunlara inananlar, bunlara tâbi olanlar şirk içerisindeyler, küfür içerisindeyler.⁵⁴⁷

Yusuf el-Karadavî'ye göre, Allah'ın şeriatı ile çatışan bütün gelenekler, rejimler, zâtında güç görülen eşya, insan ve putlar tâğuttur. Tâğut, kulun haddi tecavüz ederek, ibâdet ettiği, tâbi olduğu ve itaat ettiği şeydir. Her kavmin tâğutu, kendisine hüküm götürdükleri, huzurunda muhakemeleştikleri, ibâdet ettikleri, tâbi oldukları, yalnız Allah'a itaat edilmesi gerektiği yerde itaat ettikleri kimse veya varlıklardır. Bunların ve bunlarla ilişkisi olan insanların durumlarını düşündüğümüz zaman, insanların çoğunu Allah'a ibâdet ve itaatten yüz çevirmiş, tâğutlara ibâdet ve itaat eder halde görürüz.⁵⁴⁸

Nisa, 76. Âyetine göre tâğut, Allah'a karşı olanların, uğruna savaştığı şey, nesne, insan, dâvâ, ideoloji olarak anlaşılmaktadır. Tâğut, itaatte Allah'a ortak koşulan her şeydir. Kendisine kayıtsız şartsız itaat edilecek tek merci Allah'tır. O'nun dışındakilere O'ndan dolayı itaat edilir. Bu tür itaatler, meşruiyetini Allah'tan alırlar. Kur'an, Allah'tan başkasına itaati, tâğuta itaat ve ibâdet olarak nitelemektedir.⁵⁴⁹ İtaat edilen şey, Allah'ın hükümlerine aykırı olursa, itaat tâğuta itaatin ta kendisi olmaktadır.⁵⁵⁰

Tâğut bir semboldür; küfrün, zulmün, şerrin, haksızlığın, adâletsizliğin, putçuluğun, azgınlığın, sapkınlığın ve daha aklınıza gelen tüm kötülüklerin sembolü. Bu sembol, bazan kendini Firavun ilan eden antik ya da çağdaş bir yönetici, bazan cansız bir eşya, bazan bir ideoloji, bazan da şeytan, uğur, şans, talih gibi soyut şeylerdir. Tâğut, insanoğlunun ilâhlaştırdığı her şeydir. Daha doğrusu tâğut, insanla Allah arasına gerilen şeylerin tümüne verilen ortak isimdir. Allah'ın koyduğu sınırları çiğneyen insan tuğyan

546 Mevdûdi, Tefhimü'l- Kur'an, c. 1, s. 375

547 Seyyid Kutub, Fi Zılali'l Kur'an, c.3, s. 269

548 Yusuf el-Karadavî, Tevhidin Hakikati, s. 57

549 16/Nahl, 36

550 4/Nisâ, 60

etmiştir. İşte tâğut, o insana bu sınırları çiğneten şeydir. Eğer o şey insansa ve kâfirse ona itaat eden de kâfir olur; yok eğer insanın itaat ettiği tâğut münâfıkse ona itaat eden de münâfık olur. Tabii fâsıkse fâsık; zâlimse zâlim olur.⁵⁵¹

Bütün bu açıklamalar çerçevesinde tâğut, her türlü azgınlık, sapkınlık, aşırılık ve bâtil inanç ve davranışları sembolize eder. Tâğut, tuğyanı yaşayan ve yaşatmaya çalışan kişi ve güçtür.

Tâğut, her devirde Firavun ruhlu kişilerle, onların yordakçıları olan grubun genel adı, cins ismidir. Her devirde birden çok tâğut bulunur. Tâğutların, kabile çapında, millet çapında olanları yanında bölgesel ve enternasyonal olanları da bulunacaktır. Bunlar, birbirlerinden habersiz olabilecekleri gibi, organize de olabilirler. Hatta, İblisler parlamentosu (hizbu'ş-şeytan, evliyâu'ş-şeytan) gibi birlikler, beraberlikler vücuda getirebilirler. Tâğutlar, aralarında hiyerarşik bir düzen kurabilir, paralellik veya entegrasyona gidebilirler. Böyle olunca tâğutî sistemler, parlamentolar, prensipler geliştirilebilir. Mesala, Muhammed İkbâl, emperyalist batılının oluşturdukları sömürü düzeninin temsilcilerinin vücut verdikleri organizasyonu, İblisler parlamentosu diye anmıştır. Aynen bunun gibi tâğutlar parlamentosu deyimini de kullanabiliriz. Kur'an, bu noktada evliyâu't-tâğut (tâğutun dostları, görev arkadaşları, destekçileri) deyimini kullanıyor.⁵⁵²

Bir kimse, Allah'a, meleklerine... inandığını ikrar etse, buna mukabil, tâğutî rejimleri (demokratik, laik, hümanist, kapitalist, sosyalist vs.) çağdaş devlet modelleri adı altında benimseseyse, doğruluklarına itikat etse, irtidat etmiş olur, yani dinden çıkar. Kim, insanların maslahat ve iyiliklerini Allah'tan daha iyi bildiğini iddia ederek, insanlar üzerinde hükümler koymaya ve bunları tatbik etmeye gayret ederse "ilâhlık" iddiasına girişmiş olur. Her kim de bunların bu iddialarını doğrulayarak onlarla işbirliği yaparsa, tevhid akidesini parçalamış, ilâhlara iman etmiş, kâfirler zümresine dahil olmuş demektir. Bu açıdan "çağdaş devlet modelleri" iyi değerlendirilmeli, isimleri milliyetçi-mukaddesatçı dahi olsa, Allah'ın indirdiği hükümlere mukabil olmak ve onların yerine geçmek üzere doktrinler imal eden, bu doktrinleri insanların hayatına tatbik edeceğini ilân eden insanların tâğut olduğu gerçeği unutulmamalıdır. Bu gün dünyada insanların beşikten mezara hayatlarını düzenlemek iddiasındaki meclisler, konsüller, krallar, kâvimler arası kuruluşlar, insanları teslim almış görünmektedirler.⁵⁵³

551 Mustafa İslâmoğlu, İman Risalesi, 170

552 2/Bakara, 257 (Kur'an'ın Temel Kavramları, s. 562)

553 Hüsnü Aktaş, Medeni Vahşet, s. 140

Hız. Adem'den günümüze kadar, genel anlamda insanlığın iki tanrısı var olagelmıştır: Allah ve tâğut... Tarih boyunca insanoğlu ya tevhid dinine mensup olmuş ve bu dinin tanrısı olan Allah'ı kendisi için yegâne ilâh edinmiş; ya da şirk dinine mensup olmuş ve bu dinin çok çeşitli olan tanrı veya tanrılarına ittiba etmiştir. İşte Kur'an, şirk dininin tanrı veya tanrılarına genel olarak tâğut demektedir.

Günümüzde müslümanlık iddiasında bulunanların birçoğu bu bakımdan profan / bölmeli bir kafa yapısına sahip bulunmaktadır. Bu kimseler, bir yandan Allah'a iman ettikleri iddiasında bulunurken, diğer yandan İslâm'ın açıkça emrettiği ve yasakladığı şeylere ters düşebilmekte ve tâğutların yasalarına kabulleri arasında yer verebilmektedirler. Oysa bir kalpte hem imana, hem de küfre yer verilmesi İslâm'a göre açık bir paradoks, gerçek bir çelişkidir. *"Yoksa siz Kitab'ın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? Sizden bunu yapanın cezası, dünya hayatında rezil ve rüsvaylıktır. Kıyamet gününde de azâbın en şiddetlisine itilirler. Allah, yaptıklarınızı bilmez değildir."* ⁵⁵⁴

Bir kalpte hem iman ve hem de aynı zamanda küfür bulunmaz. Bu iki olgu, ateş ile barut gibi yanyana bulunamazlar. Birisinin yerleştiği kalpte bir diğere yer yoktur. Mü'min, kâfir ve münâfıktan farklıdır; kendisine İslâm ile beraber bir veya birkaç dünya görüşünden veya ideolojiden sentezler yapan, bu kalemin bir şahsiyete sahip olamaz. Çünkü tevhidi, şirkten farklı kılan; başka felsefelerle, herhangi bir dünya görüşüne veya ideolojiye ihtiyaç duymaması, mü'minin bütün bir hayatını kuşatan yetkin bir inanç, bir pratik; kısacası bir sistem, bir yaşam biçimi olmasıdır. Bugün beşeriyet, Tevhid dininden uzaklaşarak, yeryüzünde egemen olan tâğutların dinine sapmış bulunuyor. Müslümanlık iddiasında bulunan yığınların Allah'a değil; tâğutlara ibâdet ettikleri su götürmez bir gerçektir. Bu gerçekten hareketle Kur'an'ı öğrenmek, mânâsının derinliklerine dalmak ve onu pratik hayatlarına indirmek isteyen her müslümanın, tâğut kavramının gerçek anlamını kavraması ve kavradığı tâğutu tüm kuralları ve kurumlarıyla birlikte reddetmesi, bu reddi davranışlarıyla göstermesi itikadî bir sorumluluktur.

Tahrif: Tahrif, aslında bir kelimedeki harflerin yerini değiştirerek manayı bozma demektir. Terim olarak kullanılışı ise, bir metni, ilâve ve çıkarmalarla farklı manaya gelecek şekilde sokma demektir. Kutsal kitabı olduğu gibi, dini bozmaya ve değiştirmeye de tahrif denilir.

Tanrı: Türkçe’de Allah anlamında kullanılan Tanrı kelimesi, “gökyüzü” ve “şafak” mânâlarına gelen “tan”dan türemiştir. Orta asya Türk boylarında daha çok “gökyüzü” anlamında kullanılmıştır. Çağatayca’da Tengri, Yakutça’da Tangora, Tanara, Altaylar’da Teneri, Sümerce’de Tingir, Dingir Akadca’da İlu, Oğuzca’da Çalap, Çelep, Kazanlar’da Tengri (Tanrı), Teri vb. şekillerinde yazılmıştır. Kaşgarlı Mahmud, Tanrı kelimesini şöyle açıklamıştır: “Tengri, yüce Tanrı mânâsına gelir. Kâfirler göğe Tengri derler. Yine bu adamlar büyük bir dağ, ulu bir ağaç gibi gözlerine ulu görünen her şeye Tengri, hakîm kişiye de Tengriken derler.”⁵⁵⁵

Maniheizm’de Tengri veya Tengriken terimleri, Tanrı mânâsına gelmekte, yine bu dinle günahların itirafı için Tengrim sözü kullanılmaktadır. Bazı araştırmalara göre bu terim, özellikle Turfan metinlerinde hükümdar kızları ve zevcelerini ifade ederken, aynı kelimeden türediği kabul edilen Tengriçi terimi de râhip karşılığında kullanılmıştır. Kumanca Tengrilik “İlâhî”; Uygurca Tengrilik, “dindar”; Moğolca Tengri ise “Tanrı” anlamının karşılığıdır.

Günümüz Ortaasya’sında yaşayan Türk dillerinde Tengri kelimesi “Tanrı” ve “gök” mânâlarını ifade etmektedir. Türkiye Türkçesinde Tanrı kelimesi yalnız Allah karşılığında kullanılmıştır. Orhun Âbideleri’nde Tengri kelimesi daima ilâhî bir kudreti ifade eder. O’nun iradesiyle iktidara gelen hükümdar, Tengri gibi, Tengri doğumlu ve Tengri tarafından yaratılmıştır. Türk halkını koruyan, düşmana galip gelmesini sağlayan hep Tengri’dir. Bazı kaynaklarda O’nun Türk Tengrisi olarak zikredildiği görülmektedir.⁵⁵⁶

Şamanizm’e göre en kudretli Tanrı, Tengere Kayra Kan’dır. Göğü, insanı, iyi-kötü ruhları ve yeri o yaratmıştır. Tengere Kayra Kan’ın tam karşılığı “Gök Tanrı”dır. İslâmiyet’i kabul etmezden önceki Orta Asya Türk boylarına göre gök 17 kattır. Gök-Tanrı’ların yardımını dilemek ancak ecdadın ruhlarıyla mümkündür. Tengri inancı hem gök, hem de gökte hüküm süren ruh mânâlarını içine almaktadır. Türklerin İslâmiyet’ten önce kabul ettikleri dinlerdeki Tengri kelimesi, hemen daima bu dinlerin en yüksek varlıklarını ifade için kullanılmış, “gök” mânâsı ikinci plânda kalmıştır.

Şark Türkçe’sinin hâkim olduğu İslâmî metinlerde, Allah, Mevlâ, İlâh, Rab, Hüdâ, Yezdan gibi Arapça ve Farsça isimler Türkçe Tengri (Tanrı) karşılığında kullanılmıştır. Kutadgu Bilig’de Allah kelimesi geçmekle beraber, bazen Tengri kelimesi “Teâlâ” olarak

⁵⁵⁵ Divan-ı Lügâti’t-Türk, çev. Besim Atalay, Ankara 1941, 111, 376

⁵⁵⁶ Muharrem Ergin, Orhun Âbideleri, İstanbul 1970

geçer⁵⁵⁷. Eski Türkçe’de Tengri, kâinatta bulunan her şeyi yarattığına ve koruduğuna inanılan en yüce varlıktır. Oğuzlar Allah fikri ve inancına sahip olmuşlar ve bunu Tanrı adıyla ifade etmişlerdir. Türklerin Tanrı anlayışı İslâm’ın Allah anlayışıyla hemen hemen aynı olmuştur.

İnsanüstü bir kudret ve kuvvet olan Tanrı mefhumunun umumi bir tarifini yapmak oldukça zordur. Bundan dolayı insanlar, hatta hayvan ve bitkiler de tanrı sayılmıştır. Eski Yunan ve Roma’da ölümlü kadınlarla birleşerek çocuk yapan tanrıların erkek veya dişi oluşu, o toplumların pederşâhi veya mâderşâhi aile yapılarıyla ilgilidir.⁵⁵⁸ Eski dinlerde genellikle, göklerin tanrısı, suların tanrısı ve karaların tanrısı olmak üzere üç büyük tanrı tasavvuru daima mevcut olmuştur.

Tanrı kelimesinin etrafında bazı kavramlar oluşmuştur. Tevrat’daki Evâmîr-i Aşere (On Emir), Yahudilik ve Hıristiyanlık için Tanrı buyrukları olarak kabul edilmiştir. Bilindiği kadarıyla Tevrat’ın getirdiği Tanrı kavramı, bu mefhumun ilk evrensel nitelikte olanıdır. Halen elde bulunan Yahudilik mukaddes kitaplarının Yahvist metinlerinde daha çok millî-insanî tarzda Tanrı anlayışı hâkimdir.

Hz. Mûsâ kanunları, Pagan sanatının tanrıları insan şeklinde tasvir etmesini yasaklamış, Hıristiyanlığın ilk yıllarında bu yasağa titizlikle uyulmuştur. Teslis’in birinci unsuru Peder ile üçüncü unsuru Ruhü’l-Kudüs’ün temsili şekilde tasvirleri, Hz. İsa’nın da insan şeklinde tasvir edilmesine zemin hazırlamıştır. Zamanla daha da gelişen bu tasvir sanatı, başka yüce varlıkların da simgelenmesine yol açmıştır. Nitekim bu simge hadisesi Hz. İsa’nın Vaftizi ile Uruc (Göğe Yükseltilme)’unda da görülmektedir.

Geçen yüzyılın Batılı sanatçılarından çoğu Tanrıyı yaşlı bir adam, Haç’ını taşıyan bir papa veya imparator, şimşek çaktıran jüpiter şeklinde tasvir etmişlerdir.

Tek tanrılı dinlerde bir tek Tanrı (Allah) olmasına rağmen çok tanrılı dinlerde, hemen her kudret ve kuvvet için bir tanrı (İlâh) vardır. Müslümanlıktan önce Araplar putlara taparlarken, bunlardan en yüce saydıklarına Allah adını vermişler, öteki tanrılara da “ilâh” (Aramca, alaha) demişlerdir.

Tanrı kelimesi, Türk Atasözlerinde aynen Allah karşılığında kullanılmıştır. “Büyüklik Tanrıya yakışır”, “Tanrı rızkını kuluyla

557 V. F. Büchner, İ.A XI, 707

558 Bertholet, Wörterbuch der Religionen, Stuttgart 1963, s. 197

birlikte yaratır" vb. atasözlerimizden sadece birkaç örnektir. Günümüz Türkiye'sinde yaşayan Türklerle, bugün hudutlarımız dışındaki kalan ülkelerde yaşayan Türkler de Allah ve Tanrı kelimelerini aynı kavramı ifade etmek için bir arada kullanmaktadırlar.

Hal böyle olmakla beraber Tanrı kelimesinin Allah karşılığında kullanılamayacağı, Allah mefhumunun tam karşılığının bulunmadığı vb. öteden beri ileri sürülmektedir. Bu görüşte olanlara göre, Tanrı Allah demek değildir. Tanrı eski putların adıdır. Allah kelimesi, İslâm'ın tavsif ettiği özel bir isimdir ve hiç bir put için kullanılmamıştır. Bundan dolayıdır ki, Tanrı, Allah mânâsını ifade edemez. Bunun aksini savunanlar da olmuştur. Bu görüşte olanlar, Müslümanlığı kabulden itibaren Türklerin Tanrı kelimesini Allah mânâsında kullandıklarını, yüzlerce yıldan beri yazılan tefsir, hadis ve çeşitli dinî eserlerde hep Tanrı kelimesinin Allah karşılığında kullanıldığını ileri sürmektedirler. Onlara göre Yunus Emre, Mevlit yazarı Süleyman Çelebi vb. Türk şairleri eserlerinde hep Allah kelimesi karşılığında Tanrı kelimesini kullanmışlardır.

Tanrı kelimesine karşı oluş, biraz da zorla Türkçe okutulduğu dönemde Ezan'daki Allah kelimesinin Tanrı olarak değiştirilmesinden kaynaklanmaktadır. Türkiyeli Müslümanların hem Allah, hem de Tanrı kelimelerini aynı mânâda ve bir arada kullandıkları bilinmektedir. Cumhuriyet dönemi Kur'an mütercimlerinden merhum H. Basri Çantay, "Lâ ilâhe illallah" cümlesini "Allah'dan başka Tanrı yoktur" şeklinde tercüme etmiştir. Görüldüğü gibi merhum mütercim burada Allah karşılığında Tanrı kelimesini kullanmıştır. Bu tür misalleri çoğaltmak mümkündür. İstiklâl Marşı şairi M. Âkif de "Demek almayacak Tanrı selâmını bile" mısraında Allah yerine Tanrı kelimesini kullanmıştır. Allah karşılığında Tanrı kelimesi kullanılabilir, fakat her Tanrı, Allah değildir.⁵⁵⁹

Allah ismi ile Allah'dan başka hiçbir ma'bûd anılmamıştır ve O'nun benzeri de yoktur. Tanrı ve Hüdâ isimleri Allah gibi özel bir isim değil aksine ilâh, rab, ma'bûd gibi umumi bir isimdir. Arapça'da "ilâh"ın çoğuluna "âlihe", "rab"ın çoğuluna "erbâb", Farsça "Hüdâ" çoğuluna da "Hüdâyân" denilir. Ancak Allah'ın çoğuluna "Allahlar" denildiği ne işitilmiş, ne görülmüştür.⁵⁶⁰ Hiçbir dil başka dildeki kelime ve terimleri tam olarak karşılayamadığı gibi, kendine has anlamları olan Allah kavramının da tam karşılığını bir başka dilde bulmak mümkün değildir. Bu bakımdan

559 Hikmet Tanyu, İslâmlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı, İstanbul 1986, s. 188

560 Elmalılı, Hak Dini, Kuran Dili, 1, 24.

zaruret olmadıkça Allah mefhumu karşılığında yine ve yalnız Allah kelimesini kullanmalıdır.⁵⁶¹

Tasarruf: Faâliyet göstermek, yetki kullanarak iş yapmak. Tasavvufu; Kerâmet göstermek, olağanüstü yollardan iş yapmak ve tesir etmek, insanlara ve eşyaya hükmetmek ve onları idare etmek, Allah'ın eşyayı ve bütün varlıkları velîsine Mûsâhhar kılması. Hakikatte tasarrufta bulunan (mutasarrıf) Allah'tır. Fakat tasavvufa göre velîler de himmetleriyle varlıklar üzerinde tasarrufta bulunurlar. Zira Allah her şeyi onlara Mûsâhhar kılmıştır. Velîler himmetleri ile tasarrufta bulunurlar. Fakat ism-i a'zamla tasarrufta bulunduklarına da inanılır. Bazı velîlerin öldükten sonra da tasarrufta bulunduklarına inanılır.

Taş Yapıştırma: Gaybdan haber almak ve gelecek konusunda bilgi sahibi olmak merakının en garip ve akıl almaz tezâhürlerinden biri de daha çok kadınların ilgi gösterdikleri taşta taş yaptırma hurâfesidir. Bu da niceleri gibi türbeler çevresinde uygulanmaktadır. Genellikle türbe içinde veya yakınındaki herhangi bir taş veya duvar bu iş için kullanılmaktadır.

Taş yapıştırma hurâfesinde dikkat çeken husus; o türbedeki zat aracılığı ile tutulan niyetin Allah katında kabul görüp görmediğinin öğrenileceği zannı, hatta dileklerin bizzat türbede bulundandan dilendiğine inanılmasıdır. Bazen de taş yapıştırılan taşta/duvarda bir kutsiyet vehmedilmesinin bu eyleme vesile kılındığı görülür. Tabii bütün bunlar, putperestlik, yani kutsiyet izâfe ederek putlara tapınma sapıklığının bir uzantısı olmaktadır. İslâm'ın en ciddi mücâdele hedeflerinden birincisi olan putperestlik kalıntılarının, çağdaş müslümanın hayatında uygulama imkânı bulması ne kadar ters bir durumdur. Hz. Peygamber'in vefâtından sonra İslâm'dan ayrılan mürtedlerle en amansız mücâdeleyi/savaşı Hz. Ebû Bekir vermiştir. Bu yüzden çağdaş irtidat olaylarına İslâm mütefekkirleri "Ebû Bekir'i olmayan irtidat" demektedirler. Hz. Ömer de bid'at, hurâfe ve bâtil inanışlara karşı pek büyük bir hassâsiyet içinde olmuştur. Bu yüzden çağdaş hurâfe ve bâtil inanışlara da "Ömer'i olmayan hurâfeler" denilebilir.

Taş yapıştırmakla geleceği hakkında bilgi edindiğini, dileğinin kabul edilip edilmediğini öğrendiğini sanan câhillere Buhârî ve Müslim gibi sahih hadis kitaplarında, kendisinden nakledilen bir hadiste gördüğümüz Hz. Ömer'in şu tavrını hatırlatmakta büyük fayda olabilir: Hz. Ömer, bir haccında Haceru'l-Esved'e yaklaşmış ve sonra kulaklara küpe şu sözleri söylemiştir: "Çok iyi

561 Osman Cilacı, Şamil İslâm Ansiklopedisi: 6/110-111

biliyorum ki sen zararı ve faydası olmayan sade bir taş parçasısın! Eğer Rasûlullah'ın seni öptüğünü görmeseydim asla seni öpmezdim!"

Nerede ve ne şekilde olursa olsun herhangi bir taşta şu ya da bu şekilde taş yapıştırmakla tutulan niyetin gerçekleşeceğine inanmak gibi bir sapıklıktan vazgeçilmesi ve böyle hurâfelerle sevinen veya yerinenlerin ikaz edilmesi, akıl ve İslâm çizgisine gelmelerinin öğütlenmesi Tevhid hizmet noktasından önem arz etmektedir. *"Allah bize kâfidir ve O, ne güzel vekîldir."*⁵⁶²

Tayy-i mekân: Yerin dürülmesi, mesâfenin kısalması sûretiyle gerçekleşen kerâmet, uçmak. Bast-ı zaman: Zaman içinde zaman yaratmak. (Tayy-ı mekân, yerin, evliyâ için katlanarak küçülmesi demektir. Evliyâ, aynı saatlerde birkaç yerde bulunabilir; yani yerin katlanmasıyla, velî olan zat, aynı saatlerde dünyanın, birbirinden son derece uzak birçok yerlerinde bulunabilir.

Tayy-i zaman: Zaman içinde zaman yaratmak. (Tayy-ı zaman, zamanın durdurulması anlamına gelir. Velî, bu sûretle, bir yandan bulunduğu yerde zamanı durdurarak, ya da zamanın akışını, bir diğer yerdeki zamanın akışına göre yavaşlatarak yaşar. Zamanın katlanmasıyla, -ya da durdurulmasıyla- evliyâ, örneğin birkaç saniye içinde başka bir ülkeye intikal ederek orada yıllarca kaldıktan, hatta ev, bark, çoluk çocuk sahibi olduktan sonra tekrar eski yerine döner ve hayatına, kaldığı noktadan devam eder. Öyle ki döndüğü zaman, meselâ, gitmeden önce önüne konmuş olan yemek hâlâ sıcacık durmaktadır. Onu sofrada bekleyenler sadece birkaç saniye içinde ortadan kaybolmuş olmasına hayret ederler.)

Teberrük: Bir şeyi kudsi (kutsal) sayıp ondan bir hayır, bir fayda, bir uğur, bir bereket ummak.

Tecellî: Âşikâr olmak, açığa çıkmak, görünmek, zuhûr etmek. Tasavvufta; gaybden gelen ve kalbe zâhir olan nurlar. Görünmeyenin kalpte görünür hale gelmesi.

Tecessüd: Arapça bir kelimedir. Vücutlanma, bedene girme, insan vücuduna dönüşme demektir. Hristiyanlığa göre Tanrı, insanın aslî günahını bağışlamak için İsa'da tecessüd ederek insan şeklinde dünyaya gelmiştir. Tasavvufta; Rûhun ceset ve madde haline gelmesi, bedenleşmesi. a) Bir velînin rûhu başka bir yerde, ayrı bir beden ve madde kalıbı ile zâhir olabilir. b) Ölen bir velînin rûhu eskisinin tıpkısı olan bir beden kalıbı ile zâhir olabilir. Tecessüd, reenkarnasyon ve tenâsühten ayrı bir olaydır.

Teferrüc: Seyretme, temâşâ etme. Tasavvufta; mânen yükselen sâlikin rûhî bir mi'râc yapması, ulvî-süflî, maddî-mânevî bütün âlemlerde seyahat etmesi, her şeye yukarıdan bakması.

Teslis: Arapça üç demek olan selâse kelimesinden türetilmiştir. Üçleme, üçe çıkarma demektir. Hristiyanlıkta Tanrı'nın üç unsurun birleşimi olduğuna inanma haline denir. Üç tanrılık gücün tek tanrıda birleşmesi demek olan teslis, baba (tanrı) – oğlu (İsa) – rûhu'l kudüs'ü hristiyanlar, tanrının üç ayrı görünümü sayarlar ve üçlükte teklîge inanırlar; yani Tanrı hem tektir, hem de üç. Bu yüzden hristiyanlara ehl-i teslis de denir. Kur'ân-ı Kerim, teslisin açık bir küfür olduğunu ve teslisi kabul edenlerin kâfir olduğunu⁵⁶³ vurgulayarak, bundan vazgeçilip Allah'a yalan uydurulmamasını ve Hz. İsa'ya iftira atılmamasını⁵⁶⁴ emreder.

Teveccüh: Yönelme, öz alâka. Tasavvufta; a) Şeyhin Hakk'a, müridin mürşide yönelmesi, gönlünü ona bağlaması. b) Nakşilikte muhabbet râbitasının bir şekli. Mürid, şeyhin rûhâniyetine muhabbet yoluyla teveccüh eder, teveccüh esnâsında öyle bir istiğrak (trans) haline geçer ki, beşerî ve bedenî varlığından haberdar olmaz. Bu durumda şeyhin rûhâniyeti müridin bâtınında faaliyete geçip onun beşerî vasıflarını ortadan kaldırır, tedricen mürid, mürşidinin rûhânî vasıflarıyla sıfatlanır. Şeyhin müridine teveccühü, bütün mânevî gücünü ve rûhânî tesirini müridin kalbi üzerine yoğunlaştırarak ona feyz akıtması, onu büyük bir mânevî değişime uğratmasıdır.

Tılsım: Üzerine şekil veya harfler yazılmış, gizli ve sihirli kuvveti olduğu kabul edilen şey, sihir gücü olduğu kabul edilen şey, doğaüstü güç ve böyle bir güç taşıdığı sanılan muska, nazarlık vb. nesne.

Titan: Eski Yunan mitolojisinde varlığı kabul edilen bir dev ırkı; Uranüs ve Gaca'nın çocukları. Bu mitolojiye göre insanların atası olan tanrılar.

Trakya (Thrakia): Yunancadır. Birçok mitolojik tanrıların ve kahramanların yurdu Doğu Avrupa bölgesi. Dilimizde Trakya denir. Örneğin, savaş-tanrı Ares Trakya asıllıdır, rüzgâr-tanrılar Trakya'da otururlar (çünkü onlar için bu bölgenin sert havası gereklidir), Lykurgos Trakya kralıdır, Tereus Trakya kralıdır, Argo yolcularının ünlü uğrağı Salmydessos Trakya'dadır, Kikon'ların yurdu Trakya'dır. Odysseus'un gemisi ilkin onu Trakya kıyılarına atmıştır.

563 5/Mâide, 73

564 4/Nisâ, 171-172

Bunlardan daha önemlisi de, Yunan dininin kurucusu olan Orpheus Trakyalı'dır ve ünlü gizemciliğini Trakya'dan getirmiştir.

Türbe: Toprak, hâk. Tasavvufta; Bir ermişin ve yatırın kabrinin bulunduğu üstü kapalı mekân, ziyâret yeri. Buralara adaklar adanır, mumlar yakılır, dilekler dilenir, serili postlarda namaz kılınır, duâ edilir, paralar verilir, çapıtlar bağlanır. Ermişin ve yatırın sağ insanlara mânen, ama gerçekten yardımcı olacağına inanılır.⁵⁶⁵

Türbelere adak: Adak ya da dinî ifadeyle nezir; Allah rızâsı için, insanın kendi kendini herhangi bir şarta bağlı olarak veya mutlak şekilde mubah olan bir konuda borçlandırmasıdır. Adak yerine getirilmediği müddetçe, adayan borçlu kalır. Adak, Allah'tan başkası adına adanamaz. Adanırsa adak olmaz. Adayan da şirk koşmuş olur. Ayrıca, iyice bilinmesi gerekli bir husus da adağın hiçbir şeyi değiştiremeyeceği, kaderi zorlayamayacağıdır. Kimse yapacağı vaatlerle -hâşâ- Allah Teâlâ'nın ezeli takdirini değiştirebileceğini sanmamalıdır. Peygamber Efendimiz konuyu şöyle dile getirmiştir: *"Nezir (adak) hiçbir şeyi (şerri ve zararı) def etmez. Ancak nezir sebebiyle cimriden mal çıkarılmış olur."*⁵⁶⁶ Başka bir hadis-i şerif de şöyledir: *"Kim, Allah'a itaati gerektiren bir hayır ve ibâdet adarsa, adağını yerine getirsin. Kim de Allah'a karşı günah işlemeyi gerektiren şer bir iş nezrederse, Allah'a âsi olmasın, adağını yerine getirmesin."*⁵⁶⁷

Allah'a karşı isyan olan bir adağın yerine getirilmesi, adanmasından daha büyük bir vebaldir. Allah'tan başkaları için adanan adaklar da yerine getirilmemesi gerekli nezirler cümlesindendir. O halde "falan türbeye bir koç adadım" diye söylenip gezenler ne yapmak istediklerini anlamalıdır. Bu sözden maksatları "ada-dığımı falan türbe civarında Allah için keseceğim" demek midir? Yoksa "o türbede yatana adadım" mı demek istemektedirler? İkincisi ise, bu bir şirk koşmadır, terkedilmesi kesinlikle lâzımdır. Bir ölü için, yatır için kurban kesilmesi, ona adak adanması şirktir/küfürdür. Oralarda kurban adıyla hayvan kesenlerin hemen hepsi böyle bir şirk içine düşmektedir. Bunlar, besmeleyle de kesseler, kestikleri murdardır, yenilmez. Birincisi ise; câhilleri yanıltmamak ve hurâfeci duruma düşmemek için ve yer kaydı da adakta önemli olmadığından dolayı, türbe çevresinde değil de istediği başka bir yerde Allah için adağını yerine getirmeli, hayvanını hurâfelere karıştırmadan kesmelidir.

565 Bak. Anıtkabir

566 Buhârî, Kader 6

567 Buhârî, Eymân 28

Uğursuzluk: Hurâfe ve bâtil inanışların, yanlış kabullerin, doğrudan kaçışların citir attığı tevhid bilincinden mahrum bir toplumda bazı şeylerin uğuruna, birçok şeyin de uğursuzluğuna hükmedileceği ve değer kargaşasına düşüleceği gâyet doğaldır. İçinde yaşadığımız toplumda ne uğursuzluk vehimleri yok ki?! Evden çıkınca kedi ya da köpek görmek, köpek uluması, baykuş ötmesi, 13 rakamı, elden sabun ve makas almanın ayrılık getireceği gibi nice anlayışlar, uğursuz yerler, zamanlar, kişiler ve eşyalar... Kuş uçurup veya ürkütüp gittikleri yöne göre hüküm çıkarmak, bacanın veya sigaranın dumanının çıkışına ve gidiş yerine göre yorumlara girmek ve daha neler neler...

Hatırladıkça, saydıkça insana bunaltı veren bu tevhide ters yanlış ve uydurmaların günümüzde de hatta tesirini artırarak yaşaması, toplumun çoğu kesimini etkisine alması karşısında, sığılacak yer Kur'an ve Sünnet olacaktır. Peygamberimiz bu konuda şöyle buyurmaktadır: *"Uğursuzluk diye bir şey yoktur!"*⁵⁶⁸ Kadın, ev ve binekte uğursuzluk bulunabileceğine dair bir rivâyeti Hz. Âişe vâlidemiz; "Câhiliyye Arapları bu üç şeyde uğursuzluk olduğuna inanırlardı" demektir, diye katılmadığını kesin bir şekilde ortaya koymuştur. *"Uğursuzluk vehmiyle hiçbir niyet edilen işten geri dönülmemesi gerektiği"* Taberânî'nin rivâyet ettiği bir hadiste yer almaktadır. Halk arasında günlük konuşmalarda duyduğumuz "uğurlu geldi", "uğursuz geldi", "aramızda uğursuz biri var" gibi sözler ve hükümler birer zan ve vehimdir. O şeyin veya olayın aslında uğurlu veya uğursuz olduğunu göstermez. Hiçbir şey doğuştan uğursuz değildir. Uğursuzluk varsa, bu, kişilerin yorumunda ve anlayışında aranmalıdır.

Uğursuzluk anlayışı, birçokları gibi İslâm'a başka inanç sistemlerinden girmiştir. Dolayısıyla müslümanların İslâmî hiçbir esasa dayanmayan ve Peygamberimiz tarafından *"yoktur!"* diye beyan buyrulan uğursuzluk hurâfesine iltifat etmemeleri, aydınlık ufuklarını karartmamaları, hüsn-i zan ve iyimser özelliklerini yitirmemeleri, zihnî ve imanî sâfiyetlerini bozmamaları gerekir. Hurâfeler ve bâtil inanışlarla sıkıntı ve evhamdan başka bir yere varılamaz.

Uknum-akanim: Uknum, Arapça unsur, esas, temel demektir. Akanim de onun çoğuludur. **Akanim-i selâse:** üç uknum, yani teslisin üç temel unsuru demektir ki, bunlar baba-oğul-ruhu'l kudüs-tür.

Umay: Eski Türklerde çocukları koruyan tanrıça. Göktürkler ve Kırgız Türklerince inanılmıştır.

568 Buhârî, Tıb 19, 25, 43-45; Müslim, Selâm 102

Uranüs: Eski Yunan'da gökyüzü tanrısı; yeryüzü tanrıçası Gaia'nın oğlu ve kocası; titanların, sayklopların ve devlerin babası. O, Romalılarca Coelus adıyla bilinirdi. Mitolojiye göre Uranüs, tüm çocuklarını hapseder, ancak Cronus, Gaea'nın kışkırtmasıyla onu hadım eder ve onun tenasül uzvunun denize düştüğü yerden Afrodit oluşur. Ayrıca onun spermaları ve kanı Erinnyleri, devleri ve diğer bazı varlıkları oluşturur.

Üçler: Üç büyük velî. Gayb erenlerden üç ulu ermiş. Üçler, Hak'tan istimdad eder, halka imdad eder, insanlara şiddet ve kahr ile değil; mülâyemet ve merhametle muâmele ederler. Üçler, erkeklerden de kadınlardan da olabilir. Üçlerden biri aralıksız ve kesintisiz Hak'tan aldığı feyzi halka akıtır. Üçler bir kutub, iki imamdan oluşur. Kutb veya gavs-ı a'zam, Alah adına mülk ve melekût âlemini idâre eder. Kutbun iki vezîri (yardımcısı) vardır. Bunlara imâmân denir. Pekçok yöre, türbe, mahalle, semt ve kasaba; ismini üçlerden alır.

Ülgen (Ülken): Eski Türklerde Gök-tanrı. Şamanlığın büyük tanrısıdır. Bu ad, Şamanlığın gök-tanrısına Şamancı Türklerce verilmiştir. Altay Türkleri ona Ülgen Bay diyorlar. Telöt'lerin bir duâlarında: "Sen, yukarıdaki Ülgen Bay, sürüler ver bize, ekmek ver" diye yakarılmaktadır.

Vaftiz: Yunancadan geçmiştir. Hristiyanların küçük çocuklara ve dinlerine girenlere uyguladıkları suya sokma veya su serpmeye töreni demektir. Hristiyanlara göre, doğuştan, babası Âdem'in suçuna ortak olarak dünyaya gelen insan, ancak kutsal kabul edilen kilisedeki su ile yıkanarak günahlarından arınabilir. Yoksa hristiyan kabul edilemeyeceği gibi, günahlarından da arınmamış olur ve cehennemi hak eder.

Vahdet-i şühûd: Vahdet; Birlik demektir. Vahdet-i şühûd: Tasavvufî; sâlikin her şeyi Allah olarak, Allah'ın tecellîleri olarak görmesi, O'ndan başkasını görmemesi hali. Bu hal, sekr, galebe ve gaybet gibi isimler verilen vecd ve istiğrak halinde kendini gösterir. Bu halde iken sâlik, nefsinden fânî olması sebebiyle kendini de görmediğinden Hallâc gibi: "Ene'l-Hak" der. Bayezid Bestâmî gibi, "Sübhânî mâ a'zame şânî (Bana tesbih olsun, benim şânım ne yücedir!)" der. "Cübbemin altındaki, Allah'tan başka bir şey değil" der. Yûnus gibi "Ete kemiğe büründü, Yûnus diye göründü" der. Fakat bu hal geçtikten sonra Hak ile halkı ayrı ayrı görür, yaratıcı yaratılışından ayırır.

Vahdet-i vücud: Bir bilme, Allah'tan başka varlık olmadığının idrâk ve şuûruna sahip olmak. Şühûdî tevhidde, yani vahdet-i

şuhûdda sâlikin her şeyi bir görmesi geçicidir; birlik, bilgide değil; görmededir. Vahdet-i vücudda ise, birlik bilgidedir. Yani sâlik gerçek varlığın bir tane olduğunu, bunun da Hakk'ın varlığından ibâret bulunduğunu, Hak ve O'nun tecellîlerinden başka hiçbir şeyin hakiki bir varlığı olmadığını bilir. Ancak, vahdet-i vücud ehli, bu bilgiye nazârî olarak değil; yaşayarak ve mânevî tecrübe ile ulaşır. Bunun böyle olduğunu başka bir yoldan bilmenin bir değeri yoktur. Vahdette kesret – kesrette vahdet: Birlikte çokluk – çoklukta birlik. Vahdet ehline göre vahdet gerçek, kesret hayalidir. Bir olan varlığın çok görünmesi sadece bir görünüş meselesidir. Gerçek sûfî, çoklukta birliği görür. “Lâ maksûde (lâ matlûbe, lâ murâde) illâllah” kusûdî, “lâ meşhûde illâllah” şuhûdî, “lâ mevcûde illâllah” vücûdî tevhiddir.

Vahiy: Hakk'ın hitâbı. Sûfilere gelen ilhâm. İbn Arabî; “Sözlerimiz vahyi-i kelâm değildir ama vahyi-i ilhamdır” der.

Vefk: Duâ yazılı muska, denklem, sihirli kareler; sıralarının, sütunlarının ve köşegenlerinin toplamı aynı olan kareler. Matematiksel bir eğlence olmaktan öte hiçbir gizemi olmayan bu karelerdeki matematiksel simetri, matematikten anlamayan câhil insanları cezbetmiş ve onları bu denklemleri kutsallaştırmaya sevketmiştir. Büyük bir ihtimalle, halkın cehâletinden yararlanan kurnazlar tarafından amacından saptırılan “ebced” sayı sistemi, zamanla cincilerin, büyücülerin ve sahte doktorların menfaat tuzağı haline dönüşmüştür. Hatta Kur'an'ın yüce kelime ve âyetleri bile vefk (denklem) diye adlandırılan bu karelere şeytânî amaçlarla yerleştirilmiş ve ne acıdır ki âlim diye tanınan nice kişi tarafından da onaylanmıştır.

Velâdet: Doğum. Tasavvufta; Tâlibin mürşide intisab etmesi ve tarîkate girmesi. Buna velâdet-i sâniye (ikinci doğum, mânevî doğum) denir. Şeyh ile mürîdi arasında öyle bir kaynaşma (te-ellûf) hâsıl olur ki neticede mürîd şeyhin parçası olur, tıpkı tabîî velâdette oğul babanın parçası olduğu gibi. “İnsan iki kere doğmadan melekût âlemine yükselemez.” İlk doğumla madde âlemi ile irtibat kuran insan, ikinci doğum ile melekût âlemi ile irtibat kurar. Mürîdin babası, onun bedeninin, şeyhi ise rûhunun var oluş sebebi olduğundan, şeyh baba, mürîd onun oğludur. Mürîd, babasının bel, şeyhinin yol evlâdıdır. Şeyh, bir anne bebeğini nasıl sütü ile beslerse, öylece onu irfânı ve feyzi ile besler. Buna redâ (süt emme süresi) denir. Seyr ve sülûkünü tamamlayan ve rûhen olgunlaşarak bâliğ ve reşîd olan mürîde şeyh icâzetnâme (hilâfetnâme) verir. Buna fitâm (sütten kesme) denir. Bu yüzden müridler, şeyhlerine baba (eb, vâlid, peder); şeyhler ise müridlerine evlâdları nazarıyla bakarlar.

Venüs: Eski Roma'da su kaynakları, bahar ve verimlilik tanrıçası, bahçeler ve çiçeklerin koruyucusu kabul edilen ilâhe. Sonraları Afrodit'le özdeşleştirilen Venüs, genellikle aşk ve sevgiyle ilişkili görüldü. 1 Nisan ve 19 Ağustos onun festival tarihleriydi.

Vesen: Câhiliyye dönemi Araplarınca tapınılmak amacıyla taş-tan belirli bir şekil verilerek yontulmuş olan sûret; put.

Vesîle: Vâsıta, aracı, sebep, bahâne. Tasavvufta; a) Allah'a yaklaşmak veya bir dileğin kabul edilmesini veya bir musîbetin defedilmesini sağlamak için ermişlerin türbelerine gidip onların ruhlarında ve yatırlardan meded ummak. Tasavvufî anlamda vesîle ve tevessül budur.

Vesvese: Şeytanın meydana getirdiği iç karışıklığı, iç üzüntüsü, vehim, kuruntu, şüphe, tereddüt.

Volkan (Volcanus): Eski Roma'da ateş-tanrı. Eski bir Etrüsk tanrısıdır. Bu tanrı adına Volcanalia adı verilen bayram yapılır. Bu bayramda insanları korusunlar diye ateşe hayvanlar atılmış.

Yahova: Kitab-ı Mukaddes'in ilk bölümü olan Ahd-i Atik'de Tanrı için kullanılan bir lafızdır. Yahudilerin kendi Tanrılarına verdikleri addır. **Yehova** veya **Yahve** biçiminde de yazılıp söylenir. **Elohim** lafzı da yine benzer şekilde kullanılır. Yalnız Yahova, yahudi ırkının özel tanrısı olup, başkalarının tanrısı değildir.

Yahova şâhitleri: Yahova/Yahve (Tanrı)'nın şâhitleri anlamında olan bu tâbir, hıristiyanlığı kendilerine göre yorumlayan, merkezî, otoriter bir teşkilâta bağlı misyoner grubunun kendilerine verdikleri addır. Yahova şâhitleri, yılbaşında Noel Baba adına yapılan âdetleri kabul etmezler. Yeryüzünü ebedî kabul ederler ve bu anlamda bir kıyamete de inanmazlar. Gayelerini dünya üzerinde gerçekleştirmek dâvâsıyla çok çeşitli dernekler, örgütler kurmuşlar, bu maksatla dergiler, kitaplar, broşürler yayımlamışlar, her çeşit araç ve propaganda yoluyla evden eve dolaşarak faaliyetlerini sürdürmüşlerdir ve hâlâ da bu çalışmalarına devam etmektedirler. Her ülkede, askerliğe karşı çıkarlar. Savaşlara, kan vermeye ve kan nakline karşıdırlar, barışçı ve iyiliksever portre çizmeye çalışırlar.

Yatır: Ermişlerin gömülü olduğuna ve ziyâretçilerine fayda ya da (çarparak) zarar verdiğine itikad edilen mezarlar.

Yediler: Yedi büyük velî, gayb erenlerden yedi ulu ermiş. Bunlara ricâl-i ûlâ da derler. Her nefeste mi'râc yapıp Allah'ın huzûrundan marifet-ilim tahsil ederler. Yediler, yedi abdal denilen Ricâlu'l-gaybden ayrıdır. Pek çok semt, türbe ve mahalle;

ismini yedilerden alır.

Yemin: Yemin, kutsal sayılan bir varlığı tanık göstererek verilen sözdür. Her toplum, kendi kutsal saydığı tanrısı, putu veya totemi adına yemin eder(di). Sümerliler suya dokunarak yemin ederlerdi. Yunanlılar da Zeus adına. Özellikle çeşitli silâhlar, demir ve demirci körüğü üzerine and Ortaasya Türkleri arasında yaygınlığını sürdürmüştür. Anadolu Türkleri arasında bıçak, kılıç atlamak en kuvvetli andlar arasında sayılagelmıştır. Çeşitli silâhlar, çoban sopası ve bıçak gibi âletlerin birincide derecede and içmede rol almaları, ilkel toplumlarda bu âletlerin üretim aracı olarak büyük fonksiyon ifa etmeleriyle açıklanır. Bu âletler aynı zamanda koruyucu ve besleyici ruhu temsil eden fetişlerdir. Anda uyulmaması halinde bu fetişler darılır ve bozana zarar verir inancı vardır. İslâmiyet'ten sonra Türkler, yer yer bu geleneklerini sürdürürken, Mushaf/Kur'an üzerine and içildiği veya Kitab'a el basıldığı da görülmeye başlanmıştır. Sonra, ekmek üzerine de and içmek önem kazandı. Sevilen, değer verilen kişiler üzerine and içme, eski Türklerden bu güne kadar yaygın bir uygulamadır. Fetişizmden dolayı, kendisi üzerine and içilen/yemin edilen tabu veya putun, eğer yemine sâdik kalınmazsa çarpacağı, zarar vereceği anlayışının hâlâ sürdüğü görülmektedir. Halkın, "Kur'an çarpsın!", "ekmek çarpsın!", "iki gözüm önüme aksın!", veya "çocuğumun başı üzerine", "anamın ölüsünü öpeyim" gibi bedduâ/ilenç karışımı and içmeleri, bu anlayışın uzantısıdır. "Yemin etsem başım ağrımaz" deyimini de, yine, yalan yeminin musîbete sebep olacağı anlayışı ile ilgilidir. ⁵⁶⁹

Yer altı Dünyası: Birçok câhilî dinsel gelenekte yer altı dünyası bir çeşit cehennem olarak görülür. Eski Yunan mitolojisine göre buraya Hades ve Persephone hükmederdi ve orada beş yeraltı nehri bulunurdu. Kişiler öldükten sonra bu dünyada ruhlara Hermes kılavuzluk ederdi. Burada ruhlar yargılanır ve suçlular ceza çekerdi. Bu âlemin en alt tabakası Tartarus'du.

Yer-Su: Eski Türklerde, doğa kültü çerçevesinde dağ, nehir, orman ve benzeri tabiat varlıklarının kutsal görülmesi. Şamanlık inancında Yer-Su, Yeryüzünde insanlarla birlikte yaşayan iyilikçi ruhlara denirdi.

Yıldıznâme: Yıldızların hareketleri ile insanların kaderi arasında olduğu varsayılan ilişkileri konu edinen ve bunlardan ahkâm çıkaran kitap, astroloji.

Zillullah: Tanrı'nın gölgesi. Tasavvufta; vâhidiyet mertebesini

569 Bak. And ve Andiçme

kendi gerçeği haline getiren insan-ı kâmil. Bu kültürün etkisiyle olacak, eskiden sultanlara/padişahlara “zıllullahi fi’l-arz (Allah’ın yeryüzündeki gölgesi)” denilirdi.

Ziyâret: Mübârek ve kutsal olduğuna inanılan ermişlere ait kabir ve türbelerin ziyâret edilmesi; Buralarda duâ ve ibâdet edilmesi, kurban kesilmesi. Ziyâret edilen yere ziyâretgâh (mezar) denir.

“Beşerin böyle dalâletleri var; Putunu kendi yapar, kendi tapar!”

Ne mutlu, Allah’tan başkasının önünde eğilmeyip sadece O’na secde ederek ibâdet edenlere ve her yaptıkları eylemi Allah’a ibâdet ölçüsünde yapanlara! Yazıklar olsun, kula kulluk yapan kullara ve tâğutlara, putlara, ya da hevâ ve heveslerine tapanlara!

Mahmut Kaçar’a ve İbrâhim’in (a.s.) izinden giden tüm put düşmanlarına selâm olsun!

Put ve Heykel Konusuyla İlgili Âyet-i Kerimeler

- A PUT ANLAMINDAKİ SANEM KELİMESİNİN ÇOĞULU ESNÂM KELİMESİNİN GEÇTİĞİ ÂYET-İ KERİMELER (Toplam 5 Yerde): 6/En'âm, 74; 7/A'râf, 138; 14/İbrâhîm, 35; 21/Enbiyâ, 57; 26/Şuarâ, 71.
- B PUT ANLAMINDAKİ VESEN KELİMESİNİN ÇOĞULU EVSÂN KELİMESİNİN GEÇTİĞİ ÂYET-İ KERİMELER (Toplam 3 Yerde): 22/Hacc, 30; 29/Ankebût, 17, 25.
- C EŞ, BENZER, DENK ANLAMINDAKİ NİDD KELİMESİNİN ÇOĞULU ENDÂD KELİMESİNİN GEÇTİĞİ ÂYET-İ KERİMELER (Toplam 6 Yerde): 2/Bakara, 22, 165; 14/İbrâhîm, 30; 34/Sebe', 33; 39/Zümer, 8; 41/Fussilet, 9.
- D SAHTE İLÂHLAR, RABLER ANLAMINDA ERBÂB KELİMESİNİN GEÇTİĞİ ÂYET-İ KERİMELER (Toplam 4 Yerde): 3/Âl-i İmrân, 64, 80; 9/Tevbe, 31; 12/Yûsuf, 39.
- E PUTLAR, ALLAH'TAN BAŞKA BÜTÜN MÂBUDLAR, ŞEYTANLAR, AZGIN YÖNETİCİLER VE ZÂLİM YÖNETİMLER ANLAMINDAKİ TÂĞÜT KELİMESİNİN GEÇTİĞİ ÂYET-İ KERİMELER (Toplam 8 Yerde): 2/Bakara, 256, 257; 4/Nisâ, 51, 60, 76; 5/Mâide, 60; 16/Nahl, 36; 39/Zümer, 17.
- F HEYKEL ANLAMINDAKİ TİMSÂL KELİMESİNİN ÇOĞULU TEMÂSİL KELİMESİNİN GEÇTİĞİ ÂYET-İ KERİMELER (Toplam 2 Yerde): 21/Enbiyâ, 52; 34/Sebe', 13.
- G RESİM, ŞEKİL VE GÖRÜNTÜ ANLAMINDAKİ SÛRET KELİMESİ VE ÇOĞULUNUN GEÇTİĞİ ÂYET-İ KERİMELER (Toplam 3 Yerde): 40/Mü'min, 64; 64/Teğâbün, 3; 82/İnfitâr, 8.
- H TASVİR ETMEK, SÛRET VERMEK, ŞEKİLLENDİRMEK ANLAMINDAKİ TASVİR KELİMESİNİN FİİL KALIPLARININ GEÇTİĞİ ÂYET-İ KERİMELER (Toplam 4 Yerde): 3/Âl-i İmrân, 6; 7/A'râf, 11; 40/Mü'min, 64; 64/Teğâbün, 3.
- I ESMÂÜ'L-HÜSNÂ'DAN EL-MÜSÂVVİR KELİMESİNİN GEÇTİĞİ ÂYET-İ KERİME: 59/Haşr, 24.
- İ PUT KONUSUYLA İLGİLİ ÂYET-İ KERİMELER
- a Putlar, Kıyâmet Günü Kendilerine Uyanlardan Uzaklaşacaklardır: 2/Bakara, 166; 6/En'âm, 22-24, 94; 7/A'râf, 37, 53; 10/Yûnus, 28-30; 11/Hûd, 21; 18/Kehf, 52; 19/Meryem, 81-82; 28/Kasas, 64, 75; 35/Fâtır, 14; 38/Sâd, 59-61; 41/Fussilet, 48; 46/Ahkaf, 6.
- b Putlar, Hiç Kimseye Zarar ve Fayda Veremezler: 5/Mâide, 76; 6/En'âm, 40, 41, 46, 71; 7/A'râf, 192-198; 10/Yûnus, 18, 106; 13/Ra'd, 14, 16; 17/İsrâ, 56-57; 20/Tâhâ, 88-89; 22/Hacc, 11-13; 25/Furkan, 55; 34/Sebe', 22; 36/Yâsin, 74-75; 39/Zümer, 38.
- c Putlar, Hiçbir Şey Yaratamazlar: 7/A'râf, 191-192; 10/Yûnus, 34; 13/Ra'd, 33; 16/Nahl, 20; 21/Enbiyâ, 21; 25/Furkan, 3; 27/Neml, 60-64; 30/Rûm, 40; 31/Lokman, 11; 35/Fâtır, 40; 46/Ahkaf, 4.
- d Putlar Şefaât Edemezler: 10/Yûnus, 3, 18; 30/Rûm, 12-13; 34/Sebe', 23; 39/Zümer, 43-44; 43/Zuhuruf, 86; 53/Necm, 24.
- e Putlar Cehennem Odunudur: 21/Enbiyâ, 98-100.
- f Putlar Bâtıldır: 22/Hacc, 62; 28/Kasas, 74; 53/Necm, 23.
- g Putların Misali: 22/Hacc, 73.
- h Putlar Rızık Veremezler: 29/Ankebût, 17.
- i Putlar Kendilerine Tapanlardan Habersizdirler: 46/Ahkaf, 5.
- j Lât, Uzza, Menât Putları: 53/Necm, 19-20.
- k Kendisine Tapılan Putların Rabbi de Allah'tır: 53/Necm, 49.
- l Putların Kendilerine Bile Faydaları Dokunmaz: 7/A'râf, 197-198; 10/Yûnus,

- 35; 21/Enbiyâ, 43; 25/Furkan, 3.
- m Putlar, Yapılan Duâlara Cevap Veremezler: 13/Ra'd, 14; 27/Neml, 62; 34/Sebe', 22; 35/Fâtır, 14.
- n Put İle Allah'ın Misali: 13/Ra'd, 16, 33; 16/Nahl, 17, 75-76; 22/Hacc, 62; 27/Neml, 59-64; 40/Mü'min, 20.
- n Putlar, Diri Değil Ölüdürler: 16/Nahl, 21.
- o Putlar, Hiçbir Şeye Sahip Değildirler: 16/Nahl, 73; 35/Fâtır, 13; 53/Necm, 19-20.
- J PUTLARA TAPMAK
- a Putlara Tapmak Haramdır: 5/Mâide, 90; 17/İsrâ, 29, 39.
- b Putlara Sövmekten Sakınmak: 6/En'âm, 108.
- c Putlara Tapanlar Gerçekte Ona Tâbi Olmuyorlar: 10/Yûnus, 66; 28/Kasas, 62-63; 39/Zümer, 3.
- d Putlara Tapmaktan Sakınmak: 17/İsrâ, 22; 22/Hacc, 30; 25/Furkan, 68; 42/Şûrâ, 9.
- K PUTLARIN VE KÜFÜR ÖNCÜLERİNİN CEZALARI
- a Kıyâmet Günü Putların Durumu: 25/Furkan, 17-19; 28/Kasas, 62-64, 74; 37/Saffât, 22-34.
- b Putlar, Müşrikler Tarafından İnkâr Edilecektir: 30/Rûm, 13.
- L PUTLARIN VE KÜFÜR ÖNCÜLERİNİN CEZALARI
- a Kıyâmet Günü Putların Durumu: 25/Furkan, 17-19; 28/Kasas, 62-64, 74; 37/Saffât, 22-34.
- b Putlar, Müşrikler Tarafından İnkâr Edilecektir: 30/Rûm, 13.
- M ENDÂD EDİNMEK
- a Başkasını Allah'a Endâd/Denk Tutmak: 2/Bakara, 22, 165; İbrâhim, 30; Sebe', 33; Zümer, 8; Fussilet9.
- N İLÂH KELİMESİNİN GEÇTİĞİ ÂYETLER (TOPLAM 147 YERDE): 2/Bakara, 133, 133, 133, 163, 163, 163, 255; 3/Âl-i İmrân, 2, 6, 18, 62; 4/Nisâ, 87, 171; 5/Mâide, 73, 73, 116; 6/En'âm, 19, 19, 46, 74, 102, 106; 7/A'râf, 59, 65, 73, 85, 127, 138, 138, 140, 158; 9/Tevbe, 31, 31, 129; 10/Yûnus, 90, 11; Hûd, 14, 50, 53, 54, 61, 84, 101; 13/Ra'd, 30, 14/İbrâhim, 52; 15/Hicr, 96; 16/Nahl, 2, 22, 22, 51, 51; 17/İsrâ, 22, 39, 42; 18/Kehf, 14, 15, 110, 110; 19/Meryem, 46, 81; 20/Tâhâ, 8, 14, 88, 88, 97, 98, 98; 21/Enbiyâ, 21, 22, 24, 25, 29, 36, 43, 59, 62, 68, 87, 99, 108, 108; 22/Hacc, 34, 34; 23/Mü'minûn, 23, 32, 91, 91, 116, 117; 25/Furkan, 3, 42, 43, 68; 26/Şuarâ, 29, 213; 27/Neml, 26, 60, 61, 62, 63, 64; 28/Kasas, 38, 38, 70, 71, 72, 88, 88; 29/Fâtır, 3; 29/Ankebût, 46, 46; 36/Yâsin, 23, 74; 37/Saffât, 4, 35, 36, 86, 91; 38/Sâd, 5, 6, 65; 39/Zümer, 6, 40/Mü'min, 3, 37, 62, 65; 41/Fussilet, 6, 6; 43/Zuhurf, 45, 58, 84, 84; 44/Duhân, 8; 45/Câsiye, 23; 46/Ahkaf, 22, 28; 47/Muhammed, 19; 50/Kaf, 26; 51/Zâriyât, 51; 52/Tûr, 43; 59/Haşr 22, 23; 64/Teğâbûn, 13; 71/Nûh, 23; 73/Müzzemmil, 9; 114/Nâs, 3.
- O ALLAH'TAN BAŞKA İLÂH YOKTUR: 2/Bakara, 163, 255; 3/Âl-i İmrân, 2, 6, 18, 62; 4/Nisâ, 87, 171; 5/Mâide, 73; 6/En'âm, 19, 102, 106; 14/İbrâhim, 52; 16/Nahl, 22, 51; 20/Tâhâ, 8, 14; 22/Hacc, 34; 23/Mü'minûn, 116; 27/Neml, 26; 28/Kasas, 70, 88; 37/Saffât, 4.
- Ö TEVHİD (TEK İLÂH İNANCI), insanLIĞIN ASLÎ İTİKADI VE TÜM PEYGAMBERLERİN ÇAĞLAR BOYU TEBLİĞ EDİP CANLANDIRMAYA ÇALIŞTIĞI HUSUSTUR: 2/Bakara, 133; 7/A'râf, 59, 65, 73, 85, 158; 9/Tevbe, 129; 11/Hûd, 50, 61, 84; 16/Nahl, 2; 18/Kehf, 110; 21/Enbiyâ, 25, 108; 23/Mü'minûn, 23; 41/Fussilet, 6.

P TEVHİD DİNİ:

- a Tevhid Dini İslâm'dır: 6/En'âm, 161; 10/Yûnus, 105; 21/Enbiyâ, 92; 30/Rûm, 30; 39/Zümer, 3, 11.
- b Bütün ilâhî Dinler (in Aslı ki, İslâm'dır/Teslimiyettir) Tevhide Dayanır: 6/En'âm, 90; 21/Enbiyâ, 92; 23/Mü'minûn, 51-52; 42/Şûrâ, 13; 43/Zuhruf, 45; 87/A'lâ, 14-15, 18-19.
- c Tevhidden Başka Her Şey Bâtıldır: 10/Yûnus, 32; 22/Hacc, 31; 41/Fussilet, 6.
- d İbrâhim (a.s.)'in Tevhidî Kimliği ve Allah'a Teslimiyeti: 2/Bakara, 128, 131-32; 16/Nahl, 120; 19/Meryem, 100-107.

R TEVHİD KELİMESİ:

- a Tevhid Kelimesi Yücedir: 9/Tevbe, 40.
- b Tevhid Kelimesinin Örneği: 14/İbrâhim, 24-25.
- c Tevhid Ehli (Muvahhid) ile Müşriğin Örneği: 39/Zümer, 29.
- d Yüce Olan, Yalnız Allah'ın Sözüdür (Tevhiddir): 9/Tevbe, 40.

S TEVHİDE DÂVET:

- a Muvahhid (Allah'ı Birleyen)ler Olun: 22/Hacc, 31; 30/Rûm, 30.
- b Yüzünü Tevhid Dinine Döndür: 10/Yûnus, 105.
- c Allah'ın Yolunu (Tevhid'i) Tâkip Edin, Başka Yolları Tâkip Etmeyin: 6/En'âm, 153
- d Tevhide Dâvet Etmek: 10/Yûnus, 105,30/Rûm, 30; 42/Şûrâ, 15.

Ş TEVHİD EHLİNİN AHLÂKI: 39/Zümer, 17-18; 46/Ahkaf, 13-14.

T HEVÂ VE HEVESİ İLÂHLAŞTIRMAK: 45/Câsiye, 23; 47/Muhammed, 12

U ŞİRKLE İLGİLİ ÂYET-İ KERİMELER

- a Allah'a Eş/Şirk Koşmak: 4/Nisâ, 36, 48, 116; 6/En'âm, 151; 17/İsrâ, 23, 39; 29/Ankebût, 68; 33/Ahzâb, 57.
- b Şirkin Misali: 30/Rûm, 28.
- c Şirk Büyük Bir Zulümdür: 31/Lokman, 13.
- d Hevâ ve Hevesi Putlaştırmak: 45/Câsiye, 23, 47/Muhammed, 12.
- e Allah'a Çocuk İsnâd Edenler: 18/Kehf, 5, 102; 19/Meryem, 88-92.
- f Allah'a Eş Koşmak Haramdır: 7/A'râf, 33; 16/Nahl, 74; 22/Hacc, 31.
- g Putlara Tapmak: 5/Mâide, 76; 23/Mü'minûn, 117; 46/Ahkaf, 5.
- h Allah, Kendisine Şirk Koşmayı Affetmez: 4/Nisâ, 48, 116.
- i Şirkten Sakınmak: 26/Şuarâ, 213; 28/Kasas, 88; 30/Rûm, 31; 39/Zümer, 65-66; 40/Mü'min, 66; 41/Fussilet, 37; 51/Zâriyât, 51.
- j Şirkten Sakınanların Mükâfatı: 47/Muhammed, 15, 36.
- k Mekke'li Müşriklerin Şirki: 6/En'âm, 100; 30/Rûm, 28-29, 31-32; 34/Sebe', 41; 43/Zuhruf, 20-21, 57-59.

Ü MÜŞRİKLER

- a Müşrikler, Allah'a Çocuk İsnâd Ettiler:6/En'âm, 100-101; 10/Yûnus, 68-70; 16/Nahl, 57, 62; 17/İsrâ, 40; 19/Meryem, 88-92; 21/Enbiyâ, 26; 22/Hacc, 3-4; 34/Sebe', 40-42; 37/Saffât, 149-159, 180; 43/Zuhruf, 15-16, 18, 79-82; 52/Tûr, 39; 53/Necm, 21-22.
- b Müşrikler, Allah'tan Başkasını Tanrı Edindiler: 2/Bakara, 165; 3/Âl-i İmrân,151; 4/Nisâ, 117; 5/Mâide, 76; 6/En'âm, 1, 107, 136, 150; 7/A'râf, 191; 10/Yûnus, 18, 66; 11/Hûd, 109; 14/İbrâhim, 30; 15/Hıcr, 95-96; 16/Nahl, 73; 19/Meryem, 81; 22/Hacc, 11-13, 71, 74; 25/Furkan, 3, 55; 36/Yâsin, 74-75; 37/Saffât, 11; 38/Sâd, 5-7; 39/Zümer, 15 45, 67; 40/Mü'min, 10-12; 42/Şûrâ, 9; 52/Tûr, 43.

- c Müşrikler, Kötülükleri "Atalarımızdan Devraldık" Diye Savunurlar: 2/ Bakara, 170-171; 5/Mâide, 103-104; 7/A'râf, 28; 11/Hûd, 109; 31/Lokman, 21; 37/Saffât, 68-71; 43/Zuhurf, 22-25.
- d Müşrikler, Allah'ın Âyetlerini İnkâr Ederler: 6/En'âm, 4-5, 66-67, 105, 110, 124; 8/Enfâl, 31-33, 52; 9/Tevbe, 9; 10/Yûnus, 15; 37/Saffât, 68-71; 38/Sâd, 8.
- e Müşrikler, Put Diye Şeytana Taparlar: 4/Nisâ, 117.
- f Müşrikler, Hem Kendileri Peygamber'den Uzaklaşırlar, Hem de insanları Uzaklaştırmak İsterler: 6/En'âm, 26, 116-117; 21/Enbiyâ, 2-5; 25/Furkan, 7-9; 31/Lokman, 6-7; 34/Sebe', 43-44; 38/Sâd, 8, 50/Kaf, 1-2, 5; 54/Kamer, 3; 68/Kalem, 46-48, 51.
- g Müşrikler, Öldükten Sonra Dirilmeyi İnkâr Ederler: 6/En'âm, 29-30, 134; 11/Hûd, 19, 25/Furkan, 11, 32/Secde, 10-11, 36/Yâsin, 78-79; 37/Saffât, 16-21; 41/Fussilet, 7; 44/Duhân, 9-10 34-36; 45/Câsiye, 24-26; 50/Kaf, 2-4; 51/Zâriyât, 12-14; 64/Teğâbûn, 7.
- h Müşrikler, Peygamberlerden İnanmayacakları Mûcizeler İsterler: 6/En'âm, 37, 57-58, 109-111, 158; 10/Yûnus, 20, 46; 11/Hûd, 12; 13/Ra'd, 6-7, 27, 40; 15/Hıcr, 6-8; 17/İsrâ, 59, 90-93; 20/Tâhâ, 133-135; 21/Enbiyâ, 5, 37-39; 25/Furkan, 7-8; 29/Ankebût, 50-51, 53-54; 32/Secde, 28-29; 37/Saffât, 176-177; 45/Câsiye, 25; 70/Meâric, 1-3, 5-7; 74/Müddessir, 52-53.
- i Müşrikler İman Etmezler: 7/A'râf, 192-193; 10/Yûnus, 42-43; 25/Furkan, 9; 36/Yâsin, 7-10; 41/Fussilet, 4, 14; 43/Zuhurf, 40, 88; 68/Kalem, 42-43; 109/Kâfirûn, 1-6.
- j Müşrikler, Putları Şefaâtçi Kabul Ederler: 10/Yûnus, 18; 13/Ra'd, 14; 16/Nahl, 55; 19/Meryem, 81-82; 39/Zümer, 3, 43-44.
- k Müşriklerin Şirkî: 6/En'âm, 100; 30/Rûm, 28-29, 31-32; 34/Sebe', 41; 43/Zuhurf, 20-21, 57-59.
- l Müşriklerin Peygamberimiz'e İftiraları: 21/Enbiyâ, 5-6; 25/Furkan, 4-5; 34/Sebe', 43, 46; 38/Sa'd, 4; 44/Duhân, 14; 46/Ahkaf, 8-9; 51/Zâriyât, 8-11; 52/Tûr, 29-30, 32-33; 68/Kalem, 1-2, 5-6, 51.
- m Müşrikler, Peygamberimiz'le ve Mûcizelerle Alay Ederler: 21/Enbiyâ, 36; 25/Furkan, 7-9, 41-43; 37/Saffât, 11-12, 14-15, 35-36; 40/Mü'min, 83; 43/Zuhurf, 31-32, 57-58; 54/Kamer, 2; 70/Meâric, 1-2, 36-39.
- n Müşrikler, Kur'an'ı Dinlerler ve "Eskilerin Masallarından İbaret" Derler; Kur'an'la Alay Ederler ve O'nu Yalanlarlar: 6/En'âm, 25; 10/Yûnus, 42-43; 17/İsrâ, 47-48; 21/Enbiyâ, 5; 25/Furkan, 4-6; 34/Sebe', 43; 37/Saffât, 167-170; 38/Sa'd, 7; 43/Zuhurf, 30-31; 46/Ahkaf, 7, 11; 50/Kaf, 5; 52/Tûr, 33; 53, Necm, 59-61; 68/Kalem, 15; 74/Müddessir, 11-26; 83/Mutaffifin, 13.
- o Müşrikler, Meleklerle Cinsiyet Yakıştırırlar: 43/Zuhurf, 19; 53/Necm, 27-28.
- p Müşriklerin Akıllarına Hitap Ederek İman Etmelerini İsteyen Âyet-i Kerimeler: 30/Rûm, 8-9; 36/Yâsin, 66-73; 40/Mü'min, 13; 50/Kaf, 6-7; 52/Tûr, 35-43; 53/Necm, 62; 67/Mülk, 19-24, 28, 30; 80/Abese, 17-32; 82/İnfîtâr, 6-9; 88/Gâşiye, 17-21; 106/Kureys, 1-4.
- q Mekke Müşriklerinin İslâm'a ve Peygamberimiz'e Karşı Yürüttükleri Haksız Mücadele: 2/Bakara, 118, 139; 170; 3/Âl-i İmrân, 7, 10, 135, 165; 8/Enfâl, 30, 47; 9/Tevbe, 13, 32; 10/Yûnus, 2, 15-16; 38-39, 49, 51, 53, 57, 59, 104, 108; 11/Hûd, 7-8, 12, 14; 13/Ra'd, 5-7, 16, 27, 30-31, 43; 14/İbrâhim, 28, 46; 15/Hıcr, 3, 85, 90-91; 16/Nahl, 1, 44-45, 83, 101-102, 125; 17/İsrâ, 46, 50-51; 56-57, 73, 76, 90, 93; 18/Kehf, 55, 58; 19/Meryem, 77, 80-82; 20/Tâhâ, 133-135; 21/Enbiyâ, 34, 36, 41, 46, 109, 111; 22/Hacc, 15, 19, 25, 47, 49, 68-69; 23/Mü'minûn, 56, 63-96, 109-110; 25/Furkan, 3-9, 21-22,

27, 29, 32, 40, 44, 52; 26/Şuarâ, 4-8 192 197, 208, 212, 214; 28/Kasas, 46-51, 57; 29/Ankebût, 12-13, 50-51, 53-54, 61, 63, 67; 30/Rûm, 6, 10, 28, 33, 43-46, 50-54; 35/Fâtır, 4, 5, 37, 42-43; 36/Yâsin, 6, 11, 69-70, 74-76; 37/Saffât, 11, 13, 34, 36, 38, 40, 50, 61, 149, 158, 167, 170, 176, 179; 38/Sa'd, 8-11, 15-16; 39/Zümer, 36, 38-40, 64; 40/Mü'min, 6, 10, 12, 56, 69, 77; 41/Fussilet, 5, 13-14, 26, 29, 33, 38, 40, 53, 54; 42/Şûrâ, 13, 15, 24, 47, 54; 43/Zuhurf, 24-25, 29-31, 79-80; 44/Duhân, 10, 16, 34, 37; 46/Ahkaf, 9; 47/Muhammed, 1-3, 8, 10, 14, 32; 48/Fetih, 25-26, 50/Kaf, 12, 14, 22, 36-37, 45; 51/Zâriyât, 14, 53-54, 59-60; 52/Tûr, 15-16, 30, 47; 53/Necm, 19, 26, 33, 37, 59, 61; 62/Cum'a, 2; 67/Mülk, 9, 11, 13, 18, 25, 30; 68/Kalem, 42-43, 46-47, 51; 69/Hakka, 43-44, 49-50; 73/Müzzemmil, 15; 74/Müddessir, 11, 49; 75/Kıyâmet, 31; 76/İnsan, 27; 77/Mürselât, 7, 16; 78/Nebe', 1; 83/Mutaffifin, 13, 16; 86/Târik, 17; 96/Alak, 19; 102/Tekâsür, 1-8; 106/Kureys, 1-4; 107/Mâûn, 1-3; 108/Kevser, 1-3; 109/Kâfirûr, 1-6; 111/Leheb, 1-5.

V MÜŞRİKLERİN BAZI ÖZELLİKLERİ

- a Müşrikler Nankördür: 6/En'âm, 63-64; 10/Yûnus, 12, 21-23; 16/Nahl, 53-55, 83; 21/Enbiyâ, 46; 29/Ankebût, 65-67; 30/Rûm, 33-35; 31/Lokman, 32; 37/Saffât, 11; 39/Zümer, 8; 43/Zuhurf, 9, 15, 87; 80/Abese, 17-23; 100/Âdiyât, 1-11; 106/Kureys, 1-4.
- b Müşrikler, Kız Çocuklarını Öldürüyorlardı: 6/En'âm, 137, 140; 16/Nahl, 57-59; 42/Şûrâ, 17; 81/Tekvîr, 8-9.
- c Müşrikler, Helâlî Haram; Haramı Helâl Yaparlar: 6/En'âm, 136-140, 143-145, 148-151; 10/Yûnus, 15, 59-60; 16/Nahl, 35.
- d Müşrikler, Kadınlara Değer Vermezler: 6/En'âm, 139; 16/Nahl, 58-59; 42/Şûrâ, 17; 43/Zuhurf, 17; 52/Tûr, 39; 53/Necm, 21-22.
- e Müşrikler, Allah'a İftira Ederler: 6/En'âm, 138-139, 143-144,
- f Müşrikler, Çocuklarına Putlarının Adını Verirler: 7/A'râf, 190-191.
- g Müşrikler, Antlaşmalarını Bozarlar: 9/Tevbe, 1-4, 7-10, 12-13.
- h Müşrikler Necistir: 9/Tevbe, 28.
- i Müşriklerin Misali: 13/Ra'd, 14; 22/Hacc, 31; 25/Furkan, 44; 29/Ankebût, 41-43.
- j Müşrikler, Mü'minlerle Alay Ederler: 23/Mü'minûn, 109-111; 38/Sâd, 62-63; 67/Mülk, 25-29; 83/Mutaffifin, 29-36.
- k Müşrikler, Dünya Nimetleriyle Övünürler: 13/Ra'd, 26; 23/Mü'minûn, 54-56, 101; 43/Zuhurf, 32; 53/Necm, 29-30; 68/Kalem, 14, 16-41.
- l Müşrikler, Fakirlere Vermekten Kaçarlar: 41/Fussilet, 7; 68/Kalem, 17-33, 36-40; 107/Mâûn, 1-3.
- m Müşrikler, Yetimlere Zulm Ederler: 107/Mâûn, 1-2.
- n Mekke Müşrikleri, Kâbe'yi Çıplak Tavaf Ederlerdi: 8/Enfâl, 35.
- o Mekke Müşrikleri, Kâbe'yi Tavaftan Men Ederlerdi: 8/Enfâl, 34-35.

Y PUTPEREST VE MÜŞRİKLERİN CEZÂLARI

- a Müşrikler, Putlardan Fayda Görmeyecekler: 2/Bakara, 166; 6/En'âm, 22-24, 94; 7/A'râf, 37, 53, 194-198; 10/Yûnus, 28; 25/Furkan, 17-19; 26/Şuarâ, 96-103; 38/Sâd, 59-60; 45/Câsiye, 10.
- b Müşrikler, Azâbı Görünce Tekrar Dünyaya Dönmek İsteyecekler: 2/Bakara, 167; 6/En'âm, 27-28; 7/A'râf, 53; 23/Mü'minûn, 99-100, 107-108; 26/Şuarâ, 94-102; 32/Secde, 12; 35/Fâtır, 37; 39/Zümer, 56-59.
- c Kıyâmet Günü Müşriklerin Durumu: 3/Âl-i İmrân, 151; 4/Nisâ, 120-121; 6/En'âm, 22-24, 30; 9/Tevbe, 17; 10/Yûnus, 28-30; 11/Hûd, 20, 22; 12/Yûsuf, 107; 13/Ra'd, 34; 15/Hıcr, 95-96; 16/Nahl, 86-87; 18/Kehf, 52-53;

- 23/Mü'minûn, 99-108, 112-115; 25/Furkan, 11-14; 26/Şuarâ, 91-103; 28/Kasas, 62-67, 74; 29/Ankebût, 54-55; 30/Rûm, 12-13; 34/Sebe', 31-33; 37/Saffât, 19-34, 38-39; 38/Sâd, 55-64; 39/Zümer, 15-16, 60; 40/Mü'min, 71-76, 84-85; 41/Fussilet, 6, 47; 43/Zuhruf, 36-39; 50/Kaf, 22-30; 68/Kalem, 42-43; 70/Meâric, 42-44; 73/Müzzemmil, 11-13; 98/Beyyine, 6.
- d Müşriklerin Tevbesi: 9/Tevbe, 3, 11; 25/Furkan, 70; 28/Kasas, 67.
- e Müşriklerin Yaptıkları İyilikler Boşa Gider: 9/Tevbe, 17; 39/Zümer, 65.
- f Mekke Müşriklerinin Azapla Korkutulmaları: 16/Nahl, 45; 18/Kehf, 55, 58; 19/Meryem, 77-82; 20/Tâhâ, 134-135; 21/Enbiyâ, 41, 46, 109, 111; 22/Hacc, 19, 25, 49, 69; 40/Mü'min, 77; 41/Fussilet, 13; 43/Zuhruf, 41-42; 44/Duhân, 9-16, 36, 59; 50/Kaf, 12-14, 36; 51/Zâriyât, 59-60; 52/Tûr, 31, 42, 44-47; 54/Kamer, 4-5, 43-48, 51; 67/Mülk, 16-18; 68/Kalem, 16-41. 44; 70/Meâric, 40-41; 72/Cin, 24; 73/Müzzemmil, 11, 15-17; 77/Mürselât, 16-18; 85/Bürûc, 17-20; 86/Târik, 17; 88/Gâşiye, 23-24.
- g Müşriklerin Malları ve Evlâtları, Kendilerine Fayda Vermez: 3/Âl-i İmrân, 10, 91, 116; 5/Mâide, 36; 6/En'âm, 70; 7/A'râf, 48; 13/Ra'd, 18; 19/Meryem, 77-80; 45/Câsiye, 10; 58/Mücâdele, 17; 69/Hakka, 25-29; 92/Leyl, 8-11; 104/Hümeze, 2-6; 111/Leheb, 1-3.
- h Müşrikler, Azaptan Kurtulmak İçin Her Şeylerini Fedâ Etmek İsteyecekler: 70/Meâric, 11-18.
- i Müşriklere Verilen Mühlet (Süre): 18/Kehf, 58-59; 29/Ankebût, 53; 39/Zümer, 8; 68/Kalem, 44-45; 70/Meâric, 42-43; 73/Müzzemmil, 11.
- j Müşriklerin Kâbe'ye Hizmet Hakları Yoktur: 9/Tevbe, 17-19, 28.
- Z MÜŞRİK-MÜ'MİN İLİŞKİSİ**
- a Müşriklerin Dostluğu Yoktur: 2/Bakara, 105; 5/Mâide, 82; 6/En'âm, 106; 9/Tevbe, 7-8, 10, 12; 17/İsrâ, 73-75; 28/Kasas, 87; 60/Mümtehine, 1-2, 6-9.
- b Müşrikler, Mü'minleri Ateşe Çağırırlar: 2/Bakara, 221; 17/İsrâ, 73-75; 29/Ankebût, 12-13.
- c Müşriklerden Yüz Çevirmek: 6/En'âm, 106, 150; 10/Yûnus, 41; 15/Hıcr, 94; 28/Kasas, 87; 32/Secde, 30; 37/Saffât, 173-174, 178-180; 43/Zuhruf, 83, 89; 45/Câsiye, 18; 51/Zâriyât, 54; 53/Necm, 29; 54/Kamer, 6; 68/Kalem, 8; 73/Müzzemmil, 10.
- d Müşriklerden Korkulmaz: 9/Tevbe, 13-14; 10/Yûnus, 65; 15/Hıcr, 94; 22/Hacc, 38; 37/Saffât, 171-175.
- e Müşrikler İçin İstiğfâr Edilmez: 9/Tevbe, 113-115.
- f Müşrikle Mü'min Karşılaştırması: 47/Muhammed, 15; 67/Mülk, 22.
- g Müşrikler, Mü'minlere Zarar Veremezler: 37/Saffât, 160-163; 52/Tûr, 42.
- h Müşriklere Savaşta Yapılacak İşlem: 9/Tevbe, 5-6, 11-12.

Konuyla İlgili Geniş Bilgi Alınabilecek Kaynaklar

1. Kur'an'da Ulûhiyyet, Suad Yıldırım, Kayıhan Y.
2. Kitabu'l-Esnâm, İbn Kelbî, Tevhid Y.
3. Putlar Kitabı (Kitabu'l-Esnâm), Terc. Beyza Düşüngen, Ank. Ü. İlahiyat F. Y.
4. Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri, Ali Osman Ateş, Beyan Y.
5. İslâm'ın Kabul veya Reddettiği Halk İnançları, Hicaz Bölgesi, Ali Çelik, Beyan Y.
6. Şirk Psikolojisi, Hamdi Kalyoncu, Marifet Y.
7. Eski Türk Dini, İbrahim Kafesoğlu, Kültür Bakanlığı Y.
8. Türk Bozkır Kültürü, İbrahim Kafesoğlu

9. Eski Türk Dini, İbrâhim Kafesoğlu, Kültür Bakanlığı Y.
10. Tarihte ve Bugün Şamanizm, Abdülkadir İnan, Türk Tarih Kurumu Y.
11. Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkabeleri, A. Yaşar Ocak, Kültür ve Turizm Bak. Y.
12. Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri, Ahmet Yaşar Ocak, Enderun Kitabevi Y.
13. Türk İslâm Efsaneleri, M. Necati Sepetçioğlu, Yağmur Y.
14. Türk Destanları, M. Necati Sepetçioğlu, Tokar Y.
15. Türk Mitolojisi, Bahaeddin Ögel, 1-2, M.E.B. Devlet Kitapları Y. Bin Temel Eser
16. Ortadoğu Mitolojisi, S. H. Hooke, İmge Kitabevi Y.
17. Ortadoğu Mitolojisi, S. H. Hooke, çev. Alâeddin Şenel, İmge Kitabevi, Ank. 1991
18. Türk Mitolojisi, I-II, Bahaeddin Ögel, Devlet Kitapları, MEB Y. 1000 Temel Eser, No: 51, 52, İst. 1971
19. Türk Kültürünün Gelişme Çağları I-II, Bahaeddin Ögel, Devlet Kitapları, MEB Y. 1000 Temel Eser, No: 49, 50, İst. 1971
20. Türk Kültür Tarihine Giriş I-II, Bahaeddin Ögel, Kültür Bakanlığı Y. Ank. 1978
21. Kültür Değişmeleri, Mümtaz Turhan, Devlet Kitapları, MEB Y. 1000 Temel Eser, No: 10, İst. 1969
22. Eski Türk Dini, İbrâhim Kafesoğlu, Kültür Bakanlığı Y. Ank. 1980
23. Türk İslâm Efsaneleri, M. Necati Sepetçioğlu, Yağmur Y., İst. 1973
24. Türk Destanları, M. Necati Sepetçioğlu, Tokar Y., 2. baskı İst. 1976
25. İslâmiyetten Önce Türk Kültür Tarihi, Bahaeddin Ögel, T. Tarih Kurumu Y.
26. Türk Mitolojisi, Bahaeddin Ögel, I-II,
27. İslâmlıktan Önce Türklerde Tenk Tanrı İnancı, Hikmet Tanyu
28. Türklerde Taşla İlgili İnançlar, Hikmet Tanyu, Kültür Bakanlığı Y.
29. Anadolu İnançları, İsmet Zeki Eyüboğlu, Geçit Kitabevi
30. Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri, Yaşar Kalafat, Türk Tarih Kurumu Y.
31. Hurafeler ve Menşeleri, Abdülkadir İnan, D.İ.B. Y.
32. Manas Destanı, Trc. Abdülkadir İnan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Y. 611
33. Kâbe ve Mekke Tarihi (Ahbârü Mekke), Ebu'l-Velid Muhammed Ezrakî, Terc. Yunus Vehbi Yavuz, Çağrı Y.
34. Edyânu'l-Arab fi'l-Câhiliye, Numan el-Cârim Muhammed, Mısır, 1341/1923
35. Eymânu'l-Arab fi'l-Câhiliyye, Ebû İshak İbrahim bin Abdillâh Necîrâmî, Mısır 1382
36. İslâm'da Resim ve Heykelin Yeri, Osman Şekerci, Çanakkale Seramik Fabrikaları Kültür ve Araştırma Hizmetleri Y.
37. Görsel Sanatlar ve İslâm, Heyet, İSAV, İlmî Neşriyat
38. İslâm'da Sanat Resim ve Mimari, Nusret Çam, Şahsî Y.
39. İslâm'da Sanat Sanatta İslâm, Nusret Çam, Akçağ Y.
40. Meseleler, Mustafa Sabri Efendi, Sebil Y.
41. Sanat Bilinci, Ahmed Kalkan, Denge Y.
42. Kur'an'da Allah ve insan, Toshihiko İzutsu, Terc. Süleyman Ateş, Kevser Y.
43. Dinler Tarihi, Ahmet Kahraman

44. Risâle-i Nur'dan Vecizeler, s. 463
45. Ahkâm Tefsiri, Muhammed Ali Sâbunî, Şamil Y.
46. İslâm'a İtirazlar ve Kur'ân-ı Kerim'den Cevaplar, Kevser Y.
47. Milletler ve Hükümdarlar Tarihi, (Târihu'l-Ümem ve'l-Mülûk) Taberî, Trc. Zâkir K. Ugan, Ahmet Temir, M.E.B. Y.
48. Sosyoloji Açısından Din, Yümni Sezen
49. Genel Sosyoloji, Âmiran Kurtkan
50. İslâm Medeniyeti Tarihi, Corci Zeydan, Terc. M. Z. Megamiz, I-V,
51. İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Câhiliye Çağı, Neşet Çağatay
52. İnsan ve Kültür, Bozkurt Güvenç
53. Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi, P.K. Hitti, I-IV
54. Lisânu'l-Arab, I-15, İbn Manzur, Beyrut
55. İslâm İnançları Sözlüğü, Orhan Hançerlioğlu, Remzi Kitabevi
56. İnanç Sözlüğü, Orhan Hançerlioğlu, Remzi Kitabevi
57. Din ve İnanç Sözlüğü, Şinasi Gündüz, Vadi Y.
58. Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Mehmet Zeki Pakalın, I-III; M.E.B. Devlet Kitapları
59. TDV İslâm Ansiklopedisi, T.D.V. Y. c. 2, s. 471-501; c. 22, s. 64
60. Şâmil İslâm Ansiklopedisi (Cengiz Yağcı), c. 1, s. 112-123; c. 3, s. 127-129; c. 6, 211-213 (A. Özalp)
61. Kur'an Ansiklopedisi, Süleyman Ateş, KUBA Y. c. 20, s. 403-545
62. Kur'an'da Temel Kavramlar, Ali Ünal, Kırkambar Y. s. 145-148, 486-488
63. İslâm'ın Temel Kavramları, Hüseyin K. Ece, Beyan Y. s. 295-299, 427-428, 717-724
64. İnançla İlgili Temel Kavramlar, Mehmet Soysaldı, Çağlayan Y. s. 99-120
65. Kur'an Okumaları, Metin Karabaşoğlu, Karakalem Y. c. 2, s. 130-145
66. Nurdan Kelimeler, Alâaddin Başar, Zafer Y. c.1, s. 31-34, 52-57
67. Düzeltilmesi Gereken Kavramlar, Muhammed Kutub, Risale Y. s. 15-123
68. 10 . Kur'an'da Allah ve insan, Toshihiko İzutsu, Kevser Y. 88-113
69. Ana Konularıyla Kur'an, Fazlur Rahman, Fecr Y. s. 41-66
70. Kur'an'da Mü'minlerin Özellikleri, Beşir İslâmoğlu, Pınar Y. s. 11-53
71. Kur'an'ın Ana Konuları, M. Sait Şimşek, Beyan Y. s. 39-63
72. Kur'anî Terimler ve Kavramlar Sözlüğü, Mustansır Mir, İnkılab Y. s. 194-195
73. Bu Böyledir, Kul Sâdi Yüksel, Yenda Y. c. 1, s. 59-137
74. Esenlik Yurdu'nun Çağrısı, Celâleddin Vatandaş, Pınar Y. s. 73-111
75. İslâm Siyasî Düşüncesinde Muhalefet, Nevin A. Mustafa, İz Y.
76. Devlet ve Din, Çetin Özek, Ada Y.
77. Ceza Hukuku ve Demokratik Düzenin Korunmasında Laiklik İlkesi, Çetin Özek, 1978, İstanbul
78. Türk Hukukunda Laikliği Koruyucu Ceza Hükümleri, Çetin Özek, 1961, İstanbul
79. İslâm Dininin Yasak Ettiği Bâtıl İnanışlar, Recep Aktaş, Bahar Y. 3
80. Hurâfeler ve Bâtıl İnanışlar, İsmail Lütfi Çakan, Marifet Y. / Büşra Y.
81. Yaşayan Hurâfeler, Kemalettin Erdil, T. Diyanet Vakfı Y.
82. İslâm'a Sokulan Bid'at ve Hurâfeler, Mustafa Uysal, Uysal Y.

83. Dilek Taşları, Sabiha Ünlü, İnkılâb Y.
84. Kavram ve Mâhiyet Olarak Sünnet ve Bid'at, Ali Çelik, Beyan Y.
85. Dünden Bugüne ibâdetlerde Bid'at, Abdülhay Leknevî, Vahdet Y.
86. İslâm'dan Önce Arap Tarihi ve Câhiliyye Çağı, Ank. Ün. İlahiyat Fak. Y.?
87. Hurâfeler ve Menşeleri, Abdülkadir İnan, Diyanet İşleri Başkanlığı Y.
88. İslâm Hukukunda Örf ve Âdet, Selâhattin Kırıyıcı, İşaret Y.
89. Taklitlerin Çarpışması, Muhammed Kutub,
90. Kur'an ve Hadise Göre Bid'at, Hârun Ünal
91. Sosyal Âdet ve Gelenekler, Nermin Erdentuğ, Kültür Bakanlığı Y.
92. Geleneğin Direnişi, Beşir Ayvazoğlu, Ötügen Neşriyat
93. Geleneğin Dünyası – Yeniliğin Ufukları, Necmettin Türinay, Akçağ Y.
94. Gelenek, Mustafa Armağan, Ağaç Y.
95. Gelenek ve Modernlik Arasında, Mustafa Armağan, insan Y.
96. Osmanlı Halkının Geleneksel İslâm Anlayışı ve Kaynakları, Hatice Kelpetin Arpaguş, Çamlıca Y.
97. Eski, Yeni ve Ötesi, Orhan Şaik Gökyay, İletişim Y.
98. Eski Türk Dini Tarihi, Abdülkadir İnan, s. 1-4
99. Eski Türk Dini ve Alevilik-Bektaşılık, Mehmet Eröz, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Y.
100. Eskiçağ Türkiye Tarihi, Ekrem Memiş, Selçuk Ün. Y./Öz Eğitim Y.
101. Bu Din Benim Dinim Değil, Abdurrahman Dilipak, İşaret/Ferhat Y.
102. İslâm'ın Anlaşılmasının Önündeki Engeller, Abdurrahman Çobanoğlu, İhtar Y. s. 54-69
103. Din İstismarı (Özel sayı), İslâmiyât, c. 3, sayı 3, Temmuz-Eylül 2000
104. Atalar Dini Üzerine, Mustafa Başbekleyen, Haksöz, sayı:12, Mart 92, s. 6-7
105. Anadolu Örf ve Âdetlerinde Eski Kültürlerin İzleri, A. Ü. İlahiyat Fak. Sayı 17, Yıl, 1969
106. İslâm Düşüncesinde İnkâr Problemi, İbrâhim Coşkun, Tekin Kitabevi,
107. Halkın İslâm Anlayışının Kaynakları, Hasan Cirit, Çamlıca Y.
108. Yeryüzü Tanrıları Şirk Psikolojisi, Hamdi Kalyoncu, Marifet Y.
109. İslâm Kapitalizm Çatışması, Seyyid Kutub, Bir/Arslan Y.
110. Yoldaki İşaretler, Seyyid Kutub, Fecr/Dünya/Özgün/Pınar Y.
111. İslâm'ın Dünya Görüşü, Seyyid Kutub, Arslan Y.
112. İslâm Toplumuna Doğru, Seyyid Kutub, İslâmoğlu Y.
113. İslâm - Laiklik, Yusuf Kardavi, Denge Y.
114. İslâm, Laiklik ve Kenan Evren, N. Yücel Mutlu, Rehber Y.
115. İslâm ve Laisizm, Nakib Attas, Pınar Y.
116. Laik Düzendeki İslâm'ı Yaşamak, 1-2, Hayreddin Karaman, İz Y.
117. Laiklik Yargılanıyor, Rauf Pehlivan, Gonca Y.
118. Laik Vahşet, Faruk Köse, Mektup Y.
119. Laiklik Çıkamaz, Ahmed Taşgetiren, Erkam Y.
120. Laiklik Devrini Kapamıştır, İsmail Kazdal, İhya Y.
121. İslâm Açısından Laiklik, Muhammed İslâmoğlu (Sadreddin Yüksel), Özel Y.
122. Laikliğin Neresindeyiz? Safâ Mürsel, Yeni Asya Y.
123. Laik Demokratik Cumhuriyet İlkelerine Bağlı Kalacağımıza, Abdurrahman Dilipak, Risale Y.

124. Laisizm, Abdurrahman Dilipak, Beyan Y.
125. Din ve Laiklik, Ali Fuad Başgil, Yağmur Y.
126. Türkiye’de Laiklik İdeolojisi, Ahmet Parlakışık, Objektif Y.
127. Türkiye’de Laiklik ve Fikir Özgürlüğü, Fehmi Koru, Beyan Y.
128. Müslüman Laik Olamaz, Ali Kemal Saran, Şelale Y.
129. Sosyalizm Bitti Laiklik Alır mıydınız? Yavuz Bahadıroğlu, Nil Basım Y.
130. Osmanlı ve Safevîlerde Din-Devlet İlişkisi, Vecih Kevseranî, Denge Y.
131. Medenî Vahşet, Hüsnü Aktaş, Ölçü Y.
132. Çağdaş Truva Atı Demokrasi, İsmail Kazdal, İhya Y.
133. Demokrasi Risalesi, Yaşar Kaplan, Timaş Y.
134. Alaturka Demokrasi ve Alaturka Laiklik, İhsan Süreyya Sırma, Beyan Y.
135. Demokrasi ve Totalitarizm, Raymond Aron, Kültür Bakanlığı Y.
136. İzmlerin Çöküşü ve İslâm’ın Yükselişi, M. Emin Gerger, Şelale Y.
137. İslâm Işığında Hareketler ve İdeolojiler, Fethi Yeken, İslâmoğlu Y.
138. Değişim Sürecinde İslâm, J. Esposito, J. Donohue, insan Y.
139. İlahlar Rejiminin Anatomisi, Mustafa Çelik, Ölçü Y.
140. Semboller ve Yorumları, Necmettin Ersoy, Özel Y.
141. İslâm Siyasî Düşüncesinde Muhalefet, Nevin A. Mustafa, İz Y.
142. Tevhid, Hasan el-Bennâ, Nizam Y.
143. Tevhid, İsmail R. Faruki, insan Y.
144. Tevhid, Abdullah bin Abdurrahman, Tevhid Y.
145. Tevhid, 1, 2, Muhammed bin Abdülvahhab, Tevhid Y.
146. Tevhid, Abdülhalık Abdurrahman, Tevhid Y.
147. Tevhid, Abdurrahman bin Hasan, Tevhid Y.
148. Tevhid, Mehmed Zahid Kotku, Seha Neşriyat
149. Tevhid Risalesi, Muhammed Abduh, Fecr Y.
150. Tevhid Risalesi, Mehmet Sürmeli, Mavi Y.
151. Tevhide Giriş, Hâce Muhammed Parsâ, Erkam Y.
152. Tevhidî Görüş, Heyet, Sahra Y.
153. Tevhidî İnanç, Abdurrahman bin Hasan, Gonca Y.
154. Tevhidin Işığında İslâm’ın Anlaşılması, Ali Diko, Meki Y.
155. Tevhid ve Şirk, Sâlih Gürdal, Beyan Y.
156. Tevhid ve Mü’minin Seyir Çizgisi, Mustafa Şehri, Bir Y.
157. Tevhid ve Değişim, Celaleddin Vatandaş, Pınar Y.
158. Tevhid ve Ledün Risâlesi, İmam Gazâlî, Furkan Basım Y.
159. Tevhid Dâveti, Seyyid Kutup, Ravza Y.
160. Tevhidin Hakikati, Yusuf el-Kardavi, Saff/Özgün Y.
161. Allah’ın Varlığı ve Tevhidin Hakikati, Yusuf el-Kardavi, İhtar Y.
162. Tevhidi Gerçekliğin Işığında, Atasoy Müftüoğlu, Nehir Y.
163. Kelime-i Tevhid Dâvâsı, Kul Sadi Yüksel, Yenda Y.
164. Kelime-i Tevhid Risalesi, M. Ali Karahasanoğlu, Yıpar Y.
165. Kelime-i Tevhid Kal’ası, Gazali, Özel Y.
166. Kur’an’da Tevhid, Hüseyin Beheştî, Objektif Y.
167. Kur’ân-ı Kerim’de Tevhid Esasları, Muhammed Sâlih Ali Mustafa, Ölçü Y.
168. İşte Tevhid, I-II, Ziyaüddin el-Kudsi, Hak Y.

169. Kur'an'da Tevhid Eğitimi, Abdullah Özbek, Esra Y.
170. İslâm Akaidinde Tevhid, Hasan el-Benna, Nizam Y.
171. Gençlerle Tevhid Dersleri, Mehmet Göktaş, İstişare Y.
172. 20. Y.Y.da Tevhid ve Şirk, Mehmed Alagaş, insan Dergisi Y.
173. Allah Vardır ve Birdir, H. Rahmi Yananlı, Divan Y.
174. Hakikatü't-Tevhid, B. Said Nursi, Sözler Y.
175. Soruşturma 1, Tevhid Üzerine, Heyet, Sor Y.
176. İslâm Düşüncesinde Tevhid, Mevlüt Özler, Nun Y.
177. Duâ ve Tevhid, İbn Teymiyye, Pınar Y.
178. Sorularla Tevhid ve Akaid, Mehmed Alptekin, Saff Y.
179. Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber, Mevdudi, Pınar Y.
180. Kur'an ve Sünnete Göre Tevhid ve Akaid, Muhammed Karaca, Ribat Y. s. 40-50
181. Kurtulan Toplum, Muhammed bin Cemil Zeyno, Saff Y.
182. Kur'an'da Tevhid, Mehmet Kubat, Şafak Y.
183. Kur'an-ı Kerim'de Tevhid ve Fazileti, Osman Öztürk, Yenda Y.
184. Tevhid, Rasullerin Ortak Çağrısı, Kul Sâdi Yüksel, Yenda Y.
185. Kur'an-ı Kerim Allah'ı Nasıl Tanıtıyor, Veli Ulutürk, Nil A.Ş. Y.
186. Kur'an'da Allah ve insan, Toshihiko İzutsu, Kevser Y.
187. İslâm Düşüncesinde İman Kavramı, Toshihiko İzutsu, Pınar Y.
188. Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar, Toshihiko İzutsu, Pınar Y.
189. İman ve Tavrı, M. Beşir Eryarsoy, Şafak Y.
190. İslâm İnancında Temel Kavramlar, Taner Cücü, Cumhuriyet Y.
191. Kur'an'da Kulluk, Zekeriya Pak, Kayihan Y.
192. İbâdet mi, Ayin mi? Mustafa Karataş, Özel Y. Dersaadet Y.
193. Kur'an'da ibâdet Kavramı, İsmail Karagöz, Şule Y.
194. Biz Müslüman mıyız? Muhammed Kutub, Hilâl Y.
195. Düzeltilmesi Gereken Kavramlar, Muhammed Kutub, Risale Y. s. 15-123
196. Allah'a İman ve Altı Esası, Mahmut Toptaş, Cantaş Y.
197. Akide, Şariat ve Hayat Yolu Lâ İlâhe İllâllah, Muhammed Kutub, Ravza Y.
198. İman Küfür Sınırı (Tekfir Meselesi), A. Saim Kılavuz, Marifet Y.
199. Kur'an'a Göre Dört Terim, Mevdudi, Beyan/Özgün Y.
200. İslâm ve Dört Terim, Ali Karlıbayır, Dünya Y.
201. İman, Mustafa İslâmoğlu, Denge Y.
202. İslâm'da Allah İnancı, Said Havva, Petek Y.
203. İslâm, Said Havvâ, Hilâl/Petek Y.
204. Din Gerçeği ve İslâm, Mehmed Alagaş, insan Dergisi Y.
205. İslâm'a İtirazlar ve Kur'an-ı Kerim'den Cevaplar, Süleyman Ateş, Kılıç Y.
206. Mekke Rasûllerin Yolu, Ali Ünal, Pınar Y.
207. İlk Mesajlar, M. Ali Baştaşı, Birlaşık Yayıncılık
208. Şehâdet Bilinci, Hasan Eker, Denge Y.
209. Kur'an'da Mü'minlerin Özellikleri, Beşir İslâmoğlu, Pınar Y. s. 23-35
210. İslâmî Kimlik İlkeler ve Hareket, Toplu Çalışma, Ekin Y.
211. Küfür Cephesinde Yeni Bir Şey Yok, Mahmut Toptaş, Cantaş Y.
212. İslâm'da İnanç Sistemi, Ferit Aydın, Kahraman Y.

213. Epistemolojik Açıdan İman, Hanifi Özcan, İFAV Y.
214. İman, Şartları ve Onu Bozan Şeyler, Seyfuddin el-Muvahhid, Hak Y.
215. Kelimetü'l-İhlâs (Lâ İlâhe İllâllah), İbn Receb el-Hanbelî, Hak Y.
216. Yalnız Allah veya Tevhid, M. Süleyman Temimi, Özel Y.
217. Hz. Peygamber'in Hayatı ve Tevhid Mücadelesi, 1,2,3, Mevdudi, Pınar Y.
218. Kur'an-ı Kerim'e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi, Mehmed N. Solmaz
219. Kur'an ve Sünnete Uygun İnanç, Muhammed b. Cemal, Tekin Y.
220. İman, Abdülmecid Zindani, Risale Y.
221. Lâ, 1-2, Mustafa Çelik, Ölçü/Yenda Y.
222. İlahlar Rejiminin Anatomisi, Mustafa Çelik, Ölçü Y.
223. Câhiliyye Düzeninin Ruh Haritası, Mustafa Çelik, Ölçü Y.
224. Câhiliyye Düzenini terk etmek, Cavit Yalçın, Vural Y.
225. Câhiliyyenin Değişmeyen Yüzü, Faruk Köse, Birleşik Dağıtım, Ankara
226. 20. Asrın Câhiliyyesi, Muhammed Kutub, Hilal Y.
227. Yaşayan Câhiliyye, Aysel Zeynep Tozduman, İnkılâb Y.
228. Küfür Cephesinde Yeni Bir Şey Yok, Mahmut Toptaş, Cantaş Y.
229. Tevhid ve Değişim, Celalettin Vatandaş, Pınar Y. s. 140
230. Şirk, Abdullah Hanifi, Hanif Y.
231. Şirk, Hârûn Yahya, Vural Y.
232. Kur'an'da Şirk Kavramı, M. H. Surti, Akabe Y.
233. İman ve Şirk, Adil Akkoyunlu, Hidâyet Y.
234. Kur'an'da Şirk Kavramı, Hafız İsmail Surti, Akabe Y.
235. Kur'an ve Hadislere Göre Şirk ve Müşrik Toplum, Nadim Macit, Ribat BasımY.
236. Çağdaş İrtidat, Ebûl Hasan Ali en-Nedvî, Akabe Y.
237. İslâm Fıkhdında Mürtede Ait Hükümler, Numan A. Semerrai, Sönmez Neşriyat

Sonsöz

Eğer bu kitabı gerçekten okuyup mesajını anladıysanız, bunu ve buna benzer diğer kitapları bir kenara koymalısınız ve hemen elinize Allah'ın Kitabı'nı alıp meal ve tefsiriyle okumaya başlamalısınız. Daha önce okuduysanız, yine yeniden ve sürekli okumalısınız. Anlayarak, yaşayışınızla ve güncel hayatla bağlantı kurup O'nun gösterdiği istikamet doğrultusunda her şeyi gözden geçirerek Kur'an'a yönelmeniz, bu okuyup bitirdiğiniz kitabın yazılış amacına hizmet etmiş olacaktır.

Haydi Kur'an'a; Elimize, gönlümüze ve yaşantımıza almak ve bir daha bırakmamak için...

